આઓનું સ્મરણ કરાવે છે તે પોતાના પ્રતાપિ ઉત્સંગમમાં રાખ
પણ પાટણને કાંઇ ઓછું માન નથી.

રાજકીય ઉથલ પાથલને લીધે છેલ્લાં થોડાક સૈકાઓમાં પ
ઘણાં મોભાદાર અને યશસ્વી કુટુંબો પરદેશને સોંપ્યાં છે અને
પડી રહીને માત્ર (પટણી) અટક કાયમ રાખી પાટણની ભૂમિનું
ચુકવે છે પરંતુ આ એક જુના ખાનદાન કુટુંબે પાટણની પડતી અને
સમયમાં પણ જન્મભૂમિનો પ્યાર અને તેના પ્રતિનું સન્માન ઘ
રાખ્યું છે અને પોતાની કીર્તિને પાટણની કીર્તિથી કદી પણ
નથી એ માટે એક વખત પાટણના છત્ર નીચે જે જે વિશાળ પ્રાં
અને સમૃદ્ધિ તથા ધર્મ અને કર્મોનો પુષ્કળ લાભ લીધો છે તે
આ મોભાદાર અને જુના ખાનદાન-કુટુંબને માટે મોટું માન ધરા
ભવિષ્યના પાટણના ઇતિહાસ ' કોટાવાળા ' ના ખાનદાનથી છુટો
નથી.

જન્મ અને આપત્તિમાં પૂણ્ય પ્રભાવ.

વિક્રમ સંવત ૧૯૩૦ ના જેઠ શુદ ૧૧ ના દિવસે આ શ
પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાળાનો જન્મ થયો
જન્મ પછી છઠ્ઠે જ દીવસે તેમનાં માતુશ્રી ચ
દેહવિલય થયો હતો. હજુતો માતુશ્રીનું ધાવણ
પ્રસંગ તે પડેલાં જ જે બાળક હતા વિનાનુ
તેના કાર્ટની સીમ જ શા ... પુણ્યશાળી અ
બાળકની પરિક્ષા પારણામાં જ થયા વિના ગ
' પુત્રનાં લક્ષણ પારણે ' એ ગુજરાતી કહેવત આ વાતની સાક
અને શેઠ પુનમચંદના જીવનના છઠ્ઠા જ દીવસે તેમના પૂર્વનાં પુ
સંસ્કારોએ એક અદ્ભુત ઘટના બની છે કે જે વાચતાં વાંચનાર
અને આશ્ચર્ય થયા વિના રહેશે નહિ. શેઠ પુનમચંદના પિતા શેઠ
કોટાવાળા ઘણા ધાર્મિક અને નીતિજ્ઞ પુરુષ હતા પરંતુ કેટલાક
લઈ દ્વિતિય લગ્ન કરવું પડ્યુ હતુ; આમ છતાં બન્ને સપત્નિ
સગીબહેનો જેવો સ્નેહ હતો અને ચંદનબાઇના મૃત્યુ સમયે અ
કુદરતી રીતેજ તેમનાં અપરમાતા ઝરમરબાઇના ખોળામાં સોંપાયુ
મમતા અને વાત્સલ્યથી પોતાના જ પુત્ર હોય તેમ લાગણીથી ઝર
એને ઉછેરવાની અંતઃકરણની ઇચ્છા. ધારણુ કરતાં જ અપરમાતાન
પૂર્વનાં પુણ્યોએ ધાવણનો સંચાર કર્યો અને આ પવિત્ર વિચારો વ
કુલિન સંસ્કારોવાળાં અપરમાતાએ શેઠ પુનમચંદને પુર્ણિમાના ચ

(The Imperial coronation Dabar illustrated) Delhi 1911, in his Vol. I. publisher Mr. Khoda bros. Wits.)

સંવત ૧૭૦૦ માં ગુજરાતમાં ભારે દુષ્કાળ પડયો હતો તે વખતે શેઠ પુનમચંદજીના પૂર્વજોએ ધંધારોજગારને ખીલવવાને અને દિનપ્રતિદિન પડતી આવતા પાટણ શહેરને ધોકા. આપવાને પરદેશ-પ્રયાણ કર્યું. શેઠ પાનાચંદજી અને ઉત્તમચંદજી બન્ને ભાઈઓએ ઉત્તરહીંદમાંનું કોટા શહેર વ્યાપાર માટે પસંદ કર્યું અને પાટણ નિવાસી શા. નાથુરામ વખતરામના ભાગમાં કાંપડની દુકાન ત્યાં ખોલી; અને ત્યાર પછી પેઢી ઉતાર લગભગ સવાસો વરસો પર્યંત તે દુકાન સહીયારી ચાલ્યા પછી સં. ૧૮૨૨ માં ભાગથી છુટા થઈને શેઠ ઉત્તમચંદજીના પુત્ર શેઠ મોતીચંદજીએ " પાનાચંદ ઉત્તમચંદજી " ના નામથી કાપડની સ્વતંત્ર દુકાન શરૂ કરી અને પુરૂષાર્થ તથા પુણ્યના ઉદયથી દિનપ્રતિદિન યશ અને લક્ષ્મિની સંવૃદ્ધિ થવા લાગી.

શેઠ મોતીચંદ કોટાવાળાનાં ત્રીજાં પત્નિ શ્રીમતી ભાગ્યવંતબાઇને સં. ૧૮૭૮ માં બે પુત્ર.યથા:૧. ભવાનીલાલજી અને ૨.કરમચંદજી. પુત્રોને બાલ્યાવસ્થામાં મુકીને જ શેઠ મોતીચંદજી પંચત્વ પામ્યા હતા પરંતુ ભાગ્યવંતબાઈ ખરેખર ભાગ્યવંત જ હતા અને પોતાની બાહોશીથી દુકાનનો સર્વ વહીવટ તેમણે મુનીમ હસ્તક કુનેહથી સંભાળ્યો. બન્ને પુત્રોને પોતાની કુલજાતના સંસ્કારો જન્મથી જ આપ્યા અને વ્યાપારિક દક્ષતા પણ શીખવી. ઉમરલાયક થતાં બન્ને ભાઇઓ છુટા પડયા. અને શેઠ કરમચંદ કોટાવાળા કે જેઓ શેઠ પુનમચંદ કોટાવાળાના પિતા થાય તેમણે ઉત્તરહીંદમાંથી ગુજરાતમાં વ્યાપારિક દ્રષ્ટિ દોડાવી ગુજરાતમાં પાદશાહોનું પાયતખ્ત અમદાવાદ શહેર આળસ મરડી ઉભું થયું હતું અને શ્રીમાન્ રણછોડભાઇ (સર ચીનુભાઇના દાદા) નવિન ઉદ્યોગનો આસ્વાદ ચખાડતા જાગૃતિ આવી હતી. આ જાગૃતિનો લાભ શેઠ કરમચંદ કોટાવાળા જેવા ગુજરાતના કુલિન સુપુત્ર જવા દે તેમ ન હતું અને હીંમત તથા વ્યાપારિક જુસ્સો તેઓને અમદાવાદ ખેંચી લાવવાને સમર્થ નીવડ્યો હતો. શેઠ કરમચંદજીએ અમદાવાદમાં મીલ મોગેજ રાખી લઈ પોતાનો વ્યાપાર વધાર્યો અને પ્રમાદની રાત્રીમાંથી ગુજરાત જ્યારે જાગ્યું ત્યારે ઉદ્યોગના બાલસૂર્યે પ્રતાપી કીર્ણોથી ગુજરાતના શેઠીઆઓ પર જે પ્રકાશ ફેંક્યો હતો તેનાથી શેઠ કરમચંદજી પણ તેજસ્વી અને યશસ્વી સ્થિતિ કરી રહ્યા હતા પ્રારબ્ધ અને પુરૂષાર્થ તથા હીમત અને દ્રઢતાપણું ભરેલા સાહસથી તેઓ આગળ પડતા વ્યાપારિ ગણાતા હતા અને

આજે તેમનું કુટુંબ જે માન મરતબો ભોગવે છે તે એ રીતે સદ્‌ગુણોથી પ્રાપ્ત થયો છે.

શેઠ
હરખચંદજી
ડોસાવાળા.

શેઠ હરખચંદજી ડોસાવાળા ફક્ત સમૃદ્ધિ અને સામર્થ્ય ની વૃદ્ધિ કરીનેજ અટક્યા ન હતા પણ ઘણાં ધાર્મિક કામો અને પરમાર્થો તેમના હાથે થયાં છે અને લાખો રૂપીઆનો સદુપયોગ દાનપૂર્વક તેમણે કર્યો છે. તેમના વખતમાં તો રેલ્વેની પણ આટલી બધી સગવડ ન હતી અને છતાં પણ ઘણી દૂર દૂરની જૈન વિદેશની વારંવાર યાત્રાઓ તેઓએ કરી હતી અને શ્રી સંઘને પણ કરાવી હતી. તારંગાજી, કેસરીયાજી, કુંભારીયાજી, અમદાવાદ, પાલનપુર, શંખેશ્વર, સેતુંજયજી, અને ગીરનારજીના સંઘો તેઓએ કઢાવ્યા હતા અને લગભગ એક લાખ રૂપીઆ તેમાં તેમણે ખરચ્યા હતા. પાલીતાણાના ડુંગરપર તેમણે દેરાસર પણ બનાવ્યું છે અને ધર્મશાળા જૈન યાત્રાળુઓની સગવડ અર્થે બંધાવી છે. પાટણમાં પણ તેઓએ દર દેરાસર બનાવેલું છે તેમજ ઉજમણાંઓ, સ્વામિવાત્સલ્ય અને નોકારશીઓ કર્યાં છે. પાટણમાં પંચાસરાની પાસે શ્રીરત્નસુરજીની ધર્મશાળા પણ લગભગ વીસહજારના ખર્ચે બંધાવી છે અને જુદી જુદી ટીપોમાં પણ હજારો રૂપીઆ તેઓએ આપ્યા છે.

શેઠ
પુનમચંદ
ડોસાવાળા

શેઠ હરખચંદજી પુરષાર્થ અને પરમાર્થ ઉભયમાં આગળ પડતા પુરુષ હતા. ધનવાનને. ગર્વ તેમનામાં લેશ પણ ન હતો અને સહુજ સદું નદ. ધાર્મિક જીવન તેમનું અતિ [illegible] રૂપીઆની સમૃદ્ધિ અને વૈભવ [illegible] સર્વેનો સમન્વય વર્તાય [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વીરહાક કરી અને ઘણો યશ સંપાદન કર્યો. ધાર્મીક જુના વિચારો અને રાષ્ટ્રિય નવિન વિચારોનું ઉમદા સંમીલન થઇ તેમના આત્મા ઉપર પ્રકાશ ફેંકવા લાગ્યું અને કર્તવ્યના વિસ્તૃત ક્ષેત્રમાં થાક્યા વિના ઉત્સાહથી પ્રવૃત્તિ કરવા માંડી: આજ ભારતવર્ષમાં કેળવાયેલી પ્રજા તેઓને સારીરીતે ઓળખે છે અને તેમના નામપર ગુજરાતની પ્રજા હર્ષોદ્‍ગાર કહાડે છે એ ત્રે અથાંત કર્તવ્ય પરાયણતાનુંજ પરિણામ છે.

વિદ્યાભ્યાસ.

શેઠ પુનમચંદજીએ ગુજરાતી, ઇંગ્રેજી અને અને પર્યટનભાષાનું સારૂ શિક્ષણ લીધુ છે. તેઓ વિશેષે કરીને ગુજરાતી અને ઉર્દુ સાહિત્ય તરફ ઘણી રૂચિ ધરાવે છે અને માતૃભાષા ગુજરાતીને માટે દાઝી લાગણી અને પ્યાર ધરાવે છે. સંગીત અને સાહિત્યને પરસ્પર ગાઢ સબંધ છે અને તેથીજ " साहित्य संगीत कला विहिन: साक्षात् पशु पुच्छ विशाण हिन । એ લોકોક્તિ આપણામાં પ્રચલિત છે. શેઠ પુનમચંદજી સંગીતનો પણ સારો શોખ ધરાવે છે અને સંગીત વિદ્યાના જાણકારોની કદર કરતા રહ્યે છે. સંગીત વિષયક તાલસુર અને મુર્છનાઓ વગેરે ભેદોપભેદોનુ વિશાળજ્ઞાન તેઓ ધરાવે છે. ગુજરાતમાં બીજી કોમો કરતા જૈન કોમે સંગીતવિદ્યાનુ ઉત્તમ પ્રકારે સંરક્ષણ કર્યું છે. ભોજક જેવી કળાનતકોમ જૈનોના ઉદાર આશ્રયે પોષાય છે. શેઠ પુનમચંદજીને રાહદાની ધાર્મિક સ્તવનનો પર ઘણો પ્રેમ છે અને સંગીત ખરેખર એવી પવિત્ર ચીજ છે કે શ્રદ્ધા, સ્તવન અને સંગીતની એકતા થતાં મનુષ્યને પ્રભુસાથે એકાગ્રહ બનાવી દે છે આ અનુભવતો ખરેખરા ધર્મ વીરોનેજ મળી શકે છે અને શેઠજીએ ધાર્મિક અભ્યાસ પણ યતિ શ્રીચંદજી ગુરૂપાસે ઉત્તમ પ્રકારે કર્યો હતો.

પિતાનો દેહાન્ત.

ઈ. સ. ૧૯૦૪ ના જુન માહીનાની ૮ મી તારીખની રાત્રીએ પાલીતાણામાં એક માસની માંદગી ભોગવી રા૦ પુનમચંદજીના પવિત્ર પિતાએ જગતનો સબંધ છોડવાના દુખદ ખબરો પાટણમાં આવ્યા. પાલીતાણા જેવા પવિત્ર સ્થળના દેહત્યાગ થવો એ આપણા કોમમાં તો પુરા પુણ્યશાળીત્વનુ ચિન્હ ગણાય છે. શહેરમાં વાયુવેગે એ વાત વિસ્તાર પામી અને શોક પ્રસર્યો: શેઠ કરમચંદજી કોટાવાળાએ પચોતેર વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવી પાટણની પ્રજાનું દીલ જીત્યું હતું તેનાં સ્થળે સ્થળે સ્મરણો થવા લાગ્યાં.

પુત્રી–મોતીબાઈનો જન્મ થયો. બ્હેન મોતીબાઈનાં લગ્ન બાબુજી પનાલાલજી પુનમચંદજીના પુત્ર શ્રીમાન્ મોહનલાલજી વેરે ઘણી ધામધુમથી કર્યા. બ્હેન મોતીબાઈ સુશીલ, શાંત અને ગંભીર સ્વભાવનાં છે.

શેઠજીની વય વીસ વર્ષની થતાં સુધી પુત્ર પ્રાપ્તી ન થવાથી શેઠજીનાં માતુશ્રીએ દ્વિતિય લગ્ન કરવા આગ્રહ કરવાથી તેમનાં ફરી લગ્ન સં. ૧૯૧૧ ના જેઠ શુદ ૫ ને રોજ પાટણમાં શેઠ ભીખાચંદ મલુકચંદને ત્યાં શ્રીમતિ [illegible] મોતીબાઈ સાથે થયાં. સં. ૧૯[illegible]માં શ્રીમતિ મોતીબાઈને પુત્ર રત્નની પ્રાપ્તી થઈ અને વર્તમાન [illegible] પ્રસન્ન થયા હતા. પરંતુ કુદરતને [illegible] પુત્ર પ્રસવ પછી પંદર દીવસે [illegible] ત્યાગ કર્યો. શ્રીમતિ ઘણાં સમ[illegible] [illegible] પણ પુર્વના શુભ [illegible] કર્યા હતી એ [illegible] પુત્રથી સહન થયો [illegible] શુભ ભાવે [illegible] ત્યાગ કર્યો.

[illegible] શેઠ [illegible] તૃતિય લગ્ન પાટણમાં [illegible] શેઠ [illegible] શ્રીમતિ [illegible] લક્ષ્મી સાથે કર્યા. શ્રીમતિ [illegible] [illegible] કુટુંબમાં [illegible] [illegible] રીતે ઉપાડી [illegible] સમય [illegible] છે સ્વભાવે શાંત સુશીલ [illegible]

શેઠ પુનમચંદ [illegible] અને [illegible] છે. [illegible]

શેઠ પુનમચંદજી [illegible] કૉન્ફરન્સ [illegible] ની [illegible] કમીટીના પ્રમુખ તરીકે.

[illegible] તે [illegible] પાટી [illegible] થી [illegible] કમી[illegible] [illegible] પાટણની [illegible]

[illegible]

શેઠ પુનમચંદજીએ જૈન ઇતિહાસોનું ઉત્તમ અવલોકન અને અભ્યાસ કરેલો છે અને કોન્ફરન્સનું સ્વાગત કરતાં તેમણે જે

હીસ્ટોરિકલ નોલેજ.

છટાદાર અને વિદ્વત્તાભર્યું ભાષણ કરેલું છે તે વાંચતાં તેમના ઐતિહાસિક જ્ઞાન માટે માન પેદા થયા વગર રહેતું નથી. વળી કેળવણી સંબંધી પણ તેમણે ઘણા કિંમતી વિચારો પોતાના ભાષણમાં દર્શાવ્યા છે.

સ્વાગતનું ભાષણ.

કોન્ફરન્સનું સ્વાગત કરતી વખતે તેમણે ઘણીજ ગંભીરતાથી શાંત અને નિશ્ચયપૂર્વક સ્વરે ભાષણ આપ્યું હતું. ભાષણમાં માતૃભૂમિ પરનો પ્યાર તેનો ઉજ્વળ ઇતિહાસ કહેતાં હૃદયમાં ઉભરાઓમાં ઉછળતો તે કોન્ફરન્સમાં હાજર રહેલઓએ જોયો હતો. વિદ્વત્તાભરી મધુર અને અસરકારક વાણી માતૃભાષા ગુજરાતીમાં તેમણે પોતાનું ભાષણ નીચે પ્રમાણે આપ્યું હતું:—

"પરમપ્રિય સ્વધર્માનુયાયી બન્ધુઓ! બ્હેનો અને સદ્‌ગૃહસ્થો!

"જુદાં જુદાં વૃક્ષોથી ખીચો ખીચ ભરાયેલું વન જોઇ સર્વને આનંદ થાય છે. એથી વિશેષ આલ્હાદ અનેક તરેહનાં ન્હાનાં મ્હોટાં ફુલ વૃક્ષો, કુસુમલતાઓ, ભૂમિપર પથરાએલા વેલા અને સુંદર સુશોભિત નવીન નવીન આકૃતિમાં ઉભેલા ઘાસથી હરિયાળા મેદાનથી થાય છે. એક સ્થાને કુદરત [illegible] આવે છે તે તે સ્થાન પણ રમણીય લાગે છે; તો આ મંડપમાં કે જેને પૂજ્ય [illegible] ભિન્ન ભિન્ન નગરોના ગૃહસ્થો, [illegible] અને [illegible] એકત્ર કરે છે તે મંડપ સૌને કેટલો આનંદ આપે! [illegible] વિકાસ [illegible] છે તો પછી જ્ઞાન [illegible] એક જ સ્થાને [illegible] તથા [illegible] સમુદ્રમાં વિકાસ પામતાં કોઈ કેટલો [illegible] થાય! આ આનંદનું વર્ણન [illegible] ! [illegible] માટે [illegible] છે [illegible] ? [illegible] આપ સર્વે ધાર્મિક બન્ધુઓને [illegible] આનંદમાં [illegible] ગયો છું તેમાં વિલંબ થતો હોય તો આપ બન્ધુઓના હું પ્રથમથી જ ક્ષમા ઇચ્છું છું.

\+ + + + + + + + +

" એકજ ધર્મ ગાંઠથી ગંઠાએલા સ્વધર્મ અને જ્ઞાતિની ઉન્નતીના વિચારમાં પ્રેરાયેલા પોતાના વધુ–વધુ અને વિચાર થકી સંઘની સેવા બજાવવામાં તત્પર અને તેજ કાર્યમાટે પધારેલા પ્રતિનિધિ સાહેબોએ + + + + + + બંગાળ, પંજાબ, મારવાડ, દક્ષિણ, કચ્છ, ગુજરાત, આદિ પ્રથક પ્રથક પ્રદેશોમાંથી પધારી પાલણપુરને દીપાવ્યું છે + + + + + + ને માટે અમને પાટણના સકળ સંઘ તરફથી આપને સપ્રેમ, સહૃદય આવકાર આપું છું.

\+ + + + + +

" બંધુઓ ! આ પાટણપુર જેની પુરાણી [illegible] એટલી બધી છે કે તેનો મુકાબલો હાલનું પ્રથમ [illegible] પણ કરી ન શકે છતાં કાળક્રમે કરી તેના અભ્યુદય, [illegible] અને અ[illegible]નીના અસ્ત થયો છે અને હાલ આપસાહેબોના સન્માનાર્થે [illegible] પણ ધરાવી શકતું નથી. + + + + + +

" અમદાવાદ, સુરત [illegible] ની [illegible]થી ભરપુર શહેરોના મુકાબલે [illegible] અહીં [illegible] તેના પ્રાચિન [illegible] તેને રજુ [illegible] શહેર પ્રાચિનકાળમાં [illegible] તેનો વૈભવ, તેના [illegible] સર્વન અજવાળા પમાડે તેવા [illegible] પાટણ નગરે જેના [illegible] સાગર ને ચાવડાથી [illegible] થતાં. જેમાં હેમ [illegible] વખતે કરોડો રૂપૈયાની [illegible] રાજ્યકર્તા [illegible] એક નથી થયા ! પાટણ શહેરનાં જૈનોના કેવા [illegible] કેવાં ફેરફારો થઈ ગયાં છે + + + + પાટણના મહાન આચાર્યોએ મહાન [illegible], અને [illegible] પૂર્વજોએ જે કાંઇ કર્યું છે તેના ફક્ત [illegible] આપ સાહેબો [illegible] રજુ કરવા લલચાઉં છું.

" પ્રથમ શીલગુણસુરી આચાર્યે [illegible] નગરના વસાવનાર મહારાજ વનરાજને જૈન ધર્મના ખરા રસ્તાબતાવી શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામિના દેવાલયનો પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ કરી શ્રી પંચાસરા પાર્શ્વનાથ નામ સ્થાપિત કર્યું હતું.

ના શિખરે અદ્યાપિ પર્યંત વિદ્યમાન છે અને તેમાં ધનશાળી મુનિ સેવક પ બિરાજે છે.

“ કલીકાળસર્વજ્ઞ નામે ઓળખાતા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યસુરીએ સિદ્ધરાજ તથા કુમારપાળરાજાને ધર્મબોધ આપ્યો હતો અને કુમારપાળે ઉદયનો અમરઘોષ વગડાવ્યો હતો + + + + તેમનું આયુષ્ય ચોરાશી વર્ષનું સાડાત્રણક્રોડ શ્લોક બનાવ્યાછે. જેમના ગ્રંથોમાં મુખ્ય(૧) સિદ્ધહૈમ વ્યાકરણ (૨) હેમકોષ (૩) ત્રીશષ્ઠી શલાકા (૪) યોગશાસ્ત્ર (૫) વીતરાગ સ્તવન (૬) દ્વાશ્રય (૭) અભિધાન ચિંતામણી (૮) અલંકાર ચુડામણી (૯) નામ માળા (૧૦) નિઘંટુ કોષ (૧૧) છંદાનુશાસન (૧૨) લીંગાનુશાસન વગેરે છે. + + + + આપણી કોમ ઉપર અગાધ ઉપકાર કરનાર અને પાટણપુરને માટે અમરકીર્તી મુકી જનાર આ આચાર્યશ્રીને અહીં ભુલી ગયા નથી + + + એમની પરમ પાવનીય મુર્તી પણ શ્રી પંચાસરા પાર્શ્વનાથનાં દેરાસરમાં સ્થાપિત કરવામાં આવી છે. તથા ધર્મ સંબંધી વિવાદ કરી વિજય મેળવનાર તથા ચોરાશી હજાર શ્લોકોનો સ્યાદ્વાદ રત્નાકર નામનો ગ્રંથ લખનાર શ્રી અજીત દેવસુરી પણ આ શહેરમાં થયા હતા. તેમજ શ્રી હેમકુમારચરિત્ર કર્તા શ્રી સોમપ્રભાચાર્ય, કાવ્યકલ્પલતા તથા બાલભારત વગેરેના કર્તા શ્રી અમરચંદ્ર કવિ જેમની મુર્તિ હાલ પણ ટાંગડીઆવાડામાં વિદ્યમાન છે, તથા ઉપદેશ માળાદિના કર્તા શ્રી ઉદયપ્રભાચાર્ય, કાવ્યપ્રકાશના પ્રથમ ટીકાકાર શ્રી માણિક્યચંદ્રસુરી, તથા ગણધર સાર્ધશતક વગેરેના કર્તા શ્રી જીનદત્તસુરી + + + આજ નગરના શણગાર હતા.

“ અકબર બાદશાહને પ્રતિબોધી + + + જૈન પર્વોમાં હિંસા ન થાય તેવો બંદોબસ્ત કરાવનાર શ્રી શત્રુંજય, સમેતશિખરજી, ગિરનારજી આદિ તિર્થોની યાત્રા કરનાર તથા સંઘ કાઢનાર શ્રી હીરવિજયસુરીએ આજ નગરમાં દીક્ષા ગ્રહણ કરી હતી. + + +

\+ + + + +

“ શુરવીર અને દાની વિમળશાહનું નામ કોઇથી કે ય નથી અજાણ્યું” ? તેમણે ભીમદેવ રાજાના મંત્રી તરીકે ઘણું યુદ્ધ કરી વિજય મેળવ્યો હતો. + + + + + સંવત ૧૦૮૮ માં આબુ પર્વત ઉપર શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું મંદિર પોતાના ઉમરા ખરચી બંધાવ્યું. ... કારીગરીનો નમુનો છે. + + આબુ પર્વત ઉપર શ્રી કુમારીવાડીના મંદિર અને વિસ્તાર કરી પણ તેમણે બંધાવ્યાં હતાં. તેઓ ભીમદેવના મંત્રી હતા. તેમણે સિદ્ધરાજના

મંત્રીએ પોતાની લઘુ બહેનને નિઃશ્રીમતઅમના અર્થે બંધાવેલો મહેલ પૌષધ-શાળા તરીકે અર્પણ કર્યો હતો.

“ હવે હું તમોને એવા મહાન પુરુષનું નામ આપીશ. + + + તે મંત્રીશ્વર બીજા કોઇ નહિ પણ વસ્તુપાળ હતા. તેમના ધર્મકૃત્યોની એક ટુંક યાદી હું આપ સન્મુખ રજુ કરીશ, તેમણે

૧૩૦૦ શ્રી જૈન પ્રાસાદ શિખરબંધ નવિન કરાવ્યાં.
૩૩૦૨ શ્રી જૈન પ્રાસાદનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવ્યા.
[illegible] નવિન જૈનબિંબ ભરાવ્યા
૯૮૪ પૌષધશાળાઓ કરાવી
૭૦૦ [illegible] કરાવ્યા. [illegible] લાખ દ્રવ્ય ખર્ચી જ્ઞાન પુસ્તકોના ભંડાર કરાવ્યા
[illegible]

[illegible]

આ પ્રસંગે શેઠ હીરાચંદે એ મેનિંગ સિટી ઓફ મિ. શ્રી મંદર રીતે રજુ કરવા ઉપરાંત હાલની અને પ્રાચિન હેમચંદ્રની તુલના કરી જૈનસંઘ જેવા પ્રકારની લોકી સોસાઇટ જે મોટું [illegible] લિસ્ટ રજુ કરી હતી.

તાજેતરમાં મિસિસ મર્ગરેટ સ્ટેવનસન કરી જેના પણ તેઓએ [illegible] હતા અને શ્રીમાન્ આર. ડી. દત—વગેરેએ રેકર્ડ્સ [illegible]

પ્રદર્શન. [illegible] હસ્તે પ્રાચીન પુસ્તકો એવાં પણ તેમાંનું ઘણું વિગત. બહુ [illegible] આપણા પાટણના પ્રાચીન પુસ્તક ભંડારો તથા તેમાંનાં પ્રાચીન પુસ્તકોની [illegible] તાડપત્રીઓ રજુ કરી હતી. પાટણમાં આ પ્રદર્શન [illegible] પ્રાચીન પુસ્તકોના [illegible] ભંડારમાં કંઈક બહુ [illegible] સંવત્ ૧૯૫૫ માં જીર્ણોદ્ધાર માટે [illegible] કરી તેઓએ [illegible] તાડની [illegible] રકમ તેઓ આપી હતી. હમણાં જ પ્રવર્તક શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજે [illegible] માસ પાટણમાં રહી પાટણના ભંડારોનું બહુજ પરિશ્રમથી અવલોકન કરી સઘળાં પુસ્તકોની નોંધ કરી, [illegible] પ્રતો, [illegible] વગેરે નોંધો સહીત વિસ્તારવાર ટીપ્પણી બનાવી છે તેમજ વડોદરા રાજ્યની સેંટ્રલ લાઇબ્રેરી તરફથી પણ [illegible] જૈન કૅટલૉગ [illegible] ચીમનલાલ દલાલે પણ પ્ર૦ કાન્તિવિજયજીની સહાયથી ટીપ્પણી તૈયાર કરી છે અને તે પ્રસિદ્ધ થનાર છે આ પુસ્તકોદ્ધારનું [illegible] પાટણના પ્રદર્શનને—[illegible] કોન્ફરન્સના પ્રમુખ શેઠ હીરાચંદના [illegible] [illegible] આપે છે

[illegible] સંબંધે આ [illegible] કંઇ ઓછું સહન કર્યું [illegible] શ્રીમાન [illegible] કોન્ફરન્સના પ્રચાર કરી પ્રાંત [illegible] [illegible] મહાસભા [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] શેઠ પુનમચંદ [illegible] હાથીભાઈ [illegible] અને [illegible] તેમજ પણ સ્વીકારી. કરી પ્રાંત [illegible] સભા જેવી લોકહિતકારિણી સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે જ્યારે શેઠ હીરાચંદ મહેસાણાના સ્ટેશને ઉતર્યા ત્યારે પ્રાંતના પ્રતિષ્ઠિત આગેવાનો અને સદગૃહસ્થો સ્ટેશનપર હાજર રહી ઘણો ભાવથી ભર્યો આવ-

કાર આપનાં વોલંટીયરોની ટુકડી, બેન્ડ અને લોકપ્રસુના હર્ષઘોષ સહીત તેઓને સભા મંડપમાં લઇ જવામાં આવ્યા હતા. આ સભાને ઉત્સાહીનેતા મળતાં વડોદરા જેવા કેળવાયલા અને મોભાદાર રાજ્યમાં તેણે ગોરવ પ્રાપ્ત કર્યું અને રાજ્યમાં તેમજ પ્રજામાં કડી પ્રાંત મહાજન સભાની પ્રવૃત્તિ પ્રમાણભૂત અને પ્રતિષ્ઠાભરી લેખાવા લાગી. પ્રમુખ શેઠ કોટાવાળાએ પણ એ વખતે પ્રજામાં ચર્ચાતા વિષયો હંમેશ ઝીલી લીધા, ભાષણોથી સભામંડપ ગજાવ્યા અને લોક સેવાદ્વારા કડીપ્રાંતની પ્રીતિ સંપાદન કરી. શ્રીમંત વડોદરા નરેશની સુધારક પ્રવૃત્તિએ અંત્યજોદ્ધારનું બીજું હીંદુસ્થાનમાં આ વખતે વાવ્યું હતું અને છેક ધારા સભા સુધી અંત્યજને પ્રવેશ [illegible] તેઓએ પ્રયત્ન આદર્યો હતો. કડી પ્રાંતનું મહાજન આ વાતથી ખળભળી ઉઠ્યું હતું પરંતુ મહાજનસભાના સુકાની શેઠ કોટાવાળાએ ઘણી બુદ્ધિ ભરી દલીલોવાળું ભાષણ કરી કડી પ્રાંત મહાજન સભાનો અવાજ છે + શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ સુધી પહોંચાડયો હતો આવા એક વીરપ્રભના ઉત્સાહી વત્સની કદર મહાજન સભાએ પણ પીછાણી હતી અને તેઓને કાયમનું પ્રમુખ પદ અર્પ્યું હતું. મહેસાણા, પાટણ, ધીણોજ વગેરે થયેલી વાર્ષીક સભાઓમાં તેઓએ પ્રમુખ તરીકે ઉત્તમ સેવા બજાવી હતી.

સિદ્ધપુરમાં ઇ. સ. ૧૯૦૬ માં આ સભાની ચોથી વાર્ષિક સભાની બેઠક થઇ તે વખત શેઠ કોટાવાળા પ્રમુખ તરીકે [illegible] પ્રજાએ ઘણોજ ઉમળકા ભર્યો સત્કાર કર્યો હતો. [illegible] અને લામધુમથી મ્હોટું સરઘસ કહાડી પ્રમુખને સભામંડપમાં [illegible] આવ્યા હતા રસ્તામાં સ્થળે સ્થળે કમાનો ઉભી કરવામાં આવી હતી. સ્વાગતના બોર્ડો અને વિવિધ પ્રકારનાં તોરણોથી સરસ્વતિ [illegible] મહારાજા સિદ્ધરાજનું માનીતું આ શહેર અનુપમ અને અપૂર્વ [illegible] રહ્યું હતું અને સિદ્ધપુરના રસ્તાઓમાંથી પસાર થતા [illegible] શહેરે–પ્રમુખને નીહાળતાં હર્ષથી [illegible] તેમણે આપ્યું હતું. ધાર્મિક સંસ્થાઓને [illegible] નિબંધ [illegible] સમયમાં મહાજન સભાએ પ્રયત્નને [illegible] ૧૮૫૬ ના દુષ્કાળમાં [illegible] આપનારી છે.

ધારાસભાના મેમ્બર તરીકે.

ઇ. સ. ૧૯૦૭ માં તેઓ કડી [illegible] તરફની અધિકારીઓ [illegible] મેમ્બર (લેજીસ્લેટીવ કાઉન્સીલ) તરીકે ચુંટાયા હતા. અને ધારાસભામાં પણ દરેક મીટીંગોમાં ભાગ લઇ પ્રજાનો અવાજ વારવાર પોતાના હીમતભર્યા સવાલોમાં રજુ કર્યો હતો. અંત્યજોને નોકરી આપવાની બાબતમાં, ઇન્કમટેક્ષની હદ રૂ. ૧૦૦૦) ની આવકની ઉપર

આ પ્રકારે પિતૃસેવા નિમિત્તે બજાવેલી અસાધારણ નગરભક્તિથી આખું શહેર તેઓના તરફ માનપૂર્વક આકર્ષાયું અને પાટણ શહેરમાં સ્મારક ત[illegible] નગરે પણ શેઠ સાહેબને અપૂર્વ માન આપ્યું. સ્વ. શેઠ શ્રીકે પાખી પાળવા કરમચંદજી કોટાવાળાના સ્મારક તરીકે આખા શહેરે નો દાખલો. તેમની મૃત્યુતિથિનાદિને દરવર્ષે પાખી પાળવાનો ઠરાવ કર્યો અને દરવર્ષે તે તિથિએ આખા શહેરમાં પાખી પાળવામાં આવે છે. આ વિષે શેઠ સાહેબને પાટણના સમસ્ત શહેરીઓતરફથી નીચે મુજબ દાખલો લખી આપવામાં આવ્યો છે.

દાખલો

" શેઠ [illegible] કરમચંદ કોટાવાળા [illegible] પાટણ [illegible] શહેરીઓ [illegible] તમે આ પાટણ શહેરની [illegible] મુદ્દો [illegible] એક પ્રતિભોજન આપવાથી [illegible] અતિ [illegible] ખુશીથી [illegible] પ્રતિભોજન તમે આપ્યું [illegible] એમ [illegible] તારીખ પડે [illegible] આ શહેર [illegible] એવી [illegible] દરવરસમાં [illegible] નહીં [illegible] પડશે [illegible] આ [illegible]

(સહી)

[illegible] [illegible]

સહી [illegible] સહી [illegible]

[illegible] શેઠ. નગરશેઠ.

આ પ્રકારે પિતૃસેવા નિમિત્તે બજાવેલી અસાધારણ નગરભક્તિથી આખું શહેર તેઓના તરફ માનપૂર્વક આકર્ષાયું અને પાટણ શહેરમાં સ્મારક તરીકે નગરે પણ શેઠ સાહેબને અપૂર્વ માન આપ્યું. સ્વ. શેઠ રીકે પાખી પાળવા કરમચંદજી કોટાવાળાના સ્મારક તરીકે આખા શહેરે નો દાખલો. તેમની મૃત્યુતિથિનાદિને દરવર્ષે પાખી પાળવાનો ઠરાવ કર્યો અને દરવર્ષે તે તિથિએ આખા શહેરમાં પાખી પાળવામાં આવે છે. આ વિષે શેઠ સાહેબને પાટણના સમસ્ત શહેરીઓ તરફથી નીચે મુજબ દાખલો લખી આપવામાં આવ્યો છે.

દાખલો

“ રાવ બહાદુર શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાળા રહેવાશી પાટણ કંકાવું મહાલક્ષ્મીના પાડામાંનાને આ દાખલો આપવામાં આવે છે કે તમે આ પાટણ શહેરની તમામ કોમને સં. ૧૯૬૫ ના જેઠ સુદી ૬ ના રોજ એક પ્રીતિભોજન આપવાથી તમામ શહેરે તમામ ન્યાતોના ભાઈબહેનોવાળા તમારે ત્યાં જમીને ભાગ્યે નહીં બનવાવાળી ન્યાતોને તેમ જ જે ન્યાતોને પોતાની ખુશીથી ઈચ્છા સહ જમવાનું હતું તેમને તમે જીવા આખા સર્વે કોમને પ્રીતિભોજન તમે આપ્યું. હાલ બનાવ સન્માન બનેલ વખતે વનમાં બન્યો હોય એમ જણાતું નથી તેથી આ શહેરની હીંદુ તથા મુસલમાન કોમે ઉપરની તારીખે પાટે આવી એકત્ર વિચાર કરી ઠરાવ કર્યો કે આ શહેર જમ્યું હતું એવી યાદગીરી રહેવા માટે તારીખ પાળવી તેવો નિશ્ચય ઠરાવ કર્યો. પછી સર્વાનુમતે તમારા પિતાશ્રી દેવગત થયાની તારીખ પાળવા સર્વાનુમતે ઠરાવ થવાથી ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જેઠ વદી ૧૧ ની પાખી આ શહેરની તમામ કોમ સાલ દર સાલ પાળ્યા કરશે. હાલ બનાવ કોઈ વખત બનેલો નથી ને તમે પહેલ વહેલું આ એક મોટું કામ કરવાથી આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે તે જાણવું. તા. જુન સં. ૧૯૬૮ મીતિ જેઠ વદી ૧૧ આજથી લખી પાળી અમલ શરૂ.

(સહી)	(સહી)
સા. ખુશાલદાસ મગનલાલ	શેઠ પોપટલાલ હેમચંદ
સહી દ. પોતાના,	સહી દા. ખુદ
વિદ્વત્તાના શેઠ,	નગરશેઠ.

આ પ્રકારે પિતૃસેવા નિમિત્તે બજાવેલી અસાધારણ નગરભક્તિથી આખું શહેર તેઓના તરફ માનપૂર્વક આકર્ષાયું અને પાટણ નગરે પણ શેઠ સાહેબને અપૂર્વ માન આપ્યું. સ્વ. શેઠ કરમચંદજી કોટાવાળાના સ્મારક તરીકે આખા શહેરે તેમની મૃત્યુતિથિના દિને દરવર્ષે પાખી પાળવાનો ઠરાવ કર્યો અને દરવર્ષે તે તિથિએ આખા શહેરમાં પાખી પાળવામાં આવે છે. આ વિષે શેઠ સાહેબને પાટણના સમસ્ત શહેરીઓ તરફથી નીચે મુજબ દાખલો લખી આપવામાં આવ્યો છે.

શહેરમાં સ્મારક તરીકે પાખી પાળવાનો દાખલો.

દાખલો

" રાવ બહાદુર શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાળા [illegible]વાશી પાટણ ઠેકાણું મહાલક્ષ્મીના પાડામાંનાને આ દાખલો આપવામાં આવે છે કે તમે આ પાટણ શહેરની તમામ કોમને સં. ૧૯૬૫ ના જેઠ સુદી ૬ ના રોજ એક પ્રીતિભોજન આપવાથી તમામ શહેરે તમામ ન્યાતો પ્રીતિભોજનવાળી તમારે ત્યાં જમીને ભાણું નહીં ખપતવાળી ન્યાતોને તેમ જ જે ન્યાતોને પોતાની ખુશીથી ઈલાયદું જમવાનું હતું તેમને તમે સીધાં આપી સર્વ કોમને પ્રીતિભોજન તમે આપ્યું. હાવો બનાવ લગભગ બસેંક [illegible] વરસમાં બન્યો હોય એમ જણાતું નથી તેથી આ શહેરની હીંદુ તથા મુસલમાન કોમે ઉપરની તારીખ માટે આવો એકમત વિચાર કરી ઠરાવ કર્યો કે આ શહેર જમ્યું હતું એવી યાદગીરી રહેવા માટે તારીખ પાળવી એવો નિશ્ચય ઠરાવ [illegible] સર્વાનુમતે તમારા પિતાશ્રી દેવગત થયાની તારીખ પાળવા સર્વાનુમતે ઠરાવ થવાથી ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જેઠ વદી ૧૧ ની પાખી આ શહેરની તમામ કોમ સાલ દર સાલ પાળ્યા કરશે. હાવો બનાવ કોઈ વખત બનેલો નથી ને તમે પહેલ વહેલું આ એક મોટું ટાણું કરવાથી આ પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે તે જાણવું. તા. જુન સ. ૧૯૦૯ મીતિ જેઠ વદી ૧૧ આજથી પાખી પાળવી અમલ શરૂ.

(સહી) (સહી)

શાહ ચુનીલાલ મગનલાલ — શેઠ પોપટલાલ હેમચંદ

સહી દ. પોતાના, — સહી દા. ખુદ

વિરાનવના શેઠ, — નગરશેઠ.

આ પ્રકારે પિતૃસેવા નિમિત્તે બજાવેલી અસાધારણ નગરભક્તિથી આખું શહેર તેઓના તરફ માનપૂર્વક આકર્ષાયું અને પાટણ શહેરમાં સ્મારક ત- નગરે પણ શેઠ સાહેબને અપૂર્વ માન આપ્યું. સ્વ. શેઠ રીકે પાણી પાવવા કરમચંદજી કોટાવાળાના સ્મારક તરીકે આખા શહેરે નો દાખલો. તેમની મૃત્યુતિથિનાદિને દરવર્ષે પાણી પાવવાનો ઠરાવ કર્યો અને દરવર્ષે તે તિથિએ આખા શહેરમાં પાણી પાવવામાં આવે છે. આ વિષે શેઠ સાહેબને પાટણના નમસ્ત શહેરીઓ તરફથી નીચે મુજબ દાખલો લખી આપવામાં આવ્યો છે

દાખલો

“ સ્વ. [illegible] શ્રી [illegible] મહાલક્ષ્મીના [illegible] તમે આ પાટણ શહેરની તમામ કોમને [illegible] એક પ્રાતભોજન આપવાથી તમામ શહેરે [illegible] જમીને આશિષ નહીં [illegible] થી ઈતિ- થયું જમણ [illegible] પ્રાતભોજન તમે આપ્યું. [illegible] એમ જણ- તું નથી તથી આ શહેરની [illegible] મુજબ [illegible] પાટે આવી એકત્ર વિચાર કરી ઠરાવ કર્યો કે [illegible] રહેવા માટે [illegible] પિતાશ્રી દેવગત થયાની [illegible] વામાં આવ્યું છે કે શેઠ વદી ૧૧ ની [illegible] પાણી [illegible] આ લોક [illegible] છે [illegible]. જુન સં. ૧૯૬૮ [illegible] ૨૮

(સહી) (સહી)

ઠા. મ. ચુનીલાલ મગનલાલ — શેઠ પે. [illegible] ચંદ

સહી દ. પે. [illegible], — સહી દા. પોતે

વિશાનગરના શેઠ. — નગરશેઠ.

યાંના ઉભા કર્યા હતા. શ્રીમંતની સાથે શહેરના આગેવાનો અને અમલદારોને પણ નોતર્યા હતા તેમજ પાર્ટીની સાથે સંગીતની, જાદુના ખેલોની, આતસબાજી અને એવી ઘણી ગોઠવણો કરવામાં આવી હતી. શ્રીમંત મહારાજા સાહેબ પણ પોતાના રાજવી-પોશાકમાં સજ્જ થઇ સ્મીત વદને શેઠના સદને પધાર્યા હતા અને શ્રીમંત સ્વારીનો ઠાઠ તથા કોટાવાળા શેઠની રોશની વગેરે જોવાને હજારો માણસોની ઠઠ બંગલાની ચારે બાજુએ જામી ગઇ હતી. પ્રેમના ભૂખ્યા ભુપાળે રાજભક્તિથી અને અમીરીથી છલકાતા શેઠ પુનમચંદજીને ત્યાં લગભગ બે કલાક આનંદમાં વ્યતિત કર્યા હતા અને પાનસોપારી આદિ સર્વ પ્રકારે સત્કાર સુવર્ણાસન પર વિરાજી શ્રીમંતે સ્વિકાર્યા પછી શેઠસાહેબે ગદ્દ્ગદીતકંઠે શ્રી. મહારાજા સાહેબનો ઉપકાર પ્રદર્શીત કરતા લાગણી ભર્યા શબ્દોમાં રાજભક્તિ ઉતારી હતી. ગુર્જરેશ્વરે પણ ગુજરાતની પ્રાચીન પાટનગરી પાટણને આંગણે આવું ઉત્તમ આતિથ્ય કરવા માટે પ્રેમ ભર્યા શબ્દોથી શેઠને ધન્યવાદ આપ્યો હતો. અને શેઠજીના શબ્દોને સાનંદ ઝીલ્યા હતા. તા. ૨૫મી જાન્યુઆરીના રોજ શેઠ સાહેબ તરફથી શ્રીમંત મહારાજા સાહેબને પોશાકનો નજરાણો કરવામાં આવ્યો હતો.

શ્રીમંત પોતાના રાજ્યમાં બીજે નંબરે ગણાતા પાટણ શહેરમાં આવા રાજભક્ત અને અમીર ખવાસના શેઠને વસતા જોઇ પાટણને માટે મગરૂરી ધરાવે છે અને શેઠ કોટાવાળા તરફ ઘણી પ્રીતિ વરાવે છે.

રાજ્યો સાથેનો સંબંધ.

રાધનપુર, પાલણપુર, ભાવનગર, કોટા, ઝાલાવાડ (રાજપુતાના) વિગેરેના રાજા મહારાજાઓ તેમજ કેટલાક રાજદ્વારી મહાપુરૂષો સાથે તેઓ સારો સંબંધ ધરાવે છે અને ઉપર જણાવેલાં રાજ્યોમાં તેઓની બેઠક ભાઇ, બેટા અને કુમરાવો સરદારોની સાથે થાય છે. તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગે સિરપાવની આપ લે થાય છે તેઓની સાથે મિત્રાચારી ભરેલો પત્ર વ્યવહાર પણ ચાલે છે કે જે ઉતારવાની અમે જરૂર ધારતા નથી.

મહોત્સવનો મહીનો અને લ્હાણી

સં ૧૯૬૬ (ઈ.સ.૧૯૧૦)માંતેઓએ વિશા શ્રીમાળીની ન્યાતમાં દશશેર વજનની પિત્તળની કોઠિઓની લ્હાણી કરી હતી. આ લ્હાણી બીજી લ્હાણીઓની માફક ફક્ત લ્હાણીજ ન હતી. પરંતુ તે ધાર્મિક ઉન્નતિ-પ્રભુભક્તિના ઉદ્દેશ સહ કરવામાં આવી હતી. દરેક મહોલ્લાઓમાં દહેરાસરોમાંપુજા રચાવવામાં આવતી, મ્હોટાં દહેરાંઓમાં પુજા ભણાવવામાં આવતી, અને સાંજના આરતી, ગાયન પ્રભુભક્તિનાં અને બેઠક વગેરે સાથે સ્ત્રીઓનાં માંગ-

"આપ શ્રીમંત છતાં પણ ગરીબોનાં દુઃખો જાણવા ઇચ્છા ધરાવી તે દૂર કરવા પ્રયત્નો કરો છો; અને આપની તેવી લાગણીને લીધેજ કડી પ્રાંત મહાજન સભાના પ્રમુખનો જોખમ ભર્યો હોદ્દો આપે સ્વીકાર્યો છે એ વાત અમો સારીપેઠે જાણીએ છીએ.

"ન્યાતના, સંઘના, મહાજનના વગેરે હરેક કાર્યમાં જ્યારે પણ અમોને આપના કુટુંબની કે આપની મદદ તથા સલાહની જરૂર પડી હશે ત્યારે તે અમોને મળતી રહી છે ને સં. ૧૯૫૬ ના ભયંકર દુષ્કાળના વખતમાં દુષ્કાળીયા માટે અનાજ આપવાની ગોઠવણ કરી આપના વડીલો તથા આપે જે મદદ કરેલી તે અમો કદી પણ ભૂલી જવાના નથી.

આપના મરહુમ પિતાશ્રી કરમચંદજી તથા વડીલ બંધુ કબેરીલાલજીના મરણથી અમોને જે ખોટ ગઇ છે તે પુરાવાની નથી તો પણ અમોને આશા તથા ખાત્રી છે કે આપશ્રી પણ તેમનેજ પગલે ચાલનારા છો એટલે તે પડેલી ખોટ કોઇક અંશે પુરાએલી જોવાને અમે ભાગ્યશાળી થઇશું

"આપના જેવા ગૃહસ્થની ધારાસભામા નિમણુંક થવાથી અમો આપના કુટુંબની તથા આપની કારકીર્દી તરફ વિચાર કરી મ્હોટી મ્હોટી આશાઓ બાંધીએ તો અમો ધારીએ છીએ કે તેમાં અમો બહુ ખોટા નથી. વળી અત્યંજ લોકોને સરકારી હરેક ખાતામાં લાયકી પ્રમાણે નોકરી આપવા હાલ તજવીજ ચાલે છે ને તેથી આપણી તમામ રૈયતમાં જે વસવસો ઉત્પન્ન થયો છે તે કાંઇ આપના જાણવા બહાર નથી. તો આપનું પહેલું કર્તવ્ય જો કાંઇ પણ હોય તો તે આ ઉભો થયેલો વસવસો દૂર કરાવવા શ્રીમંત મહારાજા સાહેબને કાને વ્યાજબી તથા ખરી હકીકત નાખવાનું છે એમ અમ્હારૂં માનવું છે. વળી અમો વધારે એમ પણ માનીએ છીએ કે, આપના જેવા રૈયતના આગેવાન, શ્રીમાન મોભાવાળા ગૃહસ્થનું કહેલું સરકાર ઉપર જરૂર અસર કરશે જ.

"છેવટે આપ દિર્ઘાયુષી થઈ આપના હાથે ભવિષ્યમાં ઘણાં સુકૃત્યો થાઓ એમ ઇચ્છી શ્રીમંત મહારાજા સાહેબે આપની કરેલી નીમણુંકના સંબંધમાં ફરીથી તેમનો આભાર માનીએ છીએ. તે સાથે આપે અમ્હારૂ માનપત્ર સ્વીકાર્યું તે માટે આપનો ઉપકાર માનવાની રજા લઇએ છીએ.

તથાસ્તુ:

મીતિ ફાગણ સુદી ૫ વાર રવિ ૧૯૬૪.

(સહી) શેઠ પોપટલાલ હેમચંદ સઇ.

દઃ ખુદ નમરશેઠ.

"છેવટે આપ સાહેબને જણાવવાની રજા લઇએ છીએ કે આપના હાથે બની શકતા તમામ ઇલાજો લઇ રૈયતમાં ઉભો થયેલો વસવસો દૂર કરાવવા આપ આપનાથી બનતું કરી આપનું કુટુમ્બ કે જે હમેશાં સારાં કામો કરવાને માટે જાણીતું છે તેમની શોભામાં ઓર વધારો કરશો ને શાસન દેવતા આપને કાર્યમાં ફતેહ આપો એવું માગી આપને ચુંટી કહાડવા માટે કરીયાતની ચુંટણી કરનારાઓનો ઉપકાર માનવાની આ તક લઇએ છીએ.

"અમારી સંસ્થાની માગણી કબુલ રાખી આજે આપે અમોને અમારી લાગણી બતાવવાની તક આપી અમારૂં માનપત્ર સ્વીકાર્યું તે માટે અમો આપના આભારી છીએ.

મીતિ ફાગણ વદ ૫ વાર રવિ સંવત ૧૯૬૮.

(સહી)

હરેરભાઇ ડાહ્યાભાઈ વકીલ

સેક્રટરી શા. હાલાભાઇ મગનચંદ

દા. લહેરચંદ પ્રમુખ.

માનપત્ર

(૩)

"મે. રા. રા. માનવંતા શ્રીયુત સ્વજ્ઞાતિ બન્ધુ કોટાવાળા શેઠ શ્રી કરમચંદ મોતીચંદના સુપુત્ર શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ.

"સુજ્ઞ અને માનવંતા મહાશય'

"આપ પ્રત્યે અમો પાટણના વિશાશ્રીમાળી વણિક આપના સ્વજ્ઞાતિ બન્ધુઓ આપને માનપૂર્વક જણાવવાની રજા લઇએ છીએ કે ---

"આપનું કુળદિપક કુટુંબ આપણી જ્ઞાતિમાં જે માન ભોગવે છે, તે ખાતે અમોને અતિશય આનંદ અને સંતોષ થાય છે.

"ધર્મનાં કાર્યોમાં સદા આપ આગળ પડતો ભાગ લ્યો છો. ધર્મકાર્યને ઉત્તેજન માટે મોટા મોટા યાત્રાના સંઘો કહાડી લગભગ સવાલાખ રૂપીઆ જેટલી મોટી રકમ ખર્ચી પાટણના જૈન બંધુઓને ધર્મને રસ્તે દોરવામાં મહાન્ કર્તવ્ય આપે કર્યું છે.

"પાલિતાણા આપણા ધર્મનું મોટું સ્થાન છે, તેના ઉપર આપના વડીલોએ ટુંકરૂં બંધાવ્યું છે અને આપે ચાલીસ હજારનો ખર્ચ કરી યાત્રાળુ-

" છેવટે આપ સાહેબને જણાવવાની રજા લઇએ છીએ કે આપના હાથે બની શકતા તમામ ઇલાજો લઇ રૈયતમાં ઉભો થયેલો વસવસો દૂર કરાવવા આપ આપનાથી બનતું કરી આપનું કુટુમ્બ કે જે હમેશાં સારાં કામો કર્યાને માટે જાણીતું છે તેમની શોભામાં ઓર વધારો કરશો ને શાસન દેવતા આપને કાર્યમાં ફતેહ આપો એવું માગી આપને ચુંટી કઢાવવા માટે કડીપ્રાન્તની ચુંટણી કરનારાઓનો ઉપકાર માનવાની આ તક લઇએ છીએ.

" અમારી સંસ્થાની માગણી કબુલ રાખી આજે આપે અમોને અમારી લાગણી બતાવવાની તક આપી અમારું માનપત્ર સ્વીકાર્યું તે માટે અમો આપના આભારી છીએ.

મીતિ ફાગણ વદ ૫ વાર રવિ સંવત ૧૯૬૪.

(સહી)

લહેરૂભાઇ ડાહ્યાભાઈ વકીલ

સેક્રટરી શા હાલાભાઇ મગનચંદ

દા. લહેરચંદ પ્રમુખ.

માનપત્ર.

(૩)

" મે. રા. રા. માનવંતા શ્રીયુત સ્વજ્ઞાતિ બન્ધુ કોટાવાળા શેઠ શ્રી કરમચંદ મોતીચંદના સુપુત્ર શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ.

" સુજ્ઞ અને માનવંતા મહાશય'

" આપ પ્રત્યે અમો પાટણના વિશાશ્રીમાળી વણિક આપના સ્વજ્ઞાતિ બન્ધુઓ આપને માનપૂર્વક જણાવવાની રજા લઇએ છીએ કે :—

" આપનું કુળદિપક કુટુંબ આપણી જ્ઞાતિમાં જે માન ભોગવે છે, તે ખાતે અમોને અતિશય આનંદ અને સંતોષ થાય છે.

" ધર્મનાં કાર્યોમાં સદા આપ આગળ પડતો ભાગ લ્યો છો. ધર્મકાર્યને ઉત્તેજન માટે મોટા મોટા યાત્રાના સંઘો કહાડી લગભગ સવાલાખ રૂપીઆ જેટલી મોટી રકમ ખર્ચી પાટણના જૈન બંધુઓને ધર્મને રસ્તે દોરવામાં મહાન્ કર્તવ્ય આપે કર્યાં છે.

" પાલિતાણા આપણા ધર્મનું મોટું સ્થાન છે, તેના ઉપર આપના વડીલોએ દ્દેરૂં બંધાવ્યું છે અને આપે શાલીશ હજારનો ખર્ચ કરી યાત્રાળુ-

" મીતિ માહ કૃષ્ણપક્ષ ૭ સોમવાર સંવત ૧૯૬૦ તા. ૮ માર્ચે ફેબ્રુ-વારી સને ૧૯૦૪

(સહી.) લી આપનો

[illegible]

[illegible]

તરફથી.

સં. ૧૯૩૩ મા પાટણ [illegible] અને [illegible] વચ્ચે [illegible] ઉભો થયેલી [illegible] પાર્શ્વ- [illegible] પતા- [illegible] વગેરે [illegible]

[illegible]

આવી સ્થિતિ વચ્ચે બન્ને કોમોએ પરસ્પર સંમતિ લવાદ દ્વારા ન્યાય મેળવવાની ઇચ્છા કરી પ્રતિષ્ઠિત તથા પ્રમાણિક પુરૂષ તરીકે બન્ને કોમોએ શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાળાની પસંદગી કરી. લવાદનામા ઉપર બન્ને પક્ષના આગેવાનોએ સહીઓ કરી શેઠને લવાદ નીમ્યા અને લવાદ તરીકે શ્રીમાન્ શેઠ સાહેબે દીર્ઘ દ્રષ્ટિથી વિચાર કરી, જાતેજ જઈ ત્યાંની વસ્તુ સ્થિતિનો વિચાર કરી, તેમજ ફરીથી કુસંપ કોમો વચ્ચે કલેશ ન રહેવા પામે તેનો વિચાર કરી, લવાદ તરીકેનું કર્તવ્ય પૂર્ણ કીધું–આપની તકરારનો છેલ્લો નિર્ણય તેમણે લખીને બન્ને પક્ષને એકઠા કરી તે વાંચી બતાવ્યો. જૈનો તરફથી શ્રીમાન્ નગરશેઠ પોપટલાલ હેમચંદે અને સ્માર્તો તરફથી શ્રીમાન્ ચુનીલાલ મગનલાલ વૈષ્ણવના શેઠ પુષ્પહાર વડે શેઠનો સત્કાર કીધો. એવોર્ડ અપાયા પછી ઘણા વિદ્વાન મુનિ મહારાજાએ તેમજ જાણીતા જૈન આગેવાનો અને ધારાશાસ્ત્રીઓએ એવોર્ડ ઘણોજ ઉત્તમ લખાયો છે એવા પ્રકારના અભિપ્રાયો પણ આપ્યા હતા; પણ પાટણની સંઘમાં કેટલાક ગેરસમજને લીધે ખળભળાટ થવાથી છેવટે મુંબાઇના સંઘે એવોર્ડ પર સારા જૈન વિદ્વાન અને ધારાશાસ્ત્રીની સલાહ લેવાને કમીટી નીમી હતી અને કમીટીએ ધારાશાસ્ત્રી શેઠ મકનજી જુઠાભાઇની સલાહ લઇ એવોર્ડ વાંધા વગરનો હોવાનો પોતાનો અભિપ્રાય સંઘને જાહેર કર્યો હતો.

કાશ્મીરનો પ્રવાસ

“ શેઠ પુનમચંદજી પ્રવાસનો ... શોખ ધરાવે છે, સીમલા, દાર્જીલીંગ વીગેરે ... વાળા મથકો ઉપર તેઓ ઘણીખરી ... ઇન્ડીયાની ... જઇ આવ્યા છે એટલુંજ નહિ પણ ... વર્ષને ... બગીચો અથવા તો કુદરતની ખરેખરી ખુબીવાળી ... ખીલી છે ને દેશના પરમ ઐશ્વર્યવાન કાશ્મીરમાં પણ તેમણે પ્રવાસ ... છે. ફકત હવાખાવાના ઉદ્દેશથીજ નહિ પણ વ્યાપારિક અને ઐતિહ... દ્રષ્ટિએ તે દેશનું તેમણે નિરિક્ષણ કરેલું છે, સં ૧૯૭૦ ના ... ૧૦ મે તેમણે કાશ્મીર તરફ પ્રવાસનો આરંભ કીધો હતો સાથે ... ડીંગાદેહમ (તેમના ધર્મપત્નિ) તથા વીરજી પણ મંડળી અને ને ... પતે ... વગેરેથી અને મળીને ... તેઓ શ્રીનગર જઇ પહોંચ્યા હતા ... માં ... એવા તેવું છે. પાણીમાંથી વિજળીક શક્તિ પેદા થઇ ... નગરમાં રે.રોની (ફાટક) વિગેરે ... છે. એટલુંજ નહિ પણ તે વિજળીક ... મીલ પણ ચલાવવામાં આવે

તો સારી પેદાશ થવાનો સંભવ છે; પણ ત્યાં રેલ્વે ન હોવાથી કેટલીક મશીનરી લઈ જવાની અગવડો પણ છે. શ્રીનગરમાં તેઓએ કાશ્મિરના મહારાજાની મુલાકાત લીધી હતી. કાશ્મિર મહારાજાને વનસ્પતિ રંગોનો હીરો જોઈતો હતો તે વિષયમાં ઘણી વાતચિત થઇ હતી. તે વખતે નિવાસ સ્ટીમરમાંજ રાખ્યો હતો પરંતુ કાશ્મિર નરેશના એ. ડી. સી. પંડિત રતનનાથ ડોલના મહેમાન (ગેસ્ટ) તરીકે તેઓના મિત્ર હોવાથી રહ્યા હતા. દિવાનસાહેબ શ્રીમાન્ અમરનાથજી તથા પ્રાયવેટ સેક્રેટરી શ્રીમાન્ બદ્રીનાથજી વીગેરેની મુલાકાતો પણ લીધી હતી.

શ્રીનગરથી તેઓ અમરનાથ ગયા હતા. શ્રીનગરથી અમરનાથની ટેકરી સુધી જવાને શરૂઆતમાં વીસેક માઇલ હાઉસબોટમાં જળપ્રવાસ કરી ઇસલામાબાદ જવું પડે છે, અને રસ્તામાં બે દીવસ લાગે છે, પરંતુ કેશરનાં ખેતરો રસ્તામાં આવતાં હોવાથી બહુ રમણિય લાગે છે. શેઠસાહેબે આ ખેતરોનું વ્યાપારિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરવાને હાઉસબોટ ત્યાં ચાર કલાક ઉભી રાખી હતી અને ત્યાંની માટી તથા કેસરનાં મુળીયાં ત્યાંથી સાથે લીધાં હતાં. આ મુળીયાં તથા માટી તેમણે પાટણ મોકલી આપ્યાં હતાં અને પાટણમાં પ્રયોગ કરતાં તે ઉગી નીકળ્યાં હતાં. ત્યાંની માટી અહીંની માટીમાં મિશ્ર કરી વાવેતર કરવામાં આવે તો પણ ઉગી શકે છે પરંતુ તેને તાપ વિશેષ ન લાગે તે માટે ખાસ લક્ષ રાખવું જોઇએ છે આ દેશમાં આ પ્રયોગ અજમાવવા જેવો છે અને સફળ થાય તો હજારો રૂપીઆની પેદાશ થાય તેમ છે ઇસલામાબાદ પહોંચ્યા પછી તેઓ અશ્વસ્વારી પર પાલગામ ગયા હતા. પાલગામ જતાં રસ્તામાં એક ગામ × × × આવે છે અને ત્યાં પંડાઓ ઘણા હોય છે. તે ઠેકાણે એક જૈન મંદિર ઘણું ખંડીયેર સ્થિતિમાં જોવામાં આવ્યું હતું તપાસ કરતાં તે બાવન જીનાલયો (દહેરીઓ) હતાં, એમ જણાયું હતું અને બારિકીથી તેનું અવલોકન કરતાં તે ઘણું પ્રાચિન જૈનમંદિર લાગતું હતું શેઠસાહેબ તેનું અવલોકન કરવાને બેકલાક સુધી રોકાયા હતા આ ગામમાં એક પ્રાચિન ગુફાછે. તે બાર ગાઉ લાંબી હોવાથી લોકોક્તિ છે. તેની અંદર જઇ શકાયછે પણ દૂર સુધી જવાની હીમત ચાલતી નથી. પાલગામ અમરનાથની તલાટિમાં આવેલું છે. અને ત્યાંથી અમરનાથ મહાદેવનું દેવાલય લગભગ અઢાર હજાર ફિટ ઉંચે છે. શ્રાવણ સુદ પડવાથી પુર્ણિમા સુધીમાં ત્યાંથી કુદ્રતી પાણિ ટપકવાથી તેનો બરફ શ્રિવલીંગાકાર બંધાઈ જાય છે એટલુંજ નહિ પણ ગણપતિ, પારવતી વગેરે

તો સારી પેદાશ થવાનો સંભવ છે; પણ ત્યાં રેલ્વે ન હોવાથી કેટલીક મશીનરી લઈ જવાની અગવડો પણ છે. શ્રીનગરમાં તેઓએ કાશ્મિરના મહારાજાની મુલાકાત લીધી હતી. કાશ્મિર મહારાજાને વનસ્પતિ રંગનો શોખ જોઈતો હતો તે વિષયમાં ઘણી વાતચિત થઇ હતી. તે વખતે નિવાસ સ્ટીમરમાંજ રાખ્યો હતો પરંતુ કાશ્મિર નરેશના એ. ડી. સી. પંડિત રતનનાથ ડોલના મહેમાન (ગેસ્ટ) તરીકે તેઓના મિત્ર હોવાથી રહ્યા હતા. દિવાનસાહેબ શ્રીમાન્ અમરનાથજી તથા પ્રાયવેટ સેક્રેટરી શ્રીમાન્ બદ્રીનાથજી વીગેરેની મુલાકાતો પણ લીધી હતી.

શ્રીનગરથી તેઓ અમરનાથ ગયા હતા. શ્રીનગરથી અમરનાથની ટેકરી સુધી જવાને શરૂઆતમાં વીસેક માઇલ હાઉસબોટમાં જળપ્રવાસ કરી ઇસલામાબાદ જવું પડે છે, અને રસ્તામાં બે દીવસ લાગે છે, પરંતુ કેશરનાં ખેતરો રસ્તામાં આવતાં હોવાથી બહુ રમણિય લાગે છે. શેઠસાહેબે આ ખેતરોનું વ્યાપારિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરવાને હાઉસબોટ ત્યાં ચાર કલાક ઉભી રાખી હતી અને ત્યાંની માટી તથા કેશરનાં મુળીયાં ત્યાંથી સાથે લીધાં હતાં. આ મુળીયાં તથા માટી તેમણે પાટણ મોકલી આપ્યાં હતાં અને પાટણમાં પ્રયોગ કરતાં તે ઉગી નીકળ્યાં હતાં. ત્યાંની માટી અહીંની માટીમાં મિશ્ર કરી વાવેતર કરવામાં આવે તો પણ ઉગી શકે છે પરંતુ તેને તાપ વિશેષ ન લાગે તે માટે ખાસ લક્ષ રાખવું જોઇએ છે આ દેશમાં આ પ્રયોગ અજમાવવા જેવો છે અને સફળ થાય તો હજારો રૂપીઆની પેદાશ થાય તેમ છે ઇસલામાબાદ પહોંચ્યા પછી તેઓ અશ્વસ્વારી પર પાલગામ ગયા હતા પાલગામ જતાં રસ્તામા એક ગામ × × × આવે છે અને ત્યાં પંડાઓ ઘણા હોય છે. તે ઠેકાણે એક જૈન મંદિર ઘણું ખંડીયેર સ્થિતિમાં જોવામાં આવ્યું હતુ તપાસ કરતા તે બાવન જીનાલયો (દહેરીઓ) હતાં, એમ જણાયું હતુ અને બારિકીથી તેનુ અવલોકન કરતા તે ઘણું પ્રાચિન જૈનમંદિર લાગતુ હતુ શેઠસાહેબ તેનું અવલોકન કરવાને બેકલાક સુધી રોકાયા હતા આ ગામમાં એક પ્રાચિન ગુફાછે. તે બાર ગાઉ લાંબી હોવાથી લોકોક્તિ છે. તેની અંદર જઇ શકાયછે પણ દૂર સુધી જવાની હીમત ચાલતી નથી. પાલગામ અમરનાથની તલાટિમાં આવેલું છે. અને ત્યાંથી અમરનાથ મહાદેવનું દેવાલય લગભગ અઢાર હજાર ફિટ ઉંચે છે. શ્રાવણ સુદ પડવાથી પુર્ણિમા સુધીમાં ત્યાંથી કુદરતી પાણિ ટપકવાથીં તેનો બરફ શિવલીંગાકાર બંધાઈ જાય છે એટલુંજ નહિ પણ ગણપતિ, પારવતી વગેરે

તો મારી પેદાશ થવાનો સંભવ છે; પણ ત્યાં રેલ્વે ન હોવાથી કેટલીક મશીનરી લઈ જવાની અગવડો પણ છે. શ્રીનગરમાં તેઓએ કાશ્મીરના મહારાજાની મુલાકાત લીધી હતી. કાશ્મીર મહારાજાને વનસ્પતિ રંગનો હીરો ઔષધિનો હતો તે વિષયમાં ઘણી વાતચિત થઈ હતી. તે વખતે નિવાસ સ્ટીમરમાંજ રાખ્યો હતો પરંતુ કાશ્મીર નરેશના શ્રી. ડી. સી. પંડિત રતનનાથ ઢોલના મહેમાન (ગેસ્ટ) તરીકે તેઓના મિત્ર હોવાથી રહ્યા હતા. દિવાનસાહેબ શ્રીમાન્ અમરનાથજી તથા પ્રાયવેટ સેક્રેટરી શ્રીમાન્ ધનીનાથજી વીગેરેની મુલાકાતો પણ લીધી હતી.

શ્રીનગરથી તેઓ અમરનાથ ગયા હતા. શ્રીનગરથી અમરનાથની ટે-કરી સુધી જવાને શરૂઆતમાં પાનંદ માઈલ હાઉસબોટમાં જળપ્રવાસ કરી ઇસ્લામાબાદ જવું પડે છે, અને રસ્તામાં બે દીવસ લાગે છે, પરંતુ કે-ટલાક રસ્તાના આવતા દેખાવો બહુ રમણિય લાગે છે. શેઠસાહેબે આ કુદરતનું આ [illegible] દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરવાને હાઉસબોટ ત્યાં ચાર કલાક [illegible]

તો સારી પેદાશ થવાનો સંભવ છે; પણ ત્યાં રેલ્વે ન હોવાથી કેટલીક મશીનરી લઈ જવાની અગવડો પણ છે. શ્રીનગરમાં તેઓએ કાશ્મિરના મહારાજાની મુલાકાત લીધી હતી. કાશ્મિર મહારાજાને વનસ્પતિ રંગનો હીરો જોઈતો હતો તે વિષયમાં ઘણી વાતચિત થઈ હતી. તે વખતે નિવાસ સ્ટીમરમાંજ રાખ્યો હતો પરંતુ કાશ્મિર નરેશના એ. ડી. સી. પંડિત રતનનાથ કોલના મહેમાન (ગેસ્ટ) તરીકે તેઓના મિત્ર હોવાથી રહ્યા હતા. દિવાનસાહેબ શ્રીમાન્ અમરનાથજી તથા પ્રાયવેટ સેક્રેટરી શ્રીમાન્ બદ્રીનાથજી વીગેરેની મુલાકાતો પણ લીધી હતી.

શ્રીનગરથી તેઓ અમરનાથ ગયા હતા. શ્રીનગરથી અમરનાથની ટેકરી સુધી જવાને શરૂઆતમાં વીસેક માઇલ હાઉસબોટમાં જળપ્રવાસ કરી ઇસલામાબાદ જવું પડે છે, અને રસ્તામા બે દીવસ લાગે છે, પરંતુ કેશરનાં ખેતરો રસ્તામાં આવતાં હોવાથી બહુ રમણિય લાગે છે. શેઠસાહેબે આ ખેતરોનું વ્યાપારિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન કરવાને હાઉસબોટ ત્યાં ચાર કલાક ઉભી રાખી હતી અને ત્યાંની માટી તથા કેસરનાં ગુળીયાં ત્યાંથી સાથે લીધાં હતાં. આ ગુળીયાં તથા માટી તેમણે પાટણ મોકલી આપ્યાં હતાં અને પાટણમાં પ્રયોગ કરતાં તે ઉગી નીકળ્યાં હતાં. ત્યાંની માટી અહીંની માટીમાં મિશ્ર કરી વાવેતર કરવામાં આવે તો પણ ઉગી શકે છે પરંતુ તેને તાપ વિશેષ ન લાગે તે માટે ખાસ લક્ષ રાખવું જોઇએ છે આ દેશમાં આ પ્રયોગ આ અજમાવવા જેવો છે અને સફળ થાય તો હજારો રૂપીઆની પેદાશ થાય તેમ છે ઇસલામાબાદ પહોંચ્યા પછી તેઓ અશ્વસ્વારી પર પાલગામ ગયા હતા પાલગામ જતાં રસ્તામા એક ગામ × × × આવે છે અને ત્યાં પંડાઓ ઘણા હોય છે. તે ઠેકાણે એક જૈન મંદિર ઘણું ખંડીયેર સ્થિતિમાં જોવામાં આવ્યું હતુ તપાસ કરતા તે બાવન જીનાલયો (દહેરીઓ) હતાં, એમ જણાયું હતુ અને બારિકીથી તેનુ અવલોકન કરતા તે ઘણું પ્રાચિન જૈનમંદિર લાગતુ હતુ શેઠસાહેબ તેનું અવલોકન કરવાને બેકલાક સુધી રોકાયા હતા આ ગામમાં એક પ્રાચિન ગુફા છે. તે બાર ગાઉ લાંબી હોવાથી લોકોકિત છે. તેની અંદર જઇ શકાયછે પણ દૂર સુધી જવાની હીમત ચાલતી નથી. પાલગામ અમરનાથની તલાટિમાં આવેલુ છે. અને ત્યાંથી અમરનાથ મહાદેવનું દેવાલય લગભગ અઢાર હજાર ફિટ ઉંચે છે. શ્રાવણ સુદ પડવાથી પુર્ણિમા સુધીમાં ત્યાંથી કુદરતી પાણિ ટપકવાથી તેનો બરફ શિવલીંગાકાર બંધાઈ જાય છે એટલુંજ નહિ પણ ગણપતિ, પારવતી વગેરે

તેઓને વિટંબણા થઇ પડે છે. પરંતુ શેઠ કોટાવાળાએ ગુજરાતી પાઘડી અને ગુજરાતી ભાષા ગુજરાત બહાર પણ જાળવી રાખ્યાં છે એ કંઇ ગુજરાતનું ઓછું અભિમાન નથી. વળી ગુજરાતી લેખકો તરફ પણ તેઓ સાચા હૃદયનો પ્યાર ધરાવે છે અને સન્માન કરે છે. એક શહેરી તરીકે પણ તેઓ પાટણની સઘળી પ્રવૃત્તિઓમાં દ્રવ્યનો અને સમયનો વારંવાર ભોગ આપે છે. પાટણની બાલાભાઇ ક્લબના તેઓ રૂા. ૧૦૦૦) આપી પેટ્રન થયેલા છે તેમજ 'જૈનધર્મ પ્રસારક-સભા'-ભાવનગર, આત્માનંદ સભા-ભાવનગર, શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્ય સભા-પાટણ વગેરે સંસ્થાઓના લાઇફ મેમ્બર છે તથા ઘણી સંસ્થાઓને તેઓ મદદ કરતા રહ્યા છે.

[illegible]

श्रीभगवती सूत्र.

(ગુર્જર ભાષાંતર.)

शतक १ लुं.

प्रथम उद्देश.

(કર્મના ચલનાદિ ધર્મનું સ્વરૂપ.)

॥ श्री जिनाय नमः ॥

सर्वज्ञमीश्वरमनन्तमसङ्गमग्र्यं
सार्वीयमस्मरमनीशमनीहमिद्धम् ।
सिद्धं शिवं शिवकरं करणव्यपेतं
श्रीमज्जिनं जितरिपुं प्रयतः प्रणौमि ॥ १ ॥

नत्वा श्रीवर्द्धमानाय श्रीमते च सुधर्मणे ।
सर्वानुयोगवृद्धेभ्यो वाण्यै सर्वविदस्तथा ॥ २ ॥
एतट्टीकाचूर्णी जीवाभिगमादिवृत्तिलेशांश्च ।
संयोज्य पञ्चमाङ्गं विवृणोमि विशेषतः किञ्चित् ॥ ३ ॥ युग्मम्

શ્રી મહાવીરપ્રભુને, શ્રીમાન્ સુધર્મા સ્વામીને, સર્વ (ચાર) અનુયોગને અનુસાર સ્થવિરોને અને સર્વજ્ઞ પ્રભુની વાણીને નમસ્કાર કરી આ ટીકાની ચૂર્ણી અને જીવાભિગમ વિગેરે સૂત્રોની વૃત્તિના ભાગને જોડી દઇ આ પાંચમા-અંગરૂપ શ્રી ભગવતી સૂત્ર ઉપર જરા વિશેષપણે વિવરણ કરૂં છું. ૨-૩

શાસ્ત્ર પ્રસ્તાવના

[illegible] ચોથા અંગની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. હવે તે [illegible] અવસર-પ્રસંગે પ્રાપ્ત થયેલા વિવાહપ્રજ્ઞપ્તિ નામના પાંચમા અંગની વ્યાખ્યા કરવાનો આરંભ કરવામાં આવે છે. આ પાંચમું અંગ [illegible] મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ રૂપ [illegible] નો નાશ કરવાને [illegible] વિજય લક્ષ્મીની [illegible] છે. વિજયલક્ષ્મી [illegible] પદ્ધતિ [illegible] પાંચમું અંગ [illegible]

[illegible]

વચનથી પૂર્વે મુનિરૂપ શિલ્પીઓના કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલા અમો રચવાનો આરંભ કરીએ છીએ.

इति शास्त्रप्रस्तावना।

વિવાહપણ્ણત્તિ શબ્દના જુદા જુદા અર્થો.

વિવાહપણ્ણત્તિ એ શબ્દનો અર્થ શુ છે ? તે કહે છે.-વિવાહપણ્ણત્તિ એટલે વ્યાખ્યાનપ્રજ્ઞપ્તિ એવો શબ્દ લઇએ તો તેનો અર્થ આ પ્રમાણે-વિ એટલે વિવિધ પ્રકારના જીવ-અજીવ વગેરે ઘણાં પદાર્થોના વિષયો, આ એટલે અભિવિધિ અર્થાત્ સર્વ જ્ઞેય વસ્તુમાં થતી વ્યાપ્તિ અથવા પરસ્પર સંકીર્ણ ન થાય એમ લક્ષણોને સમજાવવા રૂપ મર્યાદાવડે ખ્યાન એટલે ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુએ પોતાના ગૌતમ વગેરે શિષ્યોએ પુછેલા પદાર્થોને પ્રતિપાદન કરવારૂપ તે 'વ્યાખ્યાન' કહેવાય, તે વ્યાખ્યાઓ ભગવાન્ સુધર્મા સ્વામીએ પોતાના શિષ્ય જંબુસ્વામી પ્રત્યે જેને વિષે પ્રરૂપેલી છે, તે વ્યાખ્યાનપ્રજ્ઞપ્તિ કહેવાય છે.

એ વિવાહપણ્ણત્તિ એટલે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ એવો શબ્દ લઇએ તો વિ એટલે વિવિધપણે અથવા [illegible] આખ્યાયન્તે એટલે કહેવાય તે વ્યાખ્યા અર્થાત્ [illegible] પદાર્થોની વૃત્તિ, તે જેમાં સારી રીતે પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે [illegible] વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ કહેવાય છે.

અથવા વ્યાખ્યા એટલે અર્થનું પ્રતિપાદન, તેમના પ્ર-પ્રકૃષ્ટ જ્ઞપ્તિ એટલે જ્ઞાન જેમાં રહેલ છે, તે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ કહેવાય છે અથવા એ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ એવો શબ્દ લઇએ તો [illegible] પ્રમાણે અર્થ થાય છે- વ્યાખ્યા એટલે અર્થનું કથન [illegible] પ્રજ્ઞા એટલે તેને [illegible] બોધ તેની આપ્તિ એટલે [illegible] આપ્તિ[1] એટલે [illegible] જેનાથી થાય છે, તે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ કહેવાય છે અથવા જેનાથી વ્યાખ્યા [illegible] પ્રજ્ઞા એટલે બુદ્ધિની [illegible] છે, તે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ કહેવાય છે અથવા વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞ એટલે [illegible] ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુ, તેમની પાસેથી [illegible] જેની આપ્તિ એટલે પ્રાપ્તિ થાય છે, તે વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિ કહેવાય છે

એ વિવાહપણ્ણત્તિ એવો શબ્દ લઇએ તો તેનો એવો અર્થ થાય છે કે, વિ એટલે વિવિધ પ્રકારના અથવા વિશિષ્ટ અને વાહ એટલે અર્થાત્

૧ આપ્તિ શબ્દ [illegible] શબ્દમાંથી નીકળે છે.

એ પંચપરમેષ્ઠીઓ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય શામાટે છે? તે પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાતું કે; આ સંસારરૂપી ભયંકર જંગલમાં ભ્રમણ કરવાથી ભયથી ભય પામેલા પ્રાણીઓને અનુપમ આનંદરૂપ મોક્ષનગરનો માર્ગ બતાવવામાં તે પંચપરમેષ્ઠીઓ પરમ ઉપકારી છે; તેથી તેઓ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે.

णमो सिद्धाणं સિદ્ધોને નમસ્કાર હો. સિદ્ધ એ શબ્દનો અર્થ કહે છે. સિત એટલે બાંધેલા આઠ પ્રકારના કર્મરૂપી છધણાં; તે જાજ્વલ્યમાન એવા શુકલ ધ્યાનરૂપી અગ્નિવડે જેઓએ ધ્માત એટલે બાલેલા છે, તે સિદ્ધ[1] કહેવાય છે. અથવા સેધન્તિ સ્મ[2] એટલે જેઓ અપુનરાવૃત્તિ વડે ફરીથી સંસારમાં નહીં આવવા સ્વરૂપે મોક્ષપુરીમાં ગયેલા છે, તે સિદ્ધ કહેવાય છે અથવા સિધ્યન્તિ[3] સ્મેતિ સિદ્ધા એટલે જેઓના સર્વ અર્થો-મનોરથો સિદ્ધ થયેલા છે, તે સિદ્ધ કહેવાય છે અથવા સેધન્તિ સ્મેતિ સિદ્ધા એટલે જેઓ શાસન કરનારા અને મંગલ[illegible] [illegible] સિદ્ધ કહેવાય છે અથવા સિદ્ધ એટલે નિત્ય [illegible] અથવા સિદ્ધ એટલે પ્રખ્યા[illegible] [illegible] ગુણોને સમૂહ જાણેલો છે, [illegible]

"ध्मातं सितं येन पुराणकर्म
यो वा गतो निर्वृतिसौधमूर्ध्नि।
ख्यातोऽनुशास्ता परिनिष्ठितार्थो
यः सोऽस्तु सिद्धः कृतमङ्गलो मे" ॥ १ ॥

"[illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] છે, [illegible] થાય છે, તે સિદ્ધ ભગવાન [illegible] ૧"

[illegible] જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને વીર્ય પ્રમુખ ગુણગણ [illegible]

1 અહીં [illegible] સિદ્ધ [illegible] છે
2 અહીં સિધ્ એટલે [illegible] છે. [illegible]
અને [illegible] છે.

પ્રાણીઓને અતિ ઉપકારના હેતુ છે, તેથી તેઓ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે.

'णमो आयरियाणं' आचर्यन्ते सेव्यन्ते इति आचार्याः—आ એટલે તેમને ઘટે તેવો વિનય કરવા રૂપ મર્યાદાથી चर्यन्ते એટલે સેવાય, અર્થાત્ જિનશાસનના અર્થના ઉપદેશક હોવાથી જેઓ જિનશાસનના અર્થને જાણવાની ઇચ્છા રાખનારા પુરુષોથી સેવાય તેઓ. आचार्य કહેવાય છે.

અથવા 'आचारे साधवः आचार्याः' જ્ઞાન આચાર વિગેરે પાંચ પ્રકારના આચારને સાધનારા તે आचार्य કહેવાય છે. અથવા आ એટલે મર્યાદાથી चार એટલે વિહાર કરવામાં ઉત્તમ તે आचार्य કહેવાય છે. પોતે આચાર પાળે, બીજાને પળાવે અને શીખતાને બતાવે—એ आचार्य ના લક્ષણો છે. શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે.

"पंचविहं आयारं, आयरमाणा तहा पयासंता ।
आयारं दंसंता, आयरिया तेण वुच्चंति" ॥ १ ॥

અથવા "उपाधिना उपाधौ वा आयः येषां ते उपाध्यायाः" જેમની ઉપાધિ એટલે સમીપ રહેવાથી કે સમીપમાં રહેવાથી શ્રુત—શાસ્ત્રનો આય એટલે લાભ થાય તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. અથવા 'उपाधीनां आयः येभ्यः ते उपाध्यायाः' એટલે જેમનાથી સારા વિશેષણોનો—ગુણોનો લાભ થાય તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. અથવા 'उपाधिरेव आयो येषां ते उपाध्यायाः" જેમનું સમીપ જ ઇષ્ટ ફળવાળા નસીબને ઉત્પન્ન કરનારૂં હોવાથી, તે ઇષ્ટ ફળોના સમૂહને આપનારૂં થાય છે, કારણકે તેઓ તેના હેતુ રૂપ છે, તે પણ ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. અથવા आधि એટલે મનની પીડા તેનો જે આય એટલે લાભ તે આધ્યાય કહેવાય. उपहत એટલે હણ્યો છે મનની પીડાનો લાભ જેમણે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે અથવા अधी[1] એટલે કુબુદ્ધિ તેનો આય—લાભ જેમણે હણ્યો છે, તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. અથવા अध्याय[2] એટલે દુર્ધ્યાન તે જેમણે હણ્યું છે, તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે.

ઉપાધ્યાયો સંપ્રદાયથી ચાલ્યા આવતા જિન ભગવંતના વચનોને વિનયથી ભણાવી ભવ્યજનોના મહાન ઉપકારી છે, તેથી તેઓ નમસ્કાર કરવાને યોગ્ય છે.

'णमो सव्वसाहूण' साधयन्ति ज्ञानादिशक्तिभिर्मोक्षमिति साधवः જેઓ પોતાની જ્ઞાનાદિશક્તિ વડે મોક્ષને સાધે તેઓ સાધુ કહેવાય છે અથવા समतां सर्वभूतेषु ध्यायन्ति इति साधवः સર્વ પ્રાણીઓને વિષે સમતાનું ધ્યાન ચિંતવે તેઓ સાધુ કહેવાય છે તેને માટે ગાથામાં પણ કહ્યું છે—

"निव्वाण साहए जोग, जम्हा साहंति साहुणो ।
समा य सव्वभूएसु, तम्हा ते भावसाहुणो ॥ १ ॥

જેઓ મન વચન અને કાયાના યોગથી નિર્વાણ—મોક્ષને સાધે, અને સર્વ પ્રાણી ઉપર સમતા રાખે તેઓ ભાવસાધુ કહેવાય છે. ૧

અથવા संयमकारिणां साहायकं धारयन्तीति साधवः સંયમ કરનારાઓને સહાય આપે તે સાધુ કહેવાય છે. તેવા સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર થાઓ. અહિં सर्व પદનું ગ્રહણ કર્યું છે. તેથી સામાયિકાદિ વિશેષણવાળા પ્રમત્તાદિક,

૧ अ એટલે નઠારી धी બુદ્ધિ, તે अधी.

૨ અહિં 'ध्यै' ચિંતવવું, એ ધાતુ ઉપરથી ध्याय રૂપ થાય છે अ એટલે નઠારૂં ध्याय એટલે ધ્યાન, તે अध्याय.

આવે છે. તેમ આ શાસ્ત્રમાં મંગલ કહેવામાં આવ્યું છે અને અભિધેય વિગેરે સંબંધી વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ એ સામાન્ય નામથીજ કહેવામાં આવ્યા છે; તેથી પુનઃ તે કહેવાની જરૂર નથી, કારણકે; તેટલાથીજ શ્રોતાજનની પ્રવૃત્તિ વગેરે પ્રયોજનની સિદ્ધિ થઇ શકે તેમ છે. તે આ પ્રમાણે—આ શાસ્ત્રમાં અન- ંત જે અર્થ વ્યાખ્યાઓ કહેલી છે, તે અભિધેય સંબંધ જાણવો. તે વ્યા- ખ્યાઓની પ્રજ્ઞાપના અથવા બોધ એ અનંતર ફલ સમજવું અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ તેનું પરંપરા ફલ સમજવું. તે મોક્ષ આપ્ત[1] પુરૂષોના વચનને અનુસરીને ફલરૂપે સિદ્ધ થાય છે. જે આપ્ત પુરૂષ હોય છે, તે સાક્ષાત્ અથવા [illegible] તેમા મોક્ષનું [illegible] હોય તથા શાસ્ત્રને પ્રતિપાદન કરવાને [illegible] [illegible] તેમ કરવાથી તેમનામાં અનાપ્તપણાનો પ્રસંગ આવે [illegible] કહેવું પ્રયોજન તેજ સંબંધ સમજવો.

[illegible] એક ક્રોડ [illegible] છે તેની અંદર એકસોથી [illegible] છે, [illegible] તેનું પ્રમાણ છે, છત્રીશ હજાર [illegible] અડચાશી હજાર તેના પદ છે. [illegible]

[illegible] કથની પરિભાષામાં કહીએ [illegible] છે. તે શ્રીમહાવીરપ્રભુએ [illegible] [illegible]

ઉદ્દેશક એટલે શું ?

[illegible] કે અધ્યયનના વિભાગો તે ઉદ્દેશક [illegible] ઉદ્દેશક શબ્દની વ્યુત્પત્તિ આ પ્રમાણે છે. " उद्दिश्यन्‍ते [illegible] आचार्येण [illegible], [illegible] " [illegible] કે [illegible] 'હે શિષ્ય, તું આ અધ્યયન [illegible], તે ઉદ્દેશક કહેવાય છે. તે ઉદ્દેશકો [illegible] [illegible] દર્શાવે છે, [illegible] પ્રથમ તેમના અભિ[illegible] [illegible] તેવી રીતે તેમના સંક્ષેપ [illegible] [illegible].

તે દશ ઉદ્દેશકના નામ

૧ [illegible] ૨ દુઃખ, ૩ કાંક્ષપ્રદોષ, ૪ પ્રકૃતિ, ૫ પૃથ્વી, ૬ યાવંત, ૭ નૈર- [illegible], ૮ બાલ, ૯ ગુરુક ૧૦ [illegible].

[1] [illegible] પુરૂષ. ૨ [illegible] ૩ અધ્યયન [illegible]

૯ નવમો ઉદ્દેશ ગુરુત્વ સંબંધી છે. હે ભગવન્! જીવો કેવી રીતે ગુરુત્વ-ભારેપણાને પામે છે, ઇત્યાદિ પ્રશ્નનો તેમાં નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦ દશમો ઉદ્દેશ ચલનાદિક સંબંધી છે. "હે ભગવન્! બીજા મતવાળાઓ એમ કહે છે કે જે ચાલતું છે તે અચલિત છે-ચાલ્યું નથી" ઇત્યાદિ પ્રશ્નનો નિર્ણય તેમાં આપવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રમાણે પ્રથમ શતકના દશ ઉદ્દેશની સંગ્રહરૂપ ગાથાનો અર્થ સમજવો.

પ્રથમ શતકની આદિમાં વિશેષ મંગલાચરણ.

ઉપર પ્રમાણે આ શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં મંગલાચરણ વિગેરે કાર્ય કરવામાં આવ્યું છે, છતાં પણ તેના પ્રથમ શતકની આદિમાં વિશેષ મંગલાચરણ કરે છે.

'**णमो सुयस्स**' શ્રુત પ્રવચનને નમસ્કાર થાઓ. શ્રુત-એટલે દ્વાદશાંગી સ્વરૂપ અર્હત્પ્રવચન, તેને નમસ્કાર થાઓ.

અહિં શંકા થાય છે કે ઇષ્ટદેવતાને નમસ્કાર કરવો તે મંગલરૂપ [illegible], પણ જે શ્રુત પ્રવચન છે તે ઇષ્ટદેવતા નથી તો પછી તેને કરેલો નમસ્કાર મંગલરૂપ શી રીતે થાય? આ શંકાના સમાધાનમાં કહે છે કે, શ્રુત પ્રવચન પણ ઇષ્ટ દેવતા જ છે, કારણ કે, જેમ અર્હંતો [illegible] નમસ્કાર કરે છે તેમ શ્રુતને પણ નમસ્કાર કરે છે **नमस्तीर्थाय** એમ કહીને અર્હંત ભગવાનો શ્રુતને નમસ્કાર કરે છે **नमस्तीर्थाय** એ વાક્યમાં તીર્થ શબ્દનો અર્થ શ્રુત છે, કારણ કે તીર્થ [illegible] સાગરને ઉતરવાનું સાધન [illegible] છે [illegible] '**શબ**' શબ્દ પણ તીર્થ શબ્દના અર્થમાં વપરાય છે

અર્હંત ભગવાનો સંયમને અર્થે સિદ્ધોને જ નમસ્કાર કરે છે તેને માટે નીચેનું વાક્ય પ્રમાણ છે.

'**काऊण नमोक्कारं** सिद्धाणमभिग्गहं तु सो गिण्हे'

'સિદ્ધોને નમસ્કાર કરી અર્હંત અભિગ્રહને ગ્રહણ કરે'

એવી રીતે પ્રથમ શતકના ઉદ્દેશોમાં કહેવા યોગ્ય અર્થ સંક્ષેપથી બતાવ્યા પછી 'ઉદ્દેશ નિર્દેશ' એ ન્યાયને આશ્રીને [illegible]

તેમાં પ્રમોદ કરનારી ઘણી વસ્તુઓ મળતી તેથી ત્યાંના રહેવાસીઓ અને દેશ પરદેશના લોકો ત્યાં આવી ખુશી થતા હતા. તે નગરની બહાર ઉત્તર અને પૂર્વદિશાની વચ્ચે ગુણશીલક નામે એક ચૈત્ય હતું. આ ચૈત્ય અર્હંત ભગવાનનું સ્થાન ન હતું પણ વ્યંતરોનું સ્થાન હતું. તે સમયે તે રાજગૃહનગરમાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને ચેલણા નામે રાણી હતી. તે અવસર્પિણી કાલે અને ચોથા આરાને સમયે મહાવીર ભગવાન ત્યાં સમોસર્યા હતા.

તે મહાવીર ભગવાન [illegible] કરનાર અથવા સમન-સારા [illegible] અથવા સર્વ [illegible] ઐશ્વર્યાદિ ગુણવાળા- [illegible] નાશ કરનાર [illegible] આવ્યુ છે [illegible] તેથી મહા- [illegible] મહાવીર [illegible] અને તેને [illegible] આદિ એટલે [illegible] નમિ: [illegible] તીર્થ [illegible] પ્રથમ [illegible] તીર્થ- [illegible] પુરુષ [illegible] પુરુષોત્તમ [illegible] પુરુષોમાં [illegible] અને [illegible] પુરુષોત્તમ [illegible] નરઉત્તમ [illegible] નહીં, [illegible] ઉત્તમ [illegible], તેથી તે [illegible] પુરુષોમાં [illegible] અતિશયથી અને [illegible] પુરુષોત્તમપણું સિદ્ધ કરવા માટે [illegible] પુરુષસિંહ એટલે સિંહ જેવા પુરુષ [illegible] સિંહની ઉપમા [illegible] આગમમાં પ્રખ્યાત [illegible]

[illegible] પુરુષસિંહ, પુરુષવર પુંડરીક અને પુરુષ [illegible]

પાડવાને સમર્થ એવા કેવલાલોક પૂર્વક પ્રવચનની પ્રભાના સમૂહને પ્રવર્તાવી પ્રદ્યોત એટલે પ્રકાશને કરનારા હતા.

આ વિશેષણ વિષ્ણુ, શંકર અને બ્રહ્મા વગેરેને પણ લાગુ પડી શકે, કારણ કે, તેઓ પણ પોતાના તીર્થિકોના મતમાં તેવો ઉદ્યોત કરી શકનારા છે. તો પછી તેમનામાં અને મહાવીર પ્રભુમાં શો તફાવત ? આ શંકા દૂર કરવા માટે તેઓથી વિશેષ બતાવતા કહે છે **अभयदय** તે મહાવીર પ્રભુ **अभयदय** અભય આપનારા હતા. પ્રાણીઓને હરવા માટે રસિક થઇ ઉપસર્ગો કરનારા એવા પ્રાણીને પણ અભય આપનારા હતા, અથવા **अभया** એટલે સર્વે પ્રાણીઓના ભયને દૂર કરનારી દયાને ધારણ કરનારા હતા. હરિ, હર અને બ્રહ્મા વિગેરે તેવું અભય આપનારા હોતા નથી, તેથી તેઓથી વિશેષ છે. તે વીર પ્રભુ કેવળ અપકારી અને ઉપકારી જનોના માત્ર અનર્થને દૂર કરનારા હતા, એમ નથી પરંતુ તેઓ તેમને અર્થ પણ પ્રાપ્ત કરાવનારા હતા, તેથી કહે છે કે, તે વીરપ્રભુ **चक्खुदय** હતા. **चक्खु** એટલે શ્રુતજ્ઞાન. ચક્ષુ-નેત્ર જેમ શુભ-અશુભ અર્થના વિભાગને જોઇ શકે છે, તેવી રીતે શ્રુતજ્ઞાનથી પણ શુભાશુભ અર્થ-પદાર્થોના વિભાગને જોઇ શકાય છે તેથી શ્રુતજ્ઞાનને ચક્ષુની ઉપમા ઘટે છે. તેને માટે લખે છે કે —

" चक्षुष्मन्तस्त एवेह ये श्रुतज्ञानचक्षुषा ।
सम्यक् तदेव पश्यन्ति भावान् हेयेतरान् नराः " ॥ १ ॥

" જેઓ શ્રુતજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી હેય ત્યાગ કરવાયોગ્ય અને ઉપાદેય-ગ્રહણ કરવા યોગ્ય પદાર્થોને તત્કાલ સારી રીતે જોઇ શકે છે, તેજ ખરેખરા ચક્ષુવાળા કહેવાય છે ચર્મચક્ષુવાળા જો શ્રુતજ્ઞાન રહિત હોય તો તે ચક્ષુવાળા ગણાતા નથી." ૧

તેવા શ્રુતજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુને આપનારા શ્રીવીરભગવાન્ હતા. તેથી તેઓ **चक्खुदय** કહેવાતા હતા. જેમ લોકમાં જંગલની અંદર જનારા લોકોને ચોર લોકો લુંટી લઇ તેમના નેત્ર ઉપર પાટા બાંધે છે, તેવા અંધ લોકોને જેમ કોઇ આવી પાટા છોડી તેમના ચક્ષુ ઉઘાડી જે ઠેકાણે જવાનું હોય તેનો માર્ગ બતાવી ઉપકાર કરે છે, તેવી રીતે આ સંસારરૂપી જંગલમાં રહેલા પ્રાણીઓના ધર્મરૂપી ધનને રાગાદિ ચોર લોકો લુંટી લે છે અને તેમના જ્ઞાન રૂપી લોચનો ઉપર કુવાસના રૂપી પાટા બાંધે છે, શ્રીવીરભગવાન્

૧ નકારી વાંચનાઓ.

ભગવાન્ વીર પ્રભુ સર્વ ધર્મના નાયકોમાં અતિશયપણાને લઇને ધર્મવર ચાતુરંત ચક્રવર્ત્તી કહેવાતા હતા.

અથવા ધર્મ રૂપી **વર** એટલે શ્રેષ્ઠ, બીજા ચક્રીની અપેક્ષાએ અથવા કપિલ વગેરેના ધર્મચક્રોની અપેક્ષાએ સર્વોત્તમ એવું **ચાતુરંત** એટલે જ્ઞાનાદિક ચાર ભેદ વડે ચાર વિભાગવાળું, અથવા નરક વગેરે ત્રણ ગતિઓનો **અન્ત**—નાશ કરનારૂં જે ચક્ર તે **ચાતુરંત** કહેવાય છે. તે સંસાર રૂપી શત્રુનો છેદ કરનાર હોવાથી ચક્ર રૂપ છે. તે ચક્રવડે વર્તનારા તે **ધર્મવર ચાતુરંત ચક્રવર્ત્તી** કહેવાય, તેવા શ્રીવીરભગવાન્ હતા.

તે પ્રથમ કહેલા ધર્મદેશક વગેરે વિશેષણો કે જેમાં જ્ઞાનાદિકનો ઉત્કૃષ્ટ યોગ હોય તેવા પુરૂષનેજ લાગુ થઇ શકે છે. તેથી કહે છે કે, તે શ્રીવીર ભગવાન્ **અપ્રતિહતવરજ્ઞાનદર્શનધર** હતા. અપ્રતિહત એટલે કોઇ અંતરાયથી સ્ખલિત ન થાય તેવા અથવા વિપરીત ન થાય તેવા અને તેને લઇને ક્ષયિકપણાથી **વર**—ઉત્તમ એવા વિશેષ અને સામાન્ય બોધ રૂપ કેવળ નામના **જ્ઞાનદર્શનને** ધારણ કરનારા હતા.

આવા જ્ઞાનની અપ્રતિહતતા છદ્મસ્થ પણ કેટલાએકોએ સ્વીકાર્યો માન્યો છે પરંતુ તેના ઉપદેશ [illegible] ઉપકારી નથી, ભગવાન વીરપ્રભુ તેના જેવા છદ્મસ્થ નહીં હોવાથી [illegible]પદેશક નથી, પરંતુ સત્ય ઉપદેશ આપનાર, કેવળી મહાન્ ઉપકારી છે એવું જણાવવા માટે ભગવંતનું છદ્મસ્થ રહિતપણું પ્રતિપાદન કરે છે—તે પ્રભુ **વ્યાવૃત્તછદ્મા** હતા. એટલે જેમનું છદ્મ એટલે [illegible] અથવા [illegible] થયું છે, એવા હતા. તે પ્રભુને [illegible] કેમ હતું ? એવી જો શંકા કોઇ [illegible] તો તેને માટે પણ પ્રભુનું [illegible] વિશેષણ ઘટે છે.

આ છદ્મનો અભાવ પ્રભુને [illegible] કરવાથી થયો હતો, તે દર્શાવવાને કહે છે કે, તે વીર પ્રભુ **જિન** હતા. રાગાદિક શત્રુઓને જિતનારા હતા. તે [illegible] **જ્ઞાયક** હતા. [illegible] તેથી કહે છે કે, તે શ્રીવીરપ્રભુ **જ્ઞાયક** હતા. [illegible] તેને [illegible] હતા. પ્રભુને [illegible] વિશેષણ આપી, તેમની [illegible] સંપત્તિનો ઉપ[illegible] કહે છે [illegible] વિશેષણ આપી તેમનું [illegible] સંપત્તિ [illegible] હવે પરને [illegible] કહેવાપણું દર્શાવે છે. તે શ્રીવીરપ્રભુ **જ્ઞાપક** હતા, એટલે [illegible] બીજાને [illegible] હતા, તે જ **બોધિત** હતા, એટલે

છે. કારણકે, શાસ્ત્રકાર લખે છે કે, "નિઃસ્પૃહો મુનિસત્તમઃ" કેવલી મુનિ નિસ્પૃહ હોય છે. તેવા નિષ્કામ પ્રભુને કોઇપણ સ્થાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા કેમ કહ્યા ? તેના સમાધાનમાં એટલુંજ કહેવાનું કે, માત્ર તે ઉપચારને લઇનેજ કહેવામાં આવ્યુ છે, ભગવાન્ તો નિષ્કામ જ છે.

તે શ્રીમહાવીર ભગવાન્ સમવસરણમાં પધાર્યા હતા જેમનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. ભુજમોચક જાતનું રત્ન, ભૃંગ, ગળી, કાજળ અને હર્ષ પામેલ ભ્રમરગણના જેવા કૃષ્ણવર્ણી, ઘાટા અને કુંડલાકાર—વાંકડીઆ કેશ જેમના મસ્તક ઉપર રહેલા હતા, જેમના પગના તળીયા રક્ત કમળના પત્ર જેવા કોમળ હતા, જેઓ પુરૂષના આઠ હજાર લક્ષણોને ધારણ કરનારા હતા, આકાશ સુધી ઉંચા છત્ર, અને ચામરવાળા અને અતિ સ્વચ્છ સ્ફટિકમય પાદપીઠ સહિત એવા સિંહાસન ઉપર બેઠેલા હતા. ચૌદ હજાર સાધુઓ અને છત્રીશ હજાર સાધ્વીઓથી તેઓ પરિવૃત થઇ રહ્યા હતા. પૂર્વાનુપૂર્વીએ વિચરતા તથા ગામોગામ સુખે વિહાર કરતા, રાજગૃહનગરના ગુણશિલ ચૈત્યમાં આવ્યા. ત્યાં આવીને અવગ્રહ ગ્રહણ કરી સંયમ અને તપવડે આત્મા ભાવતા રહ્યા. ત્યાં શ્રમણ ભગવંતના ઘણા શિષ્યો આવેલા હતા. તેમજ અસુરકુમારો, શેષ–ભવનપતિઓ, વ્યંતરો, જ્યોતિષ્ક તથા વૈમાનિક દેવતાઓ ભગવાનની સમીપ આવ્યા હતા. રાજગૃહ નગરમાંથી રાજા પ્રમુખ લોકો ભગવંતને વંદના કરવાને નિકળ્યા હતા. તે નગરના શેરી, ચોક, ચૌટા પ્રમુખ મોટા માર્ગોની અંદર લોકો પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે, હે દેવાનુપ્રિય! ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુ ગુણશિલ ચૈત્યના પ્રદેશમાં સમોસર્યા છે અને સંયમ અને તપથી આત્મા ભાવે છે. તેમને આપણે વંદના કરીએ.

તે સમવસરણમાં મનુષ્યોને યોગ્ય એવા અથવા મોટી પર્ષદા એકઠી થઇ હતી. તેમાં ભગવંતે ધર્મ કહ્યો. અહીં ભગવંતની ધર્મ કથા કહેવી અને તે આ પ્રમાણે—"તે સમયે ભગવાન્ મહાવીરે શ્રેણિક રાજા અને ચેલણા પ્રમુખ શીલવતી સ્ત્રીઓની પર્ષદામાં સર્વ ભાષાનુગામી[1] વાણી વડે ધર્મ કહ્યો, તે જેવી રીતે લોક છે, અલોક છે, જીવ છે, અજીવ છે, બંધ છે, મોક્ષ છે." ઇત્યાદિ. શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરની સમીપે ધર્મને સાંભળી અત્યંત સંતુષ્ટ થયેલા તેઓએ ભગવાનને વંદના અને નમસ્કાર કર્યા પછી તેઓ જે દિશામાંથી આવેલા હતા, તે દિશામાં પાછા ચાલ્યા ગયા.

1. જે વાણીથી સર્વ પ્રાણીઓ પોત પોતાની ભાષામાં સમજી જાય.

તે કાલે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન મહાવીર પ્રભુના જ્યેષ્ઠ[1]—મોટા શિષ્ય ઇન્દ્રભૂતિ નામે અનગાર[2] હતા. યદિ કોઇને શંકા આવે કે, તે શિષ્ય કદિ નીચગોત્રના હોય, તે માટે કહે છે કે, તે ગૌતમગોત્રી હતા. કદિ તેઓ સારા ઉંચા ગોત્રના હોય પણ તે સમયના યોગ્ય એવા દેહના માનની અપેક્ષાએ તેમનો દેહ પણ ન્યૂનાધિક હશે એવી શંકાને દૂર કરવા માટે કહે છે કે, તેમનો દેહ સાત હાથ ઉંચો હતો. કદિ એવો ઉંચો દેહ સારા લક્ષણોથી રહિત પણ હોય તેથી કહે છે કે, તેમનો દેહ સમ[3]—સરખો ચોરસ આકારવાળો હતો, કદિ તેવા લક્ષણવાળો હોય પણ જો સંહનન (સારા બાંધા) વગરનો હોય તો શા કામનો? તેથી કહે છે કે, તે વજ્ર[4]—ઋષભ નારાચવાળા હતા. સુવર્ણના કટકાની કસોટી અને પદ્મકમળના કેસરના જેવા ત ગૌર[5] હતા. આવો સર્વ પ્રકારે ઉત્તમ દેહ છતાં કદિ તે વિશેષ આચરણથી રહિત હોય

---

૧ જ્યેષ્ઠ અને અંતેવાસી શિષ્ય એ બે વિશેષણોથી તેઓ સકળ સંઘના નાયક હતા, એમ સૂચવ્યું છે. ૨ કદિ કોઇ ને શંકા આવે કે, તે શિષ્ય ગૃહસ્થ શ્રાવક હોય, તેથી અનગાર કહ્યા છે. જેને અગાર ઘર ન હોય તે અનગાર કહેવાય છે. ૩ સમ એટલે નાભિની ઉપર અને નીચે પુરૂષના સર્વ લક્ષણવાળા અવયવોથી સરખો અને ચોરસ અથવા શરીરના લક્ષણોનું જે પ્રમાણ કહ્યું છે, તે પ્રમાણે ચાર અસ્રિ એટલે ચારે દિશાના ભાગ પ્રમાણે સરખા પ્રમાણવાળા અવયવવાળો. કેટલાએક એમ પણ કહે છે કે, સમ એટલે ન્યૂન કે અધિક નહીં એવી ચાર અસ્રિ વાળો. પર્યંક—આસન—પલોંઠીવાળી બેઠેલા માણસના બે ગોઠણનું અંતર અને આસન તથા લલાટના ઉપલા ભાગનું અંતર, તથા જમણા સ્કંધ અને ડાબા ગોઠણનું અંતર અને ડાબા સ્કંધ અને જમણા ગોઠણનું અંતર—એ અસ્રિ કહેવાય છે. ૪ વજ્ર એટલે બે મળેલા કાષ્ઠના સંપુટની જેમ જકડેલ ઋષભ એટલે લોઢાના પાટાથી જડેલા બે કાષ્ઠના સંપુટની જેમ જકડેલ તે વજ્રઋષભ કહેવાય છે એવો નારાચ એટલે મર્કટબંધથી જડેલા કાષ્ઠના સંપુટ જેવો મજબૂત સંહનન એટલે અસ્થિઓના આઠ જાતનો સંચય ઉત્તમ પ્રકારનો બાંધો. કેટલાએક આ વજ્ર, ઋષભ, નારાચપણું કેવળ અસ્થિઓને ઉદ્દેશીને કહે છે. ૫ અહિં કેટલાએક વૃદ્ધો એવી વ્યાખ્યા પણ કરે છે કે, કનકના સળીની રેખાના જેવા ગૌર હતા. અથવા કનકના ઝગઝગતા બિંદુના જેવા ગૌર હતા

તો નકામો ગણાય, તેથી કહે છે કે, તે ઉગ્ર એવી અનશન વગેરે તપસ્યાથી યુક્ત હતો. જે તપસ્યા બીજા પ્રાકૃત પુરૂષોથી તો ચિંતવી પણ શકાય નહીં. જાજ્વલ્યમાન અગ્નિની જેમ તે કર્મરૂપી ગહનવનને બાળવામાં સમર્થ એવા ધર્મધ્યાનાદિ તપથી યુક્ત હતો. તે તપ્તતપ હતો એટલે તે એવી તપસ્યા તપનો કે જેથી તેનાં કર્મો સંતપ્ત થતાં હતાં. પણ તે તપથી તેનો તપોરૂપ આત્મા સંતપ્ત થતો નહીં કે જે બીજાઓને સ્પર્શ ન કરી શકાય. વળી તે દેવ મહાતપા હતો એટલે આશંસા દોષથી રહિત એવા મોટા તપથી યુક્ત હતો. તે ભીમ હતો એટલે પ્રથમ કહેલા ઉગ્ર પ્રમુખ તપને કરવાથી પડખે રહેનારા અલ્પ સત્વ-જીવોને ભયંકર હતો. અથવા તે દેવ ઉદાર હતો. તે ઘોર[1] હતો એટલે પરીષહો તથા ઇંદ્રિયોરૂપી રિપુગણનો નાશ કરવામાં નિર્દય હતો. તે ઘોરગુણ હતો એટલે બીજાઓથી મુશ્કેલીથી આચરી શકાય તેવા મૂલગુણવાળો હતો. તે દેવ ઘોર તપસ્વી હતો એટલે ઘોર તપસ્યા કરનારો હતો. તે દેવ ઘોર બ્રહ્મચર્યવાન્ હતો એટલે બીજા અલ્પ સત્ત્વવાળાઓથી આચરી શકાય નહીં, તેવા દારૂણ બ્રહ્મચર્યવાળો હતો. તે દેવ ઉત્સૃષ્ટશરીર હતો એટલે શરીરના સંસ્કારો (શોભા)ને ત્યાગ કરનારો હતો. તે દેવની અંદર અનેક યોજન પ્રમાણ એવા ક્ષેત્રમાં રહેલી વસ્તુઓને બાળવામાં સમર્થ એવી વિસ્તારવાળી [2]તેજોલેશ્યા સંક્ષિપ્ત થઇને લીન થયેલી હતી. તે દેવ ચૌદ[3] પૂર્વી હતો.

અવધિજ્ઞાનાદિકથી રહિત એવો પુરૂષ પણ ચતુર્દશપૂર્વી હોઇ શકે છે, તેથી કહે છે કે, તે દેવ ચતુર્જ્ઞાનથી યુક્ત હતો એટલે તે કેવળજ્ઞાન શિવાયના ચાર જ્ઞાનવાળો હતો. ઉપર કહેલા બે વિશેષણોથી યુક્ત હોય તોપણ કેઇ સમગ્ર શ્રુત વિષયમાં વ્યાપક એવા જ્ઞાનવાળો હોતો નથી, કારણ કે, ચૌદ પૂર્વધારી છદ્મ ગુણસ્થાનમાં રહેલા જણાય છે. તેથી કહે છે કે, તે દેવ સર્વાક્ષરસંનિપાતી હતો, એટલે સર્વ એવા અક્ષરોના સંયોગોને જાણનારો હતો. તે દેવ શ્રવણાક્ષરસંનિપાતી હતો એટલે શ્રવણને સુખકારી એવા અક્ષરને નિરંતર બોલનારો હતો.

---

૧ ઘોર એટલે આત્માની પણ અપેક્ષા ન કરે તેવો—એમ કેટલાએક વ્યાખ્યા કરે છે ૨ તેજ વિશિષ્ટ તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી એક જાતની લબ્ધિ તેજોલેશ્યા કહેવાય છે. ૩ તે દેવથી ચૌદ પૂર્વો રચેલા છે, તેથી તેને ચૌદ પૂર્વી કહેલ છે અને વિશેષણ આગી નિયમમાં ઉત્તર કરેલું વર્ણન [illegible] છે

આવા ગુણવાળા દેહને ધારણ કરનારા ભગવાન્ ઇન્દ્રભૂતિ એને સાક્ષાત્ વિનયના જાણે રાશિ હોય તેવા થઇ પ્રભુની અતિ સમીપ નહી તે અતિ દૂર નહી તેવી રીતે પોતાના જાનુને ઊંચે રાખતા, એટલે શુ પૃથ્વીનું આસન અથવા ઉપકરણ સંબંધી આસનના અભાવથી ઉત્કુટ-આસ કરીને રહેતા, અધોમુખ કરીને રહેતા, એટલે ઉંચી નહી તેમ આડી નહી એવી દૃષ્ટિને ભૂમિના ભાગ ઉપર નિયમિત રાખતા, અને ધર્મ અથવા શુક્લધ્યાનરૂપી કોઠીમાં પૂરાએલા, એટલે તેમની ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણની વૃત્તિઓ ધ્યાનને લઇને સ્થિર રહેલી હતી. જે સંયમ એટલે સંવર અને અનશનાદિ તપ વડે આત્માને વાસિત કરતા હતા. અર્થાત્ સંયમથી નવા કર્મ બાંધતા નહી અને તપથી પુરાણા કર્મને ખપાવતા, જેથી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષને સાધતા આત્માને ભાવતા એવા ગૌતમસ્વામી વિચરતા હતા. આ પ્રમાણે ધ્યાનરૂપી કોઠીમાં રહી વિહાર કર્યા પછી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી પ્રભુની સામે બેઠા. તે સમયે કહેવામાં આવનારા તત્ત્વ જ્ઞાન પ્રત્યે તેમને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ હતી. વળી તેમના મનમાં એવો સંશય ઉત્પન્ન થયો કે, વીરભગવંતે સૂત્રમાં 'चलमाणे चलिए' એમ કહ્યું છે, એટલે ચાલતો અને ચાલી ગયો એમ અર્થ સૂચવ્યો છે, તે શીરીતે સંભવે? 'ચાલતો' એ વર્તમાન કાળનો અર્થ છે અને 'ચાલી ગયો' એ ભૂતકાળનો અર્થ છે. એ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે. કારણ કે, જે ચાલતો હોય તે પછી ચાલી ગયો એમ થય છે, તો જે વર્તમાન છે તેને ભૂતકાળમાં કેમ લેવાય? લાગવુ કે, તે બન્ને કાળ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે વળી 'ભગવાન વીરપ્રભુ તે પદોને કેવી રીતે પ્રરૂપશે?' એ અપૂર્વ કૌતુક પણ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થયુ હતુ તે સાથે તેમના મનમાં કહ્યું ઉત્પન્ન થયુ હતી.

૧ મૂલમાં પ્રથમ उप्पन्नसड्ढे અને પછી संजायसड्ढे ' એમ કરી- [illegible]

તો નકામો ગણાય, તેથી કહે છે કે, તે ઉગ્ર એવી અનશન વગેરે તપસ્યાથી યુક્ત હતો. જે તપસ્યા બીજા પ્રાકૃત પુરુષોથી તો ચિંતવી પણ શકાય નહીં. જાજ્વલ્યમાન અગ્નિની જેમ તે કર્મરૂપી ગહનવનને બાળવામાં સમર્થ એવા ધર્મધ્યાનાદિ તપથી યુક્ત હતો. તે **તપ્તતપ** હતો એટલે તે એવી તપસ્યા તપતો કે જેથી તેનાં કર્મો સંતપ્ત થતાં હતાં. પણ તે તપથી તેનો તપોરૂપ આત્મા સંતપ્ત થતો નહીં કે જે બીજાઓને સ્પર્શી ન કરી શકાય. વળી તે દેહ **મહાતપા** હતો એટલે આશંસા દોષથી રહિત એવા મોટા તપથી યુક્ત હતો. તે ભીમ હતો એટલે પ્રથમ કહેલા **ઉગ્ર** પ્રમુખ તપને કરવાથી પડખે રહેનારા અલ્પ સત્ત્વ–જીવોને ભયંકર હતો. અથવા તે દેહ **ઉદાર** હતો. તે **ઘોર**[૧] હતો એટલે પરીષહો તથા ઇંદ્રિયોરૂપી રિપુગણનો નાશ કરવામાં નિર્દય હતો. તે **ઘોરગુણ** હતો એટલે બીજાઓથી મુશ્કેલીથી આચરી શકાય તેવા મૂલગુણવાળો હતો. તે દેહ **ઘોર તપસ્વી** હતો એટલે ઘોર તપસ્યા કરનારો હતો. તે દેહ **ઘોર બ્રહ્મચર્યવાન્** હતો એટલે બીજા અલ્પ સત્ત્વવાળાઓથી આચરી શકાય નહીં, તેવા દારુણ બ્રહ્મચર્યવાળો હતો તે દેહ **ઉચ્છૂઢશરીર** હતો એટલે શરીરના સંસ્કારો (શોભા)ને ત્યાગ કરનારો હતો. તે દેહની અંદર અનેક યોજન પ્રમાણ એવા ક્ષેત્રમાં રહેલી વસ્તુઓને બાળવામાં સમર્થ એવી વિસ્તારવાળી [૨]તેજોલેશ્યા સંક્ષિપ્ત થઈને લીન થયેલી હતી. તે દેહ ચૌદ[૩] પૂર્વી હતા.

અવધિજ્ઞાનાદિકથી રહિત એવો પુરુષ પણ ચતુર્દશપૂર્વી હોઇ શકે છે, તેથી કહે છે કે, તે દેહ **ચતુર્જ્ઞાન**થી યુક્ત હતો એટલે તે કેવળજ્ઞાન સિવાયના ચાર જ્ઞાનવાળો હતો. ઉપર કહેલા બે વિશેષણોથી યુક્ત હોય તોપણ કોઇ સમગ્ર શ્રુત વિષયમાં વ્યાપક એવા જ્ઞાનવાળો હોતો નથી, કારણ કે, ચૌદ પૂર્વધારી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેલા ગણાય છે. તેથી કહે છે કે, તે દેહ **સર્વાક્ષરસંનિપાતી** હતો, એટલે સર્વ એવા અક્ષરોના સંયોગોને જાણનારો હતો. તે દેહ **શ્રવ્યાક્ષરસંનિવાદી** હતો એટલે શ્રવણને સુખકારી એવા અક્ષરોને નિરંતર બોલનારો હતો.

---

૧ **ઘોર** એટલે આત્માની પણ અપેક્ષા ન કરે તેવો–એમ કેટલાએક વ્યાખ્યા કરે છે. ૨ કોઇ વિશિષ્ટ તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી એક જાતની લબ્ધિ તેજોલેશ્યા કહેવાય છે. ૩ તે દેહથી ચૌદ પૂર્વો રચેલા હતા, તેથી તેને ચૌદ પૂર્વી કહેલા છે. આ વિશેષણ આપી તેમનામાં શ્રુત કેવળીપણું પણ હતું, એમ સૂચવ્યું છે.

આવા ગુણવાળા દેહને ધારણ કરનારા ભગવાન્ ઇન્દ્રભૂતિ એજ કે જે સાક્ષાત્ વિનયના જાણે રાશિ હોય તેવા થઇ પ્રભુની અતિ સમીપ નહીં તેમ અતિ દૂર નહીં તેવી રીતે પોતાના જાનુને ઊર્ધ્વ રાખતા, એટલે શુદ્ધ પૃથ્વીનું આસન અથવા ઉપગ્રહ સંબંધી આસનના અભાવથી ઉત્કુટ–આસન કરીને રહેતા, અધોમુખ કરીને રહેતા, એટલે ઉંચી નહીં તેમ આડી નહીં એવી દ્રષ્ટિને ભૂમિના ભાગ ઉપર નિયમિત રાખતા, અને ધર્મ્ય અથવા શુકલધ્યાનરૂપી કોઠીમાં પૂરાએલા, એટલે તેમની ઇંદ્રિયો અને અંતઃકરણની વૃત્તિઓ ધ્યાનને લઇને સ્થિર રહેલી હતી. જે સંયમ એટલે સંવર અને અશનાદિ તપ વડે આત્માને વાસિત કરતા હતા. અર્થાત્ સંયમથી નવા કર્મ બાંધતા નહીં અને તપથી પુરાણા કર્મને ખપાવતા, જેથી સર્વ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષને સાધવા આત્માને ભાવતા એવા ગૌતમસ્વામી વિચરતા હતા. આ પ્રમાણે ધ્યાનરૂપી કોઠીમાં રહી વિહાર કર્યા પછી ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી પ્રભુની સામે બેઠા. તે સમયે કહેવામાં આવનારા તત્ત્વ જ્ઞાન પ્રત્યે તેમને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઇ હતી. વળી તેમના મનમાં એવો સંશય ઉત્પન્ન થયો કે, વીરભગવંતે સૂત્રમાં 'चलमाणे चलिए' એમ કહ્યું છે, એટલે ચાલતો અને ચાલી ગયો એમ અર્થ સૂચવ્યો છે, તે શીરીતે સંભવે? 'ચાલતો' એ વર્તમાન કાળનો અર્થ છે અને 'ચાલી ગયો' એ ભૂતકાળનો અર્થ છે. એ પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે. કારણ કે, જે ચાલતો હોય તે પછી ચાલી ગયો એમ થાય છે, તો જે વર્તમાન છે તેને ભૂતકાળમાં કેમ લેવાય? કારણ કે, તે બંને કાળ પરસ્પર વિરૂદ્ધ છે. વળી 'ભગવાન્ વીરપ્રભુ તે પદાર્થોને કેવી રીતે પ્રરૂપશે?' એ જાણવાનું કૌતુક પણ તેમના મનમાં ઉત્પન્ન થયું હતું. તે સાથે તેમનામાં શ્રદ્ધા[1] ઉત્પન્ન થઇ હતી.

---

૧ મૂલમાં પ્રથમ उप्पण्णसड्ढे આપ્યા પછી 'संजायसड्ढे' એમ ફરીવાર કહેલું છે, તે ઉપર શંકા કરે છે કે, એમ બે વાર કહેવાનું શું કારણ છે? શ્રદ્ધા પ્રવર્ત્યા પછી શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થવાનું આવી જાય છે. ઉત્પન્ન થયા સિવાય શ્રદ્ધાની પ્રવૃત્તિ થઇ શકતી નથી. તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, તે હેતુ બતાવવા માટે કહેવામાં આવ્યું છે. શ્રદ્ધા પ્રવર્તવાનો હેતુ શ્રદ્ધાની ઉત્પત્તિ છે. અને તેથી આલંકારિક વાક્ય બને છે. જેમ રાત્રિના વર્ણનમાં લખે છે કે, "જેમાં દીવાઓ પ્રવર્ત્તે છે અને સૂર્ય પ્રવર્તતો નથી એવી ચંદ્રના પ્રકાશવાળી રાત્રિ જાણવામાં આવી." અહિં દીવાની પ્રવૃત્તિથી સૂર્યની અપ્રવૃત્તિ જાણી શકાય છે. તથાપિ તેમ જે કહેવામાં આવ્યું છે, તે

તો નકામો ગણાય, તેથી કહે છે કે, તે ઉગ્ર એવી અનશન વગેરે તપસ્યાથી યુક્ત હતો. જે તપસ્યા બીજા પ્રાકૃત પુરૂષોથી તો ચિંતવી પણ શકાય નહીં. જાજ્વલ્યમાન અગ્નિની જેમ તે કર્મરૂપી ગહનવનને બાળવામાં સમર્થ એવા ધર્મધ્યાનાદિ તપથી યુક્ત હતો. તે **તપ્તતપ** હતો એટલે તે એવી તપસ્યા તપતો કે જેથી તેનાં કર્મો સંતપ્ત થતાં હતાં. પણ તે તપથી તેનો તપોરૂપ આત્મા સંતપ્ત થતો નહીં કે જે બીજાઓને સ્પર્શ ન કરી શકાય. વળી તે દેવ **મહાતપા** હતો એટલે આશંસા હોવાથી રહિત એવા મોટા તપથી યુક્ત હતો. તે ભીમ હતો એટલે પ્રથમ કહેલા ઉગ્ર પ્રમુખ તપને કરવાથી પડખે રહેનારા અલ્પ સત્વ—જીવોને ભયંકર હતો. અથવા તે દેવ **ઉદાર** હતો. તે **ઘોર**[1] હતો એટલે પરીષહો તથા ઇંદ્રિયોરૂપી રિપુગણનો નાશ કરવામાં નિર્દય હતો. તે **ઘોરગુણ** હતો એટલે બીજાઓથી મુશ્કેલીથી આચરી શકાય તેવા મૂલગુણવાળો હતો. તે દેવ **ઘોર તપસ્વી** હતો એટલે ઘોર તપસ્યા કરનારો હતો. તે દેવ **ઘોર બ્રહ્મચર્યવાન્** હતો એટલે બીજા અલ્પ સત્વવાળાઓથી આચરી શકાય નહીં, તેવા દારૂણ બ્રહ્મચર્યવાળો હતો. તે દેવ **ઉચ્છૂઢશરીર** હતો એટલે શરીરના સંસ્કારો (શોભા)ને ત્યાગ કરનારો હતો. તે દેવની અંદર અનેક યોજન પ્રમાણ એવા ક્ષેત્રમાં રહેલી વસ્તુઓને બાળવામાં સમર્થ એવી વિસ્તારવાળી [2]તેજોલેશ્યા સંક્ષિપ્ત થઈને લીન થયેલી હતી. તે દેવ ચૌદ[3] પૂર્વી હતો.

અવધિજ્ઞાનાદિકથી રહિત એવો પુરૂષ પણ ચતુર્દશપૂર્વી હોઇ શકે છે, તેથી કહે છે કે, તે દેવ **ચતુર્જ્ઞાનથી** યુક્ત હતો એટલે તે કેવલજ્ઞાન સિવાયના ચાર જ્ઞાનવાળો હતો. ઉપર કહેલા બે વિશેષણોથી યુક્ત હોય તોપણ કેઇ સમગ્ર શ્રુત વિષયમાં વ્યાપક એવા જ્ઞાનવાળો હોતો નથી, કારણ કે, ચૌદ પૂર્વધારી છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં રહેલા જણાય છે. તેથી કહે છે કે, તે દેવ **સર્વાક્ષરસન્નિપાતી** હતો, એટલે સર્વ એવા અક્ષરોના સંયોગોને જાણનારો હતો અથવા તે દેવ **શ્રવ્યાક્ષરસન્નિપાતી** હતો એટલે શ્રવણને સુખકારી એવા અક્ષરોને નિરંતર બોલનારો હતો.

---

૧ ઘોર એટલે આત્માની પણ અપેક્ષા ન કરે તેવો—એમ કેટલાક વ્યાખ્યા કરે છે. ૨ કેટલાક વિશિષ્ટ તપના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયેલી એક જાતની લબ્ધિ તેજોલેશ્યા કહેવાય છે. ૩ તે દેવથી ચૌદ પૂર્વો રચેલાં છે, તેથી તેને ચૌદ પૂર્વી કહેલ છે આ વિશેષણ આપી તેમનામાં શ્રુતકેવલિપણું બતાવ્યું એમ જણાવ્યું છે.

[illegible]

[illegible]

તે પછી ગૌતમસ્વામી ઉઠયા અને જે દિશાના ભાગમાં ભગવાન્ મહાવીરસ્વામી બેઠેલા હતા, તે દિશામાં આવ્યા. આવીને શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીરને જમણા હાથથી લઈને ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી પછી પ્રથમ વંદના કરી એટલે વાણીથી સ્તુતિ કરી, પછી નમસ્કાર કર્યો એટલે કાયાથી નમન કર્યું ને વંદના અને નમસ્કાર કર્યા પછી ભગવંતથી અતિ સમીપ નહીં તેમ અતિ દૂર નહીં તેવી રીતે રહી ભગવાનના વચનોને સાંભળવાની ઈચ્છા રાખી તેમના તરફ મુખ રાખી લલાટ ભાગે અંજલિ જોડી ઉપાસના કરતા' આ પ્રમાણે બોલ્યા

ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ પુછેલા નવ પ્રશ્નો.

[illegible] 'અથવા હે સુખસ્વરૂપ' અથવા [illegible] અથવા भयात એટલે આ સંસાર [illegible] 'અથવા हमान' [illegible] 'चलमाण चलिए' [illegible] પુછ્યું છે [illegible] ધર્મ, અર્થ, [illegible] મુખ્ય છે. [illegible] છે અને [illegible]

ક્રિયાભિમુખ થયું, ત્યારે ઉદયાવલિકાના પ્રથમ સમયમાંજ જો ચલિત ન થાય, તો તે પ્રથમ સમય વ્યર્થ થઇ જાય, કારણ કે, તે સમયે તે ચલિત થયેલું નથી. જેમ તે સમયે ચલિત ન ગણાય તો પછી બીજા ત્રીજા વગેરે સમયમાં પણ તે ચલિત થવાનું નહીં. તેમના આત્માની અંદર એવું કયું વિશેષરૂપ છે ? કે જેવડે પ્રથમ સમયમાં ચલિત ન થયું, તે બીજા ઉત્તર સમયમાં ચલિત થાય છે ? તે ઉપરથી તો સર્વદા ચલિત ન થવાનોજ પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય. પણ અંત્ય સમયે તો તેનું ચલિતપણું છે, કારણ કે, તેની સ્થિતિ પરિમિત હોવાથી કર્મનો અભાવ પ્રાપ્ત થાય છે, એથી કરીને આવલિકાકાળના પ્રથમ સમયમાંજ તે કાંઇક ચલિત થયેલું હોય, જે તેમાં ચલિત થયું, તે ઉત્તર સમયમાં ચલિત થતું નથી, પણ જો તેઓમાં પણ તેજ પહેલું ચલન થાય તો તેજ ચલનમાં ઉદયાવલિકાના ચલનના સર્વ સમયોનો ક્ષય થઇ જાય. જો તે ચલનના સમયની અપેક્ષા રાખ્યા વિના બીજા સમયના ચલનો થાય તો પછીના ઉત્તર ચલનનો અનુક્રમ ઘટે. (યુક્ત થાય) પણ તે શિવાય બીજી રીતે ઘટે નહીં, તે ઉપરથી સિદ્ધ થયું કે ચલાયમાન એવા તે કર્મને ચલિત-ચલ્યુ, એમ કહી શકાય.

બીજા પ્રશ્ન વિષે કહે છે. જે કર્મ ઉદયને પ્રાપ્ત થયું નથી અર્થાત્ ઉદયે આવ્યું નથી. ઘણે આગામી કાલે જે કર્મના દલિયા વેદવાના છે, તેને શુભાધ્યવસાય લક્ષણ કરણ વડે આકર્ષી ઉદયમા લાવવાં.તે ઉદીરણા કહેવાય છે. અહિં જે ઉદીરણા છે, તે અસંખ્યાત સમયે વર્ત્તનારી છે,તે ઉદીરણાથી પ્રથમ સમયમા ઉદયે આવતું કર્મ ઉપર કહેલા વસ્ત્રના દ્રષ્ટાંતથી ઉદીરિત કર્મ કહી શકાય છે.

ત્રીજા પ્રશ્ન વિષે કહે છે. કર્મ ભોગવવાનો અનુભવ તે વેદન-વેદવું કહેવાય છે. જ્યારે સ્થિતિના ક્ષયથી ઉદયમા આવેલા, અથવા ઉદીરણા કરણથી ઉદયને પ્રાપ્ત થયેલા કર્મની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી કર્મ ઉદય આવે છે ત્યારે તે કર્મની ઉદીરણા કરણ વડે જે કર્મ ઉદય આવેલું હોય તેવા કર્મનુ તે વેદવું થઇ શકે છે. તે કર્મ વેદવાનો કાળ અસંખ્યાત સમયનો છે, તેથી તેના આદ્ય સમયમાં જે કર્મ વેદાય છે, તે વેદિત-વેદાયું પણ કહી શકાય છે.

ચોથા પ્રશ્નમાં કહે છે, જે કર્મ જીવના પ્રદેશોની સાથે મળેલું છે, તે કર્મનું તે જીવના પ્રદેશોમાંથી પડવું થાય છે, તેને પ્રહીણ કહેવાય છે.

ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુએ આપેલા તે નવ પ્રશ્નોના ઉત્તર.

ભગવાન્ ગૈતમ ગણધરે ઉપર કહેલા નવ પ્રશ્નો શ્રીમહાવીર પ્રભુને પુછયા હતા, તે પછી શ્રીમહાવીર પ્રભુએ તેના અનુક્રમે ઉત્તર આપ્યા. અહિં વાદી શંકા કરે છે કે, જેમણે પોતે દ્વાદશાંગી રચેલી છે, જેઓ શ્રુતજ્ઞાનના સર્વ વિષયોને જાણનારા છે અને જેઓ સર્વ પ્રકારના સંશયોથી રહિત હોવાથી સર્વજ્ઞના જેવા ગણાય છે, તેવા ભગવાન્ ગૈતમને શ્રીવીરપ્રભુને શામાટે પ્રશ્નો કરવા પડયા? કારણ કે, તેઓ સંશયરહિત જ્ઞાનને ધરનારા હતા.

તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, તેમને માટે તમારે એવી શંકા કરવી યોગ્ય નથી, કારણ કે, ભગવાન્ ગૈતમસ્વામી તમાએ કહેલા ગુણવાળા છે, તે સત્ય છે. છતાં [illegible] લઇને તેમનામાં અનાભોગ-અપૂર્ણતા હોવાનો સંભવ છે [illegible] કહ્યું છે કે, "છદ્મસ્થ એવા કોઇપણ મનુષ્યને અનાભોગ [illegible] નથી, કારણ કે, જ્ઞાનાવરણ પ્રકૃતિવાળા કર્મને લઇને [illegible] પડતું નથી."

અથવા [illegible] પણ થઇ શકે કે, તે ગૈતમ [illegible] એ પ્રશ્નો પોતાના બોધની [illegible] અજ્ઞજનોને બોધ કરવા માટે, [illegible] માટે અથવા સૂત્રોના [illegible] પણ એ પ્રશ્નો પુછેલા છે; [illegible]

[illegible] જે ચલાયમાનને ચલિત કહેવા[1] [illegible] કહેવા સુધીનાં નવ પદો [illegible] આવકાર લઇ વર્તમાન અને ભૂતકાળનું [illegible] પુછવામાં આવ્યા અને તેના [illegible] ચલન વગેરે નવ પદ પરસ્પર [illegible] એ પ્રશ્ન અને તેનો નિર્ણય કરવા માટે ગૈતમ [illegible] એ ચલાયમાન અને ચલિત [illegible] છે. એટલે એક વિષય

---

1 [illegible]

વાળાં છે અથવા એકજ પ્રયોજનવાળાં છે. નાના પ્રકારના ઘોષ[1]—નાદવાળા છે, નાના પ્રકારના વ્યંજન અક્ષરવાળા છે; અથવા તો નાના પ્રકારના અર્થવાળા છે, કે તે ભિન્ન અર્થવાળા, ભિન્ન ઘોષવાળા, કે ભિન્ન વ્યંજનવાળા છે?

અહિં તે નવ પદોની અંદર ચતુર્ભંગી દર્શાવેલી છે. તે આ પ્રમાણે—તે નવ પદોની અંદર કેટલાંએક પદો એક અર્થવાળાં અને એક વ્યંજનવાળાં છે, જેમ કે, ક્ષીર[2]—ક્ષીર દુધ-દૂધ. ૨ કેટલાંએક એક અર્થવાળાં અને જુદાં જુદાં વ્યંજનોવાળાં છે, જેમકે ક્ષીર[3] અને પય: વગેરે. ૩ કેટલાંએક અનેક અર્થવાળાં અને એક વ્યંજનવાળાં છે. જેમકે, આકડો[4] ગાય અને ભેંસના દુધ. ૪ કેટલાંએક નાનાપ્રકારનાં અર્થવાળાં અને નાનાપ્રકારના વ્યંજનવાળાં છે, જેમકે, ઘટ,[5] પટ, કુટ, ઘટ, સમુદ્ર અને શિખર વગેરે. આ પ્રમાણે [6]ચતુર્ભંગીનો સંભવ છે, તે છતાં આ પ્રશ્નના સૂત્રમાં બીજો અને ચોથો ભાંગો ગ્રહણ કરેલો છે. અને બાકીના પહેલા અને ત્રીજા ભાંગામાં વિવિધ પ્રકારનાં વ્યંજનો લેવામાં આવે છે, તેથી તે બન્નેનો તેમાં સંભવ નથી. નિર્યુક્તિસૂત્રમાં ચલન વગેરે ચાર પદોને આશ્રીને તે ચતુર્ભંગીનો બીજો ભાંગો અને છિદ્યમાન વગેરે પાંચ પદોને આશ્રીને ચોથો ભાંગો લાગુ પડે છે.

વાદી શંકા કરે છે કે, ચલિત વગેરે પદોમાં અર્થનો ભેદ ખુલ્લી રીતે જોવામાં આવે છે. છતાં પહેલાં ચાર પદો એક અર્થવાળાં કેમ થઇ શકે? એ શંકાના સમાધાનમાં ટીકાકાર જણાવે છે કે, ઉત્પન્ન પક્ષ વડે કેવલનું છેદન, ભેદ, દહન, મરણ અને નિર્જરા. એ પાંચ પદો એક અર્થવાળાં હોઇ શકે છે. ઉત્પન્ન એટલે ઉત્પાદ તેનો પક્ષ એટલે પરિગ્રહ અર્થાત્ ઉત્પાદ નામ પર્યાયનું ગ્રહણ કરીને એ ચાર પદો એક અર્થવાળાં કહી શકાય છે. અથવા ઉત્પન્ન પક્ષ એટલે ઉત્પાદ નામની વસ્તુને જે વિશેષ તેને કરનારાં એ પદો છે એટલે એ, સર્વ પદો ઉત્પાદને આશ્રીને એક અર્થ

૧ ઉદાત્ત, અનુદાત્ત, અને સ્વરિત એવા ઘોષ—ઉચ્ચારણવાળા. ૨ ક્ષીર શબ્દનો દુધ એવો એકજ અર્થ થાય અને તેના વ્યંજન પણ એક સરખા છે. ૩ ક્ષીર અને પય શબ્દનો અર્થ દુધ એવો એકજ થાય છે, પણ તે શબ્દના વ્યંજનો જુદા જુદા છે. ૪ [illegible] ગાય અને ભેંસના દુ-ધનો વાચક. [illegible] છે પણ તેના જુદા જુદા અર્થ થાય છે. ૫ ઘટ વગેરે શબ્દોના અર્થ અને વ્યંજન બન્ને વિવિધ પ્રકારના છે. ૬ [illegible]

કરનારાં છે, વળી તે સર્વે એક અંતર્મુહૂર્તના કાળવાળાં છે, એટલે તે સર્વેના સમાન કાળ છે, તેથી તેમની એકાર્થતા સિદ્ધ થાય છે. વળી તે ઉત્પાદ પક્ષીય કેવળજ્ઞાનના ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિના છે. કારણ કે, કર્મનો નાશ થતાં જ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, એક કેવળજ્ઞાન અને બીજું મોક્ષની પ્રાપ્તિ તેથી [illegible] કેવળજ્ઞાનના ઉત્પાદના વિષયના છે, તેથી પણ તેમની એકાર્થતા સિદ્ધ થાય છે. કારણ કે, આ જીવે કદાપિ પણ પૂર્વે કેવળજ્ઞાનનો પર્યાય પ્રાપ્ત કર્યો નથી, તેથી તેને તે પ્રધાન વિષય છે. તેથી તેને મેળવવા માટે પુરૂષનો પ્રયાસ હોવો જોઈએ. તેને સારુ તે કેવળજ્ઞાનની ઉત્પત્તિ [illegible] કહ્યું એમ સંભવિત છે.

[illegible] એક અર્થવાળા તે પાંચે પદોના અર્થના સામર્થ્યથી આ [illegible] અનુક્રમ થાય છે. જેમકે, તે કર્મ પૂર્વે ચલિત થાય છે, એટલે [illegible] છે. ઉદય આવ્યા પછી તે વેદાય છે—અનુભવાય છે. એથી [illegible] કેમકે તે કર્મ સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી [illegible] [illegible] તે વેદ્યું, અનુભવ્યું અને અનુભવ્યા પછી તે [illegible] ફળ અનુભવાવી પછી તેનાથી જુદું [illegible] તેની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે.

[illegible] વ્યાખ્યા કરે છે. [illegible] સામાન્ય કર્મને આશ્રીને સરખા છે, [illegible] તેથી તેઓ એક અર્થવાળા છે, વળી [illegible] ગતિ બતાવનારા છે, તેથી એક [illegible] સમજવા [illegible] [illegible] ક્રિયાકાળે કૃપાદિ [illegible] [illegible] તેથી તેની વ્યાખ્યા કરી [illegible] કે, તે દરેકના અર્થ [illegible] [illegible] છેદાયું છતાં છેદાયું [illegible] 'છેદાયું' એ પદ કર્મના સ્થિતિ [illegible] છે, તે અંતર્ વે એમ [illegible] સ્થિતિબંધ, વિદારણ, નાશ, અને [illegible] કરી, તેમની સ્થિતિનું [illegible] 'છેદાયું' અને 'ભેદાયું,' એ પદ

અનુભાગ બંધને આશ્રીને કહેલું છે. તે પ્રમાણે જે કાલે કર્મની સ્થિતિનો ઘાત કરે, તેજ કાલે તે રસનો ઘાત પણ કરે. તે રસઘાત કેવળ અનુક્રમે પ્રવર્તેલા સ્થિતિના ખંડોથી અનંત ગુણો અધિક હોય છે, તેથી એ રસઘાત કરવા વડે તે પદ પૂર્વમાંથી ભિન્ન થઇ શકે છે.

'દહન થતું' અને દહન થયેલું' એ પદ પ્રદેશબંધને આશ્રીને કહેલું છે. અનંત એવા અનંત પ્રદેશોના સ્કંધોને જે કર્મત્વ-કર્મપણું લાગુ કરવું, તે પ્રદેશબંધ કહેવાય છે. તે પ્રદેશબંધવાળા કર્મ સંબંધી પુદ્ગલો કે જેઓ પાંચ હ્રસ્વ અક્ષરોનો ઉચ્ચાર કરતાં જેટલી વખત લાગે તેટલા વખતના પ્રમાણવાળી અને અસંખ્યાતા સમયવાળી ગુણ શ્રેણીની રચનાથી પૂર્વે રચેલા હોય છે, તેમ વળી તે કર્મ પુદ્ગલો શૈલેશી અવસ્થાને લઇને જેની વ્યવચ્છિન્ન ક્રિયા ઉચ્છેદ પામેલી છે એવા ધ્યાન રૂપી અગ્નિવડે પ્રથમ સમયથી માંડીને તે અંત્ય સમય સુધી પ્રત્યેક સમયે અનુક્રમે અસંખ્યાતા ગુણ વડે વધેલા હોય છે, તેવા કર્મના પુદ્ગલોનો દહન કરવાનો તે પદનો અર્થ થઇ છે. આ દહન કરવાના અર્થથી એ પદ પહેલાના પદથી ભિન્ન અર્થવાળું થાય છે. દાહનો અર્થ બીજે ઠેકાણે બળવું એવો રૂઢ છે, પરંતુ આ ઠેકાણે તો મોક્ષના ચિંતવનનો અધિકાર છે. તેથી તે મોક્ષના સાધન રૂપ કર્મનો નાશ કરવાના અર્થમાં લેવો.

'મરવું પામવું અને મરેલું' એ પદ આયુ કર્મના વિષયનું છે. આયુ કર્મના પુદ્ગલોને ક્ષય પ્રત્યેક સમયે થયા કરે છે. તે તેનું મરવું સમજવું આ મરવું-અર્થવાળું પદ પૂર્વના પદથી ભિન્ન અર્થવાળું થાય છે. તેમજ મરવું પામવું અને મરેલું એ પદ [illegible] છે. તેથી કર્મનું [illegible] પદથી આયુ કર્મનું કહેલું [illegible] ક્ષય [illegible] છે [illegible] કહેવાય છે અને આ કર્મનું [illegible] કર્મ [illegible] કહેવાય છે [illegible] સમજવું [illegible] છે [illegible] અનુભવ કહેવ છે [illegible] મરણની [illegible] એવ [illegible] છે [illegible] એવ કર્મના એક દેશનો [illegible]

જે કર્મ નિર્જરા [illegible] ભગવન્! કેટલી પ્રકારનું છે [illegible] સર્વ કર્મોની નિર્જરા.

રાનો કદિપણ અનુભવ કરેલો નથી, એ પદનો અર્થ સર્વ કર્મોના અભાવ રૂપ થાય છે, એથી કરીને તે પદ પૂર્વના પદોથી ભિન્ન અર્થવાળું છે. અહિં એવી શંકા થશે કે, જો એ પદો વિશેષ પણે જુદા જુદા અર્થ વાળા થાય તો પછી સામાન્ય પણે તે કયા પક્ષના પ્રતિપાદક થઇ પ્રવર્તેલા છે? એ શંકાના સમાધાનમાં સૂત્રકાર કહે છે કે, તે પદો વિગમ પક્ષના વાચક છે. વિગમ એટલે વિગમ વસ્તુનો બીજી અવસ્થાની અપેક્ષાએ વિનાશ તેજ પક્ષ એટલે વસ્તુનો ધર્મ અથવા તેનો પક્ષ એટલે પરિગ્રહ તે વિગમ પક્ષ કહેવાય છે અર્થાત્ દરેક વસ્તુનો ધર્મ અવસ્થાન્તરની પ્રાપ્તિ થવા રૂપ છે, તેવા પક્ષને તે પદો કહેનારા છે જીવ હમેશાં બધા કર્મોનો અભાવ થાય છે, પણ તેણે તે પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલો નથી, તેથી તેને માટે તે અત્યંત પૂર્વરૂપે કહે છે.

વળી તે પદો વિગમ અર્થવાળા આ પ્રમાણે ઘટે છે. જે છિદ્યમાન-છેદાવું એવા અર્થવાળું પદ છે, તેમાં કર્મની સ્થિતિનું જે ખંડન, તે વિગમ છે. જે કર્મનું ભેદાવું એવું પદ છે, તેમાં કર્મના અનુભાગનો ભેદ એ વિગમ છે, જે કર્મનું દહન થવાનું પદ છે, તેમાં કર્મરહિત પણું એ વિગમ છે, જે કર્મનું મરણ થવાનું પદ છે, તેમાં આયુઃકર્મનો અભાવ એ વિગમ છે અને જે કર્મના [illegible] થવા રૂપ પદ છે, તેમાં સર્વ કર્મોનો અભાવ, એ વિગમ છે, [illegible] પક્ષને પ્રતિપાદન કરનારા [illegible] છે. [illegible] છે કે, જે પંચમાંગના આદિ સૂત્રમાં [illegible] કહેવામાં આવ્યું છે, [illegible] અભિપ્રાયથી કહેલું છે? તેના [illegible] અને સર્વ કર્મોના વિગમ [illegible] તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે. [illegible] પણ કહેલું છે. [illegible] સમય સુધી તે કર્મ [illegible] "[illegible]" [illegible] એ સૂત્રકારને [illegible] અને વિગમ [illegible] વિષયમાં [illegible] સૂત્રમાં [illegible] નથી, [illegible] કરે છે, પણ કર્મની [illegible] નથી [illegible] કરે છે. [illegible] વસ્તુની [illegible] એ [illegible]

સ્પંદમાન એવું સંસ્કૃત પદ લઈ તેનો અર્થ ' કંપવું ' એવો કરે છે. એટલે તેના રૂપની અપેક્ષાએ ઉત્પત્તિ સમજવી. 'ઉદીરિજ્જમાણે' એટલે ઉદીરવું–સ્થિરને પ્રેરણા કરવી, તે પણ ચલન જ સમજવું. પ્રહીણમાણ એટલે ભ્રષ્ટ થવું, પતિત થવું, તેનો અર્થ પણ ચલનપણાનો સમજવો. આ સર્વ પદોની અતિ–અર્થને લઈને એકાર્થતા સિદ્ધ કરવામાં આવી છે. તે વ્યાખ્યા પ્રમાણે ઉત્પન્ન પક્ષનો અર્થ એવો થાય કે ચલન વગેરે પર્યાય વડે ઉત્પન્ન પક્ષને કહેનારા તે પદો થાય છે. તેમ છેદન, ભેદન, દાહ, મરણ અને નિર્જરા એ સર્વ પદોના અર્થોની વ્યાખ્યા કર્મના અર્થમાં લેવી નહીં; એટલે તે વ્યાખ્યાન સ્ફુટ રીતે થઈ શકે છે. તે પદોની ભિન્નાર્થતા સિદ્ધ કરવા માટે આ પ્રમાણે વ્યાખ્યા કરે છે. છેદ તે કુહાડા વડે લતા વગેરેને કાપવા જેવો, ભેદ તે સ્તોમર[1] વગેરેથી શરીરને ભેદવા જેવો, દાહ તે અગ્નિવડે કાષ્ટ વગેરેને બાળવા જેવો, મરણ એટલે પ્રાણનો ત્યાગ અને નિર્જરા એટલે અતિ જીર્ણ થઈ જવું.

વિગતપક્ષ—એ પદની વ્યાખ્યા એવી છે કે, એ પદો ભિન્ન–ભિન્ન અર્થવાળા છે, પણ સામાન્ય પણે તેમનો વિનાશ કરવા રૂપ અર્થ થાય છે.

આ વ્યાખ્યા ઉપર કદિ અહિં એવી શંકા કરવામાં આવે કે, તે ચલન વગેરે પદો જે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યા, તે આ સ્થળે તેની શી જરૂર હતી? કારણ કે, તેઓ કાંઇ તત્ત્વરૂપ નથી. અને જે તત્ત્વરૂપ ન હોય તે અસિદ્ધ થાય છે અને તે અસિદ્ધિ નિશ્ચય નયના મતવડે વસ્તુના સ્વરૂપને જણાવવા માટે દર્શાવેલ છે. કેમકે, જે વ્યવહારનય છે તે જે ચલિત હોય તેને ચલિતજ માનેછે અને નિશ્ચયનય ચલાયમાન હોય તો પણ તે ચલિત માનેછે.

આ વિષે ઘણું કહેવાનું છે, તે વિશેષ વ્યાખ્યાનરૂપ સૂત્રમાંથી અથવા આ સૂત્રમાં આગળ જમાલિનું ચરિત્ર કહેવાશે, તે ઉપરથી જાણી લેવું.

અહિં પહેલા પ્રશ્નોત્તરના બે સૂત્રોની અંદર મોક્ષતત્ત્વનો વિચાર કરવામાં આવે છે. તે તે મોક્ષ જીવનો હોઈ શકે છે, તે જીવ નારકી વગેરેના ભેદે થી ચોવીશ પ્રકારના છે જેની ગણના આ પ્રમાણે છે અગીયાર નારકી, અસુરાદિ, પાંચ પૃથ્વીકાયાદિ, વગેરે એકેંદ્રિયાદિ એક પચેંદ્રિય, તિર્યંચ, અને મનુષ્ય, વ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક એમ ચોવીશ પ્રકારના થાય છે તેમાં નારકી જીવોની સ્થિતિ વગેરેને અનુક્રમે કહે છે.

[1] મુદ્ગર.

ભગવાન્ ગૌતમે પુછેલો નારકી જીવોની સ્થિતિનો પ્રશ્ન.

હે ભગવન્, બીજા અતીત તીર્થંકરોએ નારકી જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની પ્રરૂપેલી છે ? નૈરયિક શબ્દને અર્થ નિર્ગતં અયં યેભ્યસ્તે નિરયાઃ જેનાથી ઇષ્ટ ફલ શુભ કર્મનું ફલ ગયેલું છે, તે નિરય કહેવાય છે. નિરયેષુ ભવાઃ નૈરયિક : તે નિરય એટલે નરક તેને વિષે હોનારા તે નૈરયિક નારકી કહેવાય છે. તે નારકી જીવોની સ્થિતિ એટલે આયુષ્ય કર્મને લઇને નરકમાં રહેવું, તે સ્થિતિ કેટલા વખત સુધીની બીજા તીર્થંકરોએ નિરૂપણ કરેલી છે ?

ભગવાન્ વીર પ્રભુએ આપેલો તેનો ઉત્તર.

ભગવાન્ વીર પ્રભુ કહે છે, હે ગૌતમ, તે નારકીની સ્થિતિ જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની છે, આતો સ્થિતિ પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રસ્તરને આશ્રીને સમજવી. અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીશ સાગરોપમની છે. આ સ્થિતિ સાતમી પૃથ્વીની અપેક્ષાએ સમજવી. અને જઘન્યની અપેક્ષાએ જે સમય થાય તેની અપેક્ષાએ તેની મધ્યમ સ્થિતિ સમજી લેવી.

એવી રીતે નારકીની સ્થિતિ કહ્યા પછી તે નારકીઓ કેવી રીતે શ્વાસો-શ્વાસવાળા છે, તે નિરૂપણ કરવાને પ્રશ્ન કહે છે.

હે ભગવન્, તે નરકી કેટલેક કાળે અંદર શ્વાસ લે છે અને કેટલેક કાળે બહાર શ્વાસ લે છે ? કેટલાએક વિદ્વાનો આથી અધ્યાત્મ ક્રિયા અને બાહ્ય ક્રિયાનો આશય લે છે.

આ પ્રશ્ન વિષે પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના સાતમા ઉચ્છવાસપદમાં કહેલું છે. તે આ પ્રમાણે છે.—હે ગૌતમ, હમેશા અતિ દુઃખી થતા એવા નારકીના જીવોને અતિદુઃખ લાગવાથી શ્વાસ તથા નિઃશ્વાસ દેખાયા કરે છે. એક સમય પણ તેમને શ્વાસોશ્વાસનો વિરહ રહેતો નથી તે ગાથામાં જે વારંવાર શ્વાસ નિઃશ્વાસના પદો કહેલા છે, તે શિષ્યના વચન ઉપર ગુરૂનો અતિઆદર બતાવે છે. ગુરૂ તરફથી શિષ્યોના વચનોને અતિ આદર મળે તો શિષ્યો ઘણાં સંતોષ પામે છે. વળી વારંવાર પ્રશ્નોનું શ્રવણ અને નિર્ણય કરવા, એ લોકમાં ઘટિત જણાય છે, તેવા પુરૂષોના વચનો ગ્રહણ કરવા યોગ્ય થાય છે કારણ કે, તેથી ભવ્ય પ્રાણીઓનો ઉપકાર અને તીર્થની વૃદ્ધિ થાય છે.

હવે નારકીઓના આહાર વિષે ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, તે નારકીઓ આહારના અર્થી છે. ?

આહાર યોગ્ય સ્કંધ સેવા અર્થાત્ તેવા પરિણામમાં રહેવું તે. ભાવથી વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા, અને સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો તેઓ આહાર કરે છે. અહિં ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે કે, તે નારકીઓ ભાવથી વર્ણવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે, તે દ્રવ્યો એક વર્ણના છે કે પાંચ વર્ણના છે? વીર ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, એ સ્થાન સામાન્ય રીતે લહીએ તો તેઓ એક વર્ણથી માંડીને પાંચવર્ણ સુધીના દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે. કદાચિત્ પ્રમાણે લઇએ તો કાળા વર્ણથી માંડીને સુક્લાદિ સુધીના વર્ણવાળા દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે

અહિં ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે કે, હે ભગવન્, જો તેઓ વર્ણથી [illegible] આહાર કરે છે, તો તે તેમાં એકગુણા કાળાથી માંડીને દશગુણ, [illegible] અથવા [illegible] ગુણ વાળો કાળો હોય કે [illegible]?

વીર ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તે એકગુણ કાળાથી માંડીને [illegible] પ્રમુખ હોય. [illegible] સ્પર્શવાળા છે, તે સ્થાન [illegible] સ્પર્શવાળા હોય નહીં. [illegible] નહીં અને બીજાઓ [illegible] પણ એક [illegible] સ્પર્શવાળા દ્રવ્યોનો [illegible] માંડીને [illegible]

અહિં ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગવન્, [illegible] કે અનંતગુણ?

વીર ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, તે એકગુણથી માંડીને અનંતગુણ [illegible], અને તે અનંતગુણ [illegible]

ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્ [illegible] અનંતગુણ [illegible] આહાર કરે છે, તે [illegible]?

વીર ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તે [illegible] આહાર [illegible].

અપુષ્ટ નથી. જે આત્માના પ્રદેશને સ્પર્શ કરનારા તે પુષ્ટ કહેવાય છે, તો તે આત્માના પ્રદેશને સ્પર્શ અવગાહના ક્ષેત્રની બહાર પણ હોય છે, તેથી ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, જો તે પુષ્ટ આહાર હોય તો તે અવગાઢ છે કે અવગાઢ નથી ?

વીર ભગવાન્ કહે છે કે, હે ગૌતમ, તે આહાર અવગાઢ છે, અનવગાઢ નથી.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, તે જો અવગાઢ આહાર છે, તે અનંતર અવગાઢ છે કે પરંપર અવગાઢ ? જે પ્રદેશોમાં આત્મા અવગાઢ થઈને રહ્યો હોય તે અવગાઢ કહેવાય છે, તેમાં તેના અંતરનો અભાવ તે અનંતરાવગાઢ કહેવાય છે અને જે તેના અંતરવર્તી છે, તે અવગાઢના સંબંધને લીધે પરંપરાવગાઢ કહેવાય છે. વીર ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે આહાર અનંતરાવગાઢ છે, પરંપરાવગાઢ નથી.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, જો અનંતરાવગાઢ આહાર છે તેમાં અણુપણું છે કે બાદરપણું છે ? ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તેમાં અણુપણું છે અને બાદરપણું પણ છે. અહિં આહાર કરવાને યોગ્ય એવા દ્રવ્યના સ્કંધો પ્રદેશની વૃદ્ધિથી વધેલા હોય છે, તેથી તેમનું અણુપણું અને બાદરપણું પણ અપેક્ષિત છે.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, જો તે આહાર દ્રવ્યનું અણુપણું અને બાદરપણું હોય તો તે નારકીઓ તેને ઉર્ધ્વ-ઉંચે આહાર કરે છે, કે નીચે અથવા તિરછો પણ આહાર કરે છે ?

વીર ભગવાન્ કહે છે હે ગૌતમ, તેઓ ઉર્ધ્વ અધઃ નીચે પણ અને તિરછો પણ આહાર કરે છે

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્. તેઓ જો ઉંચે, નીચે અને તિરછો આહાર કરે છે, તો તે આદિમાં આહાર કરે છે, મધ્યે આહાર કરે છે કે અંતે આહાર કરે છે ? ભગવાન્ કહે છે હે ગૌતમ. તે ત્રણેમાં આહાર કરે છે. અથવા તેમનો તે આભોગ વાળો આહાર અંતર્મુહૂર્તનો છે, તેથી તેઓ તેના આદિ, મધ્ય અને અવસાનમાં એમ સર્વત્ર આહાર કરે છે. ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, જો તેઓ તેવી રીતે સર્વત્ર આદિ, મધ્ય અને અવસાનમાં આહાર કરે

૧ આત્માના પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રમાં જે મળી ગયેલા આહારના પુદ્ગલો તે અવગાઢ કહેવાય છે.

છે, તો તે સ્વ¹વિષયમાં આહાર કરે છે, કે અવિષયમાં આહાર કરે છે? ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે સ્વવિષયમાં આહાર કરે છે, અવિષયમાં નહીં.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, જો તેઓ સ્વવિષયમાં આહાર કરે છે, તો તે આનુ²પૂર્વી વડે આહાર કરે છે કે અનાનુપૂર્વી વડે આહાર કરે છે? ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે આનુપૂર્વી વડે આહાર કરેછે. અનાનુપૂર્વીવડે નહીં

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, જો તે આનુપૂર્વી વડે આહાર કરે છે, તો તે ત્રણ દિશાઓમાં આહાર કરે છે કે, ત્રણથી તે³ છ દિશા સુધીમાં આહાર કરે છે. ?

જો કે પ્રથમ વર્ણથી પાંચે વર્ણોના દ્રવ્યોને માટે કહેવામા આવ્યું છે, તથાપિ ઘણે ભાગે વર્ણ, ગંધ વગેરેથી યુક્ત એવા દ્રવ્યને તેઓ આહાર કરે છે, તે દર્શાવે છે. બહુલપણાના લક્ષણનું કારણ આશ્રીને તેમનો પ્રકૃતિથીજ અશુભ–અનુભાવ હોય છે. તે કારણ સમજવું. વર્ણથી કાળા, લીલા વગેરે, ગંધથી દુરભિ વગેરે, રસથી તીખા, કટુ વગેરે અને સ્પર્શથી કઠક, ભારે, ઠંડા અને લુખા વગેરે સમજવા. આવા દ્રવ્યોના આહાર પ્રાયે કરીને મિથ્યાદષ્ટિ નારકીઓના સમજવો. જે નારકીઓ ભવિષ્યમાં તીર્થંકર વગેરે થવાના હોય છે, તેઓ તેવો આહાર કરતા નથી.

અહિં કદિ શંકા થાય કે, જેમના યથાર્થ સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યા છે, તેવાજ દ્રવ્યોનો તે નારકીઓ આહાર કરે કે છે, તેથી જુદી રીતે પણ કરે છે, ' તે શકા દૂર કરવા કહે છે કે, તેઓ વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ અને સ્પર્શગુણને વિપરિણામ વગેરે કરીને અર્થાત્ વિનાશ કરીને બીજા અપૂર્વ, વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ, સ્પર્શગુણ ઉત્પાદન કરી પોતાના શરીરાવગાઢ પુદ્ગલોને અનુકૂલ પડે તેમ આહાર કરે છે, અર્થાત્ સર્વોત્તમના આત્માના સર્વ પ્રદેશો વડે આહાર કરે છે.

---

૧ જે સ્પષ્ટ અવગાઢ અનંતરાવગાઢ નામને છે, તે વિષય કહેવાય છે, સ્વ–પોતાનો તે વિષય તે સ્વવિષય. ૨ જે આસન્ન–નજીક પ્રાપ્ત હોય તેનું ઉલ્લંઘન ન કરે તે આનુપૂર્વી–અનુક્રમ કહેવાય છે. ૩ નારકીઓ લોકની મધ્યે હોય છે, તેથી ઉર્ધ્વ વગેરે છ દિશાઓ અલોક વડે ઢંકાએલી નથી, તેથી તે છ દિશાઓમાં તેમનું આહાર ગ્રહણ હોઇ શકે છે. માટે અહિં નિયમથી કહેવામાં આવ્યું છે.

કેટલાએક તેના અર્થ વિષે આવિ એમ પણ કહે છે કે, તે નારકીઓ આહાર રૂપે ગ્રહણ કરેલા તે પુદ્ગલોના અનંત ભાગનો સ્વાદ લે છે, અર્થાત્ તેમના રસ વગેરે રસનાદિ ઇંદ્રિયો દ્વારા મેલવી શકે છે.

સંગ્રહ ગાથામાં કહ્યું છે કે, તે નારકીઓ સર્વ આહાર દ્રવ્યોનો આહાર[1] કરે છે. તેને માટે સૂત્રમાં આ પ્રમાણે છે.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન્, તે નારકીઓ જે પુદ્ગલોને આહારપણે પરિણમાવે છે, તે બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે કે, નહીં? ભગવાન્ કહે છે, કે ગૌતમ, તેઓ કાંઇ પણ બાકી રાખ્યા સિવાય બધાનો આહાર કરે છે. સંગ્રહ ગાથામાં કહ્યું છે કે, તે કેવા સ્વભાવથી અથવા કેવે પ્રકારે તે આહારના [illegible] સામર્થ્ય છે. તેને માટે સૂત્રમાં આ પ્રમાણે આપ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે નારકી જે પુદ્ગલોને આ[illegible] ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલો કેવા સ્વભાવથી વારંવાર પરિણમે છે? ભગવાન કહે છે કે ગૌતમ, તે સ્પર્શેંદ્રિય સુધી અનિષ્ટપણાથી એટલે સા[illegible] [illegible] ભાવપણાથી બહુભાવ વડે અશુભગાપણાથી, અપ્રિયપણાથી, [illegible], મનમાં અશુચિંતવ્યાપણાથી, મેળવવાને ઇચ્છિવા [illegible] ન હોવાથી, અભિલાષના નિમિત્ત ન હોવાથી [illegible] વારંવાર પરિણમવા કરે છે.

[illegible] ગાથાનો અર્થ કહેવામાં આવ્યો.

નારકીના આહારના અધિકારમાં શ્રી ગૌતમે પુછેલા ચાર પ્રશ્નો[2]

[illegible] ભગવન્ નારકીઓએ પૂર્વકાળે ગ્રહણ કરેલા અ-

[1] [illegible] ગ્રહણ કરેલ છે તે આહારના પરિણામને [illegible] દીધેલ [illegible] સ્ટેલા છે તે, નહીં [illegible]

[2] [illegible] કહેલ છે, પણ તેમાંથી કેટલાક [illegible] કરેલા, ૨ આહાર કરતા, અને ૩ [illegible] નહીં કરેલા, ૫ આહાર કરતા [illegible] ૭ પ્રશ્નો થાય છે. તે [illegible] સો ૧૧ થાય અને ત્રિકસં[illegible] ૨૫ [illegible] ૧૫ અને પાંચસે [illegible] ૧૩ ભેદ થઇ શકે છે.

જથ્થા વગેરે થવાનો સંભવ છે, તેથી તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

હે ભગવન્ નારકીએ પૂર્વે આહાર કરેલા પુદ્ગલો શરીરમાં ચય-જથ્થા રૂપે એકઠા થવા જોઇએ, તેમાં શી રીતે સમજવું ?

વીર ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, જેમ તે પુદ્ગલો શરીરમાં પરિણમ્યા તેમ ચય–જથ્થા રૂપે થયા. એવી રીતે ઉપચિત પણ થયા, એટલે ઘણીવાર પ્રદેશની સમીપ રહેવાથી શરીરમાં વધ્યા, ઉદીરણાને[1] પામ્યા, વેદ્યા[2] અને નિર્જરા[3] પણ પામ્યા.

તેને માટે સંગ્રહ ગાથામાં કહ્યું છે કે, પરિણીત ચિત, ઉપચિત વગેરે એક એક પદમાં ચાર પ્રકારના પુદ્ગલો થાય છે. એટલે ૧ આહાર કરેલા, ૨ આહાર કરેલા અને આહાર કરાતા. ૩ આહાર નહીં કરેલા અને આહાર કરવાના અને ૪ આહાર નહીં કરેલા અને આહાર નહીં કરવાના એમ ચાર પ્રકારના પુદ્ગલો થાય છે.

હવે પુદ્ગલોના અધિકારથી અઢાર સૂત્રો કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે હે ભગવન્, તે નારકીને કેટલે પ્રકારે પુદ્ગલોના ભેદ થાય છે ? એટલે તીવ્ર, મંદ અને મધ્યમપણાને લઇને અનુભાગના ભેદો વડે કેટલા ભેદવાળા થાય છે ? અર્થાત ઉદ્વર્ત્તન કરણ અને અપવર્ત્તન કરણથી જે મંદરસવાળા હોય તે તીવ્ર રસવાળા થાય છે અને તીવ્ર રસવાળા મંદરસવાળા થાય છે. તેવા કેટલા ભેદો છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, કર્મ દ્રવ્યની વર્ગણાને આશ્રીને ૧ અણુ અને ૨ બાદર એમ બે પ્રકારે પુદ્ગલોના ભેદ થાય છે.

સરખી જાતિના દ્રવ્યોનો જે રાશિ; તે દ્રવ્ય વર્ગણા કહેવાય છે. તેવી વર્ગણા તો ઔદારિક દ્રવ્યોને પણ હોય છે; તેથી ભગવાન્ કહે છે કે, કર્મ

---

૧ પુદ્ગલો સ્વભાવથી ઉદય આવેલા નહોય પણ જ્યારે કોઇ કર્મનું દળીયું ઉદય આવે છે, ત્યારે કોઇ કરણને લઇને જે પ્રક્ષિપ્ત થઇ વેદવામાં આવે છે, તે ઉદીરણાને પામેલા ગણાય છે. ૨ પોતાના રસવિપાકથી પ્રત્યેક સમયે અનુભવમાં આવતા, તે 'વેદ્યા' કહેવાય છે. ૩ સમગ્રરીતે પ્રત્યેક સમયે જે તેના બધી જાતના વિપાક વગરના તે 'નિર્જરા પામ્યા' કહેવાય છે.

મણ કરેલા, સંક્રમણ કરે, સંક્રમણ કરશે, [1]નિધત્ત કરેલા, નિધત કરે અને નિધત કરશે.

[2]નિકાચિત થયેલા, નિકાચિત થતો અને નિકાચિત થવાની, એ સર્વ કર્મદ્રવ્યની માર્ગણાને આશ્રીને એમ સમજવુ. આ વિષે આપેલી સંગ્રહ ગાથાનો અર્થ પણ તે પ્રમાણે મળતો છે. વિશેષમાં તે ઉપરથી એટલું સમજવાનું કે, તે કર્મોના અપવર્તન, સંક્રમણ, નિધત્ત અને નિકાચન પદોની અંદર ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યકાળનો નિર્દેશ કરવો. ન્યાયની પ્રવૃત્તિ સમાન રીતે થવી જોઇએ, તેથી સૂત્રની અંદર તેનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો નથી.

હવે પુદ્ગલોના અધિકારને લઇને ચાર સૂત્રો કહે છે.

ગૌતમ પુછે છે–હે ભગવન્, નારકી, તૈજસ અને કાર્મણ શરીરથી જે પુદ્ગલો ગ્રહણ કરે છે. તે અતીત[3]કાળ, વર્તમાનકાળ કે ભવિષ્યકાળે

ઉત્તર પ્રકૃતિઓને અધ્યવસાયના પ્રયોગથી સંક્રમણ કરાવે છે, પણ આત્મા સંક્રમણ કરાવતો નથી, કારણ કે, તે અમૂર્ત છે." ઉત્તર વિધિના સંક્રમણ માટે બીજા પણ કહે છે કે, આયુકર્મ, દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય કર્મને મુકી બાકીની કર્મ પ્રકૃતિઓનું સંક્રમણ થાય છે" જેમકે કોઇ સદ્વેદનીય-સાતા વેદનીય કર્મને અનુભવતો હોય, તેને અશુભ કર્મની પરિણુતિ એવા પ્રકારની થાય છે કે, જેથી તેજ સાતાવેદનીય અસાતાવેદનીયપણાથી સંક્રમે છે, એવી રીતે બીજામાં પણ જાણી લેવું

૧ પરસ્પર નિશ્લેષ રહિત કર્મના પુદ્ગલોને એકત્ર કરી ધારણ કરવા તે નિધત્ત કહેવાય છે અર્થાત્ ઉદ્વર્તન અને અપવર્તન શિવાયના કરણોના વિષયમાં ન આવે તેવી રીતે કર્મનુ રહેવું

૨ નિકાચિત એટલે નિરંતર બંધાએલા, પરસ્પર જુદા પડેલાં કર્મોના પુદ્ગલોને એકત્ર કરવાપણુ એટલે પરસ્પર–અવગાહન કરવાપણુ. તે નિકાચિત કહેવાય છે. દાખલા તરીકે જેમ સોયોનો મોટો સમૂહ હોય તેને અગ્નિમાં તપાવી ટીપી એકઠો કરે, તેવી રીતે કર્મોને સર્વ પ્રકારના કરણોના વિષયમાંથી જુદાં કરી એકઠા સ્થાપવા તે નિકાચિત.

૩ મૂળ સૂત્રમાં ' કાળ સમય ' એમ કહેલું છે. તેનો અર્થ કાળરૂપ સમય એમ લેવો. સમાચારી રૂપ કાળ કે વર્ણાદિ સ્વરૂપકાળ લેવો નહીં. કારણ ત્યાં પરસ્પર કાળના વિશેષણ છે. અતીતકાળ. એટલે ઉત્સ-

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, જે ચલિત કર્મ હોય તે બાંધે છે, પણ જે અચલિત કર્મ હોય તે બાંધતો નથી.

ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્; તે જીવના પ્રદેશથી ચલિતકર્મ ઉદીરણા પામે છે કે અચલિત કર્મ ઉદીરણા પામે છે? એવી રીતે અચલિત કર્મ વેદે છે, ઉદ્વર્તે છે, સંક્રમણ કરે છે, નિધત્ત કરે છે અને નિકાચિત કરે છે. એ સર્વ અચલિત કર્મને થાય છે; ચલિત કર્મને નહીં.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે: હે ભગવન: જીવોના પ્રદેશોથી ચલિતકર્મ નિર્જરે[1] છે કે અચલિત કર્મ નિર્જરે છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે; હે ગૌતમ, જીવોના પ્રદેશોથી ચલિતકર્મ નિર્જરે છે, અચલિતકર્મ નિર્જરે નહીં. તેની સંગ્રહરૂપ ગાથા આ પ્રમાણે છે. 'બંધ, ઉદીરણા; વેદન; ઉદ્વર્તન; સંક્રમણ નિધત્ત અને નિકાચન, એ સર્વમાં જીવના પ્રદેશોથી ચલિતકર્મ નિર્જરે અચલિત નહીં."

ચોવીશ દંડકના અનુક્રમમાં આવેલા અસુરકુમારોના સંબધે પ્રશ્નોત્તર.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, અસુરકુમારોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે?[2]

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન તે અસુરકુમારો કેટલે કાળે શ્વાસોશ્વાસ લે છે અથવા મુકે છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, અસુરકુમારોની સ્થિતિ જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટી એક સાગરોપમથી જરા વધારે કહી છે. આ સ્થિતિ અસુરકુમારોના બલિ નામના રાજાને આશ્રીને કહેલી છે.

---

૧ અહિં નિર્જરા એટલે અનુભવરહિત કરવં. કર્મના પુદ્ગલોને આત્માના પ્રદેશોથી દૂર કરવા તે, એ નિર્જરા ચાલતા કર્મને હોઇ શકે છે. અચલિત કર્મને હોઇ શકતી નથી. ૨ અહિં અસુરકુમાર સંબધી જે કહેવાનું છે, તે નારકીની જેમ સમજી લેવું. તે નારકીના પ્રકરણમાં પૂર્વે કહેલી ગાથાઓમાં એકંદર ૭૨ સૂત્રો કહેલા છે. તે આ અસુરાદિકના ચેવીશ પ્રકરણોને પ્રગટ છે.

રવાથી, ઉર્ધ્વ લોકમાં રહેવાથી, નારકીઓની જેમ અધો લોકમાં રહેવાથી નહીં, તેમ મનુષ્યની જેમ દુઃખથી નહીં પણ સુખ ભાવે રહેવાથી પુદ્ગલો વારંવાર પરિણમે છે–પુષ્ટ થાય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, પૂર્વે આહાર કરેલા પુષ્ટ તથા અપુષ્ટ પુગદ્લો જે પરિણુમ્યા—ઉદય આવ્યા, તે પૂર્વે નારકીના સંબંધમાં જે ચલિત કર્મ નિર્જરા વગેરે કહેલું છે, તે અસુરકુમારોને માટે પણ પરિણુમ્યા—ઉદય આવ્યા સમજી લેવાનું છે.

પછી નાગ કુમારોના સબંધમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

હે ભગવન્, નાગકુમાર દેવતાઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે? ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, તે નાગકુમારોની સ્થિતિ જઘન્યથી દશહજારવર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી એક દેશે ઓછી બે પલ્યોપમની કહી છે. તે જઘન્ય સ્થિતિ સામાન્ય દેવોની અપેક્ષાએ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઉત્તર શ્રેણીના ઇંદ્રોને આશ્રીને સમજવી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ તે નાગકુમાર દેવતાઓ કેટલે કાળે શ્વાસોશ્વાસ લે છે અને મુકે છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, તે નાગકુમાર દેવતાઓ જઘન્યથી સાત સ્તોકે અને ઊત્કૃષ્ટથી મુહુર્ત[1] પૃથક્ત્વના પરિણામે શ્વાસોચ્છવાસ લે છે અને મુકે છે.

ગૌતમ મુનિ પુછે છે, હે ભગવન્, તે નાગકુમાર દેવતાઓ આહારના અર્થી હોય છે, તો તેમને કેટલે કાળે આહારનું પ્રયોજન ઉપજે છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તેમને પણ આભોગનિવર્ત્તિત અને અનાભોગનિવર્ત્તિત એમ બે પ્રકારના આહાર હોય છે. તેમાં જે અનાભોગનિવર્ત્તિત આહાર છે, તે પ્રત્યેક સમયે અવિરહિતપણે ઉપજેછે. અને જે આભોગનિવર્ત્તિત આહાર છે, તે જઘન્યથી ચતુર્થભક્તે અને ઉત્કૃષ્ટથી બેથી માંડિને નવ દિવસ સુધીમાં આહારની ઇચ્છા ઉપજે છે. આહીનું ચલિત કર્મની નિર્જરા સુધીનું બધુ અસુરકુમાર દેવતાની જેમ

---

૧ મુહુર્ત્ત એટલે બે ઘડી અને પૃથક્ત્વ એટલે બેથી માંડીને નવ સુધીની સંખ્યા સુધીનો સમય.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, નહીં સુંઘેલા પુદ્ગલો થોડા છે, નહીં સ્વાદ કરેલા પુદ્ગલો અનંતગુણા છે અને નહીં સ્પર્શ કરેલા પુદ્ગલો પણ અનંતગુણા છે. તે ત્રીન્દ્રિય જીવોને ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય વડે કાળના અનેક વિભાગે વારંવાર પરિણમે છે. અને જે ચતુરિંદ્રિય જીવો છે, તેમને ચક્ષુરિંદ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય વડે તે પુદ્ગલો વારંવાર પરિણમે છે.

જે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ યોનિજીવો છે, તેમની સ્થિતિ જઘન્યપણે અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટી ત્રણ પલ્યોપમની છે. તેમના શ્વાસોશ્વાસ વિમાત્રાએ છે એટલે મર્યાદા રહિત છે. તેમનો અનાભોગનિવર્તિત-અજાણપણાનો આહાર પ્રત્યેક સમયે અવિરહિતપણે છે અને તેમનો આભોગ નિવર્તિત-જાણતાં કરેલો આહાર જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી ષષ્ઠ ભક્તનો છે. અને બાકી ચલિત કર્મની નિર્જરા સુધીનું બધું ચતુરેંદ્રિય જીવો પ્રમાણે સમજી લેવું. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચોના કરતાં મનુષ્યોમાં એટલો ફેર છે કે, તેમનો આભોગનિવર્તિત-જાણીને કરવાનો આહાર જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તનો અને ઉત્કૃષ્ટથી અષ્ટમ ભક્તનો છે. તેમાં યુગલીઆને પાંચમી કહેલ ઇંદ્રિય છે. તેઓને તે ઇંદ્રિય વડે વારંવાર મર્યાદા રહિત આહાર પરિણમે છે—શરીરે પુષ્ટિ આપે છે. બાકી ચલિત કર્મ નિર્જરવા સુધીનું સર્વ પૂર્વોક્ત પ્રમાણે છે.

વાણવ્યંતર દેવતાઓની સ્થિતિ વિવિધ પ્રકારની છે અને તે સ્થિતિ સિવાયનું જે અવશેષ રહ્યું, અર્થાત્ આયુષ્કર્મ વગેરેનું આહાર વગેરે સર્વ નાગકુમાર દેવતાઓના જેવું સમજી લેવું. કારણ કે માત્ર નાગકુમાર દેવતાઓનું અને વ્યંતર દેવતાઓનું સગાપણું છે. તેમાં વ્યંતરોની સ્થિતિ જઘન્યથી દશ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટથી પલ્યોપમની છે. જ્યોતિષ્ક દેવતાઓને પણ તેમની સ્થિતિ [illegible] દેવતાઓના જેવું છે. જ્યોતિષ્ક દેવતાઓની સ્થિતિ જઘન્યથી [illegible] અને ઉત્કૃષ્ટથી એક [illegible] વર્ષ [illegible] છે કે [illegible] પણ એટલો [illegible] જઘન્યથી [illegible] પણ [illegible] અપેક્ષા [illegible] છે

મુહૂર્તનું છે અને તે ઉત્કૃષ્ટથી આઠ અથવા નવ મુહૂર્ત સુધીનું છે. જ્યોતિષ્ક દેવતાઓનો આહાર જઘન્યથી બેથી નવ દીવસ સુધીનો એટલે બે કે ત્રણ દિવસનો અને ઉત્કૃષ્ટથી આઠ કે નવ દિવસ સુધીનો છે. અને બાકીનું બધું પૂર્વે પ્રમાણે સમજી લેવું. વૈમાનિક દેવતાઓની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટી એક પલ્યોપમથી માંડીને તેત્રીશ સાગરોપમ સુધીની છે. તે સૌધર્મ દેવલોકને આશ્રીને જઘન્ય સમજવો અને અને અનુત્તર વિમાનોને આશ્રીને ઉત્કૃષ્ટી સમજવી. તેમના શ્વાસોશ્વાસનું પ્રમાણ જઘન્યથી બેથી નવ મુહૂર્ત સુધીનું અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીશ પખવાડીઆનું સમજવું. જે જઘન્ય શ્વાસોશ્વાસનું પ્રમાણ છે, તે જઘન્ય સ્થિતિવાળા સૌધર્મ દેવતાઓને આશ્રીને સમજવું અને જે ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ છે તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અનુત્તર વિમાનના દેવતાઓને આશ્રીને સમજવું. તેમનો આભોગનિર્વર્તિત-જાણતા આહાર જઘન્યથી બેથી નવ દિવસ સુધીનો અને ઉત્કૃષ્ટથી તેત્રીશ હજાર વર્ષનો સમજવો. તે સિવાય બાકી જે ચલિતકર્મથી નિર્જરા સુધીનું છે તે પૂર્વની પેઠે સમજી લેવું.

એવી રીતે સર્વ જીવોને સ્થિતિ વિષે પન્નવણા નામના ચોથા ઉપાંગને વિષે જેમ કહ્યું છે, તેમ જાણી લેવું અને આહાર વિષે પણ તે પન્નવણા નામના ચોથા ઉપાંગના પહેલા આહાર ઉદ્દેશામાં જેમ કહેલું છે, તેમ જાણી લેવું[1]

પ્રથમ કહેલા નારકી જીવો આરંભવાળા છે અને તે આરંભ તેમને [illegible] છે તે [illegible] છે, તે આરંભપૂર્વક [illegible] છે તેથી આરંભનું [illegible] વર્ણ છે.

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, હે ભગવન્, જીવો આત્મારંભી છે એટલે પોતાના આત્માને આરંભ[2] કરનાર કે પોતે જ આરંભ કરનાર છે? અથવા પરારંભી છે એટલે બીજાને આરંભ કરનારા અથવા બીજાના વડે આરંભ કરાવનારા છે? અથવા ઉભયારંભી છે એટલે પોતાને અને બીજાને આરંભ

૧ અહિં સુધી ચોવીશદંડક સંબંધી કહેવામાં આવ્યું છે. હવે ૧ નારકીના ધર્મને વિષે આરંભ ઉપજે છે, તેથી આરંભનો પ્રશ્ન કરે છે. ૨ આરંભ એટલે જીવોનો ઉપદ્રવ-ઉપદ્રવ અથવા સામાન્ય વડે આશ્રવદ્વારની પ્રવૃત્તિ.

માન ભવને વિષે ભણેલું જ્ઞાન તે પરભવ પછીના તરતના ભવમાં અનુસરતું નથી, પણ જે પરભવનું ભણેલું હોય તે પછીના ભવમાં અનુસરે છે. અને જે ઉભયભવિક છે, તે આ ભવે ભણેલું હોય તે પરભવમાં અને તે પછીના ભવમાં અનુસરે છે. તેજ પ્રમાણે દર્શન[1] પણ સમજી લેવું.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્ ચારિત્ર[2] ઐહભવિક છે કે પાર ભવિક ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, ચારિત્ર ઐહભવિક છે, પારભવિક નથી. તેમજ ઉભયભવિક પણ નથી, એવી રીતે તપ[3] અને સંયમમાં પણ સમજી લેવું.

જો કે જ્ઞાનાદિ મોક્ષના હેતુ છે, તથાપિ દર્શન મેળવવાને માટે યત્ન કરવોજ જોઇએ. કારણ કે, તે દર્શન મોક્ષનુંજ કારણ છે, તેને માટે શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, " ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ હોય તો ચાલે, પણ તેણે દર્શન તો અવશ્ય ગ્રહણ કરવુંજ જોઇએ, કારણ ચારિત્ર વગરના પુરૂષો સિદ્ધિ પામે છે, પણ દર્શન વગરના પુરૂષો સિદ્ધિ પામતા નથી " આ પ્રમાણે જે માને છે, તેમને

૧ મોક્ષ માર્ગના અધિકારને લઇને અહિં દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ જાણવું. કારણ કે, " सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः " એમ કહેલું છે. જ્યાં જ્ઞાન અને દર્શનનું ગ્રહણ થાય ત્યાં દર્શનનો અર્થ સામાન્યબોધ રૂપ સમજવો. ૨ ચારિત્ર ઐહભવિક આ ભવેજ લીધેલું હોય છે, તે પારભવિક બીજે ભવે અનુસરતું નથી, કારણ કે જે વર્તમાન ચારિત્રવાળો થાય છે, તે તેજ ચારિત્રવડે પુનઃ ચારિત્રવાળો થાય છે. કારણ તે ચારિત્રની અવધિ યાવજ્જીવિત હોય છે. વળી સંસારમાં સર્વવિરત અને દેશવિરત એવો ચારિત્રી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્યાં તેને વિરતિનો અત્યંત અભાવ હોય છે, તેમજ મોક્ષગતિમાં પણ ચારિત્રનો તો સંભવજ નથી, કારણ કર્મ ખપાવવાને માટેજ ચારિત્ર લેવાય છે અને મોક્ષમાં તો તે કાંઇપણ કામનું નથી. વળી જ્યારે ચારિત્ર લેતી વખતે યાવજ્જીવિતની પ્રતિજ્ઞા થાય છે, તે સમાપ્ત થયા પછી બીજી પ્રતિજ્ઞા કાંઈ લેવામાં આવતી નથી, તેમ ચારિત્ર એક જાતનું આચરણ છે, તે આચરણ મોક્ષમાં ગયા પછી શરીરના અભાવને લઇને થઈ શકે નહીં. ત્યાં અવિરતિનોજ અભાવ છે. ૩ તે ચારિત્ર તપ અને સંયમના ભેદથી બે પ્રકારનું છે, તેનું નિરૂપણ કરવા માટે ભગવાન્ પોતેજ તેનો સાથે ઉત્તર આપી દે છે.

જેમ ભગવંતે જેને કહેલું જ્ઞાન તે પરભવ જતાં તેમજ ભવમાં અનુસરેલું નથી, પણ જે પરભવનું કહેલું હોય તે જીવને ભવમાં અનુસરે છે. અને જે ઉભયભવિક છે. તે આ ભવે કહેલું હોય તે પરભવમાં અને તે ભવમાં અનુસરે છે. તેમજ એમજ દર્શન[1] પણ સમજી લેવું.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. કે ભગવન્ ચારિત્ર[2] ઐહભવિક છે કે પર ભવિક?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે ગૌતમ. ચારિત્ર ઐહભવિક છે, પારભવિક નથી. તેમજ ઉભયભવિક પણ નથી. એવી રીતે તપ[3] અને સંયમમાં પણ સમજી લેવું.

જો કે જ્ઞાનાદિ મોક્ષના હેતુ છે. તદપિ દર્શન મોક્ષને માટે મુખ્ય કરેલુંજ જોઇએ. કારણ કે. તે દર્શન મોક્ષનુંજ કારણ છે, તેને માટે શાસ્ત્રમાં લખે છે કે, "ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ હોય તો ચાલે. પણ તેણે દર્શન તો અવશ્ય ગ્રહણ કરવુંજ જોઇએ, કારણ ચારિત્ર વગરના પુરૂષો સિદ્ધિ પામે છે, પણ દર્શન વગરના પુરૂષો સિદ્ધિ પામતા નથી" આ પ્રમાણે જે માને છે, તેમને

---

૧ મોક્ષ માર્ગના અધિકારને લઇને અહિં દર્શન એટલે સમ્યક્ત્વ જાણવું. કારણ કે, " सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः " એમ કહેલું છે. જ્યાં જ્ઞાન અને દર્શનનું ગ્રહણ થાય ત્યાં દર્શનનો અર્થ સામાન્યબોધ રૂપ સમજવો. ૨ ચારિત્ર ઐહભવિક આ ભવેજ લીધેલું હોય છે, તે પારભવિક બીજે ભવે અનુસરતું નથી. કારણ કે જે વર્તમાન ચારિત્રવાળો થાય છે, તે તેજ ચારિત્રવડે પુનઃ ચારિત્રવાળો થાય છે. કારણ તે ચારિત્રની અવધિ યાવજ્જીવિત હોય છે. વળી સંસારમાં સર્વવિરત અને દેશવિરત એવો ચારિત્રી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્યાં તેને વિરતિનો અત્યંત અભાવ હોય છે, તેમજ મોક્ષગતિમાં પણ ચારિત્રનો તો સંભવજ નથી, કારણ કર્મ ખપાવવાને માટેજ ચારિત્ર લેવાય છે અને મોક્ષમાં તો તે કાંઇપણ કામનું નથી. વળી જ્યારે ચારિત્ર લેતી વખતે યાવજ્જીવિતની પ્રતિજ્ઞા થાય છે, તે સમાપ્ત થયા પછી બીજી પ્રતિજ્ઞા કાંઈ લેવામાં આવતી નથી, તેમ ચારિત્ર એક જાતનું આચરણ છે, તે આચરણ મોક્ષમાં ગયા પછી શરીરના અભાવને લઇને થઈ શકે નહીં. ત્યાં અવિરતિનોજ અભાવ છે. ૩ તે ચારિત્ર તપ અને સંયમના ભેદથી બે પ્રકારનું છે, તેનું નિરૂપણ કરવા માટે ભગવાન્ પોતેજ તેનો સાથે ઉત્તર આપી દે છે.

કાળનું પાપહર કર્યું નથી અથવા મૃત્યુ પર્યંત તપસ્યા કરીને અને મૃત્યુકાળે આશ્રવના નિરોધથી પાપ કર્મ હણ્યું નથી અથવા સમ્યગ્ દર્શન સ્વીકારીને સર્વ પ્રકારની વિરતિ સ્વીકારી જ્ઞાનાવરણાદિ અશુભ કર્મ અટકાવ્યું નથી, તેવો સાધુ તિર્યંચ અથવા મનુષ્યના ભવથી ચ્યવીને બીજે જન્મે દેવતા થાય છે કે નહીં ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, કેટલાએક દેવતા થાય છે અને કેટલાએક નથી થતાં.

ગૌતમસ્વામી પુછે છેઃ—હે ભગવન્, તે શા કારણથી કેટલાએક દેવતા થાય છે અને કેટલાએક દેવતા નથી થતા ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જે આ તિર્યંચ અને મનુષ્યના જીવો છે. તે ગામડાઓમાં, લોહ વગેરેની ખાણોમાં, મોટા શેહેરોમાં, વેપારના મથકોમાં, રાજધાનીમાં, ધૂડના કીલ્લાવાળા સ્થાનોમાં, નઠારા કસબાઓમાં, દૂર વસેલા સ્થાનોમાં, જળ માર્ગ તથા સ્થળ માર્ગવાળા સ્થાનોમાં, જુદા જુદા દેશમાંથી આવતા કરીયાણાના મથકોમાં, અથવા રત્નની ખાણોમાં, તપસ્વીઓનાં આશ્રમોમાં, અને નેહડાઓમાં અકામ તૃષ્ણા તથા અકામ ક્ષુધા એટલે નિર્જરાદિકની ઇચ્છા વગર તૃષા અને ક્ષુધાથી તેમજ અકામ બ્રહ્મચર્ય વડે વાસ કરવાથી એટલે ઈરાદા વગર સ્ત્રી પ્રમુખના ભોગ વિનાની બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી, મનની ઇચ્છા વગર ટાઢ, તડકો, ડાંસ તથા મચ્છરનો પરાભવ સહન કરવાથી. સ્નાન ન કરવાથી પસીનો, રજરૂપ અને કાદવરૂપ મળ બાઝી જતાં થયેલા દાહથી અલ્પકાળ અથવા ઘણો કાળ પોતાના આત્માને કલેશ પમાડે છે. અને તેવી રીતે કલેશ પમાડયા પછી જ્યારે કાળ કરવાનો અવસર આવે છે, ત્યારે કાળ કરીને અન્ય એવા વાન[1] વ્યંતરોના દેવલોકમાં દેવ પણે ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ પુછે છે, હે ભગવન, જે દેવલોકમાં અકામ નિર્જરાવાળા એવા તેઓ દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે, તે વાનવ્યંતરોના દેવલોક કેવા કહેલા છે ?

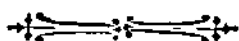
ભગવાન ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, જેમ આ મનુષ્ય લોકમાં અશોકપલ્લવ, સમપર્ણ, ચંપક, આંબા, તિલક, લીંબ, વડ, છત્રૌઘ, અશન, શણ અ-

---

૧ વાનમંતર એટલે એક જાતના વનમાં થયેલા દેવતાઓ અથવા વનને વિષે થયેલા વ્યંતર દેવતાઓ.

द्वितीय उद्देशक.

ચલનાદિ ધર્મવાળા કર્મનું વિશેષ નિરૂપણ.

પ્રથમ ઉદ્દેશકમાં કર્મ ચલનાદિ ધર્મવાળું છે, એમ કહ્યું છે, તેનું આ બીજા ઉદ્દેશકમાં વિશેષ નિરૂપણ કરે છે.

રાજગૃહ નગરને વિષે શ્રી મહાવીર ભગવાન્ સમોસર્યા હતા. ત્યાં થયેલી પરિષદા, તેમને વાંદીને પોતપોતાને સ્થને ગઇ. પછી ગૌતમ સ્વામીએ પ્રભુને વંદના કરી નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે કે ભગવન્ જીવ બીજાએ કરેલા કર્મના દુઃખને વેદે નહીં એ વાત તો પ્રસિદ્ધ છે. પણ તે પોતે કરેલા કર્મના દુઃખને વેદે છે, એ શી રીતે છે?

આ પ્રશ્ન કરવાનો આશય એવો છે કે, જે કર્મ ઉદીર્ણ થયું, તે વેદે છે. જે ઉદીર્ણ થયું ન હોય તે તો વેદવાનુંજ ન હોય, તેથી ઉદીર્ણ કર્મજ વેદે. અનુદીર્ણ વેદે નહીં અને કર્મ બાંધ્યા પછી તરતજ તે ઉદય આવતું નથી. એથી કરીને અવશ્ય વેદનીય એવું એક કર્મ વેદે છે અને એક કર્મ વેદાતું નથી, એવો વ્યપદેશ થાય છે. અને કર્મ તો અવશ્ય વેદવુંજ પડે છે. તેને માટે લખ્યું છે કે, "કરેલા કર્મમાંથી કાંઇ પણ મોક્ષ થતો નથી." ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, કેટલાએક જીવ સ્વકૃત-પોતે કરેલા કર્મ વેદે છે અને કેટલાએક નથી વેદતા.[1]

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, કેટલાએક જીવ સ્વકર્મ વેદે છે અને કેટલાએક નથી વેદતા, તેનું શું કારણ છે?

---

૧ અહીં પણ ચોવીશ દંડકનો ક્રમ સૂચવ્યો છે.

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, જે કર્મ ઉદય આવ્યું હોય, તે વેદે છે, અને જે કર્મ ઉદય આવ્યું ન હોય તે વેદતા નથી. તેજ કારણથી એમ કહેવામાં આવ્યું છે. વળી કેટલાએક જીવ સ્વકૃત કર્મના દુઃખ વેદે અને કેટલાએક ન વેદે, કારણ કે, તે ઉદય, આવેલાન હોય, આ ક્રમ ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વૈમાનિક સુધી જાણી લેવો.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, તે જીવો પોતે કરેલા કર્મના દુઃખ વેદે છે.?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. કેટલાએક જીવો વેદે છે અને કેટલાએક નથી વેદતા.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્ તે શા કારણથી.?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે ઉદય આવ્યા, તે વેદે છે, અને જે ઉદય નથી આવ્યા તે વેદતા નથી. એવી રીતે ચોવીશ દંડકના ક્રમથી વૈમાનિક સુધી સમજી લેવું.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ પોતે કરેલા આયુઃકર્મને વેદે છે?

---

૧ અહિ શંકા થાય કે ગૌતમસ્વામીએ આ પ્રશ્નમાં 'જીવો' એવું બહુ વચન કહેલું છે, તેનું શું કારણ છે? તેના સમાધાનમાં કહે છે કે કોઇ વસ્તુમાં એક વચન અને બહુ વચનના અર્થમાં કાંઇ વિશેષતા [illegible] છે જેમ કે સમ્યકત્વ વગેરેનો નિશ્ચિતપણે એક જીવને આશ્રીને [illegible] ઘણા જીવોને આશ્રીને [illegible] કહેલો છે અને વિવિધ પ્રકારે તેથી બહુ વચનને પ્રશ્ન [illegible] છે અથવા જેની બુદ્ધિ અતિ વ્યુત્પન્ન ન હોય તેવા શિષ્યને વ્યુત્પન્ન થવા માટે પણ એ બહુવચનને પ્રશ્ન હોઇ શકે [illegible] આશય [illegible] અને કર્મની પ્રધાનતા છે તેથી એમ સમજવું કે, જ્યારે [illegible] અમુક બાંધ્યું હોય, તે ફરી કાળાન્તરે [illegible] વેદે એવું કર્મ નિર્વાચિત કહેવામાં આવ્યું છે કે [illegible] જીવ પૂર્વે બાંધેલ કર્મને વેદતો નથી, કારણ કે, તે ઉદય આવ્યું નથી અને [illegible] કર્મ બાંધેલુ છે, ત્યારે [illegible] થાય છે ત્યારે તે 'વેદે છે,' એમ કહેવાય છે. કારણ કે, ત્યાં તે ઉદય આવેલું છે.

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, કેટલાએક જીવ જે આયુઃકર્મ ઉદય આવ્યું, તે વેદે છે અને જે ઉદય આવ્યું ન હોય તે વેદતા નથી. જેમ દુઃખ વેદવાના સંબંધમાં બે દંડક કહ્યા છે, તેમ આ આયુષ્ય કર્મને વિષે પણ બે દંડક સમજવા. અહિં એક વચન વડે એક જીવને આશ્રીને વૈમાનિક સુધી અને બહુ વચન વડે ઘણાં જીવોને આશ્રીને વૈમાનિક સુધી સમજી લેવું.

હવે આહાર વગેરેથી ચોવીશ દંડકનું નિરૂપણ કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, નારકીના સર્વ જીવો સરખા આહારવાળા, સરખા શરીરવાળા અને સરખા શ્વાસોશ્વાસવાળા હોય છે કે નહીં ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, એ અર્થ સમર્થ નથી. એટલે ઘટિત નથી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, શા કારણથી એ અર્થ ઘટિત નથી ? નારકીના સર્વ જીવો સરખા આહારવાળા, સરખા શરીરવાળા અને સરખા શ્વાસોશ્વાસવાળા નથી, એમ શા કારણથી સમજવું ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, નારકીના જીવો બે પ્રકારના કહ્યા છે, એક મોટા[1] શરીરવાળા અને બીજા અલ્પ શરીરવાળા. તેમાં જે મોટા શરીરવાળા હોય છે, તેના શરીરના પ્રમાણમાં તેઓ ઘણાં પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે. લોકમાં પણ જે હાથીની જેમ મોટા શરીરવાળો હોય તે ઘણું ખાય છે અને સસલાની જેમ નાના શરીરવાળો હોય તે થોડું

૧ અહિં શરીરનું જે અલ્પપણું અને મોટાપણું છે, તે બીજાની અપેક્ષાને લઇને છે. જઘન્યથી અલ્પપણું અંગુલના અસંખ્યાતા ભાગનું છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પાંચસો ધનુષ્યના પ્રમાણનું છે, તે ભવ ધારણીય–એટલે સંસારમાં ધરવા યોગ્ય એવા શરીરની અપેક્ષાએ સમજવું. ઉત્તર વૈક્રિયની અપેક્ષાયે તો જઘન્યથી અંગુળના સંખ્યાતા ભાગનું અને ઉત્કૃષ્ટથી એક હજાર ધનુષ્યના પ્રમાણનું સમજવું. આ ઉપરથી નારકીના જીવો શું સરખા શરીરવાળા છે ? એ પ્રશ્નનો ઉત્તર આવી ગયો જો નારકીના શરીર સરખા નથી પણ વિષમ છે, એમ કહેવામાં આવે તો પછી તેમના આહાર અને શ્વાસોશ્વાસમાં વિષમતા સુખે પ્રતિપાદન થાયજ. શરીરના સંબંધે પછી પ્રશ્ન કહેવામાં આવ્યું છે, છતાં તે વિષેનું વિવેચન પ્રથમ કરીને પછી આહાર તથા ઉશ્વાસનું વિવેચન કરેલું છે.

હારને પરિણમાવે છે અને કદાચિત્ નથી પરિણમાવતા, કદાચિત્ ઉશ્વાસ નિઃશ્વાસ લે છે—મુકે છે અને કદાચિત્ નથી લેતા-મુકતા. હે ગૌતમ, તે કારણને લઇને કહ્યું છે કે, સર્વ નારકીઓ સરખા આહારવાળા નથી, તેમ સરખા શરીરવાળા અને સરખા ઉશ્વાસનિશ્વાસવાળા નથી.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, તે નારકીઓ સર્વે સરખા કર્મવાળા છે?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે અર્થ સમર્થ નથી-ઘટતો નથી.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, તે અર્થ શા કારણથી ઘટતો નથી?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, તે નારકીઓ બે પ્રકારના કહ્યા છે. એક પૂર્વોત્પન્ન-પહેલા ઉપજેલા અને બીજા પશ્ચાદુત્પન્ન-પાછળથી ઉપજેલા, તેઓમા જે પહેલા ઉપજેલા નારકીઓ છે, તે અલ્પ[2] કર્મવાળા કહ્યા છે. અને જે પાછળથી ઉત્પન્ન થયેલા નારકી છે, તે માટા કર્મવાળા કહ્યા છે.

---

૧ અલ્પ શરીરને લઇને મહાશરીરવાળાની અપેક્ષાએ ઘણું અલ્પ દુઃખ થાય, તેથી તેઓ કોઇ વાર—આંતરે ઉશ્વાસ નિઃશ્વાસ લે છે—મુકે છે. પ્રથમ જે કહેવામાં આવ્યું છે કે, નારકીઓ હમેશા ઉશ્વાસાદિ કરે છે, તે મોટા શરીરની અપેક્ષાએ સમજવું. અથવા અપર્યાપ્તકાલે તેઓ અલ્પ શરીરવાળા થતા લોમાહારની અપેક્ષાએ કદાચિત્ આહાર કરતા નથી અને ઉશ્વાસને વિષે પણ અપર્યાપ્ત પણાને લઇને કદાચિત્ ઉશ્વાસાદિ કરતા નથી, તે શિવાય તેઓ આહાર લે છે અને ઉશ્વાસાદિ કરે છે. તેથી આ કહેવામાં આવ્યું છે.

૨ પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા નારકીને આયુઃકર્મ અને તે શિવાય બીજા કર્મો ઘણાં વેદેલા હોય છે અને વેદવાના થોડા રહે છે, તેથી તેઓને અલ્પ કર્મવાળા કહ્યા છે, અને પાછળથી ઉત્પન્ન થયેલા નારકીને આયુષ્ય વિગેરે ઘણાં કર્મો થોડા વેદેલા છે-હોય છે. અને બાકી વેદવાના ઘણાં હોય છે. તેથી તેઓને મોટા કર્મવાળા કહ્યા છે. આ સૂત્ર જે નારકી સમાન સ્થિતિવાળા છે, તેમને ઉદ્દેશીને પ્રરૂપિત કર્યું છે., નહીં તો રત્નપ્રભા નારકીની અંદર ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકીનું ઘણું આયુષ્ય ક્ષય પામી જતાં પલ્યોપમનું આયુષ્ય અવશેષ રહે છે. અને તેજ રત્નપ્રભા નારકીની અંદર દશહજાર વર્ષની સ્થિતિવાળી કોઇ બીજો નારકી ઉત્પન્ન થયેલા હોય, એમ માનીને પ્રથમ ઉપજેલા પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા નારકીની

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, તે નારકીઓ સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી એમ બે પ્રકારના કહેલા છે. તેઓમાં જે સંજ્ઞી નારકીઓ છે, તે મહા વેદના પીડાવાળા છે, કારણ કે, તેઓ મિથ્યાદર્શન છોડીને સમ્યગ્દર્શનમાં જન્મ લઈ ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેથી તેઓ પોતે પૂર્વે કરેલા વિપાકને સંભારતાં કહે છે કે, "અહો ! અમારી ઉપર મોટું દુઃખ અકસ્માત આવી પડયું, વિષયરૂપ વિષમ વિષના પરિભોગમાં ચિત્તને લોભાવી અમોએ સર્વ દુઃખનો ક્ષય કરનારો ભગવાન્ અર્હત પ્રભુએ પ્રરૂપેલો ધર્મ કર્યો નહીં, તેથી અમોને આ માનસિક મહદ્ દુઃખ થાય છે." આ પ્રમાણે તે નારકીઓ ચિંતવે છે, તેથી તેઓને મહા વેદનાવાળા કહ્યા છે. બીજા જે અસંજ્ઞી નારકી છે, તે મિથ્યાદષ્ટિ સમજવા. તેઓ 'પોતે કરેલા કર્મનું ફળ આ નરકાવાસ છે,' એમ જાણતા નથી, એટલે તેમના મનમાં તેનો પશ્ચાત્તાપ થતો નથી, તેથી તેઓને અલ્પ વેદનાવાળા કહ્યા છે.

અહિં કેટલાએક વિદ્વાનો એમ કહે છે કે. સંજ્ઞી એટલે સંજ્ઞી પંચેંદ્રિય જીવો, તેઓ નારકીમાં ગયા પછી તીવ્ર અશુભ અધ્યવસાયથી અતિ અશુભ કર્મ બાંધીને મહા નરકોમાં ઉત્પન્ન થવાને લઇને મહાવેદનાવાળા થાય છે અને જે અસંજ્ઞી છે, તેમણે પૂર્વે અસંજ્ઞીપણાના ભવનો અનુભવ કર્યો છે, તેથી સંજ્ઞીપણાના ભવમાં અત્યંત અશુભ–અધ્યવસાયના અભાવને લઇને રત્નપ્રભાની અંદર અતિ તીવ્ર વેદના વગરના નરકોમાં ઉત્પન્ન થવાથી તેઓને અલ્પ વેદનાવાળા કહ્યા છે, અથવા જે સંજ્ઞી થયેલા નારકી છે, તેઓ પર્યાપ્ત થયેલા હોય છે, અને જે અસંજ્ઞી થયેલા નારકી છે, તેઓ અપર્યાપ્ત થયેલા હોય છે, એટલે અનુક્રમે પર્યાપ્ત–મહાવેદનાવાળા અને અપર્યાપ્ત અલ્પવેદનાવાળા કહેલા છે.

હે ગૌતમ, આ કારણથી સંજ્ઞી નારકીઓ મહાવેદનાવાળા અને અસંજ્ઞી અલ્પ વેદનાવાળા કહેલા છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન, તે નારકીઓ સર્વે સરખી ક્રિયાવાળા છે કે નહીં ? અર્થાત્ કર્મ બાંધવામાં કારણરૂપ એવી આરંભ વગેરેની ક્રિયા તેમની સરખી છે કે નહીં ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, એ અર્થ બરાબર ઘટિત નથી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. શા કારણથી એ અર્થ બરાબર ઘટિત નથી ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે નારકી ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે. એક સમ્યગ્દષ્ટિ, બીજા મિથ્યાદષ્ટિ અને ત્રીજા સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ

પોતે સમયે ઉત્પન્ન થયેલા અને બાકીના પછી બીજે સમયે ઉત્પન્ન થયે… એ બીજો ભેદ.

કેટલાએક વિષમ આયુષ્યવાળા અને એક સમયે ઉત્પન્ન થયેલા… એવા કે એકે વિષમ આયુષ્ય બાંધ્યું છે, અર્થાત્ દશહજાર વર્ષનું આયુ… બાંધ્યું છે, અને બીજાએ પનર હજાર વર્ષનું આયુષ્ય બાંધ્યું છે. પણ… બંનેની ઉત્પત્તિ એકી સાથે છે. તે ત્રીજો ભેદ.

કેટલાએક વિષમ આયુષ્યવાળા અને વિષમ સમયે ઉત્પન્ન થયે… છે એવા કે, કેટલાએક સાગરોપમની સ્થિતિવાળા છે, અને કેટલાએ… દશહજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા છે અને કેટલાએક પહેલે સમયે અને કેટ… એક બીજે સમયે ઉત્પન્ન થયેલા છે, એ ચોથો ભેદ.

હે ગૌતમ, આ કારણને લઈને તે ઉપર કહેલો અર્થ બરાબર ઘટ… નથી. અર્થાત્ સર્વે નારકીઓ સરખા આયુષ્યવાળા અને સાથી… ઉત્પન્ન થનારા હોતા નથી.

[illegible] અસુરકુમાર દેવતાઓ [illegible]

[illegible]

[illegible]

ભરેલા હોવાથી તેઓ નારકીઓને અનેક પ્રકારની યાતનાઓવડે પીડે છે. એટલે તેમને ઘણાં અશુભ કર્મના બંધ થાય છે, તેથી તેઓ મહા કર્મવાળા ગણાય છે, અથવા જે અસુરકુમારોએ આયુષ્ય કર્મબાંધેલું છે, તેથી તેઓ તિર્યંચ પ્રમુખને યોગ્ય એવી કર્મ પ્રકૃતિઓને બાંધે છે, તેથી પણ તેઓ મહાકર્મવાળા ગણાય છે. તથા તેમને જે અશુદ્ધ વર્ણ અને અશુભ લેશ્યાવાળા કહ્યા છે, તેઓમાં જે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા હોય તેમનું શુભ કર્મ ક્ષીણ થવાથી શુભ વર્ણ અને શુભ લેશ્યા હ્રાસ પામી જાય છે. અને જે પાછળથી ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેમણે આયુષ્ય કર્મ બાંધ્યુ નથી, તેથી તેઓ અલ્પ કર્મવાળા હોય છે અને ઘણાં કર્મોના સંબંધથી તથા શુભ કર્મ ક્ષીણ ન ન થવાથી તેમને શુભ વર્ણ વગેરે થાય છે.

તે અસુરકુમારોનું વેદના સૂત્ર નારકીના જેવુંજ છે, તો પણ તેની ભાવનામાં આટલો વિશેષ પ્રકાર છે. જે સંજ્ઞીભૂત હોય છે, તેઓ મહાવેદનાવાળા હોય છે; કારણ કે, ચારિત્રની વિરાધનાને લઇને તેમના ચિત્તમાં સંતાપ થયા કરે છે. અથવા સંજ્ઞીભૂત એટલે પૂર્વભવે સંજ્ઞી હોવાથી વા પર્યાપ્ત હોવાથી તેઓ શુભ વેદનાને આશ્રીને મહાવેદનાવાળા હોય છે, અને બીજાઓ અલ્પ વેદનાવાળા હોય છે.

એવી રીતે નાગકુમાર દેવતા વગેરેના સંબંધે પણ તેમની યથાયોગ્યતા પ્રમાણે નવદંડક જાણી લેવા.

પૃથ્વીકાયના સંબંધે નારકીની જેમ ચાર સૂત્રો લાગુ કરવા, પરંતુ ફક્ત આહાર સૂત્રની અંદર આ પ્રમાણે ભાવના છે—પૃથ્વીકાય વગેરેને અંગુળના અસંખ્યાતા ભાગનુ શરીર લઇએ તો તેમનું અલ્પ શરીરપણુ જાણી લેવુ અને બાકીનું આગમના વચન પ્રમાણે જાણી લેવું.

તે પૃથ્વીકાય વગેરે મહાશરીરવાળા હોય ત્યારે તે મહાશરીરને લઇને લોમાહારથી ઘણાં પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે અને વારંવાર શ્વાસો-

---

ચ્છ્વાસ કરે છે, અને તેમનો ઉચ્છ્વાસ તો યથોક્ત માનવડે જે થાય છે, તે પરીપૂર્ણ ભવની અપેક્ષાએ સમજવો, તેથીજ 'વારંવાર' એમ કહેવામાં આવ્યું છે, અને અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તો જે અલ્પ શરીરવાળા છે, તે લોમાહારથી આહાર કરતા નથી, પણ ઓજ—આહારથી આહાર કરે છે, તેથી તેઓ કદાચિત્ આહાર કરે છે, એમ કહેલું છે, અને શ્વાસોશ્વાસની બાબતમાં ઉશ્વાસની અપર્યાપ્ત—અવસ્થામાં તેઓ ઉશ્વાસ લેતા નથી, અને તે શિવાયની અવસ્થામાં ઉશ્વાસ લે છે, તેથીજ 'કદાચિત્ ઉશ્વાસ લે છે,' એમ કહેલું છે.

શ્વાસ લે છે અને તે અલ્પ શરીરને લીધે અલ્પ આહાર કરે છે અને અલ્પ શ્વાસોશ્વાસ લે છે. અને કદાચિત્ આહાર તથા શ્વાસ લેવામાં તે. તેમની અપર્યાપ્ત અવસ્થાની અપેક્ષાએ સમજી લેવું.

કર્માદિ સૂત્રમાં પૂર્વોત્પન્ન અને પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન થયેલા પૃથ્વીકાય જીવોને કર્મ, વર્ણ અને લેશ્યાનો વિભાગ નારકીના જેવોજ છે. એવી રીતે સ્તનિત કુમાર દેવના સુધી બધું તે પ્રમાણે સમજવું

તેમનું વેદના અને ક્રિયામાં વિવિધપણું બતાવવાને ગૌતમસ્વામી એમ પુછે છે.!

ગૌતમસ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, પૃથ્વીકાય જીવો સર્વે સરખી વેદનાવાળા છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તેઓ સરખી વેદનાવાળા હોય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, શા કારણથી તે સર્વે સરખી વેદનાવાળા હોય છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, પૃથ્વીકાય વગેરે સર્વ જીવો અસંજ્ઞીભૂત છે, તેથી તેઓ નિર્ધારણા વિના વેદનાને વેદે છે. અર્થાત્ તેઓ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોવાથી મન રહિત છે, તેથી વેદનાનો અનુભવ કરતાં છતાં પણ તેઓ 'અમોએ પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલ અશુભ કર્મની આ પરિણતિ છે' એમ જાણી શકતા નથી, કારણ કે તેમનામાં મિથ્યાદૃષ્ટિપણું છે અથવા મત્ત અને મૂર્છિત થયેલા માણસની જેમ [illegible] છે [illegible]. પૃથ્વીકાય જીવ સરખી વેદનાવાળા [illegible]

ગૌતમસ્વામી પુછે છે હે ભગવન્ [illegible] પૃથ્વીકાય જીવો સર્વે સરખી ક્રિયાવાળા છે?

ભગવાન્ કહે છે હે ગૌતમ [illegible] પૃથ્વીકાય [illegible] સર્વે સરખી ક્રિયાવાળા છે

ગૌતમસ્વામી પુછે છે હે ભ[illegible] કારણથી તેઓ સરખી ક્રિયાવાળા છે?

ભગવાન કહે છે હે ગૌતમ [illegible] મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે [illegible] ઉત્પન્ન થાય છે. [illegible] ગુણથી [illegible] મિથ્યાદૃષ્ટિ એવા [illegible]

વાળી વૃત્તિવાળા હોય છે. તેથી તેઓને નિયતપણે[1] આરંભિકી, પારિગ્રહિકી; માયાપ્રત્યયિકી, અપ્રત્યાખ્યાનકી અને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી એમ પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે. તે કારણને લઇને તેઓ સર્વે સરખી ક્રિયાવાળા હોય છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્ , તે પૃથ્વીકાય જીવો સર્વે સરખી આયુષ્યવાળા અને સરખી રીતે ઉત્પન્ન થયા છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે પૃથ્વીકાય જીવો નારકોની જેમ સરખી આયુષ્યવાળા અને સરખી રીતે ઉત્પન્ન થયેલા છે. જેવી રીતે પૃથ્વીકાય જીવો કહ્યા, તેવી રીતે ચોઇંદ્રિય સુધીના જીવો સમજવા એટલે અપકાય; તે ઉકાય વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય અને ચઉઇંદ્રિય સુધીના જીવો તે પ્રમાણે જાણી લેવા. તેઓનું, મહાશરીરપણું તથા અલ્પશરીરપણું પોતપોતાની અવગાહનાને અનુસારે સમજી લેવું, અને બે ઇંદ્રિય વગેરેનો આહાર પણ પ્રક્ષેપ લક્ષણવાળો સમજવો.

જે પંચેદ્રિય તિર્યંચ યોનિના જીવો છે, તેઓને નારકોની જેમ વિવિધ ક્રિયાઓવાળા સમજવા તેમાં એટલું વિશેષ છે કે, તેઓ જે મહાશરીરપણામાં વારંવાર આહાર કરે અને વારંવાર શ્વાસોશ્વાસ લે તે સંખ્યાતા વર્ષની આયુષ્યની અપેક્ષાએ સમજવુ. પણ અસંખ્યાતા વર્ષની આયુષ્યની અપેક્ષાએ નહીં, કારણ કે, તેમનો પ્રક્ષેપ આહાર છઠ ઉપર કહેલો છે, અને તેઓને અલ્પ શરીરપણામાં આહાર તથા ઉશ્વાસ કદાચિત થાય છે, તે વિવેના પ્રમાણરૂપ વચન છે. લોમાહારની અપેક્ષાએ તો સર્વેને વારંવાર આહાર તથા શ્વાસોશ્વાસ ઘટે છે. જો તેઓ અલ્પ શરીરવાળા હોય તો તેમને આહાર તથા ઉશ્વાસ કદાચિત્ થવાની બાબત અપર્યાપ્તપણામાં લોમાહાર તથા ઉશ્વાસ ન હોવાથી સમજવી અને પર્યાપ્તપણામાં તે લોમાહાર તથા ઉશ્વાસ હોય એમ સમજી લેવુ.

કર્મસૂત્રના વિષયમાં જે પૂર્વોત્પન્ન છે, તેમને અલ્પકર્મપણું અને જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્ન હે.ય તેમને મહા કર્મપણું જાણવુ. અને આયુષ્ય વગેરે તો તે ભવમાં વેદનીય એવા કર્મની અપેક્ષાએ જાણી લેવા.

વર્ણ તથા લેશ્યાના સૂત્રોના વિષયમા જે પૂર્વોત્પન્ન કે ય તેમને તારૂણ્ય વયને લઇને શુભવર્ણ વગેરે જાણવ અને જે પ છળથી ઉત્પન્ન હોય તેમને બાળવયને લઇને અશુભવર્ણ વગેરે જાણવા. લોકમા પણ તેમજ દેખાય છે.

---

૧ નિયતપણે એટલે નિશ્ચયથી પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે વણ વિગેરે નહીં

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જે પંચેંદ્રિય તિર્યંચયોનિના જીવો છે. તે સર્વે સરખી ક્રિયાવાળા છે કે નહીં?

ભગવાન્ કહે છે હે ગૌતમ, એ અર્થ ઘટતો નથી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્. શા કારણથી તે અર્થ ઘટતો નથી?

ભગવન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે પંચેંદ્રિય તિર્યંચયોનિના જીવો સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ. એમ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે. તેમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે. તે અસંયત અને સંયતાસંયત એમ બે પ્રકારના કહેલા છે. તેમાં જે સંયતાસંયત પંચેંદ્રિય જીવો છે, તેમને આરંભિકી, પરિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયિકી એમ ત્રણ પ્રકારની ક્રિયા હોય છે, અને તેમાં જે અસંયત પંચેંદ્રિય જીવો છે, તેમને ત્રણ પહેલી અને ચોથી અપ્રત્યાખ્યાનકી એમ ચાર ક્રિયાઓ હોય છે. અને જે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેમને પહેલી ચાર અને પાંચમી મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિક. એમ પાંચ ક્રિયાઓ હોય છે. અને જે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેમને પણ મિથ્યાદૃષ્ટિની જેમ પાંચે ક્રિયાઓ હોય છે

હે ગૌતમ જે પંચેંદ્રિય મનુષ્યો છે. તેઓને સંબંધમાં નારકીની જેમ સમજવું

[illegible] ભગવન્ [illegible] મનુષ્ય [illegible] આહાર

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જે મનુષ્ય જીવો છે તે સર્વ સરખી ક્રિયાવાળા છે કે નહીં?

ભગવાન કહે છે. હે ગૌતમ, એ અર્થ ઘટતો નથી.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, શા કારણથી એ અર્થ ઘટતો નથી?

ભગવાન કહે છે. હે ગૌતમ, તે મનુષ્યો સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ, એમ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે. તેઓમાં જે સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે, તે સંયત, અસંયત અને સંયતા–સંયત એમ ત્રણ પ્રકારના કહેલા છે. તેઓમાં જે સંયત છે, તે સરાગસંયત અને વીતરાગસંયત એમ બે પ્રકારના કહેલા છે. જેમના કષાય ક્ષીણ થયા નથી તેમ શાંત થયા નથી તે સરાગસંયત અને જેમના કષાય ક્ષીણ થયા છે અને શાંત થયા છે, તે વીતરાગસંયત કહેવાય છે. તેઓમાં જે વીતરાગસંયત છે, તેઓને કોઈ પણ ક્રિયા હોતી નથી, તેથી તે અક્રિય છે જેઓ સરાગસંયત છે, તેઓ પ્રમત્તસંયત અને અપ્રમત્તસંયત એમ બે પ્રકારના કહેલા છે. તેઓમાં જે અપ્રમત્તસંયત છે તેઓને એક માયાપ્રત્યય ક્રિયા હોય છે. કારણ કે, તેઓ કદાચિત્ [illegible] અર્થે [illegible] છે એટલે તેમના કષાય ક્ષીણ થયેલા હોતા નથી. અને જે પ્રમત્તસંયત છે, તેમને આરંભિકી અને માયાપ્રત્યયિકી એ બે ક્રિયા હોય છે કારણ કે, તેમને સર્વ પ્રમત્તપણાનો યોગ આરંભ રૂપ હોવાથી આરંભિકી ક્રિયા હોય છે અને કષાય ક્ષીણ ન થવાથી માયાપ્રત્યયિકી ક્રિયા હોય છે.

[illegible] કહેલ છે. તેમને આરંભિકી, પારિગ્રહિકી અને માયાપ્રત્યયિકી એ ત્રણ ક્રિયા હોય છે અને જે અસંયત છે તેમને મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી સિવાય ચાર ક્રિયાઓ હોય છે. અને જે મિથ્યાદૃષ્ટિ તથા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, તેઓને પાંચે ક્રિયાઓ હોય છે.

હે ગૌતમ, જે વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો છે,

કદાચિત્ કવલ–આહારવડે આહાર કરે છે, કારણ કે, [illegible] અ-ક્રમનો છે,' એવું વચન છે. અને જે [illegible] બાળકની જેમ અલ્પ આહાર કરે છે. જે અલ્પ શરીરવાળા [illegible] મનુષ્યો છે, તેમને વારંવાર આહાર કરવાનો સંભવ છે અને જે [illegible] છે, તેમને [illegible] સમૂર્છિમની અપેક્ષાએ [illegible] વગેરે [illegible].

૨ વાનવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવતાઓના મહા શરીર તથા અલ્પ શરીર પોતાની અવગાહનાને અનુસારે જાણી લેવાં. અસુરકુમારોમાં જે

તેમના સંબંધિ અસુરકુમારની જેમ જાણી લેવું. વિશેષમાં એટલું કે, તેમને વેદનામાં નાનાત્વ એટલે વિવિધપણું છે, તેમાં જે માયા મિથ્યાદૃષ્ટિ ઉત્પન્ન છે, એટલે માયીપણે મિથ્યાદૃષ્ટિએ ઉપજેલા તે શુભ વેદના-સાતાવેદનીયને આશ્રીને અલ્પવેદનાવાળા હોય છે અને જે અમાયી સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઉત્પન્ન છે, એટલે અમાયીપણે સમ્યગ્દૃષ્ટિએ ઉપજેલા છે, તેઓ વધારે શાતાવેદનીયને લઈને મહાવેદનાવાળા હોય છે. એટલું જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવતામાં વિશેષ સમજવું.

હવે ચોવીશ દંડકને લેશ્યાભેદમાં વિશેષ બતાવાને આહારાદિ પદોવડે સાત દંડક કહે છે.

ગૌતમસ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, લેશ્યાસહિત નારકીઓ સર્વ સરખા આહારવાળા છે, તેઓના જીવોના જે સમુચ્ચય લેશ્યાસહિત અને શુક્લ લેશ્યાવાળાઓ છે, તે બંનેનો એક સરખો પાઠ કહેવો અને શુક્લલેશ્યાવાળાનો પણ એક પાઠ કહેવો.[1] અને કૃષ્ણલેશ્યા અને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા તથા નીલ

સંજ્ઞીભૂત છે. તે મહાવેદનાવાળા. અને જે અસંજ્ઞીભૂત છે તે અલ્પવેદનાવાળા કહ્યા છે. તેવી રીતે [illegible] દેવતાઓ જાણવા. કારણ કે, અસુરકુમારોથી લઈને વ્યંતર દેવતાઓ [illegible] દેવોમાં અસંજ્ઞીભૂત થાય છે. તે વિષે અ [illegible] અનુક્રમે [illegible] કહેવી જો [illegible] થાય છે એમ સમજવું. અને જે પ્રથમ કહ્યું છે, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવતાઓ [illegible] તેમ કહેલ છે [illegible] ઉત્પન્ન થ- [illegible]

[illegible]

લેશ્યાવાળાનો એક પાઠ કહેવો વિશેષમાં વેદનાના[1] સંબંધમાં એટલું કહેવાનું કે[2] માયાવીપણે મિથ્યાદષ્ટિ ઉત્પન્ન થયા છે, તેમને મહાવેદના હોય

વાળા નારકીઓ એ બન્નેનો એક પાઠ છે. તેઓમાં લેશ્યાસહિત અને શુકલ લેશ્યાવાળા એવા વિશેષણોથી તેમાં ભેદ રહેલો છે અને ઔધિક દંડકના સૂત્રની જેમ તે બંનેનું એક સૂત્ર છે. આગળ જે 'जस्सात्थि' એવું સૂત્ર કહેવાનું છે તેનો અહિં સંબંધ છે, તેથી જેની શુકલલેશ્યા હોય છે, તેનેજ તે દંડકમાં ભણવો. અહિં તે પંચેન્દ્રિય તિર્યંચો, મનુષ્યો અને વૈમાનિકો લેવા, કારણકે, નારકીઓને શુકલલેશ્યાનોજ અભાવ છે અને કૃષ્ણલેશ્યા વાળા અને નીલલેશ્યાવાળાનો એક પાઠ અર્થાત્ ઔધિક જીવસમુચ્ચય.

૧ કૃષ્ણલેશ્યા અને નીલલેશ્યાના દંડકમાં જે વેદના સૂત્ર છે, તેમાં જે કહેલું છે, તે પ્રમાણે.

૨ ઔધિક દંડકની અંદર જે ભણવામાં આવ્યું છે તે અહિં ભણવું નહિ. જે અસંજ્ઞી હોય છે, તેઓ પહેલી પૃથ્વીમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે, અને પહેલી પૃથ્વીમાં કૃષ્ણલેશ્યા તથા નીલલેશ્યાનો અભાવ છે, ત્યારે ત્યાં શું ભણવું જોઇએ? તેનો ખુલાસો કરવા માટે આ કહેવામાં આવ્યું છે.

જે માયાવી અને મિથ્યાદષ્ટિ છે, તે મહાવેદનાવાળા હોય છે, કારણ કે, તેઓ ઉત્કૃષ્ટિ અશુભ સ્થિતિ અનુભવે છે અને ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિમાં પછી તેમને મહાવેદના થવી સંભવે છે અને બીજાઓને અલ્પવેદના થવી સંભવે છે. વળી કાપોત લેશ્યાનો દંડક નીલલેશ્યાના દંડકની જેમ ભણવો. વિશેષમાં એટલું કે નારક પદના વેદના સૂત્રમાં નારકીઓ ઔધિક દંડકની જેમ જાણવા. જેમકે નારકીઓ સંજ્ઞીભૂત અને અસંજ્ઞીભૂત-એમ બે પ્રકારના છે. તેઓમાં જે અસંજ્ઞી છે, તેઓ પહેલી પૃથ્વીમાં ઉત્પન્ન થયેલા છે, તેથી તેમને કાપોત લેશ્યાનો સંભવ છે, તેથીજ આ કહેલું છે.

જો કે મનુષ્યપદ ક્રિયાસૂત્રની અંદર ઔધિક દંડકમાં મનુષ્યો સંયત, અસંયત અને સંયતાસંયત એમ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, તેમાં જે સંયત છે, તે સરાગસંયત અને વીતરાગસંયત—એમ બે પ્રકારના છે. તથાપિ તે કૃષ્ણલેશ્યા અને નીલલેશ્યાના દંડકમાં ભણવાનું નથી, કારણ કે, કૃષ્ણ અને નીલ લેશ્યાના ઉદયમાં સંયમનો નિષેધ કહેલો છે. તેથી કૃષ્ણાદિ દ્રવ્ય લેશ્યાને અંગીકાર કરી પણ કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યને લઇ ઉત્પન્ન થયેલ આ-

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, લેશ્યાઓ[૧] ૭ પ્રકારની કહેલ છે. તે લેશ્યાનો આ બીજે ઉદ્દેશ[૨] અદ્ધિ સુધી અણુવાનો છે. કોઇક એ માને છે કે, જે પશુ જીવ છે, તે મરીને પાછા પશુજ થાય છે. આવા પુરૂ બોધ થવા માટે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

હે ભગવન્, અમુક નારકાદિ જીવને અતીતકાળે એક ભવમાંથી બી ભવમાં સંચાર કરવાનો કાળ કેટલા પ્રકારનો છે ? અર્થાત્ અમુક જીવ અતીતકાળમાં કઇ કઇ ગતિમાં રહેવાનું થાય છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે જીવને એક ભવમાંથી બીજ ભવમાં સંચાર કરવાનો કાળ ઉપાધિભેદથી ચાર પ્રકારનો કહેલો છે. એ નારકસંસાર સંસ્થાનકાળ એટલે નારકીના ભવને વિષે જીવ રહે તે કાળ બીજે તિર્યગ્યોનિસંસાર સંસ્થાનકાળ એટલે તિર્યંચના ભવને વિષે જીવ રહે તે કાળ, ત્રીજે મનુષ્યસંસાર સંસ્થાનકાળ એટલે મનુષ્યના ભવને વિષે જીવ રહે તે કાળ અને ચોથો દેવસંસાર સંસ્થાનકાળ એટલે દેવતાના ભવને વિ જીવ રહે તે કાળ.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્ નારકીને સંસારમા રહેવાને કાળ કેટલા પ્રકારનો કહેલો છે ?

ભગવાન્ કહે છે કે ગૌતમ, નારકીને સંસારમા રહેવાનો કાળ ત્ર પ્રકારનો કહ્યા છે, જેમકે, ૧ શુન્યકાળ, ૨ અશુન્યકાળ અને ૩ મિશ્રકાળ.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે હે ભગવન્, તિર્યંચયોનિજીવોને સંસ રમા રહેવાનો કાળ કેટલા પ્રકારનો છે ? અને મનુષ્ય તથા દેવતાને સંસા રમા રહેવાનો કાળ કેટલા પ્રકારનો છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તિર્યંચયોનિજીવોને સંસારમા રહેવાને કાળ બે પ્રકારનો કહ્યો છે ૧ અશુન્યકાળ અને ૨ મિશ્રકાળ અને મનુષ્ય તથા દેવતાને નારકીની જેમ શુન્યકાળ, અશુન્યકાળ અને ૩ મિશ્રકાળ એમ ત્રણ પ્રકારને કાળ કહ્યા છે

---

૧ આત્માને વિષે કર્માન પુદ્દગલોનુ લેશન એટલે મિશ્રણ કરવુ તે લેશ્યા કહેવાય છે તે લેશ્યા યોગના પરિણામથી બને છે જ્યારે યોગોને નિરોધ કરવામા આવે ત્યારે લેશ્યાઓને અભાવ થાય છે શરીર નામકર્મને કોઇ પરિણામ વિશેષ તે યોગ કહેવાય છે

૨ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમા લેશ્યાપદના ચોથે ઉદ્દેશ છે, તે અહિ લેશ્યાનું સ્વરૂપ જાણવા માટે બીજો ઉદ્દેશ સમજવો

નારકીને તેના નરકભવને અનુગત એવા સંસારમાં રહેવાનો કાળ ત્રણ પ્રકારનો છે. તિર્યંચયોનિને શૂન્યકાળ નથી પણ અશૂન્યકાળ અને મિશ્રકાળ છે અને મનુષ્ય તથા દેવતાને તે ત્રણે પ્રકારનો કાળ છે; તેને માટે અન્ય સ્થળે પણ કહેલું છે. તેમાં પ્રથમ અશૂન્યકાળ સમજવાનો છે, કારણ કે, અશૂન્યકાળનું સ્વરૂપ જાણી લેવાથી બીજા શૂન્યકાળ અને મિશ્રકાળ સારી રીતે જાણી શકાશે, વર્તમાન કાળે નારકીની સાતે પૃથ્વીઓમાં જે નારકીઓ રહેલા છે, તેઓમાંથી કોઇ પણ નારકી ઉદ્વર્તે નહીં-ચ્યવે નહીં અને બીજે નારકી ઉપજે નહીં, અર્થાત્ જેટલા હોય તેટલાજ રહે, તે કાળ નારકીને આશ્રીને અશૂન્યકાળ કહેવાય છે, તેને માટે બીજે સ્થળે પણ કહેલું છે. તે સાતે નારકીના મધ્યમાંથી એકાદિ જીવો નીકળી બીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન થઇ જાય અને બાકી એકજ જીવ રહે તેટલો જે કાળ તે મિશ્રકાળ કહેવાય છે. અને જ્યારે કહેલા સમયના બધા નારકીઓ ચ્યવીને બીજી ગતિમાં પહોંચી જાય અને તે માંહેલો એક પણ જીવ બાકી રહ્યો તે શૂન્યકાળ કહેવાય છે. તેને માટે અન્ય સ્થળે પણ પ્રમાણ આપેલું છે. આ સૂત્રમાં નરકસંસારમાં રહેવાના મિશ્રકાળનો વિચાર કરવામાં આવ્યો તેથી તે સૂત્ર વર્તમાનકાળના નારકીના ભવને આશ્રીને પ્રવર્તેલું નથી, પરંતુ વર્તમાનકાળના નારકીના જીવોને બીજી ગતિમાં જઈ ઉત્પન્ન થવાને આશ્રીને પ્રવર્તેલું છે. જો તેજ નારકીના ભવને આશ્રીને આ સૂત્ર પ્રવર્તેલું હોય તો શૂન્યકાળની અપેક્ષાએ મિશ્રકાળ અનંત ગણો છે, એમ જે સૂત્રમાં કહેલું છે, તે ઘટે નહીં.

તે શા માટે ઘટે નહીં ? તેવી શંકાના સમાધાનમાં કહે છે કે, જે વર્તમાનકાળના નારકી છે, તે પોતાની આયુષ્યના કાળને અંતે ઉદ્વર્તે છે-ચ્યવે છે, અને તેમની આયુષ્યનો કાળ અસંખ્યાત છે, એથી ઉત્કૃષ્ટથી બાર મુહૂર્તના અશૂન્યકાળની અપેક્ષાએ મિશ્રકાળ જે અનંતગણો કહેવાય છે, તેના અનંતગુણપણાનો અભાવ થવાનો પ્રસંગ આવી પડે તે વિષે અન્ય સ્થળે પણ કહેલું છે. આ વાત લક્ષમાં રાખી ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, જે નારકીને સંસારમાં રહેવાના શૂન્યકાળ, અશૂન્યકાળ અને મિશ્રકાળ કહેલા છે તેઓમાંથી કયા કોનાથી અલ્પ છે, ઘણાં છે, સરખા છે અને વિશેષ અધિક છે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, નારકીને સર્વથી અશૂન્યકાળ અલ્પ છે, અને તેનાથી મિશ્રકાળ અનંતગણો છે, અને તેનાથી શૂન્યકાળ પણ અનંત

ગણો છે. નારકીને ઉત્પાદકાળ—ઉત્પન્ન થવાના અને ઉદ્વર્તના—ચ્યવવાના કાળનો જે વિરહકાળ છે, તેનું ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્તનું પ્રમાણ છે, તેથી તે અલ્પ છે અને સંસ્થકાળ એટલે નારકીના જીવને નિર્લેપનાનો જે કાળ તે અશૂન્યકાળની અપેક્ષાએ અનંતગણો મનાય છે. કારણ કે, એ કાળ નારકી જીવોના બીજાઓને આવવાના અને જવાના કાળ છે, તે ત્રસ તથા વન-સ્પતિ વગેરેની સ્થિતિના કાળની માફક પણ અનંતગણો થાય છે. કારણ કે, ત્રસ વનસ્પતિ આદિ જીવોનું ગમનાગમન—જવું-આવવું અ-નંત છે [illegible] ની સ્થિતિના [illegible]

[illegible]

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, કે ભગવન્, જે નારકીને સંસારમાં રહેવાનો કાળ, તિર્યંચોને સંસારમાં રહેવાનો કાળ, મનુષ્યોને સંસારમાં રહેવાનો કાળ અને દેવતાને સંસારમાં રહેવાનો કાળ છે, તેને વિષે કયો કોનાથી અલ્પ હોય છે, ઘણો હોય છે, સરખો હોય છે અને વિશેષ અધિક હોય છે?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, જે મનુષ્યનો સંસારમાં રહેવાનો કાળ છે, તે સર્વથી થોડો છે, નારકીનો સંસારમાં રહેવાનો કાળ તેનાથી અસંખ્યગણો છે, દેવતાને સંસારમાં રહેવાનો કાળ પણ તેનાથી અસંખ્યગણો છે અને તિર્યંચોને સંસારમાં રહેવાનો કાળ તેનાથી અનંતગણો છે.

અહિં કદિ એવી શંકા થાય કે, તે જીવને, જેમ સંસારમાંજ રહેવાનું થાય છે, તેમ મોક્ષમાં પણ રહેવાનું થાય કે કેમ? તે શંકા દૂર કરવા માટે ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, તે જીવ અંતક્રિયા કરે કે, નહીં? અર્થાત્ સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરવા રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્તિની ક્રિયા કરે કે નહીં?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, કેટલાએક જીવ તે અંતક્રિયા કરે અને કેટલાએક ન કરે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં આ અંતક્રિયાનું પદ વીશમું છે. તેમાં આ પ્રમાણે છે કે, કેટલાએક જીવ અંતક્રિયા કરે અને કેટલાએક ન કરે, એવી રીતે નારકાદી તે વૈમાનિક સુધી સમજવું. અર્થાત્ જે ભવ્ય જીવ હોય તે અંતક્રિયા કરે અને જે અભવ્ય જીવ હોય તે ન કરે

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન, જે નરકમાં રહેલા જીવ છે, તે અંતક્રિયા કરે કે નહીં?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, એ અર્થ સમર્થ થતો નથી, કારણ કે, મનુષ્યોને વિષે રહેલા નારકી અર્થાત્ મનુષ્ય રૂપ થયેલા નારકી અંતક્રિયાને કરી શકે છે.

કેટલાએક જીવો કર્મને હળવા કરી નરકથી આવી અંતક્રિયા કરી શકતા નથી, તેથી તે અંતક્રિયા ન કરતાં જીવો સ્વર્ગે દેવતાને રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તે વિષે વિશેષ નિરૂપણ કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે કે ભગવન, જેઓ અસંયત એટલે ચારિત્ર પરિણામથી રહિત છે, તે ભવ્ય છે એટલે દેવપણાને યોગ્ય છે,

ગણો છે. નારકીને ઉત્પાદકાળ—ઉત્પન્ન થવાનો અને ઉદ્વર્તના—ચ્યવવાના કાળનો જે વિરહકાળ છે, તેનું ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્તનું પ્રમાણ છે, તેથી તે અલ્પ છે અને મિશ્રકાળ એટલે નારકીના જીવને નિર્લેપનાનો જે કાળ તે અશૂન્યકાળની અપેક્ષાએ અનંતગણો થાય છે: કારણ કે, એ કાળ નારકી સિવાયના બીજાઓને આવવાનો અને જવાનો કાળ છે, તે ત્રસ તથા વનસ્પતિ વગેરેની સ્થિતિના કાળની સાથે મિશ્રિત થઇ અનંતગણો થાય છે. કારણ કે, ત્રસ વનસ્પતિ આદિ જીવોનું ગમન ગમન—જવું—આવવું અનંત છે તેમ વળી તે નારકીને [illegible] વનસ્પતિકાયની સ્થિતિના અનંતભાગમાં રહે છે તે [illegible] કહેવું છે

જે મિશ્રકાળથી અશૂન્યકાળ અનંતગણો કહ્યો, તેનું [illegible] એ છે કે, જે નારકીના સર્વ જીવો કહ્યા છે, તેઓનું [illegible] કરીને વનસ્પતિકાય જીવોની અંદર અનંતાનંત [illegible], [illegible] જીવોને નરકમાં બીજા ભવનો કાળ છે, તે સિદ્ધાંતમાં ઉત્કૃષ્ટ [illegible] છે

હે ગૌતમ, જે [illegible] તેમ સર્વથી અલ્પ અશૂન્યકાળ છે અને તેનાથી અનંતગણો [illegible]

[illegible] છે અને જે કહ્યું, તેનું [illegible] જીવોને [illegible] સમૂર્છિમ જીવોના [illegible] છે [illegible] એવું [illegible] છે [illegible] અનંત [illegible]

[illegible] છે, એમ જે [illegible] કે જે [illegible]

હે ગૌતમ, જે [illegible] છે, [illegible] જવું [illegible] મુહૂર્તનો [illegible] છે, અને તેને માટે [illegible] છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, કે ભગવન્, જે નારકીને સંસારમાં રહેવાનો કાળ, તિર્યંચોને સંસારમાં રહેવાનો કાળ, મનુષ્યોને સંસારમાં રહેવાનો કાળ અને દેવતાને સંસારમાં રહેવાનો કાળ છે, તેને વિષે કયો કોનાથી અલ્પ હોય છે, ઘણો હોય છે, સરખો હોય છે અને વિશેષ અધિક હોય છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, જે મનુષ્યનો સંસારમાં રહેવાનો કાળ છે, તે સર્વથી થોડો છે, નારકીનો સંસારમાં રહેવાનો કાળ તેનાથી અસંખ્ય ગણો છે, દેવતાને સંસારમાં રહેવાનો કાળ પણ તેનાથી અસંખ્યગણો છે અને તિર્યંચોને સંસારમાં રહેવાનો કાળ તેનાથી અનંતગણો છે.

અહિં કદિ એવી શંકા થાય કે, તે જીવને જેમ સંસારમાંજ રહેવાનું થાય છે, તેમ મોક્ષમાં પણ રહેવાનું થાય કે કેમ ? તે શંકા દૂર કરવા માટે ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, તે જીવ અંત્યક્રિયા કરે કે, નહીં ? અર્થાત સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરવા રૂપ મોક્ષ પ્રાપ્તિની ક્રિયા કરે કે નહીં ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે હે ગૌતમ, કેટલાએક જીવ તે અંત્ય ક્રિયા કરે અને કેટલાએક ન કરે

મૂળ પન્નવણામાં એ અંત્યક્રિયાનું પદ વીશમું છે તેમાં આ પ્રમાણે છે કે કેટલાએક જીવ અંત્યક્રિયા કરે અને કેટલાએક ન કરે, એવી રીતે નારકીથી તે વૈમાનિક સુધી સમજવું અર્થાત જે ભવ્ય જીવ હોય તે અંત્યક્રિયા કરે અને જે અભવ્ય જીવ હોય તે ન કરે

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્ જે નારકીમાં રહેલા જીવ છે, તે અંત્યક્રિયા કરે કે નહીં ?

ભગવાન કહે છે હે ગૌતમ, એ અર્થ સમર્થ ઘટતો નથી, કારણ કે, મનુષ્યોને વિષે રહેલ. નારકી અર્થાત મનુષ્ય રૂપ થયેલા નારકી અંત્ય ક્રિયાને કરી શકે છે.

કેટલાએક જીવો કર્મનો લેશ બાકી રહેવાથી અંત્યક્રિયા કરી શકતા નથી, તેથી તે અંત્યક્રિયાના અભાવને લઇને દેવતાને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, તે વિષે વિશેષ નિરૂપણ કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જેઓ અસંયત એટલે ચારિત્રના પરિણામથી શૂન્ય છે, તે છતાં તે ભવ્ય છે એટલે દેવપણાને યોગ્ય છે,

ગણો છે. નારકીને ઉત્પાદકાળ—ઉત્પન્ન થવાના અને ઉદ્વર્તના—ચ્યવવાના કાળનો જે વિરહકાળ છે, તેનું ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્તનું પ્રમાણ છે, તેથી તે અલ્પ છે અને મિશ્રકાળ એટલે નારકીના જીવને નિર્લેપનાનો જે કાળ તે અશૂન્યકાળની અપેક્ષાએ અનંતગણો થાય છે; કારણ કે, એ કાળ નારકી સિવાયના બીજાઓને આવવાનો અને જવાનો કાળ છે, તે ત્રસ તથા વનસ્પતિ વગેરેની સ્થિતિના કાળની સાથે મિશ્રિત થઇ અનંતગણો થાય છે, કારણ કે, ત્રસ વનસ્પતિ આદિ જીવોનું ગમનાગમન—જવું—આવવું અનંત છે. તેમ વળી તે નારકીનો નિર્લેપનાકાળ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિના અનંતભાગમાં રહે છે. તે વિષે અન્ય સ્થળે પણ કહેલું છે.

જે મિશ્રકાળથી શૂન્યકાળ અનંતગણો કહ્યો, તેનું કારણ એ છે કે, જે નારકીના સર્વ જીવો કહ્યા છે, તેઓનું પ્રાયે કરીને વનસ્પતિકાય જીવોની અંદર અનંતાનંત કાળ સુધી રહેવું, તે એ જીવોનો નારકીના બીજા ભવનો કાળ છે, તે સિદ્ધાંતમાં ઉત્કૃષ્ટો કહેલો છે.

હે ગૌતમ, જે તિર્યંચયોનિના જીવો છે, તેમને સર્વથી અલ્પ અશૂન્યકાળ છે, અને તેનાથી અનંતગણો મિશ્રકાળ છે.

તિર્યંચયોનિ જીવોને સર્વથી અલ્પ અશૂન્યકાળ છે, એમ જે કહ્યું, તેનું કારણ એ છે કે, તે કાળ અંતર્મુહૂર્તનો છે, જો કે આ કાળ તિર્યંચયોનિ જીવોને માટે કહ્યો છે, તથાપિ તે કાળ વિકલેન્દ્રિય તથા સમૂર્છિમ જીવોનો પણ સમજી લેવો, કારણ કે, તેમને પણ વિરહકાળ અંતર્મુહૂર્તનો [illegible] છે [illegible] માટે [illegible] પણ તે [illegible] પ્રમાણ [illegible] છે. જે એકેન્દ્રિય જીવો છે તેમને [illegible] વિરહનો અભાવ છે, તેથી તેમને શૂન્યકાળનો પણ અભાવ છે, તેને માટે અન્યસ્થળે પણ કહેલું છે [illegible] એવું વચન છે, તેથી તેમને પણ વિરહનો અભાવ છે.

તિર્યંચયોનિઓને [illegible] મિશ્રકાળ અનંતગણો છે, એમ જે કહેવામાં આવ્યું, તેનું કારણ એ છે કે, નારકીની જેમ તિર્યંચને [illegible] કારણ કે, [illegible] વનસ્પતિકાયમાં [illegible] તેમને [illegible] નથી.

હે ગૌતમ, જે મનુષ્ય અને દેવતા છે, તેમને નારકીની જેમ સમજવું, કારણ કે તેમનો પણ અશૂન્યકાળ બાર મુહૂર્તના પ્રમાણનો છે, અને તેને માટે પ્રમાણ [illegible] આપેલી છે.

ગણો છે. નારકીને ઉત્પાદકાળ—ઉત્પન્ન થવાના અને ઉદ્વર્તના—ચ્યવવાના કાળનો જે વિરહકાળ છે, તેનું ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત્તનું પ્રમાણ છે, તેથી તે અલ્પ છે અને મિશ્રકાળ એટલે નારકીના જીવને નિર્લેપનાનો જે કાળ તે અશૂન્યકાળની અપેક્ષાએ અનંતગણો થાય છે; કારણ કે, એ કાળ નારકી શિવાયના બીજાઓને આવવાનો અને જવાનો કાળ છે, તે ત્રસ તથા વનસ્પતિ વગેરેની સ્થિતિના કાળની સાથે મિશ્રિત થઇ અનંતગણો થાય છે, કારણ કે, ત્રસ વનસ્પતિ આદિ જીવોનું ગમનાગમન–જવું–આવવું અનંત છે. તેમ વળી તે નારકીનો નિર્લેપનાકાળ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિના અનંતભાગમાં રહે છે. તે વિષે અન્ય સ્થળે પણ કહેલું છે.

જે મિશ્રકાળથી શૂન્યકાળ અનંતગણો કહ્યો, તેનું કારણ એ છે કે, જે નારકીના સર્વ જીવો કહ્યા છે, તેઓનું પ્રાયે કરીને વનસ્પતિકાય જીવોની અંદર અનંતાનંત કાળ સુધી રહેવું, તે એ જીવોનો નારકીના બીજા ભવનો કાળ છે, તે સિદ્ધાંતમાં ઉત્કૃષ્ટો કહેલો છે.

હે ગૌતમ, જે તિર્યંચયોનિના જીવો છે, તેમને સર્વથી અલ્પ અશૂન્યકાળ છે, અને તેનાથી અનંતગણો મિશ્રકાળ છે.

તિર્યંચયોનિ જીવોને સર્વથી અલ્પ અશૂન્ય કાળ છે, એમ જે કહ્યું, તેનું કારણ એ છે કે, તે કાળ અંતર્મુહૂર્ત્તનો છે, જો કે આ કાળ તિર્યંચયોનિ જીવોને માટે કહ્યો છે, તથાપિ તે કાળ વિકલેંદ્રિય તથા સમૂર્છિમ જીવોનો પણ સમજી લેવો, કારણ કે, તેમનો પણ વિરહકાળ અંતર્મુહૂર્તના પ્રમાણનો કહેલો છે. જેને માટે બીજે સ્થળે પણ તે વિષે પ્રમાણ આપેલું છે. જે એકેંદ્રિય જીવો છે, તેમને ઉદ્વર્તન તથા ઉપપાતના વિરહનો અભાવ છે, તેથી તેમને શૂન્યકાળનો પણ અભાવ છે, તેને માટે અન્ય સ્થળે પણ કહેલુ છે. પૃથ્વીકાય વગેરેમાં 'પ્રત્યેક સમય અસખ્યાત છે.' એવું વચન છે, તેથી તેમને પણ વિરહનો અભાવ છે.

તિર્યંચયોનિજીવોને અશૂન્યકાળના કરતા મિશ્રકાળ અનંતગણો છે, એમ જે કહેવામાં આવ્યું, તેનું કારણ એ છે કે, નારકીની જેમ તિર્યંચોને શૂન્યકાળ છેજ નહિ. કારણ કે, વર્તમાનકાળના સાધારણ વનસ્પતિકાયજીવો કે જે ત્યાંથી ચવેલા હોય તેમને બીજું સ્થાન હોતુ નથી.

હે ગૌતમ, જે મનુષ્ય અને દેવતા છે, તેમને નારકીની જેમ સમજવું, કારણ કે તેમનો પણ અશૂન્યકાળ બાર મુહૂર્ત્તના પ્રમાણનો છે, અને તેને માટે પ્રમાણ રૂપે એક ગાથા આપેલી છે.

ગણો છે. નારકીને ઉત્પાદકાળ—ઉત્પન્ન થવાના અને ઉદ્વર્તના—ચ્યવવાના સમયનો જે વિરહકાળ છે, તેનું ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્તનું પ્રમાણ છે, તેથી તે અલ્પ છે અને મિશ્રકાળ એટલે નારકીના જીવને નિર્લેપનાનો જે કાળ તે અસત્કાળની અપેક્ષાએ અનંતગણો થાય છે: કારણ કે, એ કાળ નારકી સિવાયના બીજાઓને આવવાનો અને જવાનો કાળ છે, તે ત્રસ તથા વનસ્પતિ વગેરેની સ્થિતિના કાળની સાથે મિશ્રિત થઇ અનંતગણો થાય છે, કારણ કે, ત્રસ વનસ્પતિ આદિ જીવોનું ગમનાગમન-જવું-આવવું અનંત છે તેમ વળી તે નારકીના નિર્લેપનાકાળ વનસ્પતિકાયની સ્થિતિના અનંતમા ભાગમાં રહે છે. તે રીતે અન્ય સ્થળે પણ કહેલું છે.

જે મિશ્રકાળથી અસત્કાળ અનંતગણો કહ્યો, તેનું કારણ એ છે કે, જે નારકીના નહીં જીવો કહ્યા છે, તેઓનું પ્રાયે કરીને વનસ્પતિકાય જીવ તેની અંદર અનંતાનંત કાળ સુધી રહેવું, તે એ જીવોનો નારકીના બીજ ભવનો કાળ છે, તે સિદ્ધાંતમાં ઉત્કૃષ્ટો કહેલો છે.

હે ગૌતમ, જે નિર્લેપના જીવો છે, તેમને સર્વથી અલ્પ અશૂન્યકાળ છે, અને તેનાથી અનંતગણો મિશ્રકાળ છે.

તિર્યંચના જીવને ત્રણથી અલ્પ અશૂન્ય કાળ છે, એમ જે કહ્યું [illegible]

તેને લીધેજ જેઓ દ્રવ્યદેવ છે, એટલે ચારિત્રના પરિણામ વગરના સમ્યગ્ દૃષ્ટિ[1] જીવો છે.

જેઓએ સંયમના પરિણામની વિરાધના કરી નથી એવા એટલે દીક્ષાકાળથી માંડીને જેમણે ચારિત્રના પરિણામનો ભંગ કર્યો નથી એવા અર્થાત્ સંજ્વલન કષાયના સામર્થ્યથી અથવા પ્રમત્ત ગુણ સ્થાનકના સામર્થ્યથી માયાદિકનો અલ્પદોષ લાગવાનો સંભવ થયા છતાં પણ ચારિત્રનો ઉપઘાત જેમણે કર્યો નથી એવા, વળી જેઓ ઉપર કહેલા જીવોથી ઉલટા એટલે સંયમની વિરાધના કરનારા અર્થાત્ શ્રાવકવ્રત લીધા પછી દેશ વિરતિના પરિણામને અખંડિત રાખનારા અને તેને ખંડિત કરનારા એવા ઉભય પ્રકારના જે શ્રાવકો હોય તેવા, વળી જે અસંજ્ઞી એટલે મનોલબ્ધિ વગરના હોય તેવા. અર્થાત્ અકામ નિર્જરાવાળા, તેમજ જેઓ પડેલા પત્ર વગેરેનો આહાર કરે તેવા બાળ તપસ્વીઓ, તથા જેઓ કંદર્પી એટલે મશ્કરી કરનારા અથવા વ્યવહારથી ચારિત્ર બતાવનારા, અથવા કંદર્પકથા-કામકથા કરનારા, (જેના સ્વરૂપનું વર્ણન અન્ય સ્થળે આપેલું છે) તથા જેઓ ચરક પરિવ્રાજક બનેલા છે તેવા, એટલે ધાતુરિ ભિક્ષા વડે ઉપ જીવિકા કરનારા, ત્રિદંડી સન્યાસીઓ અથવા ચરક એટલે કચ્છોટક

૧ આ વિષે અન્ય સ્થળે કહ્યુ છે કે, ' અણુવ્રત, તથા મહાવ્રત, વગરના અને બાલતપ અને અકામ નિર્જરાવાળા જીવ જો સમ્યગ્ દૃષ્ટિ હોય તો દેવતાનું આયુષ્ય બાંધે છે."

આ કહેવું અયુક્ત છે, કારણ કે, એ જીવોનો ઉત્કૃષ્ટથી ઉપરના ગ્રૈવેયકમાં ઉપપાત કહેલો છે, અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવ દેશવિરત હોય તોપણ તેમનો ઉપપાત તેમાં થતો નથી, કારણ કે, દેશવિરત શ્રાવકોનું ગમન અચ્યુત દેવલોકની ઉપર થતું નથી તેમ તેઓ નિન્હવ પણ નથી, કારણ કે, તેમને અહિં ભેદથી કહ્યા નથી, તેથી અહિં મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોજ ભવ્ય અથવા અભવ્ય લેવા. અને જે અત્યંત ભવ્ય દ્રવ્ય દેવો કહ્યાં તે શ્રમણ ગુણને ધારણ કરનારા. અને સામાચારીના સર્વ અનુષ્ઠાન કરનારા દ્રવ્યલિંગ ધારી જીવો લેવા. તેઓ બધા કેવલ ક્રિયાના પ્રભાવથીજ ઉપરના ગ્રૈવેયકની અંદર ઉત્પન્ન થાય છે તેઓને તેવું અનુષ્ઠાન કરતા છતાં પણ ચારિત્રના પરિણામ વડે શૂન્ય હોવાથી અસંયત કહેલા છે.

અહિં શંકા કરે છે કે, તેવા ભવ્ય અથવા અભવ્ય જીવો શ્રમણ ગુણને ધારણ કરનારા કેમ થઇ શકે ?

વગેરે અને પરિવ્રાજક એટલે કપિલ મુનિના શિષ્યો, તથા કિલ્વિષિકો એટલે જે પાપીઓ, અર્થાત્ વ્યવહારથી ચારિત્રવાળા છતાં પણ જ્ઞાનાદિકની નિંદા કરનારા, તથા તિર્યંચો એટલે દેશવિરતિ શ્રાવકની જેમ વર્તનારા જે ગાય ઘોડા વગેરે, તથા આજીવિકો એટલે નાગા ફરનારા પાખંડિઓ, અથવા ગોશાળાના શિષ્યો, અથવા અવિવેકીલોક પાસેથી લબ્ધિ, પૂજા, ખ્યાતિ વગેરે મેળવવા આજીવિકારૂપે તપસ્યા પ્રમુખ કરનારા, તથા આભિયોગિક એટલે વિદ્યામંત્ર વગેરેથી વશીકરણ કરનારા, અર્થાત્ વ્યવહારથી ચારિત્રધારી થઇ મંત્રાદિકના પ્રયોગો કરનારા, તથા સલિંગી એટલે રજોહરણાદિ સાધુના ચિન્હોને ધારણ કરનારા અને જેઓનું સમ્યક્ત્વ ભ્રષ્ટ થયેલું છે, એવા નિન્હવો—એ સર્વે દેવલોકને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, એમ કહ્યું છે, તેઓને દેવલોક [1]સિવાય બીજા કોઇ સ્થાને ઉપજવાનું કહ્યું છે કે નહીં !

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, જેઓ અસંયત ભવ્ય દ્રવ્યદેવો છે, તેઓ જઘન્યથી ભવનવાસી દેવતાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ઉત્કર્ષથી ઉપરના ગ્રૈવેયકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને જે અવિરાધિતસંયમ—સંયમને[4] વિરાધના

તે શંકાના સમાધાનમાં કહે છે કે, તેવા જીવોની અંદર જો કે મિથ્યા દર્શનનો મહામોહ પ્રગટ થયેલો હોય છે, તથાપિ ચક્રવર્તી વગેરે રાજાઓ તરફથી ભેક પૂજા, સત્કાર અને સન્માનના દાનને પ્રાપ્ત થયેલા સાધુઓને જોઇને તે માન મેળવવા દીક્ષાની ક્રિયા આચરવા તરફ તેમને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, તે પછી તેઓ યથાર્થ ક્રિયા કરનારા થાય છે.

૧ જ્ઞાન, કેવળી, ધર્માચાર, સંઘ અને સાધુની જે નિંદા કરે તે કિલ્વિષી કહેવાય છે.

૨ બીજાને વશીકરણ કરવું તે અભિયોગ કહેવાય છે, તે અભિયોગ દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારનો છે, તેમાં જે યોગાદિ છે તે દ્રવ્ય અભિયોગ અને જે વિદ્યામંત્રાદિક છે તે ભાવ—અભિયોગ કહેવાય છે. વળી સૌભાગ્ય વગેરે મેળવવા સ્નાન કરાવે, જ્વર વગેરે ઉતારવાને વિભૂતિ આપે અને પ્રશ્ન તથા સ્વપ્ન વિદ્યા બતાવે તે પણ ભાવ અભિયોગમાં આવી જાય છે.

૩ આ ઉપરથી એમ પ્રતિપાદન થયું કે, દેવપણાને લઇને કેટલાએક બીજે સ્થાને પણ ઉત્પન્ન થાય.

૪ અહિં કોઇ એવી શંકા ઉઠાવે છે કે, "સંયમને વિરાધના ક-

કરનારા નથી એવા સાધુએ છે, તેઓ જઘન્યથી સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કર્ષથી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જેઓ સંયમને વિરાધના કરનારા હોય છે. તેઓ જઘન્યથી ભવનવાસી દેવતાઓમાં અને ઉત્કર્ષથી સૌધર્મ કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને જેઓ સંયમી-સાધુના સંયમને વિરાધના કરનારા નથી, તેઓ જઘન્યથી સૌધર્મ કલ્પમાં અને ઉત્કર્ષથી અચ્યુત કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને જેઓ સંયમીના સંયમને વિરાધના કરનારા છે, તેઓ જઘન્યથી ભવનવાસી દેવતાઓમાં અને ઉત્કર્ષથી જ્યોતિષ્ક દેવતાઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને જેઓ અસંજ્ઞી[1] છે, તેઓ જઘન્યથી ભવનવાસીઓમાં ઉત્કૃષ્ટથી વાણવ્યંતરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને બાકીના રહ્યા, તે સર્વે જઘન્યથી ભવનવાસીઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે. હવે ઉત્કર્ષથી શેમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે આ પ્રમાણે—તાપસો—બાળતપસ્વીઓ જ્યોતિષ્કમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કંદર્પી-કામ કથા કરનારાઓ સૌધર્મ કલ્પને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે. ચરક-પરિવ્રાજક—ત્રિદંડી કપિલના સંન્યાસીઓ બ્રહ્મલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, કિલ્વિષિયાપાપીઓ લાંતક કલ્પને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યંચ-શ્રાવકો સહસ્રાર કલ્પને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, આજીનારાઓ ઉત્કર્ષથી સૌધર્મ કલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે." એમ જે કહેવામાં આવ્યું, તે શી રીતે ઘટી શકે? કારણ કે, દ્રૌપદીએ સુકુમાલિકાના ભવમાં સંયમની વિરાધના કરી હતી, તથાપિ તેણી ઇશાન દેવલોકમા ઉત્પન્ન થઇ હતી, એમ સાંભળીએ છીએ, તેનુ શી રીતે? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે, તે દ્રૌપદીએ જે સંયમની વિરાધના કરી હતી, તે માત્ર બકુશપણાને કરનારી સંયમના ઉત્તમ ગુણની વિરાધના હતી, મૂળ ગુણની વિરાધના ન હતી, અને જે સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાય છે, તે અતિ વિશિષ્ટ એવા સંયમની વિરાધનામાં થાય છે. જો માત્ર વિરાધનાજ સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન કરનારી થતી હોય તો તે ઉત્તર ગુણાદિકની પ્રતિસેવા કરનારા બકુશ વગેરેની ઉત્પત્તિ અચ્યુતાદિ દેવલોકમાં કેમ થાય? કારણ કે, તેમનું વિરાધકપણું મુશ્કેલીથી થયેલું છે.

૧ અહિં જો કે, 'चमरबलिसारमहियं' એ વચનને આધારે અસુર વગેરે મહર્દ્ધિક—મોટી ઋદ્ધિવાળા છે અને 'पलिओवम मुक्कोसं वंतरिया-ति' એ વચનને આધારે વ્યંતરો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા છે, તથાપિ એ વચનથી જણાય છે કે, કેટલાએક ભવનપતિઓ વ્યંતરોના કરતાં અલ્પ ઋદ્ધિવાળા છે—એમ સમજવું.

વિદ્યા–મંત્રયંત્રાદિ કરી આજીવિકા કરનારા સાધુઓ અચ્યુત કલ્પ[illegible] ઉત્પન્ન થાય છે, આભિયોગિક–બીજાને વશી કરણ કરવા વગેરે કામ[illegible] રાઓ અચ્યુત કલ્પને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે અને સલિંગી–વેષધાર[illegible] ધુએ તથા દર્શનથી ભ્રષ્ટ થયેલા સાધુએ ઉપરના (નવમાં) ગ્રૈવે[illegible] ઉત્પન્ન થાય છે.

જે અસંજ્ઞી છે, તે દેવતામાં ઉત્પન્ન થાય છે, એમ જે કહે[illegible] તે આયુષ્ય સાથે ઉત્પન્ન થાય છે, તો તેમનું આયુષ્ય નિરૂપણ ક[illegible] ગૌતમ સ્વામી પુછે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જે અસંજ્ઞ્યાયુઃ એટલે જે [illegible] સંજ્ઞી થતાં પરભવને યોગ્ય એવી આયુષ્ય બાંધનારા છે, તે કેટલા [illegible] આયુષ્ય બાંધનારા કહ્યાં છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે અસંજ્ઞી ચાર પ્રકારે આયુષ્ય બ[illegible] નારા કહ્યાં છે. જેમકે પહેલા નૈરયિક–અસંજ્ઞી આયુષ્યવાળા, એટલે ના[illegible] કીને યોગ્ય એવી અસંજ્ઞી આયુષ્ય બાંધનારા, બીજા તિર્યગયોનિ—અસં[illegible] આયુ એટલે તિર્યંચને યોગ્ય એવી અસંજ્ઞી આયુષ્ય બાંધનારાં, ત્રીજા [illegible] ષ્ય અસંજ્ઞી આયુઃ એટલે મનુષ્ય ભવને યોગ્ય એવી અસંજ્ઞી આયુ[illegible] બાંધનાર. અને ચોથા દેવ–અસંજ્ઞી–આયુઃ એટલે દેવતાના ભવને યોગ્ય એવ[illegible] અસંજ્ઞી આયુષ્ય બાંધનાર.

એ અસંજ્ઞી–આયુષ્ય માત્ર સંબંધથી પણ થાય છે જેમકે ' ભિ[illegible] [illegible] શિષ્યની [illegible] જેમ [illegible] સંબંધ થયો, તેવી રીતે [illegible] આયુષ્યનો સંબંધ થાય છે, તેથી તે આયુ- [illegible] ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે [illegible] અસંજ્ઞી [illegible] શું નારકીની [illegible] શું મનુષ્યની [illegible]

[illegible] અસંજ્ઞી [illegible] નારકીના આયુષ્ય [illegible] દેવતાના આયુષ્ય [illegible] તે અસંજ્ઞી [illegible] પૂર્વના અને [illegible] આયુષ્ય [illegible] છે [illegible] છે. તે [illegible] અસંખ્યાત [illegible] સ્થિતિવાળા નારકીને

આશ્રીને કહેલ છે, કારણ કે, રત્નપ્રભા નારકીના પહેલા પ્રતરમાં દશહજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે અને નેવું હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. બીજા પ્રતરમાં દશ લાખ વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે અને નેવું લાખ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે, ત્રીજા પ્રતરમાં દશ લાખ વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે, અને પૂર્વકોટી વર્ષની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. અને ચોથા પ્રતરમાં દશલાખ વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ છે અને સાગરોપમના દશમા ભાગની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છે. અહિં જે પલ્યોપમનો અસંખ્યેય ભાગ કહેલો છે, તે મધ્યમ સ્થિતિ સમજવી.

જ્યારે અસંજ્ઞી જીવ તિર્યંચયોનિ જીવનું આયુષ્ય બાંધે છે, ત્યારે તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટની પલ્યોપમના અસંખ્યાતા ભાગની આયુષ્ય બાંધે છે. આ આયુષ્યની સ્થિતિ જુગળીયા તિર્યંચોને આશ્રીને સમજવી.

જ્યારે અસંજ્ઞી મનુષ્યની આયુષ્ય બાંધે છે, ત્યારે તે જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્તની અને ઉત્કર્ષથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતા ભાગની બાંધે છે.

આ આયુષ્યમાં જે પલ્યોપમનો અસંખ્યાતો ભાગ કહ્યો તે જુગળીયા મનુષ્યોને આશ્રીને કહેલો છે.

જ્યારે અસંજ્ઞી જીવ દેવતાની આયુષ્ય બાંધે છે. ત્યારે તે નારકીની જેમ જઘન્યથી દશહજાર વર્ષની અને ઉત્કર્ષથી પલ્યોપમના અસંખ્યાતા ભાગની આયુષ્ય બાંધે છે.

અહિં એટલું વિશેષ છે કે, જે આ આયુષ્યની સ્થિતિ કહી તે ભવનપતિ—વ્યન્તરોને આશ્રીને સમજવી.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે હે ભગવન્ જે નારકી અસંજ્ઞીનું તિર્યંચયોનિ અસંજ્ઞીનું અને દેવ અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય કહ્યું, તેમાં કોનાથી કયું થોડું કયું ઘણું, કયું તુલ્ય અને કયું વિશેષ અધિક છે?

ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, સર્વથી દેવના અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય થોડું છે તેનાથી મનુષ્ય અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય થોડું અસંખ્યાતગણું છે, તેનાથી તિર્યંચ-અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય અસંખ્યાતગણું છે, અને તેનાથી નારકી-અસંજ્ઞીનું આયુષ્ય અસંખ્યાતગણું છે.

જે આ અસંજ્ઞી આયુષ્યનું અલ્પપણું અને બહુપણું કહ્યું છે, તે [illegible] અને [illegible] આશ્રીને કહેલું છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે હે ભગવન્, મેં જે પૂછ્યું હતું, તે આપે કહ્યું, તે એમજ છે—અન્યથા નથી.

॥ ઇતિ પ્રથમ શતકનો બીજો ઉદ્દેશ સમાપ્ત. ॥

પ્રથમ મોહનીય કર્મનું નિરૂપણ.

પ્રથમ કહેલા બીજા ઉદેશના છેલ્લા સૂત્રોમાં આયુષ્ય વિષે નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. તે આયુષ્ય મોહના દોષને લઇને થાય છે. તેથી અહિં પ્રથમ મોહનીય કર્મનું નિરૂપણ કરવા ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. પ્રથમની સંગ્રહ ગાથામાં કહ્યું છે કે, 'कंख पओसंचमि' કાંક્ષા દોષ તે દર્શાવે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મ ક્રિયા કરે કે નહીં? જે મોહ ઉપજાવે તે મોહનીય કહેવાય છે, અને કાંક્ષા એટલે બીજા નવા નવા દર્શન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા. અહિં ઉપલક્ષણથી સંશયાદિકનું પણ ગ્રહણ કરવું, તે કાંક્ષાનું મોહનીય તે કાંક્ષા મોહનીય અર્થાત્ મિથ્યાત્વ મોહનીય, એવું કર્મ તે ક્રિયાનિષ્પાદ્ય એટલે ક્રિયામાં મુકી શકાય તેવું છે કે નહીં.? એ પ્રશ્ન.

વીરભગવાન ઉત્તર આપે છે,-હે ગૌતમ, તે કર્મક્રિયા કરે. કારણકે, જે કરેલુ ન હોય-ક્રિયામાં મુકાયેલું ન હોય, તેને કર્મપણાની પ્રાપ્તિ થતી નથીઃ

કોઈપણ વસ્તુને કરવામાં ચતુર્ભંગી-ચારભાંગા હોય છે, દેશવડે-હ.થ વગેરેથી વસ્તુના એક દેશ-એક ભાગને આચ્છાદન કરે, તે પહેલો ભાંગો. અથવા હાથ વગેરેના. દેશથીજ સર્વ વસ્તુનું આચ્છાદન કરે તે બીજો ભાંગો અથવા સર્વાત્મપણે વસ્તુના દેશનું આચ્છાદન કરે તે ત્રીજો ભાંગો-અથવા સર્વાત્મપણે સર્વ વસ્તુનું આચ્છાદન કરે તે ચોથો ભાંગો.

એ ચતુર્ભંગીને કાંક્ષામોહનીય કરવામાં ઘટાવા પ્રશ્ન કરે છે;

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્, ? તે કર્મને દેશે એટલે જીવના અંશેથી કાંક્ષામોહનીય કર્મને અંશ કરેલો છે? અથવા ૨ જીવના અંશે સર્વ કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરેલું છે, ૩ અથવા સર્વાત્માથી કાંક્ષામોહનીય કર્મને અંશ કરેલો છે ૪ અથવા સર્વ-આત્માએ સર્વ કાંક્ષામોહનીય કર્મ કર્યું છે. ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જીવે એક દેશે કાંક્ષામોહનીય કર્મ કર્યું નથી, જીવના દેશે સર્વ કાંક્ષામોહનીય કર્મ કર્યું નથી, સર્વ આત્માએ કરી કાંક્ષામોહનીય કર્મનો દેશ કર્યો નથી પણ સર્વ-આત્માએ કરી સર્વ કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરેલું છે, એટલે જીવના-સ્વભાવને લઇને પોતાના સર્વ પ્રદેશોમાં અવગાઢ થયેલા અને એક સમયે બાંધવાના એવા કર્મોના પુદ્ગળો જ્યારે બંધાય છે, ત્યારે જીવના સર્વ પ્રદેશોનો વ્યાપાર થાય છે, તેથીજ સર્વ-આત્માએ એકી કાળે કરવા યોગ્ય કાંક્ષામોહનીય સંર્વ કર્મ કરેલું છે; અર્થાત્ કર્મપણે બાંધેલું છે, તેથી પહેલા ત્રણ ભાંગાઓનો પ્રતિષેધ કરવામાં આવ્યો છે.

અહિં એટલું સમજવાનું છે કે, જીવની અપેક્ષાએ અને કર્મ-દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જે એક પ્રદેશો છે, તેઓનો અંદર અવગાઢ થયેલું, અને જીવના સર્વ પ્રદેશોના વ્યાપારપણાને લઇને એક સમયે બાંધવાને યોગ્ય એવું સર્વ કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરેલું છે, અથવા સર્વ એટલે જે કાંઇ કાંક્ષામોહનીય કર્મ હોય તે બધું સર્વ-આત્માએ કરેલું છે—બાંધેલુ છે, એક દેશવડે નહી.

ઉપર કહ્યુ છે કે, જીવોએ તે કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરેલુ છે, તેમાં તો સામાન્ય જીવને ઉદ્દેશીને કહેલું છે. પણ તે ' કયા જીવો ' એવું વિશેષ કહેવામાં આવ્યું નથી, તેથી તેને વિશેષપણે જણાવવાને નારકાદિ જીવોના દંડકવડે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે કે, હે ભગવન્, નારકીના જીવો તે કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ હા, તે નારકીના જીવો કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરે છે. તે સર્વાત્માએ કરી સર્વ કાંક્ષામોહનીય કર્મ કરે છે. અહિં તે પ્રમાણે વૈમાનિક દેવતા સુધી ચોવીશ દંડક કહેવા.

જે કર્મનો અનુભવ કરવો તે વેદન કહેવાય છે. જીવે તે ઉદીરણા પામેલા કર્મને ભૂતકાળે વેદ્યા છે, તે વર્તમાનકાળે વેદે છે, અને તે ભવિષ્યકાળે વેદવાનો છે.

કર્મને જીવના પ્રદેશોમાંથી નિર્જરાવે અર્થાત્ કર્મના પ્રદેશોનો નાશ કરવામાં આવે તે નિર્જરા કહેવાય છે.

જીવે તે ઉદીરણા પામેલા કર્મની ભૂતકાળે નિર્જરા કરી છે, તે વર્તમાનકાળે નિર્જરા કરે છે, અને ભવિષ્યકાળે નિર્જરા કરવાનો છે;

તેની સંગ્રહ ગાથા આ પ્રમાણે છે;

કર્યા, ચય કર્યા, ઉપચિત કર્યા, ઉદીરિત કર્યા, વેદ્યા અને નિર્જરિત કર્યા, તેઓમાં પહેલા કૃત, ચિત અને ઉપચિત—એ સામાન્ય ક્રિયાના ત્રણ કાળને આશ્રીને તથા સમુચ્ચયને આશ્રીને ચાર ભેદવાળા છે. અને સામાન્ય ક્રિયા ન લઇએ તો તે ત્રણ ભેદવાળા અને પાછળના ઉદીરિત, વેદિત, અને નિર્જરિત એવા મોહ પુદ્ગલો ત્રણ પ્રકારના છે. અહિં કદિ શંકા થાય કે, પહેલા ત્રણ સૂત્રોમાં કૃત, ચિત અને ઉપચિત કહ્યાં, અને ઉત્તર સૂત્રોમાં ઉદીરિત, વેદિત અને નિર્જીર્ણ એ કેમ કહ્યા ? તેના સમાધાનમાં કહે છે, કે, કૃત, ચિત અને ઉપચિત કર્મ ચિરકાલ સુધી રહે છે, એથી કરણ વગેરેને માત્ર ત્રિકાળ ક્રિયાથી જુદું ચિરકાલ રહેવાપણું છે, તેને આશ્રીને કૃત, ચિત, અને ઉપચિત કહેલા છે અને ઉદીરિત, વેદિત અને નિર્જીર્ણ કર્મને લાંબો કાળ રહેવાપણું નથી, તેથી ત્રિકાળવર્તી એવી માત્ર ક્રિયાને લઇનેજ તે કહેલા છે.

‘જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મને વેદે છે.’ એમ કહેવામાં આવ્યું છે, તો તે શા કારણથી વેદે છે? એ પ્રતિપાદન કરવાને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરેછે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જીવકાંક્ષામોહનીય કર્મ વેદે છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, હા, જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મ વેદે છે.

અહિં કોઇ શંકા કરે કે, જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મ વેદે છે, એ વિષેનો નિર્ણય તો પહેલા કરેલો છે, છતાં ગૌતમ સ્વામીએ પુનઃ શા માટે આ પ્રશ્ન કર્યો હશે ? તેના સમાધાનમાં કહે છે કે, પ્રથમ તો માત્ર કર્મને વેદવાનુંજ કહ્યું છે, પણ તે વેદવાનો ઉપાય કહ્યો નથી, તેથી તે કર્મને વેદવાના ઉપાયને પ્રતિપાદન કરવા માટે ગૌતમ સ્વામીએ પુનઃ આ પ્રશ્ન કર્યો છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ કેવે પ્રકારે તે કાંક્ષા મોહનીય કર્મ વેદે છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે જીવો અન્ય દર્શનનું શ્રવણ અને અન્ય કુતીર્થિક લોકોનો સંસર્ગ ઇત્યાદિ કારણોને લઇને શંકાવાળા થયેલા હોય એટલે શ્રીજિન ભગવાને પ્રતિપાદન કરેલા પદાર્થો પ્રત્યે સર્વથી અથવા દેશથી સંશય કરનારા હોય વળી જે જીવો કાંક્ષિતા એટલે દેશથી વા સર્વથી અન્ય દર્શનની આકાંક્ષાવાળા હોય તેમજ જે જીવો વિચિકિત્સિતા એટલે ધર્મના ફળને વિષે શંકાવાળા થયા હોય, એથી કરીને ભેદને પામેલા એટલે 'આ જિન શાસન આવું હશે કે આવું હશે' એમ જીન શાસનના સ્વરૂપ પ્રત્યે એ મતિ થઈ ગયેલા, અથવા અનિશ્ચયવાળા થઇ ગયેલા વા મતિભંગને પામી ગયેલા અને છેવટે 'આ એ પ્રમાણે નથી' એમ બુદ્ધિભ્રમને પ્રાપ્ત થયેલા તેવા જીવો કાંક્ષામોહનીય કર્મને વેદે છે.

એ કાંક્ષામોહનીય કર્મ જીવ વેદે છે એ વાત સત્ય છે,-કારણ કે, તે વાત શ્રી જીન ભગવાને પ્રરૂપેલી છે, તે સત્યતા બતાવાને માટે ગૌતમ સ્વામી કહે છે

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, જે જીન ભગવાને પ્રરૂપિત કરેલું છે, તે સત્ય અને નિ:શંક છે અન્ય દર્શનના પુરૂષો રાગાદિકથી હણાઇ ગયેલ છે તથા તેમનું પ્રરૂપેલું સત્ય અને નિ:શંક ન હોય પણ શ્રીવીતરાગ ભગવાને જે પ્રરૂપેલું તે સત્ય અને નિ:શંક હોય છે. અહિં નિ:શંક કહેવાનું કારણ એ છે કે, સત્ય અને મધુર તો કદિ વ્યવહારથી પણ હોઇ શકે છે [illegible] કહે નહીં.

ભગવાન્ કહે છે [illegible] જે જીનભગવાને પ્રરૂપેલું હોય તે સત્ય અને નિ:શંક [illegible]

શ્રી [illegible] પ્રરૂપેલ સત્ય [illegible] એવા આત્મપ્રણામે [illegible] પુરુષ હોવે.

[illegible] કહે છે

[illegible] કહે છે કે [illegible] શ્રીજીન ભગવાને જે પ્રરૂપેલું છે [illegible] છે એવું [illegible] મનને સ્થિર કરતે [illegible] તેને [illegible] મનની [illegible] અન્ય મત [illegible] નથી [illegible] અથવા [illegible] મનની ચેષ્ટ [illegible] મનને [illegible] એટલે અન્ય મત માંથી મનને નિવૃત કરતે અથવા [illegible] વગેરેના. પચ્ચખાણ લેનો એવો જીવ શ્રીજીન

પ્રભુની આજ્ઞાનો આરાધક બને છે? એટલે જ્ઞાનાદિકની સેવા કરવા રૂપ જીન ભગવાનના ઉપદેશનો પાળક બને છે?

વીર ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, હા, તેવોજ બને છે.
શ્રી જિન ભગવાને જે કહ્યું, તે સત્યજ હોય એ શા માટે સમજવું? એવા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, શ્રી જિન ભગવાને તેમાં અર્થાત્ વસ્તુના પરિણામ કહેલા છે, તે વાત દર્શાવવાને ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે અસ્તિત્વ એટલે વસ્તુનું સત્તાપણું–હોવાપણું છે તે અસ્તિત્વને વિષે એટલે વસ્તુના હોવાપણાને વિષે પરિણમે છે, અને જે નાસ્તિત્વ છે એટલે જે વસ્તુનુંહોવાપણું નથી, તે નાસ્તિત્વ વિષે પરિણમે છે?

કહેવાનો આશય એવો છે કે, જે વસ્તુનું હોવાપણું તે વસ્તુના હોવાપણામાં પરિણમે છે. જેમ આંગળી છે, તેની અંદર આંગળીપણું રહેલું છે. તે આંગળીને પાંસરી કરે અથવા વાંકી કરે તોપણ તે આંગળીનું આંગળીપણું રહે છે, તેવી રીતે કોઇપણ દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ છે, તે તેના સરળતા વગેરે પદાર્થોથી કાંઇ જુદું થતું નથી; તેના એ પદાર્થો થયા કરે છે, અર્થાત્ કે [illegible] દ્રવ્યની બીજી પ્રકારે પહેલી સત્તા બીજા પ્રકારની સત્તામાં વર્તી શકે છે જેમ માટીના દ્રવ્યની જે [illegible] સત્તા રહેલી હોય છે તે તેના [illegible] પ્રકારની સત્તામાં રહે છે. અને જે વસ્તુ નાસ્તિત્વમાં છે [illegible] નથી, તે વસ્તુ નાસ્તિકપણામાંજ પરિણમે છે [illegible] પરિણમે છે જેમકે જે આંગળી છે, તે અંગુઠો નથી [illegible] અંગળીની અંદર [illegible] નથી તે અંગુઠાપણાનું [illegible] અંગુઠાપણાનું અસ્તિત્વ છે તે આંગળીના [illegible] પરિણામ પામે છે, એટલે અંગુઠાને સ્વાર્થે [illegible] છે જેમ માટીના દ્રવ્યનું નાસ્તિત્વ તંતુ વગેરેમાં છે [illegible] વગેરેની અંદર પરિણામ પામે છે.

[illegible] છે કે, જે અસ્તિત્વ—[illegible] છે [illegible] વિદ્યમાન [illegible] અસ્તિત્વ—[illegible] પરિણમ છે, [illegible] છે, તે [illegible] નાશી [illegible] નથી [illegible] કે, જે વિનાશી છે તેનું રૂપ [illegible] છે જેમ [illegible] વિનાશ [illegible] પરિણામ પામે છે તેમજ [illegible] છે.–[illegible] છે, તે [illegible] છે, જેમકે [illegible] તે અસ્તિત્વમાં–[illegible] છે, અર્થાત્ જેમ [illegible]

હોયજ નહીં તેમ જે અત્યંત અસત્ વસ્તુ છે, તેનું સત્વ—હોવાપણું હોયજ નહીં. તેને માટે કહ્યું છે કે, " नासतो जायते भावो नाभावो जायते सतः " જે અસત્ છે, તેને ન હોવાપણું નથી. "

અથવા એવો અર્થ થાય કે, જે અસ્તિત્વ-હોવાપણું છે, તે ધર્મીની સાથે અભેદ પામી અસ્તિત્વ-હોવાપણામાં વર્તે છે, જેમ વસ્ત્ર તેના વસ્ત્રપણામાં વર્તે છે; અને જે નાસ્તિત્વ—ન હોવાપણામાં છે, તે નાસ્તિત્વમાં—ન હોવાપણામાં વર્તે છે, જેમ જે વસ્ત્ર નથી, તે વસ્ત્રના ન હોવાપણામાં વર્તે છે.

હવે તે પરિણામ પામવાનો હેતુ બતાવવાને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્, જે અસ્તિત્વ છે, તે અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે અને જે નાસ્તિત્વ છે, તે નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે, એટલે જે વસ્તુ છતી છે, તે છતાંપણામાં પરિણમે છે, અર્થાત્ જે પર્યાય છે, તે બીજા પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય છે, જે વસ્તુ છતી નથી, તે ન છતાંપણામાં પરિણમે છે, અર્થાત્ બીજીવસ્તુનો પર્યાય તેના બીજા પર્યાયને પ્રાપ્ત થાય છે, તો તે પ્રયોગથી પરિણમે છે કે સ્વભાવથી પરિણમે છે. ? અહિં પ્રયોગ એટલે જીવનો વ્યાપાર જાણવો:

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ. તે પ્રયોગથી અને સ્વભાવથી પરિણમે છે.

પ્રયોગથી વસ્તુનું અસ્તિત્વ એવી રીતે પરિણમે છે કે, જેમ મૃત્તિકાનો પિંડ કુંભારના વ્યાપારના પ્રયોગથી ઘડારૂપે પરિણમે છે; અને જેમ આંગળીની સરલતા વક્રપણાને લઇને પરિણમે છે, તેવી રીતે વસ્તુનું અસ્તિત્વ પ્રયોગથી પરિણમે છે.

સ્વભાવથી વસ્તુનું અસ્તિત્વ કેવી રીતે પરિણમે? તે વિષે દ્દષ્ટાંત આપે છે. વાદળ સ્વભાવથી ધોળું હોય, પણ તે કાળા વાદળાને લઇને પરિણમે છે, તેવી રીતે વસ્તુનું અસ્તિત્વ સ્વભાવથી પરિણમે છે.

વસ્તુના નાસ્તિત્વ વિષે પણ પ્રયોગ અને સ્વભાવથી પરિણમવા માટે એજ ઉદાહરણો સમજવા. કારણ કે, તેમની પૂર્વાવસ્થા અને ઉત્તરાવસ્થા સતરૂપ છે. જો કે જે અભાવ છે, તે અભાવજ હોઇ શકે, એમ વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે, તેમાં પણ પ્રયોગ વડે અને સ્વભાવ વડે જે અભાવ હોય તે ભાવ થઇ જાય છે, તેથી પ્રયોગ વગેરેની સફળતા નથી, એમ વ્યાખ્યા કરવી.

ઉપર કહેલા પ્રયોગ અને સ્વભાવના બંને હેતુઓની ઉભયમાં સ-મતા છે, અને તેમાં ભગવાનની સમ્મતિ છે, એ વાત દર્શાવવાને ગૌતમ સ્વામી પુછે છે,

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે.-હે ભગવન્, જેમ તમારે મતે પ્રયોગ અને વિશ્રાસ વડે જે અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે; તેમ તમારે મતે જે નાસ્તિત્વ છે, તે નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે, અને જેમ તમારે મતે જે નાસ્તિત્વ છે, તે નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે, તેમ ત[1]મારે મતે જે અસ્તિત્વ છે, તે અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે, તે વિષે શું છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, મારા મતમાં જેમ અસ્તિત્વ અસ્તિ-ત્વમાં પરિણમે છે, તેમ મારા મતમાં નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે, અને જેમ મારા મતમાં નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે, તેમ મારા મતમાં અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે.

ઉપર જે દ્રવ્યનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવ્યું, તેને સત્યરૂપે જણાવાને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, નિશ્ચયે કરીને જેમ અમારે મતે વસ્તુનું અસ્તિત્વ છે, તે અસ્તિત્વને વિષે પ્રકાશવા યોગ્ય છે, અ-ર્થાત્ સદ્વસ્તુના હોવાપણાંથી પ્રજ્ઞાપન કરવા યોગ્ય છે; તે જેમ પરિણમે, તેમાં બે આલાપ છે, તેમ ગમનીય-પ્રકાશવા યોગ્યમાં પણ બે આલાપ ભણવાના છે; પેહેલો આલાપ પરિણામના ભેદને કહીને એવો છે કે, હે ભગવન્, નિશ્ચયે કરી જે અસ્તિત્વ છે, તે અસ્તિત્વમાં પ્રકાશવા યોગ્ય છે, તે પ્રકાર અને સ્વભાવથી છે, અને બીજો આલાપ અસ્તિત્વ તથા નાસ્તિત્વના પરિણામની સમાનતાને કહેનારો છે, તે એવો છે કે, હે ભગ-વન્, તમારા મત પ્રમાણે જેમ જે અસ્તિત્વ છે, તે અસ્તિત્વમાં પ્રકાશવા યોગ્ય છે, ઇત્યાદિથી લઇને મારા મત પ્રમાણે જે અસ્તિત્વ છે, તે અ-સ્તિત્વમાં પ્રકાશવા યોગ્ય છે, ત્યાં સુધીનો છે.

ઉપર પ્રમાણે ભગવાનની વસ્તુને પ્રકાશ કરવા સંબંધી સમભાવના કહીને હવે શિષ્ય સંબંધી તે સમભાવના કહેવાને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે;

---

૧ કોઇવાર અતિશયવાળી વસ્તુમાં અન્યથા રીતે પણ બની જાય છે, અને શ્રી જિનભગવાન્ અતિશયવાળા છે, તેથી તેમનો આશ્રય કરી પરિણામના અન્યથાપણાની શંકા કરીને ' તમારે મતે ' એમ કહેલું છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્; જેવી રીતે તમારે 'આ પોતાનો અને આ પારકો,' એવી અપેક્ષા શય્યા વગરે સમાનભાવે જે વસ્તુ પ્રવૃત્તિથી કે ઉપકાર બુદ્ધિથી મારા જેવા નજીક રહેલા શિષ્યની આગળ પ્રકાશવા યોગ્ય છે; તેવી રીતે સમતા પ્રકારે કે ઉપકાર બુદ્ધિએ તે વસ્તુ ગૃહસ્થ પાખંડી માણસની આગળ પ્રકાશવા યોગ્ય છે કે નહીં?

અથવા એવો પણ અર્થ છે કે, જેવી રીતે સુખ મિથ્યત્વ–આદિ વસ્તુ સ્વાત્માને વિષે પ્રકાશ કરવા યોગ્ય છે, તેવી રીતે પરમાત્માને વિષે પ્રકાશ કરવા યોગ્ય છે કે નહી.?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, હા, જેમ અમારા મત પ્રમાણે સારા શિષ્યની આગળ જે વસ્તુ પ્રકાશવા યોગ્ય છે,–તેમ અમારા મત પ્રમાણે પણ તે વસ્તુ પ્રકાશવા યોગ્ય છે.

પ્રથમ જે કાંક્ષા મોહનીય કર્મને વેદવાનું પ્રસંગ સાથે કહેલું છે, હવે તે કર્મનો બંધ કહેવા માટે ગૌતમ સ્વામી પુછે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મ બાંધે છે?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, હા, જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મ બાંધે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ જીવ તે કાંક્ષામોહનીય કર્મ શા કારણથી બાંધે છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, પ્રમાદ અને મન વગેરેના વ્યવહારના હેતુને લઇને જીવ કાંક્ષામોહનીય કર્મ બાંધે છે.

અહિં પ્રમાદ એટલે મદ્ય પ્રમુખ લેવા, અથવા પ્રમાદના ગ્રહણથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયરૂપ ત્રણ બંધના હેતુ ગ્રહણ કરેલા છે, અથવા તે ત્રણ હેતુઓ એક પ્રમાદની અંદર આવી જાય છે; જેને માટે કહ્યું છે કે, "મુનીંદ્રોએ આઠ પ્રકારનો પ્રમાદ કહેલો છે, તે આ પ્રમાણે ૧ અજ્ઞાન, ૨ સંશય, ૩ મિથ્યાત્વ, ૪ રાગ, ૫ દ્વેષ, ૬ મતિભ્રંશ, ૭ ધર્મમાં અનાદર, અને ૮ મન, વચન, કાયાના યોગનું દુષ્પ્રણિધાન એ આઠ પ્રકારનો પ્રમાદ વર્જવા યોગ્ય છે; યોગને કર્મબંધનો ચોથો હેતુ પણ કહેલો છે.

હવે પ્રમાદ વગેરેના હેતુ ફળ અને ભાવને બતાવા માટે ગૌતમ સ્વામી પુછે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્. તે પ્રમાદ કોનાથી પ્રવર્ત્તે છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે પ્રમાદ મન વગેરેના વ્યાપાર રૂપ યોગથી પ્રવર્ત્તે છે. કારણ કે, મદ્યાદિકનું સેવન અને મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને કષાયને લઇને મન વગેરેના વ્યાપાર ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે,—હે ભગવન્, તે મન વગેરેના વ્યાપાર રૂપ યોગ શેમાંથી પ્રવર્તે છે, ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે મન વગેરેનો વ્યાપારરૂપ યોગ વીર્યમાંથી પ્રવર્તે છે.

વીર્યાંતરાય કર્મના ક્ષય તથા ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલું એક જાતનું જીવનું પરિણામ તે વીર્ય કહેવાય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ તે વીર્ય શેમાંથી પ્રવર્તે છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે વીર્ય શરીરમાંથી પ્રવર્તે છે.

વીર્ય બે પ્રકારનું છે; ૧ સકરણ અને ૨ અકરણ. તેમાં જે લેશ્યા રહિત કેવળી સમગ્ર જ્ઞેય અને દૃશ્ય પદાર્થોની અંદર કેવળ જ્ઞાન તથા દર્શનનો ઉપયોગ કરતાં તેમનામાં જે સ્ફુરણા તથા પ્રતિઘાત રહિત આત્માનો કોઇ પરિણામ ઉત્પન્ન થાય તે અકરણ વીર્ય કહેવાય છે, તે અકરણ વીર્ય આ સ્થળે લેવાનું નથી. જે લેશ્યાસહિત જીવને મન, વચન અને કાયાના કરણના સાધન રૂપે જીવના પ્રદેશને સ્ફુરણા રૂપ વ્યાપાર થાય તે સકરણ વીર્ય કહેવાય છે, આ વીર્ય શરીરમાંથી પ્રવર્તે છે. શરીર વિના તે હોઇ શકતું નથી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, શરીર શેનાથી પ્રવર્તે છે?

ભગવાન કહે છે કે ગૌતમ, શરીર જીવથી પ્રવર્તે છે. અહિં જો કે શરીરને પ્રવર્તાવવામાં શરીરનું કર્મ પણ કારણ છે, કેવળ એકલો જીવ કારણ નથી, તથાપિ જે કર્મ છે, તે જીવથી કરી શકાય છે, તેથી જીવને પ્રધાન ગણી શરીર જીવથી પ્રવર્તે છે, એમ કહ્યું છે.

હવે એ વાતમાંથી ઉપજતા ગોશાળાના મત દર્શાવતા ભગવાન્ કહે છે.

હે ગૌતમ, ¹એવી રીતે જીવને કાંક્ષામોહનીય કર્મનો બંધ થતાં તેને ઉત્થાન—ઉદ્યમ વગેરે થાય છે. ઉદીરણારૂપ અને અપવર્તનારૂપ કર્મ

---

૧ ગોશાળાના મત પ્રમાણે ઉત્થાન વગેરે નથી થતાં એમ સમજવું. ગોશાળાના મત એવો છે કે, ઉત્થાન વગેરે પુરુષાર્થના સાધક નથી. પુરુષની બુદ્ધિ નિયતિની આધીન થાય છે તેનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે. " प्राप्तव्यो नियतिबलाश्रयेण योऽर्थः सोऽवश्यं भवति नृणां शुभोऽशुभो वा। भूतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने नाभाव्यं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः " ॥ १ ॥

² જે શુભ કે અશુભ અર્થ નિયતિ (થવા કાળ) ના બળથી થનારો છે, તે મનુષ્યોને અવશ્ય થયા વિના રહેતો નથી; મોટા યત્ન કરવામાં આવે તો પણ જે થવાનું ન હોય તે થતું નથી અને જે થવાનું હોય તે મટતું નથી. ૧ ૨ કિંચિત્ કેહવું, ૩ નહિ કેહવું.

થાય છે, શરીરના પ્રાણનું બળ થાય છે, જીવના ઉત્સાહ રૂપ વીર્ય હોઈ છે અને પુરૂષાર્થના અભિમાન રૂપ ઇચ્છિત પ્રયોજનને સાધે તેનું પરાક્રમ પ્રગટે છે અથવા પરાક્રમ એટલે પુરૂષની ક્રિયા-કામ જે સ્રીની ક્રિયા-કામથી ઉત્કર્ષવાળી હોય છે, તે થાય છે: નહીં તો પરાક્રમનો અર્થ શત્રુનું નિરાકરણ કરવાનો થાય છે.

એવી રીતે કાંક્ષામોહનીય કર્મનું વેદન અને બંધ હેતુસહિત કહીને હવે તેની ઉદીરણા અને બીજું જે કાંઇ તેમાં રહેલું હોય તે બતાવવાને ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્, તે જીવ પોતેજ કે જે કાંક્ષા-મોહનીય કર્મના બંધ વગેરેમાં મુખ્ય અધિકારી કહ્યો છે, બીજો કહ્યો નથી, તે જીવ તે કર્મની ઉદીરણા કરે છે ? એટલે કોઈ કરણથી તેને આકર્ષી ભવિષ્યકાળે વેદવા યોગ્ય કરી તેને ખપાવવાને ઉદયાવળિકામાં પ્રવેશ કરાવે છે, ? તેમજ તે જીવ પોતેજ તે કર્મને નિંદે છે ? એટલે અતીતકાળે કરેલા તે કર્મ સ્વરૂપને જોઇ ને થવાના કારણોની નિંદા કરે છે ? તથા તે કર્મનો સંવર કરે છે ? એટલે જીવને વિશેષ બોધ થવાથી વર્તમાનકાળના તે કર્મનું સ્વરૂપ જોઇ તેના હેતુનો સંવર કરે છે ?

અહિં ગર્હા વગેરે કરવામાં જો કે ગુરૂ વગેરેની સહાય હોય છે, તથાપિ તેઓ તેમાં પ્રધાન ગણાતા નથી, કારણ કે, તેમાં એકલા જીવના વીર્યનુંજ કારણ હોય છે અને ગુરૂ વગેરે તો માત્ર તેના વીર્યોલ્લાસના હેતુ બને છે.

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે જીવ પોતાના આત્માએ કરીનેજ કર્મક્ષય કરે, એમ જે પ્રથમ કહેલું છે,તે પ્રમાણે જાણવું-ગણવું.

હવે ઉદીરણાને આશ્રીને ગૌતમ સ્વામી પુછે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે.—હે ભગવન, તે જીવ પોતાના આત્માએજ ઉદીરણા કરે, આત્માએજ ગર્હા કરે અને આત્માએજ તેનો સંવર કરે, તો તે શું જે ઉદય આવ્યું, તેની ઉદીરણા કરે? કે જે ઉદય ન આવ્યું તેની ઉદીરણા કરે ? કે જે ઉદય ન આવ્યું હોય પણ ઉદય આવવાને

યોગ્ય થયું હોય તેવા કર્મની ઉદીરણા કરે ? અને ઉદય આવ્યા પછી તે સમયે પશ્ચાત્ કરેલા કર્મની ઉદીરણા કરે ?[૧]

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જીવ ઉદય આવેલું કર્મ ઉદીરે નહીં, કારણ કે, જે ઉદીરણા પામ્યું હોય, તે ઉદીર્ણપણાને લઈને તેની ઉદીરણા કરવામાં ઉદીરણાને વિરામ પામવાનો પ્રસંગ આવે અને જે કર્મ ઉદય આવ્યું નથી, તે ઉદીરે નહીં, કારણ કે, જે ઉદય આવ્યું નથી, તે ભવિષ્યમાં ઉદય આવવાનું, તેથી તેને ઉદીરે નહીં. વળી તે વિષયની ઉદીરણાનો હાલ અથવા ભવિષ્યમાં અભાવ છે, જે કર્મ સ્વરૂપથી ઉદય આવ્યું નથી પણ જે પછીના અનંતર સમયે ઉદય આવવાને યોગ્ય છે, તે કર્મને ઉદીરે છે, કારણ કે તે વિશેષ યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થયેલું છે. અને ઉદય આવ્યા પછીના અનંતર સમયે પશ્ચાત્ કરેલું કર્મ ઉદીરે નહીં; કારણ કે, તે કર્મ અતીતકાળે કરેલું છે, અને જે અતીતકાળે કરેલું હોય, તે સત્–વિદ્યમાન રહેતું નથી અને તેવા અસત્‌ની ઉદીરણા હોઇ શકે નહીં.

અહિં જો કે ઉદીરણા વગેરેમાં કાળ સ્વભાવ વગેરે કારણરૂપ છે, તોપણ તેમાં પુરૂષના વીર્યનું કારણ પ્રધાન છે, તેથી તેને દર્શાવવાને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

---

૨ અહિં એવી શંકા થાય કે, પ્રથમ ઉદીરણા, ગર્હા અને સંવર –એવા ત્રણ પદનો ઉદ્દેશ કર્યોછે, તે છતાં અહિં उदिण्णं उदीरेइ ઇત્યાદિ એકલા આદ્ય પદનોજ નિર્દેશ કેમ કર્યો ? તે શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે. उदीर्णादिक कर्म ના જે ચાર વિશેષણો આપેલા છે, તે ઉદીરણાનેજ આશ્રીને તે પહેલા વિશેષણનો સદ્ભાવ છે, બીજા બે વિશેષણો-ને તેનો અભાવ છે, તેથી એમ આપેલું છે, એમ સમજવું. ત્યારે વળી એવી શંકા થશે કે, 'ગર્હે છે અને સંવર કરે છે.' એ બે પદ ઉદ્દેશ સૂત્રમાં શામાટે ગ્રહણ કરેલા છે ? કારણ કે, તેમનો ઉત્તર ભાગમાં નિર્દેશ કરવાનો નથી ? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કર્મની ઉદીરણામાં ગર્હા અને સંવર એ ઉપાયો છે. એમ બતાવવાને માટેજ તે બન્ને પદ ગ્રહણ કરેલા છે. એવી રીતે ઉત્તર ભાગમાં પણ સમજવું અને આ પ્રશ્નનો અર્થ ઉત્તરના વ્યાખ્યાન ઉપરથી સમજી લેવો.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે કર્મ ઉદય આવ્યું ન હોય અને અનંતર કાળે જે ઉદીરણાને યોગ્ય થવાનું હોય, તે કર્મને જીવ ઉદીરે તો શું તે ઉત્થાનથી ઉદીરે? ગમનાદિક કર્મથી ઉદીરે? શરીરના બળથી ઉદીરે? વીર્યથી ઉદીરે? કે પુરૂષાર્થ–પરાક્રમથી ઉદીરે –મર્દાઇના અભિમાનથી ઉદીરે? અથવા તે જે પ્રકારે ઉદય નથી આવ્યું, તે ઉદીરણાને યોગ્ય એવા કર્મને ઉદીરે? તે ઉત્થાન વિના, કર્મ વિના, બળ વિના, વીર્ય વિના અને પુરૂષાર્થ–પરાક્રમ વિના ઉદય નહી આવેલા અને ઉદીરણાને યોગ્ય એવા કર્મને ઉદીરે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે જીવ ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરૂષાર્થ–પરાક્રમથી પણ ઉદય નહીં આવેલા અને ઉદીરણાને યોગ્ય એવા કર્મને ઉદીરે છે, પણ નહી ઉત્થાન કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરૂષાર્થ–પરાક્રમ વિના પણ ઉદય નહી આવેલા અને ભાવી ઉદીરણા વિના પણ કર્મ પોતાની મેળે ઉદીરે છે,–અર્થાત્ કર્મ પોતાની મેળે સ્વતઃ ઉદય આવે છે. એવી રીતે ઉત્થાન વગેરેથી સાધ્ય એવી ઉદીરણા થતાં ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરૂષાર્થ–પરાક્રમવડે અનુદય એવા ભાવી કર્મને ઉદીરે છે.

ઉપર પ્રમાણે કાંક્ષામોહનીય કર્મની ઉદીરણા કહ્યા પછી હવે તેનું ઉપશમન કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ પોતાના આત્માએ કરી તે કાંક્ષામોહનીય કર્મને [૧]શમાવે છે, આત્માએ કરી તેને ગર્હે છે, અને આત્માએ કરી તેનો સંવર કરે છે? તે વિષે શુ છે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, હા તે વિષે પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહેવું. વિશેષમાં એટલુ કે. જીવ જે કર્મ ઉદય ન આવ્યુ હોય, તે કર્મ ઉપ-શમાવે છે. પણ જે કર્મ ઉદય આવ્યું હોય તે તો અવશ્ય વેદવુંજ પડે છે, તેને ઉપશમ થવાનો અભાવ છે, ઉદય આવેલું અવશ્ય વેદાય છે, ઉદય આવેલું ઉપશમાવે. ઇત્યાદિ બાકીના ત્રણ ભાંગા વર્જી દેવા.

---

૧ ઉદય આવેલા કર્મનો ક્ષય થાય છે, ઉદય નહીં આવેલા કર્મનો ક્ષય થાય છે, અને વિપાક તથા પ્રદેશથી કર્મનો અનુભવ ન થવો અર્થાત્ સર્વથા તેના ઉદયને અટકાવવો તે. આ ઉપશમ અનાદિ મિથ્યા-દષ્ટિવાળા પુરૂષને ઔપશમિક સમ્યકત્વના લાભમાં અથવા ઉપશમ શ્રેણીને પ્રાપ્ત થયેલાને થાય છે.

યોગ્ય થયું હોય તેવા કર્મની ઉદીરણા કરે ? અને ઉદય આવ્યા પછી તે સમયે પશ્ચાત કરેલા કર્મની ઉદીરણા કરે ?[1]

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જીવ ઉદય આવેલું કર્મ ઉદીરે નહીં, કારણ કે, જે ઉદીરણા પામ્યું હોય, તે ઉદીર્ણપણાને લઇને તેની ઉદીરણા કરવામાં ઉદીરણાને વિરામ પામવાનો પ્રસંગ આવે અને જે કર્મ ઉદય આવ્યું નથી, તે ઉદીરે નહીં, કારણ કે, જે ઉદય આવ્યું નથી, તે ભવિષ્યમાં ઉદય આવવાનું, તેથી તેને ઉદીરે નહીં. વળી તે વિષયની ઉદીરણાનો હાલ અથવા ભવિષ્યમાં અભાવ છે, જે કર્મ સ્વરૂપથી ઉદય આવ્યું નથી પણ જે પછીના અનન્તર સમયે ઉદય આવવાને યોગ્ય છે, તે કર્મને ઉદીરે છે. કારણ કે તે વિશેષ યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થયેલું છે. અને ઉદય આવ્યા પછીના અનન્તર સમયે પશ્ચાત કરેલું કર્મ ઉદીરે નહીં; કારણ કે, તે કર્મ અતીતકાળે કરેલું છે, અને જે અતીતકાળે કરેલું હોય, તે સત્-વિદ્યમાન રહેતું નથી અને તેવા અસત્‌ની ઉદીરણા હોઇ શકે નહીં.

અહિં એ જે ઉદીરણા વગેરેમાં કાળ સ્વભાવ વગેરે કારણરૂપ છે, તોપણ તેમાં પુરુષ જીવનું કારણ પ્રધાન છે, તેથી તેને ભગવંતને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

---

૧ અહીં એવી શંકા થાય કે, પ્રથમ ઉદીરણા, ગર્હા અને સંવર એમ ત્રણ પદનો ઉદ્દેશ કર્યો છે, તે ઉપરાંત आइ उदिणं उदीरेइ ઇત્યાદિ એકથી અર્થ સહિત નિર્દેશ કેમ કર્યો ? તે શંકાના સમાધાનમાં કહેવાનું કે उदीर्णादिक कर्म ના જે ચાર વિશેષણો આપેલા છે, તે ઉદીરણાને અર્થાત તે પહેલા વિશેષણનો સંભવ છે, બીજા બે વિશેષણોનો તેને અભાવ છે, તેથી એમ આપેલું છે. એમ સમજવું. ત્યારે વળી એવી શંકા થશે કે, 'ગર્હે છે અને સંવર કરે છે,' એ બે પદ ઉદ્દેશસૂત્રમાં શા માટે ગ્રહણ કરેલા છે ? કારણ કે, તેમનો ઉત્તર ભાગમાં નિર્દેશ કરવામાં નથી ? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, કર્મની ઉદીરણામાં ગર્હા અને સંવર એ ઉપાય છે એમ બતાવવાને માટેજ તે બંને પદ ગ્રહણ કરેલા છે એવી રીતે ઉત્તર ભાગમાં પણ સમજવું અને આ પ્રમાણે અર્થ ટીકાના વ્યાખ્યાન ઉપરથી સમજી લેવો.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે કર્મ ઉદય આવ્યું ન હોય અને અનંતર કાળે જે ઉદીરણાને યોગ્ય થવાનું હોય, તે કર્મને જીવ ઉદીરે તો શું તે ઉત્થાનથી ઉદીરે ? ગમનાદિક કર્મથી ઉદીરે? શરીરના બળથી ઉદીરે ? વીર્યથી ઉદીરે ? કે પુરુષાર્થ–પરાક્રમથી ઉદીરે –મરદાઇના અભિમાનથી ઉદીરે ? અથવા તે જે પ્રકારે ઉદય નથી આવ્યું, ને ઉદીરણાને યોગ્ય એવા કર્મને ઉદીરે ? તે ઉત્થાન વિના, કર્મ વિના, બળ વિના, વીર્ય વિના અને પુરુષાર્થ–પરાક્રમ વિના ઉદય નહી આવેલા અને ઉદીરણાને યોગ્ય એવા કર્મને ઉદીરે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે જીવ ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરુષાર્થ–પરાક્રમથી પણ ઉદય નહી આવેલા અને ઉદીરણાને યોગ્ય એવા કર્મને ઉદીરે છે, પણ નહી ઉત્થાન કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરુષાર્થ–પરાક્રમ વિના પણ ઉદય નહી આવેલા અને ભાવી ઉદીરણા વિના પણ કર્મ પોતાની મેળે ઉદીરે છે,–અર્થાત્ કર્મ પોતાની મેળે સ્વતઃ ઉદય આવે છે. એવી રીતે ઉત્થાન વગેરેથી સાધ્ય એવી ઉદીરણા થતાં ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરુષાર્થ–પરાક્રમવડે અનુદય એવા ભાવી કર્મને ઉદીરે છે.

ઉપર પ્રમાણે કાંક્ષામોહનીય કર્મની ઉદીરણા કહ્યા પછી હવે તેનું ઉપશમન કહે છે

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ પોતાના આત્માએ કરી તે કાંક્ષામોહનીય કર્મને [1]ઉપશમાવે છે, આત્માએ કરી તેને ગર્હે છે, અને આત્માએ કરી તેનો સંવર કરે છે ? તે વિષે શું છે ?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, હા તે વિષે પૂર્વોક્ત પ્રમાણે કહેવું. વિશેષમાં એટલું કે જીવ જે કર્મ ઉદય ન આવ્યું હોય, તે કર્મ ઉપશમાવે છે, પણ જે કર્મ ઉદય આવ્યું હોય તે નહિ. અવશ્ય વેદવું જ પડે છે, તેને ઉપશમ થવાનો અભાવ છે, ઉદય આવેલું અવશ્ય વેદાય છે, ઉદય આવેલુ ઉપશમાવે. [illegible] પણ આમાં વર્જી દેવા.

---

૧ ઉદય આવેલ કર્મને ઉપશમ થાય છે. ઉદય નહી આવેલા કર્મનો [illegible] થાય છે અને [illegible] પ્રદેશથી રસને અનુભવ ન કરવો અર્થાત્ [illegible] ઉદયને અટકાવવો. ૨ પા. ઉપશમ અર્થાત્ મિથ્યા-દર્શનાદિ [illegible] ઉપશમ [illegible] પ્રાપ્ત કરવાને શક્ત છે

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે કર્મ ઉદય આવ્યું ન હોય, તે જીવ ઉપશમાવે છે, તે શું ઉત્થાને કરીને, કર્મે કરીને, બળે કરીને, વીર્યે કરીને અને પુરૂષાર્થ–પરાક્રમે કરીને? અને હે ભગવન, ઉદય આવેલું તે કર્મ જીવ આત્માએ કરીને વેદે અને આત્માએ કરીને ગર્હે? તે વિષે શું છે?

ભગવાન કહે છે કે ગૌતમ, અહિં સર્વ પરિપાટી એવી રીતેજ કહેવી. વિશેષમાં એટલું છે કે, જે કર્મ ઉદય આવ્યું હોય તે વેદે છે અને જે કર્મ ઉદય આવ્યું ન હોય તે વેદાતું નથી, તેવી રીતે પુરૂષાર્થ–પરાક્રમ સુધી સમજવું.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, ત્યારે જીવ પોતાના આત્માએ કરીને કર્મની નિર્જરા કરે છે, અને પોતાના આત્માએ કરીને ગર્હે છે, તે વિષે શું છે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, એ સર્વ પરિપાટી એ પ્રમાણેજ છે. વિશેષમાં એટલું છે કે, જે કર્મો ઉદય આવ્યા પછીના અનંતર સમયે, [illegible] કર્મોની નિર્જરા કરે છે, તે પુરૂષાર્થ–પરાક્રમ [illegible] સુધી સમજવું.

[illegible] અનુદીર્ણ ઉદયથી [illegible] નિર્જરા કરવા સુધીના [illegible] ગૌતમ [illegible]

[illegible] હે ભગવન [illegible] છે, તે કાંક્ષા- [illegible] નૈરયિકોને [illegible]

[illegible] ગૌતમ સ્વામીના એ પ્રશ્નના [illegible] ગૌતમ, [illegible] કાંક્ષામોહનીય [illegible] છે કે, 'તે શું કારણથી વેદે છે?' [illegible] કારણો [illegible] નહિં નહિં [illegible]' ઇત્યાદિ [illegible]

[illegible] નિર્જરા સુધી સમજવું. [illegible] છે, ત્યાં ત્યાં [illegible] કહેવું.

જે શંકા વગેરે કાંક્ષામોહનીય કર્મને વેદવાના પ્રકારો છે, તે પંચેન્દ્રિય જીવોને જ લાગુ પડી શકે છે, પણ એકેન્દ્રિય વગેરેને લાગુ પડી શકતા નથી, તેથી તેમને વેદવાનો વિશેષ પ્રકાર બતાવવા માટે ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્,—જે પૃથિવિકાય જીવો છે, તે કાંક્ષામોહનીય કર્મને વેદે છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, હા, તેઓ વેદે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે કેવી રીતે વેદે છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે પૃથ્વીકાય જીવોને તર્ક–વિચાર હોતો નથી, અર્થના ગ્રહણની સંજ્ઞા હોતી નથી, સમગ્ર વિષયનું વિશેષ જ્ઞાન થવાની પ્રજ્ઞા હોતી નથી, મનમાં સ્મરણ કરવા વગેરે એટલે અતિ-સ્મરણ વિશેષ મતિના ભેદરૂપ જ્ઞાન હોતું નથી, અને વાણી હોતી નથી, તેથી 'અમે કાંક્ષામોહનીય કર્મ વેદીએ છીએ' એમ તે જાણતા નથી, તે છતાં તે વળી કાંક્ષામોહનીય કર્મ વેદે છે.

ગૌતમ કહે છે, હે ભગવન્, જે જિનકેવલી ભગવાને પ્રરૂપ્યું, તેજ સત્ય અને નિઃશંક છે. બાકીનું પુરૂષાર્થ–પરાક્રમ સુધીનું બધું એવીજ રીતે સમજવું. તેમ વળી ચતુરિન્દ્રિય જીવો તથા પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ-યોનિના જીવોથી માંડીને વૈમાનિક સુધી જેમ ઔધિક જીવોના પ્રકરણમાં કહ્યું, તેમ સમજી લેવું.

બાકીના જીવોને તે કાંક્ષામોહનીય કર્મને વેદવાનું ભલે હોય અને તે હોવું જોઇએ. પરંતુ જે નિર્ગ્રંથ મુનિઓ છે, તેમને તો એ કાંક્ષા-મોહનીય કર્મ વેદવાનો સંભવ નથી, કારણ કે, તેમની બુદ્ધિ જિનાગમના બોધને લઇને વિશુદ્ધ હોય છે. તેથી તે વિષય જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે હે ભગવન્, જે વ્રતધારી અને બાહ્ય તથા આભ્યંતર ગ્રંથ વગરના નિર્ગ્રંથ–મુનિઓ હોય છે, તેઓ [1]પણ કાંક્ષા-મોહનીય કર્મને વેદે કે નહીં?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે હે ગૌતમ, હા, તેઓ પણ વેદે છે.

---

૧ અહિં 'અપિ' (પણ) શબ્દ મુકયો છે, તે ઉપરથી એમ સુચવે છે કે, બૌદ્ધ વગેરેના સાધુઓ તો વેદે પણ નિર્ગ્રંથ એવા જૈન મુનિઓને તો તે વેદવાનો સંભવ નથી.

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, તેવા શ્રમણ નિર્ગ્રંથ મુનિઓ તે કાંક્ષામોહનીય કર્મને શા કારણથી વેદે છે?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તેઓ તે તે કારણોને લઇને વેદે છે; જેવાં કે, જ્ઞાનાંતરથી એટલે એવી જાતના જ્ઞાનોને લઇને, દર્શનાંતરથી એટલે સામાન્ય બોધોને લઇને, એવા કોઇ ચારિત્રોને લઇને, એવા કોઈ લિંગોને લઇને, એવા કોઇ પ્રવચનોને લઇને, એવા કોઇ પ્રવચનના જ્ઞાતાઓને લઇને, એવા કલ્પીઓને લઇને, એવા માર્ગોને લઇને, એવા મતાંતરોને લઇને; એવા ભંગીઓને લઇને, એવા નયોને લઇને, એવા નિયમોને લઇને અને એવા પ્રમાણોને લઇને શંકાવાળા થયેલા, કાંક્ષા-વાંછાવાળા થયેલા, ધર્મના ફળમાં સંદેહવાળા થયેલા, જિન શાસન તરફ ભેદ બુદ્ધિ પામેલા, અને મતિના વિપર્યાસ પામેલા એવા તે શ્રમણ-નિર્ગ્રંથ મુનિઓ કાંક્ષામોહનીય કર્મને વેદે છે.

જ્ઞાનાંતર વગેરે કારણોના વિશેષાર્થ.

જ્ઞાનાંતર એટલે એકથી બીજાં જ્ઞાનો એટલે કોઇ જાતના જ્ઞાનો, તેને લઇને શંકાવાળા થયેલા એ સંબંધ સર્વત્ર લેવો.

અહીં શંકા થાય કે, પરમાણુ વગેરે સર્વ રૂપી દ્રવ્યના અવસાન વિષયને ગ્રહણ કરનાર અવધિજ્ઞાનો અસંખ્ય પ્રકારના છે, તો પછી બીજા મનઃપર્યવ જ્ઞાનની શી જરૂર નહીં? કારણકે એક અવધિ જ્ઞાનથી જ મનના વિષયના મનોદ્રવ્ય એનું ગ્રહણ છે. તો પછી આગમમાં મનઃપર્યવ જ્ઞાન શા માટે જુદું કહ્યું હશે? આમાં ખરું શું હશે? એવી જે જ્ઞાનથી શંકા થવી તે જ્ઞાનાંતર કહેવાય છે.

આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. જેમ કે, અવધિજ્ઞાન મનના વિષયને ગ્રહણ કરનાર છે તથાપિ તે અવધિજ્ઞાનની અપેક્ષાએ મનઃપર્યવ જ્ઞાનનો અનુગ્રહ થાય નહિ કારણકે, તે મનઃપર્યવ જ્ઞાનનો સ્વભાવ અવધિજ્ઞાનથી જુદો છે. જે આ પ્રમાણે, મનઃપર્યવ જ્ઞાન માત્ર મનોદ્રવ્યનું ગ્રાહક છે, અને તે દર્શન પૂર્વક થતું નથી અને અવધિજ્ઞાન તો, કોઇક મનોદ્રવ્ય સિવાય બીજા દ્રવ્યનું અને કોઇક કેવળ મનોદ્રવ્યનું ગ્રાહક છે, તે સાથે દર્શન પૂર્વક કોઇક મનોદ્રવ્યનું ગ્રાહક નથી. એ રીતે બીજું પણ કહેવું છે, વધુ અહિં ન એટલુંજ બસ છે, તેથી સિદ્ધ થાય છે કે, મનઃપર્યવ જ્ઞાન અવધિજ્ઞાનથી જુદું છે.

હોય તેનો ક્ષય થાય છે, અને વિપાકના અનુભવની અપેક્ષાએ ઉપશમ છે, અને પ્રદેશના અનુભવથી તો ઉદયજ છે. ઉપશમની અંદર પ્રદેશનો અનુભવ હોતોજ નથી; તેને માટે અન્ય સ્થળે પણ પ્રમાણ છે.

હવે ચારિત્રાંતર વિષે કહે છે.

ચારિત્ર એટલે ચરણ તેમાં જે સામાયિકચારિત્ર છે, તેનું લક્ષણ સર્વ સાવદ્યથી વિરામ પામવાનું છે, અને જે છેદોપસ્થાપનીયચારિત્ર છે, તેનું લક્ષણ પણ તેવુંજ છે. કારણ કે, જે મહાવ્રત છે, તે અવિરતિરૂપ છે તો પછી તે બને ચારિત્રની અંદર શો તફાવત? આવી શંકા ચારિત્રાંતર ને લઇને થાય છે.

આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. જે છેદોપસ્થાપનીય-ચારિત્ર છે, તે પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરના સરળ જડ, અને વક્ર જડ એવા સાધુઓને આશ્વાસન આપવાને માટે કહેલું છે, કારણ કે, જે વ્રત આરોપણ કરવામાં જરા સામાયિકની અશુદ્ધિ હોય તો પણ તેમનુ વ્રત ખંડિત ન થાય, તેમજ " અમે ચારિત્ર વાળા છીએ અને ચારિત્ર એ વ્રત રૂપ છે," એવી તેમની બુદ્ધિ થાય, અને જો ફક્ત એકલુ સામાયિક ચારિત્ર હોય તો તેની જરા અશુદ્ધિ થતાં "અમારૂં ચારિત્ર ભગ થઈ ગયુ, કારણ માત્ર સામાયિકનેજ ચારિત્ર-પણુ છે," એમ ધારી તેમને આશ્વાસન મળે નહીં. તેને માટે અન્ય સ્થળે પણ તેવુંજ કહ્યું છે.

હવે લિંગાંતર વિષે કહે છે.

લિંગ એટલે સાધુનો વેષ. તેમાં એવી શંકા થાય છે કે, પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકર શિવાયના વચેના તીર્થંકરોએ સાધુઓને માટે જેવા મળે તેવા વસ્ત્રનું લિંગ ધારણ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો છે, અને પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોએ અમુક પ્રમાણના ધોળા વસ્ત્રનું તેમજ લિંગ ધારણ કરવાનું કહ્યુ છે,—સર્વજ્ઞોના વચન વિરોધી ન હોય તે છતાં એમ જુદું જુદું કેમ કહ્યું હશે? આવી શંકા લિંગાંતરેને લઇને થાય છે,

તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, વચેના તીર્થંકરોના શિષ્ય સરળ જડ, વક્રજડ અને ઋજુપ્રજ્ઞ હોય છે, તેથી તેવાઓને આશ્રીને તેવા લિંગનો ઉપદેશ આપ્યો છે, કારણ કે તેથી તેમનો ઉપકાર થવાનો સંભવ છે.

હવે પ્રવચનાંતર વિષે કહે છે.

પ્રવચન એટલે આગમ. તેમાં એવી શંકા થાય છે કે, વચ્ચેના તીર્થંકરોના પ્રવચન ચાતુર્યામધર્મને પ્રતિપાદન કરનારા છે, અને પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરોના પ્રવચનો પંચયામધર્મને પ્રતિપાદન કરનારા છે. તેનો ભેદ શા માટે [illegible] કારણ કે,- સર્વજ્ઞોના વચનમાં વિરોધ ન હોય. એટલે, આવી શંકાને લઈને પ્રવચનાંતર થાય છે.

તેનું સમાધાન આ કહેવાનું કે, જે ચતુર્યામધર્મ છે, તે તત્વથી ખરી રીતે પંચયામજ છે કારણ કે, ચોથું વ્રત પરિગ્રહની અંદર આવી જાય છે એમ જણાય છે કે, સ્ત્રીનો પરિગ્રહ કર્યો હોય તોજ તે ભોગવાય છે.

હવે પ્રાવચનિકાંતર વિષે કહે છે.

પ્રવચન-આગમને જે જાણે અથવા ભણે તે પ્રાવચનિક કહેવાય છે, તે ઉપરથી કાળની અપેક્ષાએ બહુ આગમ ભણેલો પુરૂષ હોય. તેમાં એવી શંકા થાય છે કે [illegible] પ્રાવચનિક પુરૂષ આમ કહે છે અને બીજો આમ કહે છે [illegible] એવી શંકા પ્રાવચનિકોને લઈને થાય છે.

[illegible] કરનીય કર્મના [illegible] પ્રાવચનિકો [illegible]

આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે, તે બંને પ્રકારના કહેલા અવસ્થાભેદવડે કર્મક્ષયના હેતુરૂપ થાય છે, એમ જિનભગવાને કહેલું છે, કારણ કે, કષ્ટ અને અકષ્ટ તે વિશેષ કર્મોના ક્ષય કરવામાં કારણ રૂપ હોઇ શકતા નથી.

હવે માર્ગાંતર વિશે કહે છે.

પૂર્વ પુરૂષોના ક્રમથી ચાલી આવતી જે સામાચારી તે માર્ગ કહેવાય છે. તેની અંદર એવી શંકા કરે કે, કેટલાએકની સામાચારીમાં બે વાર ચૈત્યવંદના હોય છે અને અનેક પ્રકારના કર્મોત્સર્ગ કરવા વગેરે આવશ્યક કરવાના હોય છે, અને કેટલાએકની સામાચારીમાં તેવું હોતું નથી, તો પછી સત્ય શું છે? એવી શંકા માર્ગાંતરને લઇને થાય છે. આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે,જે સામાચારી ગીતાર્થ એવા સત્પુરૂષોએ પ્રવર્તાવેલી હોય છે તે સર્વ સામાચારી વિરોધરહિત હોય છે. કારણ કે, તે આચરિત લક્ષણવાળી હોય છે. આચરિતનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે "જે અશઠ એવા પુરૂષે-અશઠભાવે આચરેલું ન હોય, કોઇ પણ રીતે દોષવાળું નહોય અને બીજાઓએ નિવારણ કરેલું ન હોય અને ઘણાંઓએ માનેલું હોય તે આચરિત કહેવાય છે.

હવે મતાંતર વિશે કહે છે.

મત એટલે આચાર્યોના આગમમાં સંબંધી અભિપ્રાય. તે વિષે શંકા કરે છે કે, સિદ્ધસેન દિવાકર એમ માને છે કે કેવળીને જ્ઞાન અને દર્શન એક સમયે થાય છે, એ એમ માનવાથી તો તેમને આવરણનો જે ક્ષય થયો છે, તે [illegible] થઇ જાય. જિનભદ્રગણિ ક્ષમાશ્રમણ એમ માને છે કે, જ્ઞાન અને દર્શન થવાના જુદા જુદા કાળ છે કારણ કે તે જીવ સ્વરૂપ છે. [illegible] આવરણનો ક્ષયોપશમ સરખો છે, તો પણ મતિ તથા શ્રુત જ્ઞાન [illegible] ક્રમથી જ થાય છે, કાંઇ તેઓ બંનેમાંથી એકનો ઉપયોગ [illegible] ક્ષયોપશમ. કાંઇ અભાવ થતો નથી. કારણ કે, તેના [illegible] [illegible] છે [illegible] જુદા જુદા [illegible] સત્ય શું છે? એવી શંકા મતાંતરને લઇને થાય છે.

આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે, જે મત આગમને અનુસારે હોય [illegible] છે, એમ માનવું. [illegible] કરવી; અને એમ અનુભવ [illegible] ન હોય ત્યાંથી મત [illegible] નથી. જે મતભેદ થાય છે, તે [illegible] [illegible] થાય છે, પણ

વગેરે બીજા નિયમો લેવાની શી જરૂર છે? એકલા સર્વ વિરતિ સામાયિકથીજ સર્વ ગુણોની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે? આવી શંકા નિયમાંતરને લઈને થાય છે.

તેના સમાધાનમાં કહે છે કે, એ શંકા રહી શકતીજ નથી, કારણકે, સામાયિક લીધા છતાં પણ પૌરૂષી પ્રમુખ નિયમ લેવાની આવશ્યતાજ છે, નહીં તો તે પ્રમાદની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે, તેને માટે કહે છે કે, સાવદ્યના ત્યાગ રૂપ સામાયિક ગ્રહણ કર્યા છતાં પણ પ્રમાદની વૃદ્ધિને ઉત્પન્ન ન કરે તેવા નિયમ લેવાની જરૂર છે."

હવે પ્રમાણાંતર વિષે કહે છે.

પ્રમાણ એટલે પ્રત્યક્ષાદિ. તેમાં એવી શંકા થાય છે કે, આગમ પ્રમાણ એવું છે કે, સૂર્ય પૃથ્વીની ઉપર આઠસો યોજનને અંતરે ફરે છે અને ચક્ષુથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે તે સૂર્ય પૃથ્વીમાંથી નીકળતો દેખાય છે. આ બંને પ્રમાણોમાં કયું પ્રમાણ સત્ય? આવી શંકા પ્રમાણાંતરથી ઉદ્ભવે છે.

આ શંકાનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. સૂર્ય જે પ્રત્યક્ષ પૃથ્વીમાંથી નીકળતો દેખાય છે, તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ યથાર્થ નથી, કારણ કે, ઘણાં દૂરદેશને લઇને તે વિભ્રમથી દેખાય છે; તેમાં તો આગમ પ્રમાણજ સત્ય છે.

ગૌતમસ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, જે શ્રીજિન ભગવાનને પ્રરૂપ્યું છે, તે સત્ય અને નિઃશંક છે.?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તે સત્ય અને નિશંક છે. પુરૂષાર્થ-પરાક્રમ સુધીનું તે બધું સત્ય અને નિઃશંકજ છે, એમ સમજવું.

ગૌતમ કહે છે, હા, શ્રી ભગવંતે કહ્યું, તે સર્વ સત્યજ છે, અન્યથા નથી.

આ પ્રમાણે પ્રથમ શતકનો ત્રીજો ઉદ્દેશ કહયો.

इति श्री प्रथम शतकनो त्रीजो उद्देश समाप्त.

चतुर्थ उद्देशक.

કર્મની પ્રકૃતિના ભેદ.

ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કર્મની ઉદીરણા અને વેદના વગેરે કહેવામાં આવ્યા, હવે તેજ કર્મના ભેદ વગેરે કહેવા માટે આ ચોથા ઉદ્દેશમાં ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે,—હે ભગવન્, કર્મની પ્રકૃતિઓ કેટલા પ્રકારની કહેલી છે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તે કર્મની આઠ પ્રકૃતિ કહેલી છે, અહિં પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના ત્રેવીશમા 'કર્મ પ્રકૃતિ' નામના પદનો પ્રથમ ઉદ્દેશ અનુભાગ સુધીનો સમજવો. તેની સંગ્રહ ગાથા આ પ્રમાણે છે.—

'गइ पगडी' ઇત્યાદિ.

સંગ્રહ ગાથાનાં અર્થના પ્રશ્નોત્તર.

ગૌતમ સ્વામી-હે ભગવન્ કર્મની પ્રકૃતિ કેટલા પ્રકારની કહી છે?

દ્વાર ૧.

ભગવાન્-હે ગૌતમ, કર્મની આઠ પ્રકૃતિ કહી છે.

દ્વાર ૨.

ગૌતમ-જીવ કર્મની કેટલી પ્રકૃતિ બાંધે?

ભગવાન્-જીવ, કર્મની આઠ પ્રકૃતિને બાંધે છે. તે આ પ્રકારે, જ્યારે જીવને જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો ઉદય થાય ત્યારે દર્શનાવરણીય કર્મ બાંધે, એટલે જીવ વિશેષ ઉદય આવેલું તે કર્મ પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યારે દર્શનાવરણીય કર્મ ઉદય આવે ત્યારે દર્શનમોહનીય કર્મ બાંધે છે, અર્થાત્ તેને વિપાકાવસ્થામાં કરે છે. જ્યારે દર્શનમોહનીય કર્મ ઉદય

આવે ત્યારે મિથ્યાત્વને પામે છે, અને મિથ્યાત્વના ઉદયથી બીજું, એવી રીતે જીવ કર્મની આઠ પ્રકૃતિ બાંધે છે.

અહિં કોઈ કહે ઇતરેતરાશ્રય દોષની શંકા કરે તો તે કરવી નહીં, કારણ કે, કર્મના બંધનો પ્રવાહ અનાદિ છે.

દ્વાર ૩.

ગૌતમ—હે ભગવન્, જીવ કર્મની કેટલી પ્રકૃતિ વેદે છે ?

ભગવાન—હે ગૌતમ, કેટલાએક વેદે છે, અને કેટલાએક નથી વેદતા. તેઓમાં જે વેદે છે, તે કર્મની આઠ પ્રકૃતિને વેદે છે.

ગૌતમ—હે ભગવન્, જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદે કે નહીં ?

ભગવાન હે ગૌતમ, કેટલાએક વેદે છે અને કેટલાએક નથી વેદતા. જે કેવળી છે તે વેદતા નથી.

ગૌતમ—હે ભગવન્, નારકી જીવો જ્ઞાનાવરણીય કર્મ વેદે કે નહીં ?

ભગવાન—હે ગૌતમ, તે નિશ્ચે વેદે છે.

દ્વાર ૪

ગૌતમ હે ભગવન્ અનુભાગ રસ કયા કર્મનો કેટલા પ્રકારનો હોય છે ?

ભગવાન—હે ગૌતમ, તે અનુભાગ [illegible] પ્રકારનો હોય છે.

ગૌતમ હે ભગવન્, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અનુભાગ—રસ કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

ભગવાન—હે ગૌતમ, જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો અનુભાગ [illegible] પ્રકારનો કહે છે. તે [illegible], [illegible] વગેરે સમજવો.

હવે આ કર્મના વિચારનો અધિકાર ચાલે છે, તેથી મોહનીય કર્મને આશ્રીને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, કે ભગવન્, પોતે કરેલું મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મ જ્યારે ઉદય આવે ત્યારે જીવ પરલોકની ક્રિયા કરે ? અર્થાત્ [illegible]

ભગવાન કહે છે, કે ગૌતમ, હા, તે જીવ પરલોકની ક્રિયા અંગીકાર કરે.

ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે, કે ભગવન્, શું જીવ [illegible] કે [illegible] ક્રિયા અંગીકાર કરે કે [illegible] અંગીકાર કરે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે જીવ વીર્યતાથી અંગીકાર કરે પણ અવીર્યતાથી અંગીકાર ન કરે, કારણ કે, તે પરલોકની ક્રિયા અંગીકાર કરવામાં વીર્યજ તેનું કારણ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, જે જીવ વીર્યતાથી તે પરલોકની ક્રિયા કરે, તો તે બાલ વીર્યતાથી કરે, પંડિત વીર્યતાથી કરે ? કે બાલ વીર્યતા તથા પંડિત વીર્યતા—બંનેથી કરે ?

સમ્યક્ પ્રકારે અર્થનો બોધ ન હોવાથી અને સદ્બોધનું કાર્ય જે વિરતિ, તેનો અભાવ હોવાથી બાળ એટલે મિથ્યાદષ્ટિ જીવ સમજવો. તે બાળજીવની વીર્યતા એટલે તેનાં કોઇ જાતના પરિણામ.

પંડિત એટલે સર્વ સાવદ્યને વર્જનારો જીવ. તેજ ખરો પંડિત કહેવાય છે, તે શિવાયનો જે પરમાર્થપણે જ્ઞાન રહિત હોય તે અપંડિત સમજવો અર્થાત્ સર્વ વિરતિવાલો જીવ.

ખરા જ્ઞાનનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે.—

"तद् ज्ञानमेव न भवति
यस्मिन्नुदिते विभाति रागगणः
तमसः कुतोऽस्ति शक्ति
र्दिनकरकिरणाग्रतः स्थातुम् ॥ १ ॥"

ભાવાર્થ—જેનો ઉદય થતાં રાગનો સમૂહ શોભે એટલે જે મેળવ્યાં છતાં પણ રાગાદિ દોષો રહે, તે જ્ઞાનજ ન કહેવાય. સૂર્યના કિરણોની આગળ રહેવાને અંધકારની શક્તિ ક્યાંથી હોય ?"

દેશ વિરતિના અભાવથી બાળ અને દેશ વિરતિના હોવાથી પંડિત અર્થાત્ બાલપંડિત એટલે દેશવિરતિવાળો જીવ.

મિથ્યાત્વનો ઉદય થતાં જીવ મિથ્યાદષ્ટિ થઇ જાય, એટલે તે બાલ વીર્યથીજ પરલોકની ક્રિયા કરે, પંડિત વીર્યે અને બાલપંડિતવીર્યે—એ બંનેથી ન કરે, તેવા આશયથી ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે જીવ બાલવીર્યતાથી પરલોકની ક્રિયા કરે, પંડિતવીર્યતા અને બાલપંડિતવીર્યતાથી કરતો નથી.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે જીવ બાલવીર્યતાથી અપક્રમે-પાછો ફરે, એટલે મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મનો ઉદય થતાં સમ્યક્ત્વથી,

અથવા સંયમથી અથવા દેશવિરતિથી અનુક્રમે અર્થાત્ મિથ્યા દૃષ્ટિ થાય, પણ પંડિતવીર્યતાથી ન અપક્રમે—ન પાછો ફરે—કારણ કે,-પંડિતપણાના કરતાં અતિપ્રધાન એવું ગુણ સ્થાન હોતું નથી, કે જેને લઇને તે પંડિતવીર્ય વડે પાછો ફરે; અને કદાચિત્ ચારિત્રમોહનીય કર્મના ઉદયથી સંયમમાંથી પાછો ફરે પણ પાછો બાલપંડિતવીર્ય વડે દેશ વિરતિ થઇ શકે.

કોઇ ઠેકાણે બીજા પ્રકારની વાચના પણ છે,-પાઠાંતર છે. તેમાં એમ લખેલું છે કે. "હે ગૌતમ, તે જીવ બાલવીર્યપણાથી અપક્રમે છે—પાછો ફરે છે, પંડિતવીર્યતાથી કે બાલપંડિતવીર્યતાથી પાછો ફરતો નથી. તે ઉપરથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે, મિથ્યાત્વ મોહનો ઉદય થતાં બાલવીર્યજ હોય છે, પંડિતવીર્ય અને બાલપંડિતવીર્ય એ બંનેનો નિષેધ છે.

હે ગૌતમ, જેમ ઉદીર્ણના બે આલાપ છે, તેમ તેની સામે ઉપશાંતના પણ બે આલાપ જાણવા. ઉદીર્ણના આલાપની અપેક્ષાએ ઉપશાંતના બે આલાપમાં એટલું વિશેષ છે કે, પહેલા આલાપમાં જ્યારે સર્વથા મોહનીય ઉપશાન્ત થાય ત્યારે તે જીવ પરલોકની ક્રિયા અંગીકાર કરે. કારણ કે, ક્રિયાઓની અંદર પંડિતવીર્ય વડે ઉપશાંત મોહાવસ્થામાં પંડિતવીર્યનુંજ હોવાપણું છે, અને બીજા બે વીર્યનો અભાવ છે.

અહિં વૃધ્ધો કોઈ વાચનાને આશ્રીને એમ પણ વ્યાખ્યા કરે છે કે, ઉપશાંત મોહનીયવડે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ ન થાય પરંતુ સાધુ અથવા શ્રાવક થાય છે

બીજા આલાપમાં તો ઉપશાંતમોહનીયવડે સંયમીપણાને લઇને બાલપંડિતવીર્યવડે અપક્રમ કરતો-પાછો જીવ દેશસંયત થાય છે, કારણ કે તેને દેશથી મોહોપશમ હોય છે, પણ તે મિથ્યા-દૃષ્ટિ થતો નથી. કારણ કે, મિથ્યાદૃષ્ટિ તો મોહના ઉદયમાંજ હોય છે, અને અહિં તો મોહોપશમનેજ અધિકાર છે.

હવે જે કહેવામાં આવ્યું કે જીવ અપક્રમ કરે—પાછો નીચે પડે. તે વિષે સામાન્ય પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે જીવ પોતાના આત્માથી અપક્રમે-પાછો ફરે છે કે પોતાના આત્માથી અપક્રમ નથી કરતો? અથવા તે પોતાથી કે પરથી અપક્રમે છે?

છે, એક પ્રદેશકર્મ અને બીજું અનુભાગકર્મ. જે કર્મના પુદ્‌ગલો જીવના પ્રદેશમાં ઓતપ્રોત—વ્યાપીને રહેલા છે, તે પ્રદેશકર્મ કહેવાય છે, અને તેજ કર્મના પ્રદેશોને અનુભવતાં તે સંબંધી જે રસ, તે રસ રૂપ કર્મને અનુભાગકર્મ કહે છે, એટલે જીવના પ્રદેશમાં વ્યાપી રહેલ તે પ્રદેશકર્મ અને તેનો અનુભવ કરવો તે અનુભાગકર્મ. તેમાં જે પ્રદેશ કર્મ છે, તેને જીવ નિયમથી (અવશ્ય) વેદે છે એટલે વિપાકનો અનુભવ થતો નથી છતાં પણ કર્મના પ્રદેશોને તે પ્રદેશોમાંથી અવશ્ય ખપાવે તેથી તે જીવ તે પ્રદેશોને નિયમથી ખપાવે છે. અને જે અનુભાગકર્મ છે, તેને કેટલાએક જીવ વેદે છે અને કેટલાએક નથી વેદતા, એટલે મિથ્યાત્વને તેના ક્ષયોપશમને કાળે અનુભાગકર્મરૂપે વેદતા નથી અને પ્રદેશ કર્મરૂપે વેદેછે.

આ બે પ્રકારના કર્મ છે, તેથી તેના વેદવાના પણ બે પ્રકાર છે. તે અર્હત ભગવાન્ જાણે છે, તે દર્શાવવા વીરભગવાન્ કહે છે.

હે ગૌતમ, તે વેદવાના બે પ્રકાર આગળ કહેવાશે, તે અર્હત ભગવાને સામાન્યપણે જાણેલ છે, [1]સ્મરણ કરેલા છે, એટલે પ્રતિપાદન કરેલા છે, અથવા [illegible] છે અને દેશકાળાદિકના વિભાગરૂપ:વિવિધ પ્રકારે જાણ્યાં છે—

[illegible] નિર્ણય કરવા કહે છે: હે ગૌતમ, આ જીવ આભ્યુપગમિકી [illegible] તે કર્મને [illegible] વેદશે. એટલે દીક્ષા ગ્રહણ કર્યાના [illegible], અભિગ્રહ અને કેશલોચ વગેરેની ક્રીયાને [illegible] આપક્રમિકી વેદના વડે વેદશે એટલે [illegible] ની [illegible] ઉદય આવેલા કર્મની ઉદીરણા [illegible] ઉદય આવેલા કર્મના અનુભવથી વેદશે. તેમજ યથા [illegible] અતિક્રમ કર્યા સિવાય અને વિપરીત [illegible] અને નિયામત દેશકાલાદિક કારણોનો અતિક્રમ [illegible] જેમ જેમ કર્મ બંધેલ છે, તેમ તેમ તે વિપરીત

[illegible] ભગવાનને સ્મરણ કરવાનું રહેતું નથી, [illegible] વ્યવધાન હોતો નથી, તેથી [1]સ્મરણ [illegible] એમ કહ્યું છે

[2] [illegible] અનુભવ દ્વારા જાણી શકે પણ જે [illegible] ભગવાન્ હોય તેજ અતિશય જાણી શકેછે, તેવા અતિશયથી જાણે અતિશય કરી વર્ણવ્યાં છે.

પરિપૂર્ણ વા અસાધારણ એવા સંયમ, સંવર, બ્રહ્મચર્ય અને આઠ પ્રવચન માતા એટલે પાંચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિવડે સિદ્ધ થયા છે, પ્રતિબોધ પામ્યા છે, અને સર્વ દુઃખનો અંત કરવારૂપ મોક્ષ પામ્યા છે?

અહિં છદ્મસ્થ એટલે અવધિજ્ઞાન રહિત સમજવો, પણ માત્ર કેવળ જ્ઞાન રહિત ન સમજવો, કારણ કે, તે પછી અવધિજ્ઞાની વિષે કહેવાનું આવશે. સંયમ એટલે પૃથ્વીકાય વગેરેનું રક્ષણ કરવું તે. સંવર એટલે ઇંદ્રિય તથા કષાયનો વિરોધ કરવો તે.

આ પ્રશ્ન કરવામાં ગૌતમસ્વામીનો એવો અભિપ્રાય છે કે, ઉપશાંતમોહાદિ અવસ્થામાં સંયમ વગેરે સર્વ વિશુદ્ધ થાય છે, અને વિશુદ્ધ સંયમાદિ હોય તો સિદ્ધિ સાધી શકાય છે, તેવી સિદ્ધિ છદ્મસ્થને પણ હોઇ શકે.

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તમે જે પુછયું, તે અર્થ ઘટતો નથી

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, છદ્મસ્થ મનુષ્ય કેવળ સંયમાદિ ગુણે કરી સિદ્ધિ પામ્યા અને તે મોક્ષે ગયા, એમ જે કહેવાય છે, તે અર્થ શા કારણથી ઘટતો નથી, ?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, જે કોઇ આ સંસારનો અંત કરનારા છે, અને [illegible]ગામી છે, તેઓએ સર્વ દુઃખનો અંત કર્યો છે, અર્થાત્ મોક્ષ ગયા છે, તેમ સર્વ દુઃખનો અંત કરે છે—મોક્ષે જાય છે અને સર્વ દુઃખનો અંત કરશે મોક્ષ જશે.

વળી તેમ સર્વે ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાન તથા દર્શનને ધારણ કરનારા એટલે અનાદિ સિદ્ધ જ્ઞાનવાળા નહીં તેવા, તેથીજ અર્હંત પૂજા કરવાને યોગ્ય [illegible]ને જીતનારા, અને કેવળી-સર્વજ્ઞ થઇ સિદ્ધ થયા છે, અને સિદ્ધ થાય છે, અને સિદ્ધ થશે, પ્રતિબોધ પામશે, મુક્ત થયા છે, મુક્ત થાય છે અને મુક્ત થશે.

[illegible] અને કર્મના પુદ્ગલોનો ક્ષય કરી શીતળ થયા છે,

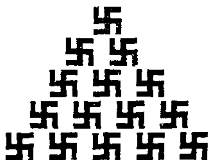
1 ઘણું [illegible] કાઇ સમાગમો તેનો અંત થાય, તેથી ચરમશરીરી [illegible] આહિં સિદ્ધ થયા છે, સિદ્ધ થાય છે અને સિદ્ધ થશે [illegible], કારણ કે, સિદ્ધાદિ થયા શિવાય સર્વ દુઃખના અંતને-મોક્ષને [illegible] બની શકતું નથી રાગાદિકને જીતનારા તો છદ્મસ્થ પણ હોય તેથી કેવળી-સર્વજ્ઞ એ વિશેષણ આપ્યું છે.

વળી હે ભગવન્, તેઓ ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનને ધારણ કરનારા, અર્હંત્-પૂજાને યોગ્ય, જિન—રાગાદિકને જીતનારા, અને કેવળી થયા, તો પછી તેમને સર્વ પરિપૂર્ણ થાઓ, પછી તેનાથી બીજું કાંઇ સામાન્ય જ્ઞાન તેને બાકી રહેતું નથી, એ વિષે કાંઇ કહેવાનું રહે છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તેઓ ઉત્પન્ન જ્ઞાનદર્શનને ધારણ કરનારા, અર્હંત્-પૂજા કરવા યોગ્ય, જિન-રાગદ્વેષને જિતનારા અને કેવળી થયેલા હોય, તેમને પછી સર્વ પરિપૂર્ણ થયેલું છે, એમજ કહેવાનું રહે છે. અર્થાત્ એ સત્યજ છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, ભગવાને જે કહ્યું, તે સર્વ સત્ય છે, તે અન્યથા હોયજ નહીં

॥ इति प्रथम शतकनो चतुर्थ उद्देश समाप्त. ॥

પૃથિવીઓના સ્વરૂપનુ પ્રતિપાદન.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, એ પ્રત્યક્ષ એવી પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે કેટલા લાખ નરકાવાસ હશે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે ત્રીશલાખ નરકાવાસ કહેલા છે.

બીજી બાકીની જે પૃથ્વીઓ રહી, તેના સૂત્રો નીચેની ગાથાને અનુસારે જાણવા.

તે ગાથાનો અર્થ,–

પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીનેવિષે ત્રીશલાખ નરકાવાસ છે, બીજી શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીને વિષે પચવીશલાખ નરકાવાસ છે, ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીને વિષે પંનરલાખ નરકાવાસ છે, ચોથી પંકપ્રભા પૃથ્વીને વિષે દશલાખ નરકાવાસ છે, પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીને વિષે ત્રણલાખ નરકાવાસ છે, છઠી તમઃપ્રભા પૃથ્વીને વિષે પાંચ ઉણા એક લાખ નરકાવાસ છે, અને સાતમી તમસ્તમ પ્રભા પૃથ્વીને વિષે પાંચજ નરકાવાસ છે. એકંદર તે નારકીના ચોરાશીલાખ નરકાવાસ કહ્યાં છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, અસુરકુમાર દેવતાના આવાસ કેટલા લાખ કહ્યાં છે?

તે વિષે ગાથાનો અર્થ,

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, અસુરકુમારોના ચોસઠલાખ ભવનો છે. તેમા ચોત્રીશલાખ દક્ષિણમાં અને ત્રીશલાખ ઉત્તરમાં રહેલા છે. નાગકુમારના ચોરાશીલાખ ભવનો છે, તેમાં ચુમાલીશલાખ દક્ષિણશ્રેણીમા અને ચાલીશલાખ ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેલા છે. સુપર્ણકુમારના બોહોતેરલાખ ભવનો છે, તેમાં આડત્રીશલાખ દક્ષિણશ્રેણીમાં અને ચોત્રીશલાખ ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેલા છે. છન્નુલાખ વાયુકુમારના ભવનો છે; તેમાં પચાસલાખ દક્ષિણશ્રેણીમાં અને છેતાલીશલાખ ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેલા છે. દ્વીપકુમાર, દિક્કુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુતકુમાર, સ્તનિતકુમાર અને અગ્નિકુમાર–એ પ્રત્યેક દેવતાને દક્ષિણશ્રેણિ તથા ઉત્તરશ્રેણિ બન્ને મળીને છોંતેરલાખ ભવનો છે,–એ અસુર કુમારાદિ સર્વના મળીને સાતકોટી અને બોહોતેરલાખ ભવનો થાય છે, તેમાં ચારકોટી અને છ લાખ ભવનો દક્ષિણશ્રેણીમાં અને ત્રણકોટી અને છાંસઠલાખ ભવનો ઉત્તરશ્રેણીમાં રહેલાં છે.

હવે પૃથ્વીકાય વગેરે જીવોના આવાસ વિષે દર્શાવવાને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,–

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, પૃથ્વીકાય જીવોને રહેવાના આવાસ કેટલા લાખ કહેલા છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, પૃથ્વીકાય વગેરેને રહેવાના આવાસ-સ્થાન અસંખ્યાતા લાખ કહેલા છે. તે પૃથ્વીકાયથી માંડીને જ્યોતિષ્ક દેવતાના વિમાનોના આવાસસ્થાન પણ અસંખ્યાતા લાખ કહેલા છે.

બારદેવલોક, નવગ્રૈવેયક અને પાંચ–અનુત્તર વિમાનને આશ્રીને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ કહે છે,—હે ભગવન્,—સૌધર્મદેવલોકમાં આવાસસ્થાનો કેટલા લાખ કહેલા છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, સૌધર્મદેવલોકમાં બત્રીશલાખ વિમાન–આવાસ સ્થાનો કહેલા છે.

સર્વ દેવલોકના વિમાનોની સંખ્યાની ગાથા કહે છે.

સૌધર્મદેવલોકમાં બત્રીશલાખ વિમાન, ઇશાન દેવલોકમાં અાવીશ-લાખ વિમાન, સનત્કુમાર દેવલોકમાં બારલાખ વિમાન માહેંદ્ર દેવલોકમાં આઠલાખ વિમાન, બ્રહ્મેન્દ્ર દેવલોકમાં ચારલાખ વિમાન,—એમ એ પાંચ દેવલોકના સર્વ વિમાનો મળીને ચોરાશીલાખ વિમાનો થાય છે. લાંતક દેવલોકમાં પચાશહજાર વિમાન, શુક્રદેવલોકમાં ચાલીશહજાર વિમાન, સહસ્રાર દેવલોકમાં છહજાર વિમાન, આનત અને પ્રાણત–એ બને દેવ-લોકમાં ચારસો વિમાન, આરણ તથા અચ્યુત–એ બંને દેવલોકના મળીને ત્રણસો વિમાન, એમ ચાર દેવ લોકના મળીને સાતસો વિમાન થાય છે. નીચેના ગ્રૈવેયકમા એટલે પહેલા, બીજા અને ત્રીજા ગ્રૈવેયકમાં એકસોને અગીયાર વિમાનો છે મધ્યમગ્રૈવેયકમા એટલે ચોથા, પાંચમાં અને છઠા ગ્રૈવેયકમા બધામળીને એકસોસાત વિમાનો છે, અને ઉપરના ગ્રૈવેયકમાં એટલે સાતમા, આઠમા અને નવમાં ગ્રૈવેયકમાં બધા મળી એકસો વિમાન છે અને અનુત્તર વિમાનમાં પાંચ વિમાન છે. પૂર્વાદિ વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને વચેના સર્વાર્થ સિદ્ધ–એ પાંચમાં પાંચ વિમાનો છે, એમ સર્વ મળી ઉર્ધ્વલોકમાં (૮૪૯–૭૦૨૩) વિમાનો આવેલાછે–

હવે જે આ ઉદ્દેશનો અધિકાર ચાલે છે, તેના અર્થની સંગ્રહ ગાથા કહેછે.

પૃથ્વી વગેરે જે જીવોના વાસસ્થાન છે, તેમની અંદર ૧ સ્થિતિ-સ્થાન, ૨ અવગાહના, ૩ શરીર, ૪ સંઘયણ, ૫ સંસ્થાન, ૬ લેશ્યા, ૭ દૃષ્ટિ, ૮ જ્ઞાન, ૯ યોગ, અને ૧૦ ઉપયોગ એ દશ દ્વાર કહેવા. એટલે આ ઉદ્દેશામાં આ દશ વસ્તુનો વિચાર કરવાનો છે.

પ્રથમ રત્નપ્રભા પૃથ્વીની અંદર જે સ્થિતિ સ્થાન છે, તેની પ્રરૂપણા કરવાને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, રત્નપ્રભા પૃથિવીના જે ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, તેમાં એકેકા નરકાવાસમાં નારકીના કેટલા સ્થિતિ સ્થાન કહ્યા છે? એટલે તેમના આયુષ્યના કેટલા વિભાગ કહ્યા છે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તે નારકીના એકેકા નરકાવાસમાં અસંખ્યાતા સ્થિતિ સ્થાન છે, તે શી રીતે અસંખ્યાતા કહ્યા છે? કે પ્રથમ પૃથિવીની અપેક્ષાએ તેમની જઘન્ય સ્થિતિ દશહજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાગરોપમની છે. એ સ્થિતિમાં એકએક સમયની વૃદ્ધિ થવાથી અસંખ્યાતા સ્થિતિસ્થાન થાય છે, કારણકે, સાગરોપમના સમય અસંખ્યાતા છે, એવી રીતે નરકાવાસીની અપેક્ષાએ પણ તે સ્થિતિસ્થાન અસંખ્યાતા થાય છે;માત્ર તેની અંદર જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનો વિભાગ બીજા ગ્રંથમાંથી જાણી લેવો. જેમ રત્નપ્રભા પૃથિવીના પહેલા પ્રસ્તર (પાથડા)ના નરકોમાં દશહજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ અને નેવું હજાર વર્ષની ઉત્કૃષ્ટિ સ્થિતિ છે. એ દર્શાવવાને માટે ભગવાન્ કહેછે, હે ગૌતમ, તેની જઘન્ય સ્થિતિ જે દશ હજાર વર્ષ પ્રમુખની છે તે સમયથી અધિક છે એટલે જે દશહજાર વર્ષની જઘન્ય સ્થિતિ કહી, તે એક સ્થિતિસ્થાન સમજવું. તે સ્થિતિસ્થાન પ્રત્યેક સમય ભિન્ન રૂપવાળું છે: અને તેજ સ્થિતિ જે સમયાધિક કહી, તે બીજું સ્થિતિસ્થાન, તે પણ વિચિત્ર—અનેક પ્રકારનું છે. એવી રીતે તે અસંખ્યાતા સમયથી અધિક છે.

હવે તે સર્વથી છેલ્લું સ્થિતિસ્થાન બતાવવાને કહે છે.

તે નરકાવાસને યોગ્ય એવું ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિસ્થાન પણ અનેક પ્રકારનું છે, કારણકે, ઉત્કર્ષ સ્થિતિનું વિચિત્રપણું છે,

ઉપર પ્રમાણે સ્થિતિસ્થાન પ્રરૂપી હવે તે સ્થિતિસ્થાનમાં નારકીનો ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ વિભાગ વડે દર્શાવવાને ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ જે રત્નપ્રભા પૃથિવીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસ છે, તે પ્રત્યેક નરકાવાસમાં જે નારકીયો જઘન્ય સ્થિતિમાં રહેલા

છે, તેઓમાં ક્રોધવાળા ઘણાં છે, કે માનવાળા ઘણાં છે? કે માયાવાળા ઘણાં છે, કે લોભવાળા ઘણાં છે?

પ્રત્યેક નરકમાં જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકી ઘણાં હોય છે, અને તેઓને નારકીભવને વિષે ક્રોધનો ઉદય પણ ઘણાંઓને હોય છે, તેથી તેઓના સત્યાવીશ ભાંગા છે, અને એક બે વગેરે સંખ્યાતા સમયથી અધિક જઘન્ય સ્થિતિવાળા કોઇ કોઇ હોય તેથી તેઓમાં ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનારા ઓ એક તથા અનેક થવાનો સંભવ છે, તેથી તેમના એંશી ભાંગા થાય છે, અને જે એકેંદ્રિય જીવો છે, તેઓમાં સર્વે કષાયોનો ઉપયોગ હોવાથી પ્રત્યેક ઘણાં નારકીયો હોવાનો સંભવ છે, તેથી તેમનો ભાંગો થતો નથી, તેને માટે બીજે સ્થળે પણ લખેલું છે, આ ભાંગા વિરહની અપેક્ષાએ થાય છે; તે વિરહ તેમની તે સત્તાની હોવાની અપેક્ષા રાખે છે, પણ ઉત્પાદ-ઉત્પન્ન થવાની અપેક્ષા રાખતો નથી, કારણ કે, રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં ઉત્પાદ-ઉત્પન્નના વિરહનો કાળ ચોવીશ મુહૂર્તનો કહેલો છે, તેથી એમ સમજવું કે, જ્યાં સત્યાવીશ ભાંગા કહેલા છે, ત્યાં વિરહ ભાવને લઇને એંશી ભાંગા થાય છે; અને સત્યાવીશ ભાંગાનો અભાવ છે.

૧ ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ. તેના સાત ભાંગા છે! સર્વે નારકીયો ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા છે કારણ કે પ્રત્યેક નરકે પોતાની સ્થિતિની અપેક્ષાએ જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકીઓ સદા ઘણું હોવાથી તેમજ નારકીના ભવમાં ક્રોધનો ઉદય ઘણો હોવાથી સર્વે ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા હોય છે.

દ્વિકસંયોગીના છ ભાંગા.

૧ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં હોય અને માનનો ઉપયોગ કરનાર એક હોય છે એ પહેલો ભાંગો.

૨ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણા અને માનનો ઉપયોગ કરનારા પણ ઘણા હોય, એ બીજો ભાંગો.

૩ અથવા ક્રોધના ઉપયોગ કરનારા ઘણા અને માયાનો ઉપયોગ કરનાર એક હોય એ ત્રીજો ભાંગો.

૪ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણા અને માયાનો ઉપયોગ કરનારા પણ ઘણા હોય એ ચોથો ભાંગો.

૫ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણા અને લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક હોય એ પાંચમો ભાંગો.

૬ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને લોભનો ઉપયોગ કરનારા પણ ઘણાં હોય, એ છઠ્ઠો ભાંગો.

ત્રિક સંયોગી બાર ભાંગા.

૧ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને માનનો તથા માયાનો ઉપયોગ કરનાર એક એક, એ પહેલો ભાંગો.

૨ ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, માનનો ઉપયોગ કરનાર એક અને માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, એ બીજો ભાંગો.

૩ ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, માનનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને માયાનો ઉપયોગ કરનાર એક, એ ત્રીજો ભાંગો.

૪ ક્રોધ, માન અને માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, એ ચોથો ભાંગો.

એવી રીતે ક્રોધ, માન અને લોભના ચાર ભાંગા મળીને સર્વ મળીને બાર ભાંગા થયા. દ્વિકસંયોગીના સાત અને ત્રિકસંયોગીના છ સાથે મળીને સર્વ મળીને ઓગણીશ ભાંગા થયા.

ચતુઃસંયોગી આઠ ભાંગા.

૧ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, અને માન, માયા અને લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક એક—એ પહેલો ભાંગો.

૨ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, માન તથા માયાનો ઉપયોગ કરનાર એક એક અને લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં એ બીજો ભાંગો.

૩ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને માનનો ઉપયોગ કરનાર એક અને માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક એ ત્રીજો ભાંગો.

૪ અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણા, માનનો ઉપયોગ કરનાર એક, અને માયા તથા લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, એ ચોથો ભાંગો.

૫ અથવા ક્રોધ અને માનનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને માયા તથા લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક એક એ પાંચમો ભાંગો.

૬ અથવા ક્રોધ અને માનનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં, માયાનો ઉપયોગ કરનાર એક અને લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં-એ છઠ્ઠો ભાંગો.

૭ અથવા ક્રોધ, માન અને માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક, એ સાતમો ભાંગો.

૮ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં—એ આઠમો ભાંગો.

એ પ્રમાણે જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકીઓના કુલ મળીને સત્યાવીશ ભાંગા જાણવા.

જઘન્ય સ્થિતિમાં ઘણાં નારકીઓ હોય છે, તેથી ક્રોધના ઉપયોગને વિષે સર્વે બહુવચનમાં કહેલા છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસમાં પ્રત્યેક નરકાવાસની અંદર સમયથી અધિક એવી જઘન્ય સ્થિતિમાં રહેલા નારકીઓમાં શું ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે? કે માનનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે? કે માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે? કે, લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક છે, અને ઘણાં પણ છે: અથવા ક્રોધનો અને માનનો ઉપયોગ કરનાર એક છે. અથવા ક્રોધનો ઉપયોગ કરનાર એક અને માનનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે, એવી રીતે ચોરાશી ભાંગા થાય છે. અહિં ચોરાશી ભાંગા એવી રીતે થાય છે કે, સમયથી અધિક એવી જઘન્ય સ્થિતિને માંડીને સંખ્યાના સમયથી અધિક એવી જઘન્ય સ્થિતિ સુધીમાં નારકીઓ હોતા નથી, તો પણ જો કદિ હોય તો એક અથવા અનેક હોઇ શકે છે, તેથી ક્રોધાદિકના ઉપયોગમાં એક નારકીને લઇને ચાર વિકલ્પ થાય અને બીજા ક્રોધાદિકના ઉપયોગમાં ઘણાં નારકીઓને લઇને પણ ચાર ભાંગા થાય, તે ચાર ભાંગાને દ્વિકનો સંયોગ કરતાં ચોવીશ ભાંગા થાય, તે આ પ્રમાણે, ક્રોધ તથા માનના ઉપયોગમાં એક અને ઘણાં પણે ચાર ભાંગા તેવી રીતે ક્રોધ તથા માયાના ચાર ભાંગા, ક્રોધ તથા લોભના ચાર ભાંગા, માન તથા માયાના ચાર ભાંગા. માન તથા લોભના ચાર ભાંગા અને માયા તથા લોભના ચાર ભાંગા એમ દ્વિકના સંયોગમાં ચોવીશ ભાંગા થાય છે.

તેને જ્યારે ત્રિકનો સંયોગ કરીએ ત્યારે બત્રીશ ભાંગા થાય છે. તે આ પ્રમાણે, ક્રોધ, માન, તથા; માયાને એકના ઉપયોગમાં એક ભાંગો અને તેઓમાં માયાના ઉપયોગમાં ઘણાંઓને લેતાં બીજો ભાંગો એ બને ભાંગાને માનના ઉપયોગમા એકને લઇને બે ભાંગા અને તેમના ઉપયોગમાં ઘણાંઓને લઇ બીજા બે, એમ ચાર ભાગા થાય, પછી ક્રોધના ઉપયોગમાં એકને લઇને ચાર અને બીજા ક્રોધના ઉપયોગમાં ઘણાંને લઇને ચાર એટલે ક્રોધ, માન અને માયાના ત્રિક સંયોગથી આઠ ભાંગા થયા. તેવી રીતે ક્રોધ, માન અને લોભના ઉપયોગમાં બીજા આઠ ક્રોધ, માયા અને લોભના

ઉપયોગમાં બીજા આઠ અને તેવીજ રીતે માન, માયા અને લોભના ઉપયોગમાં આઠ–એમ કુલ મળી બત્રીશ ભાંગા થાય છે,

પછી ચાર સંયોગે સોળ ભાંગા થાય તે આ પ્રમાણે ક્રોધાદિકના ઉપયોગમાં એકને લઇને એક ભાંગો અને લોભના ઉપયોગમાં ઘણાંઓને લઇને બીજો ભાંગો તે બન્ને ભાંગા માયાના ઉપયોગમાં એકને લઇને અને બીજા બે માયાના ઉપયોગમાં ઘણાંને લઇ એમ ચાર ભાંગા થાય, તે ચારે ભાંગા માનના ઉપયોગમાં એકને લઇને અને બીજા ચાર માનના ઉપયોગમાં ઘણાંઓને લઇને એમ એ આઠ ભાંગા થાય, તે આઠે ભાંગા ક્રોધના ઉપયોગમાં એકને લઇને અને બીજા આઠ ભાંગા ક્રોધના ઉપયોગમાં ઘણાંને લઇ સેનાં બે મળીને સોળ ભાંગા થાય, પછી કુળ બધા મળીને એંશી ભાંગા થાય છે.

એ ભાંગા નારકીની જઘન્ય સ્થિતિ કે, જે એક વગેરે સંખ્યાતા સમયથી અધિક છે, તેની અંદર થાય છે, અને અસંખ્યાતા સમયથી અધિક એવી નારકીની જઘન્ય સ્થિતિને માંડીને લઇએ તો સત્યાવીશ ભાંગાજ થાય છે, કારણ કે, તેમાં નારકીઓ ઘણાં હોય છે.

सत्यावीश भांगानो यंत्र.

असंयोगी १

ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા અને તે ઘણાંઓ ૧

દ્વિક સંયોગી ६

ક્રોધનો ઉપયોગ ઘણા કરનારાઓ	માનનો ઉપયોગ કરનાર એક ૧
૩	૬ ૨
૩	માયાનો ઉપયોગ કરનાર એક ૩
૩	માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં ૪
૩	લોભનો ઉપયોગ કરનાર એક ૫
૩	લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં ૬

ત્રિક સંયોગી ૧૨

ક્રોધ.	માન.	માયા	ભાંગા-અંક
૩	૧	૧	૧
૩	૧	૩	૨
૩	૩	૧	૩
૩	૩	૩	૪
ક્રોધ	માન	લોભ	
૩	૧	૧	૫
૩	૧	૩	૬
૩	૩	૧	૭
૩	૩	૩	૮
ક્રોધ	માયા	લોભ.	
૩	૧	૧	૯
૩	૧	૩	૧૦
૩	૩	૧	૧૧
૩	૩	૩	૧૨

ચતુઃ સંયોગી. ૮

ક્રોધ	માન	માયા	લોભ	
૩	૧	૧	૧	૧
૩	૧	૧	૩	૨
૩	૧	૩	૧	૩
૩	૧	૩	૩	૪
૩	૩	૧	૧	૫
૩	૩	૧	૩	૬
૩	૩	૩	૧	૭

એવી રીતે ૨૭

ક્રોધ	માન	માયા	લોભ	
૧	૧	૧	૧	૪
૩	૩	૩	૩	૪

દ્વિકસંયોગી ભાંગા ૨૪

ક્રોધ	માન	ક્રોધ	માયા
૧	૧	૧	૧
૧	૩	૧	૧
૩	૧	૩	૧
૩	૩	૩	૩

ક્રોધ	લોભ	માન	માયા
૧	૧	૧	૧
૧	૩	૧	૩
૩	૧	૩	૧
૩	૩	૩	૩

માન	લોભ	માયા	લોભ
૧	૧	૧	૧
૧	૩	૧	૩
૩	૩	૩	૩

ચતુઃસંયોગી ૧૬

ક્રોધ	માન	માયા	લોભ
૧	૧	૧	૧
૧	૧	૧	૩
૧	૧	૩	૧
૧	૧	૩	૩
૧	૩	૧	૧
૧	૩	૧	૩
૧	૩	૩	૧
૩	૧	૧	૩
૩	૧	૧	૧
૩	૧	૧	૩
૩	૧	૩	૧
૩	૧	૩	૩
૩	૩	૧	૧
૩	૩	૧	૩
૩	૩	૩	૧
૩	૩	૩	૩

ત્રિકસંયોગી ભાંગા ૩૨

ક્રોધ	માન	માયા
૧	૧	૧
૧	૧	૩
૧	૩	૧
૧	૩	૩
૧	૧	૧
૩	૧	૩
૩	૩	૧
૩	૩	૩
૩		

ક્રોધ	માન	લોભ
૧	૧	૧
૧	૧	૩
૧	૩	૧
૧	૩	૩
૩	૧	૧
૩	૧	૩
૩	૩	૧
૩	૩	૩

ક્રોધ	માયા	લોભ
૧	૧	૧
૧	૧	૩
૧	૩	૧
૧	૩	૩
૩	૧	૧
૩	૩	૩
૩	૩	૧
૩	૩	૩

માન	માયા	લોભ
૧	૧	૧
૩	૧	૩
૧	૩	૧
૩	૩	૩
૩	૧	૧
૩	૧	૩
૩	૩	૧
૩	૩	૩

હવે બીજું અવગાહના દ્વાર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, કે ભગવન્, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસમાં પ્રત્યેક નરકાવાસને વિષે નારકીના અવગાહના[1] સ્થાન કેટલા કહ્યા છે?

ભગવાન્ કહે છે—હે ગૌતમ, તે નારકીને અવગાહના સ્થાન અસંખ્યાતા કહ્યા છે. તેમાં જે જઘન્ય અવગાહના છે, તે સર્વ નરકની અંદર અંગુલના અસંખ્યાતા ભાગ છે. તે જઘન્ય અવગાહના એક પ્રદેશે અધિક અને બે પ્રદેશે અધિક તેમ અસંખ્યાતા પ્રદેશ સુધી અધિક હોય છે. તે જઘન્યા અવગાહના નારકીને યોગ્ય એવી ઉત્કૃષ્ટી અવગાહના જુદી જુદી છે. જેમ તેને પહેલે નરકે ઉત્કૃષ્ટી અવગાહના તે તેને પાંચ કે સાત ધનુષ્ય, ત્રણ હાથ અને છ આંગળ છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, એ રત્નપ્રભા પૃથિવીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસમાં એક એક નરકાવાસે જઘન્ય અવગાહનામાં વર્ત્તતા એવા નારકી શું ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં હોય છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે—હે ગૌતમ, તે જઘન્ય અવગાહનાને વિષે એટલે તે એકાદિ સંખ્યાતા પ્રદેશથી અધિક એવી જઘન્ય અવગાહનાને વિષે વર્ત્તતા એવા નારકી થોડા હોય છે, તેથી ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનાર એક પણ હોય તેથી તેના એંશી ભાંગા થાય છે; અને યાવત્ સંખ્યાતા પ્રદેશથી અધિક જઘન્ય-અવગાહનામાં અને અસંખ્યાતા પ્રદેશથી અધિક જઘન્ય અવગાહનાને વિષે અને તેને યોગ્ય એવી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાને વિષે વર્ત્તતા એવા અને નારકીઓ ઘણાં હોય છે. તેઓમાં ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને માન, માયા, અને લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં અને એક હોવાના સંભવથી સત્યાવીશ ભાંગા થાય છે.

કદિ અહિં શંકા થાય કે, જે જઘન્ય સ્થિતિવાળા અને જઘન્ય અવગાહનાવાળા છે, તેઓને જઘન્ય સ્થિતિપણે સત્યાવીશ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય અને જઘન્ય-અવગાહનાને લઇને એંશી ભાંગા થાય એ વિરોધ આવે છે? તેના સમાધાનમાં કહેવાનું કે, જઘન્ય સ્થિતિવાળાને પણ જઘન્ય અવગા-

[1] જેમાં શરીર અવગાહના કરે—રહે તે અવગાહના અર્થાત્ તે શરીરના આધારભૂત ક્ષેત્ર, તેના સ્થાન એટલે પ્રદેશની વૃદ્ધિથી થયેલા વિભાગ તે અવગાહના સ્થાન કહેવાય છે.

હનાને કાળે એશીજ ભાંગા થાય, તે યુકત છે, કારણ કે, ઉત્પત્તિ કાળના ભાવીપણાને લઇને જઘન્ય અવગાહનાઓ થોડી હોય છે. વળી જે જઘન્ય સ્થિતિવાળાઓના સત્યાવીશ ભાંગા કહ્યાં છે, તે જઘન્ય અવગાહનાને જેઓ ઉલ્લંઘન કરી ગયા હોય તેમના સમજવા.

હવે શરીરદ્વાર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીશ લાખ નરકાવાસમાં પ્રત્યેક નરકાવાસે નારકીના જીવોને કેટલા શરીર[1] કહ્યા છે?

ભગવાન્ કહે છે–હે ગૌતમ, તેમને વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એવા ત્રણ શરીરો કહ્યાં છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તેજ રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વીશે વૈક્રિય શરીરમાં રહેલા એવા નારકીઓ શું ક્રોધને ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે?

અહીં વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ–ત્રણે શરીરને વિષે સત્યાવીશ ભાંગા કહેવા–(જાણી લેવા.)

જો કે મૂળ પાઠમાં વૈક્રિય શરીરને વિષે સત્યાવીશ ભાંગા કહ્યા છે, તથાપિ જે ભાંગાની પ્રરૂપણા સ્થિતિને આશ્રીને અને અવગાહનાને આશ્રીને તેવીજ રીતે જોઇ લેવી–સમજી લેવી. કારણ કે, તે પ્રરૂપણાનો અહીં અવકાશ નથી અને જે શરીરને આશ્રીને ભાંગાની પ્રરૂપણા છે તેનો અહિં અવકાશ છે; એવીરીતે બીજે પણ વિચારી લેવું. એકલા વૈક્રિય શરીરના સૂત્ર પાઠ ઉપરથી વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ શરીરો લેવા અને ત્રણેની અંદર સત્યાવીશ ભાંગા કહેવા.

અહિં શંકા થાય છે કે, વિગ્રહ–શરીરની ગતિમાં કેવળ જે તૈજસ અને કાર્મણ શરીર છે, તેઓ અલ્પ હોય છે, તો તેમના પણ એશી ભાંગા છે એમ કેમ કહયું?

તેના સમાધાનમાં કહે છે કે, તે કહેવું સત્ય છે, પરંતુ જે તૈજસ અને કાર્મણ શરીર કેવળ વૈક્રિય શરીરને અનુસરીને રહેલા છે, તે શરીરનો

---

१ શરીર પાંચ પ્રકારના હોય છે. તેઓમાંથી કેટલા શરી હોય છે? એ પ્રશ્ન.

અહિં આશ્રય લેવાનો છે, પણ જે વૈક્રિય શરીરને અનુસરીને રહેલા નથી, તેમનો આશ્રય લેવાનો નથી, એટલે સત્યાવીશ ભાંગા જ થઇ શકે.

અહિં બે શરીરનોજ નિર્દેશ કરવો જોઇએ છતાં ત્રણ શરીર કહ્યાં છે, તે ત્રણેની અત્યંત સમાનતા દર્શાવવાને કહેલ છે.

હવે સંહનનદ્વાર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે જેટલા નારકી છે, તેમના શરીર કેવા સંહનન (સંઘયણ) વાળા કહ્યાં છે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, વજ્રઋષભ, નારાચ આદિ છ સંઘયણ કહેવાય છે, તે બધામાંથી એક પણ સંઘયણ તે નારકીને હોતી નથી, તેથી તે અસંહનની છે, અસ્થિનો જે સંચય તે સંહનન કહેવાય છે, તે નારકીને અસ્થિ હોતા નથી શિરા—નાડી હોતી નથી અને નસો હોતી નથી. જે પુદ્ગલો અનિષ્ટ, કુરૂપ, અપ્રિય, અશુભ મનને સારા લાગે નહી તેવા અને વારંવાર સંભારતા જે ગમે નહીં તેવા હોય છે, તેવા પુદ્ગલોના સંઘાત રૂપે તેમના શરીર બંધાએલા હોય છે.

ઉપર પ્રમાણે પુદ્ગલોને આપેલા વિશેષણો પ્રાયઃ એક અર્થવાળા છે, તે પુદ્ગલોની ઉત્કૃષ્ટ અનિષ્ટતાને પ્રતિપાદન કરવા માટે આપેલા છે, તે નારકીના પુદ્ગલો અનિષ્ટ છે. કદિ અનિષ્ટ હોય પણ જ્યાં સુંદર હોય તો તે સારા લાગે છે, તેથી કહે છે કે, તે અકાંત છે-સુંદર નથી. કદિ સુંદર ન હોય તો પણ કદિ હોઇ કારણને પ્રીતિકારક થાય, પણ તે 'અપ્રિય' છે. એટલે અપ્રીતિ થવાના કારણ રૂપ છે, તેવા શા માટે છે ? તેથી કહે છે કે તે 'અશુભ' છે, એટલે તેમનો સ્વભાવજ અશુભ છે. ત્યારે તેવ. અશુભ તે. સ્વભાવ રીતે પણ હોય, તેથી કહે છે કે તે 'અમનોજ્ઞ' છે એટલે તેને મનમાં અનુભવ કરતાં તે ઘણાં અશુભ લાગે છે. તેવ. તે કોઇ કેટલાંક સારાં લાગે તેથી કહે છે કે તે 'અમનામ' છે, એટલે તેમને વારંવાર મનમાં સંભારતાં તે અણગમતા લાગે તેવા છે. આ પ્રમાણે તે નારકીના પુદ્ગલ ઉત્કૃષ્ટ અનિષ્ટતાને દર્શાવનારા છે. તેવા પુદ્ગલો તે નારકીના શરીરમાં સંઘાત થઇને રહેલા છે.

હવે સંસ્થાન દ્વાર કહે છે

ગૌતમસ્વામી પુછે છે કે હે ભગવન્ તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકીઓનાં શરીર કેવા સંસ્થાનવાળાં કહ્યાં છે? એટલે તે નારકીના શરીરનો આકાર કેવો હોય છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે નારકીના શરીર બે પ્રકારે કહ્યા છે, એક ભવધારણીય એટલે જન્મતાં વેંતજ ધારણ કરી શકાય તેવાં અર્થાત્ જન્મ લઈ શકાય તેવા અને બીજા ઉત્તરવૈક્રિય એટલે પહેલા વૈક્રિય શરીરની અપેક્ષાએ ઉત્તરકાળે આગળે કાળે થાય તેવા. તેમાં જે ભવધારણીય શરીરવાળા છે, તે સર્વેને અશુભ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, અને જે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરવાળા નારકો છે, તે પણ અશુભસંસ્થાનવાળા કહ્યાં છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે નારકીઓ અશુભ સ્થાને રહેલા છે, તેઓ શું ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા છે?

ભગવાન કહે છે— હે ગૌતમ, તેમના સંબંધમાં પણ સત્તાવીશ ભાંગા કહેવા.

લેશ્યા દ્વાર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા નારકીને કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા નારકીને એક કાપોત લેશ્યા જ કહેલી છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, શું કાપોત લેશ્યામાં રહેલા નારકીઓને ક્રોધના ઉપયોગ કરનારા કહ્યા છે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તેમાં પણ સત્તાવીશ ભાંગા સમજવા.

હવે દ્રષ્ટિદ્વાર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે રત્નપ્રભા નારકીને વિષે રહેલા [illegible] છે? કે શું? [illegible]

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તેઓ ત્રણે દ્રષ્ટિવાળા છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તેમાંના જે સમ્યગ્દ્રષ્ટિ [illegible] છે!

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, [illegible] સત્તાવીશ ભાંગા [illegible] છે, [illegible] સત્તાવીશ ભાંગા [illegible] છે, અને સમ્યગ્ [illegible] લેશ્યા કહેલ છે.

મિશ્રદ્રષ્ટિ—મિશ્રદ્રષ્ટિના એંશી ભાંગા થાય છે. કારણ કે, મિશ્રદ્રષ્ટિ ઘણાં થોડા હોય છે, અને તેનો ભાવ પણ કાળને લઇને અલ્પ હોય છે, એટલે કોઇ એક મળી આવે છે. એટલે એંશી ભાંગા થાય છે.

હવે જ્ઞાનદ્વાર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા નારકીઓ શું જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તેઓ જ્ઞાની પણ છે, અને અજ્ઞાની પણ છે. તેમાં ત્રણ જ્ઞાન નિયમિત રીતે છે અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે છે.

જે સમકિતવાળા જીવ નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓને પ્રથમ સમયથી આરંભીને ભવપ્રત્યય એટલે પોતાના ભવની પ્રતીતિ આપનારું અવધિ જ્ઞાન હોઇ શકે, તેથી તેઓને ત્રણ જ્ઞાન નિયમથીજ હોય છે, અને જે મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવ હોય તેઓ સંજ્ઞી તથા અસંજ્ઞીથી ઉપજે છે, તેઓમાં જેઓ સંજ્ઞીથી ઉપજેલા છે, તેઓને ભવ પ્રત્યય જ્ઞાનથી વિભંગ થાય છે, એટલે તેઓ અજ્ઞાની હોય છે, અને જે અસંજ્ઞીથી ઉપજેલા છે, તેઓને પહેલા અંતર્મુહૂર્તથી પર વિભંગ જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ છે. એથી કરીને તેમને પૂર્વે બે અજ્ઞાન હોય છે. અને પાછળથી વિભંગની ઉત્પત્તિ થતાં ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે. તેથીજ કહ્યું છે કે, તે નારકીને કોઇવાર વિકલ્પે અજ્ઞાન હોય છે, એટલે કોઇવાર બે અજ્ઞાન અને કોઇવાર ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે, તેને માટે અન્ય સ્થલે પણ કહેલું છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે. હે ભગવન્ તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા નારકી અભિનિબોધિક જ્ઞાનમાં વર્તતા હોય ત્યારે તેઓ ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા હોય છે કે નહીં?

ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, તેઓને પણ સત્યાવીશ ભાંગા જાણવા.

અહિં અભિનિબોધિક જ્ઞાનની પેઠે સત્યાવીસ ભાંગા એ સહિત પહેલા ત્રણ જ્ઞાન અથવા અજ્ઞાન કહેવા. તેમાં જે અહિં ત્રણ જ્ઞાન કહેવામાં આવ્યા છે. તે અભિનિબોધિક જ્ઞાનને [illegible] સમ્યગ્ જ્ઞાન કહેવા. અને જે ત્રણ અજ્ઞાન કહ્યા છે, નહીં તો [illegible] અજ્ઞાન કે જે વિભંગ [illegible] છે તેમાં મતિ-અજ્ઞાન અને [illegible] તેથી ભાંગા થઇ શકે છે. કારણકે, તેઓ [illegible] હોય છે કેમકે, તેઓ

જઘન્ય અવગાહનાવાળા હોવાથી જઘન્ય અવગાહનાના આશ્રયથીજ તેમના એશી ભાંગા સમજવા.

હવે યોગદ્વાર કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા નારકીના જીવો શું મનોગી છે, વચનયોગી છે, કે કાયયોગી છે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તેઓ ત્રણે યોગવાળા છે, એટલે, મનોયોગી પણ છે, વચનયોગી પણ છે, અને કાયયોગી પણ છે, તેઓ જ્યારે મનોયોગમાં રહેલા હોય ત્યારે તેમના સત્યાવીશ ભાંગા કહેવા અને કાયયોગમાં રહેલા હોય ત્યારે પણ તેના સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા.

અહિં જોકે કેવળ કાર્મણ કાયાના યોગમાં તેના એશી ભાંગા થવાનો સંભવ છે, તથાપિ તે અહિં કહેવાની ઇચ્છા ન હોવાથી અને જે આ કહેલ છે, તે એક સામાન્ય કાયયોગને આશ્રીને કહ્યું છે, તેથી કાયયોગના પણ સત્યાવીશ ભાંગા કહેલા છે.

હવે ઉપયોગદ્વાર કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા નારકી સાગારોપયોગી છે કે અનાગારોપયોગી છે ?

આકાર એટલે વિશેષ અંશને ગ્રહણ કરવાની જે શક્તિ, તે શક્તિથી યુક્ત તે સાકાર અર્થાત્ જ્ઞાનોપયોગે સહિત અને તેનાથી રહિત તે અનાકાર એટલે સામાન્યગ્રાહી અર્થાત્ કેવળદર્શનોપયોગી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે રત્નપ્રભા પૃથ્વીને વિષે રહેલા સાગરોપયોગી નારકી ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનારા છે કે નહીં ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તેના પણ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવાના છે; અને એવી રીતે અનાગારોપયોગી નારકીના પણ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવાના છે.

આ પ્રમાણે સ્થિતિ વગેરે જે દશ દ્વાર રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકીને કહ્યા છે, તેજ પ્રમાણે બાકીની પૃથ્વીઓના દશ દશ દ્વાર સમજવા.

માત્ર તેઓમાં લેશ્યાદ્વારની અંદર કાંઇક વિશેષ છે. કારણ કે, લેશ્યાઓની અંદર ભેદ રહેલો છે, તેથી તે બતાવા માટે નીચે પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ આપે છે.

"પહેલી તથા બીજી પૃથ્વીને વિષે કાપોત લેશ્યા છે, ત્રીજી વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના ઉપરને પાથડે કાપોત લેશ્યા અને નીચેને પાથડે નીલ લેશ્યા હોય છે, ચોથી પૃથ્વીને વિષે એકલી નીલ લેશ્યાજ હોય છે, પાંચમી પૃથ્વીને વિષે મિશ્ર લેશ્યા એટલે નીલ તથા કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છે. છઠ્ઠી પૃથ્વીને વિષે એકલી કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છે અને સાતમી પૃથ્વીને વિષે પરમ કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છે."

અહિં નારકીનો અધિકાર સંપૂર્ણ થયો છે.

હવે ભવનપતિનો અધિકાર કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, જે અસુરકુમારોના ચોસઠ લાખ આવાસસ્થાનકો છે, તે પ્રત્યેક આવાસસ્થાનકને વિષે તેમના સ્થિતિસ્થાન (આયુષ્યના વિભાગ) કેટલા કહેલા છે?

ભગવન્ કહે છે કે હે ગૌતમ, તે અસુરકુમારોના [illegible]

[illegible]

હવે પૃથ્વીકાયનો અધિકાર કહે છે.

[illegible]

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે પૃથ્વીકાય જીવોના અસંખ્યાતા સ્થિતિ સ્થાન કહેલા છે. તે જઘન્ય સ્થિતિથી તે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સ્થાન સુધીના જાણવા.

ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, તે પૃથ્વીકાયના અસંખ્યાતા લાખ આવાસો છે, તે પ્રત્યેક આવાસમાં જઘન્ય સ્થિતિમાં રહેનારા પૃથ્વીકાય જીવો શું ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે, કે માનનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે, કે માયાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે કે, લોભનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે પૃથ્વીકાય જીવો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ–એ બધાનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં છે. તેથી તે પૃથ્વીકાય જીવો એક એક કષાયનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં મળી, તેથી તે સર્વ સ્થાનોમાં એટલે દશે સ્થાનોમાં અભંગ છે. વિશેષમાં માત્ર તે લેશ્યામાં તેમના એંશી ભાંગા થાય છે.

પૃથ્વીકાય જીવોને લેશ્યાદ્વારમા માત્ર તેજોલેશ્યાજ હોય છે. તે આ પ્રમાણેઃ–જ્યારે દેવલોકમાથી ચ્યવીને કોઇ દેવતા એક અથવા અનેક પૃથ્વીકાય જીવોની અંદર ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તે એકપણે રહેવાથી તેના એંશી ભાંગા થઇ શકે છે.

આ પૃથ્વીકાય જીવોના દશ દ્વારમાથી અહિં માત્ર એકજ દ્વાર લેવું છે, તે પછી બાકીના નવ દ્વાર નારકીની જેમ સમજી લેવા. તેમાં એટલું વિશેષ કે, તેમનુ નાનાત્વ એટલે વિવિધપણું પણ પ્રશ્ન તથા ઉત્તરથી જાણી લેવું તે પૃથ્વીકાય જીવોના શરીર વગેરે સાત દ્વારો પણ સમજી લેવા તે આ પ્રમાણે –

શરીરદ્વાર–તે પૃથ્વીકાય જીવોને ઔદારિક, તૈજસ અને કાર્મણ–એ ત્રણે શરીર હોય છે. ક્રોધ તથા માનનો ઉપયોગ વગેરે કહેવાનું છે. તેમના પુદગળો શરીર રૂપે પરિણામ પામવાનુ પણ પૂર્વવત્ છે.

સંસ્થાન દ્વાર–પૃથ્વીકાય જીવોને ભવધારણીય પ્રમુખ બે પ્રકારના શરીરનો અભાવ છે. તેથી તેમા હુંડસંસ્થાન એટલુંજ કહેવાનું છે.

લેશ્યાદ્વાર–પૃથ્વીકાય જીવોનેકૃષ્ણ લેશ્યાથી તેજોલેશ્યા સુધીની લેશ્યાઓ કહેલી છે; અને ત્યાં સુધી અભંગક છે, અને તેજોલેશ્યામાં એંશી ભાંગા થાય છે.

દૃષ્ટિદ્વાર-પૃથ્વીકાય જીવો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

જ્ઞાનદ્વાર-પૃથ્વીકાય જીવો જ્ઞાની કે અજ્ઞાની નથી. નિયમથી અજ્ઞાની છે.

યોગદ્વાર-પૃથ્વીકાય જીવો મનોયોગી અને વચનયોગી નથી પણ કાયયોગી છે.

અપકાય જીવો પણ પૃથ્વીકાય જીવોની જેમ સમજવા. તેઓ દશ સ્થાન (દ્વાર) માં અભંગક છે, માત્ર તેજોલેશ્યામાં તેમના એંશી ભાંગા થાય છે; કારણ કે, તેમાં દેવતા ઉત્પન્ન થાય છે.

તેઉકાય અને વાયુકાય જીવોને દશ સ્થાનમાં પણ અભંગક છે, કારણ કે, ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનારા એવા તેઓ ઘણાં હોય છે, અને તેમાં દેવતાઓ ઉત્પન્ન થતા નથી. તેમ વળી તેમનામાં તેજોલેશ્યા નથી, અને તે પછી તેને સંભવ છે, તેથી એંશી ભાંગા પણ ન થાય, એટલે તે અભંગક છે. તેઓમાં બધું [illegible] પૃથ્વીકાયના જીવોની જેમ સમજવા. ફક્ત વાયુકાય જીવોની અંદર શરીર[illegible]ની અંદર એમ જાણવું.

વનસ્પતિકાયના સંબંધમાં પૃથ્વીકાયની જેમજ સમજી લેવું. કારણ કે, તેના દશે સ્થાનોમાં ભાંગા થવાનો અભાવ છે. અને તેજોલેશ્યામાં તેવીજ રીતે એંશી ભાંગા થઈ શકે તેમ છે.

[illegible] કહે છે કે, પૃથ્વીકાય, અપકાય અને વનસ્પતિકાય જીવોના દૃષ્ટિ[illegible] સમ્યકત્વ થાય, એમ કર્મ[illegible] કહેલું છે તે [illegible] મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન અને [illegible] છે. એમ હોવાને તેમના એંશી ભાંગા સમ્યક્દર્શન [illegible] અને શ્રુતજ્ઞાનના અંદર કેમ ન થાય?

[illegible] કહે છે કે [illegible] એંશી ભાંગા થઈ શકે નહીં. [illegible] વિરલ છે, [illegible] છે. [illegible] કહેલું છે કે તેમા [illegible]

[illegible] છે. તે સ્થાનને [illegible] એંશી ભાંગા સમજવા.

એટલે [illegible] જઘન્ય [illegible] સ્થિતિમાં [illegible], મધ્યમ [illegible] ની [illegible]માં પણ અને

મિશ્રદષ્ટિને વિષે ચાર–એમ નારકીના એંશી ભાંગા કહેલા છે; અને જે વિકલેંદ્રિય જીવોને તેઓના પણ મિશ્રદષ્ટિને વર્જીને એ સ્થાનોમાં એંશી ભાંગા કહેલા છે; કારણકે તેઓ ઘણાં અલ્પ છે અને તેમને એક એક પણ ક્રોધાદિકના ઉપયોગનો સંભવ છે, અને વિકલેંદ્રિય અને એકેંદ્રિય જીવોની અંદર મિશ્રદ્રષ્ટિ હોતી નથી, તેથી વિકલેંદ્રિય જીવોને અશીતિ-ભાંગાનો સંભવ પણ નથી. કેટલાએક વૃદ્ધ પુરૂષોએ આ સૂત્રની કોઈ વાચનાથી જ્યાં અશીતિ શબ્દ છે, ત્યાં અભંગક એવી વ્યાખ્યા કરેલી છે.

આ વિષે વિશેષ કહેવા માટે કહે છેઃ–

એમાં એટલુ વિશેષ છે કે, તેમને સમ્યકત્વમાં, આભિનિબોધિકમાં અને શ્રુતજ્ઞાનમાં અધિક એંશી ભાંગા થાય છે.

કહેવાનો આશય એવો છે કે, દષ્ટિદ્વારમાં અને જ્ઞાનદ્વારમાં નારકીના સત્યાવીશ ભાંગા કહેલા છે અને વિકલેંદ્રિયના અધિક એવા એંશી ભાંગા કહેલા છે; તે સમ્યકત્વ, આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં થાય છે, કારણ કે, ઘણાંજ એવા વિકલેંદ્રિય જીવોને સાસ્વાદન ભાવવડે સમ્યકત્વ થાય છે, અને તેઓ અલ્પ હોય છે એટલે તેમને એકપણાનો સંભવ હોવાથી તેમના અશીતિ ભાગા થઈ શકે છે. એવી રીતે આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમા સમજી લેવુ.

હે ગૌતમ, જે સ્થાનોમા નારકીના સત્યાવીશ ભાંગા કહ્યા છે, તે સ્થાનોમા બેઇંદ્રિય, તેઇંદ્રિય અને ચોરિંદ્રિય જીવોને અભંગક છે એટલે ભાગાનોજ અભાવ છે.

અહિં એમ સમજવાનુ છે કે, આહિં જે સ્થાનો કહ્યા છે, તે પ્રથમ કહેલા એંશી ભાગાના સ્થાનોમાથી બાકી રહેલા સ્થાનો સમજવા અને જે અભંગક–ભાગાનો અભાવ કહ્યો તે ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનારાઓ એકી સાથે ઘણા હોવાના સંભવને લઇને કહ્યો છે.

આ સ્થળે વિકલેંદ્રિય અથવા [illegible] જીવોના સૂત્રોની જેમ [illegible] એટલુ વિશેષ છે કે, લેશ્યાદ્વારમાં તેજોલેશ્યા [illegible]

દષ્ટિદ્વારમા બેઇંદ્રિય જીવના [illegible] એવો ઉત્તર છે કે, તે બેઇંદ્રિય જીવો સમ્યગ્દષ્ટિ પણ છે અને મિથ્યાદષ્ટિ પણ છે, પરંતુ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ નથી.

સમ્યગ્દર્શનમાં રહેલા બેઇંદ્રિયજીવો ક્રોધનો ઉપયોગ કરનારા છે કે [illegible]
ઇ? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેના સેંશી ભાંગા થાય એમ કહેવું.

જ્ઞાનદ્વારમાં બેઇંદ્રિયોના પ્રશ્નમાં એવો ઉત્તર છે કે, તે બેઇંદ્રિયજીવો જ્ઞાની છે, અને અજ્ઞાની પણ છે, તેમાં જે જ્ઞાની છે તે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની છે, એમ સમજવું. [illegible] તેના [illegible] ભાંગા સમજવા.

યોગદ્વારમાં–બે ઇંદ્રિય જીવોના પ્રશ્નમાં એવો ઉત્તર છે કે, તે બેઇંદ્રિયજીવો મનોયોગી નથી, પણ વચનયોગી અને કાયયોગી છે. બાકીનું તેજ પ્રમાણે સમજવું–એજ પ્રમાણે તેઇંદ્રિય અને ચોઇંદ્રિય જીવોના સંબંધે પ્રશ્નોત્તર રૂપે સમજવા.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જે પંચેંદ્રિય તિર્યંચયોનિના જીવો છે, તે નારકીના જીવોની જેમ સમજવા. વિશેષમાં એટલું કે, જ્યાં કે તેમના સત્યાવીશ ભાંગા હોય ત્યાં કે અભંગક કરવું, એટલે ત્યાં [illegible] અભાવ સમજવો. અહિં સમજવાનું કે, જ્યાં નારકોના સત્યાવીશ ભાંગા હોય છે, ત્યાં પંચેંદ્રિય તિર્યંચજીવોના ભાંગા હોતા નથી [illegible] સ્થિતિ વગેરેમાં હોય છે, તે પ્રથમ દર્શાવેલું છે, અને તે ભાંગાને અભાવ [illegible] ક્રોધાદિનો ઉપયોગ કરનારા ઘણા હોવાથી. [illegible] હોઇ શકે છે;
[illegible] બધા સૂત્રો નારકીની જેમ જાણવું

શરીરદ્વારમાં એટલે [illegible] કે.–[illegible] તિર્યંચ [illegible] જીવો [illegible] અને તે ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ [illegible] તે સર્વમાં ભાંગાનો અભાવ છે

[illegible]

સંઘયણદ્વારમાં– [illegible]
[illegible] [illegible]

સંસ્થાનદ્વારમાં [illegible]
[illegible] [illegible]

લેશ્યાદ્વારમાં [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

મિશ્રદૃષ્ટિને વિષે ચાર-એમ નારકીના એંશી ભાંગા કહેલા છે; અને જે વિકલેંદ્રિય જીવોને તેઓના પણ મિશ્રદૃષ્ટિને વર્જીને એ સ્થાનોમાં એંશી ભાંગા કહેલા છે; કારણકે તેઓ ઘણાં અલ્પ છે અને તેમને એક એક પણ ક્રોધાદિકના ઉપયોગનો સંભવ છે, અને વિકલેંદ્રિય અને એકેંદ્રિય જીવોની અંદર મિશ્રદૃષ્ટિ હોતી નથી, તેથી વિકલેંદ્રિય જીવોને અશીતિ-ભાંગાનો સંભવ પણ નથી. કેટલાએક વૃદ્ધ પુરૂષોએ આ સૂત્રની કોઈ વાચનાથી જ્યાં અશીતિ શબ્દ છે, ત્યાં અભંગક એવી વ્યાખ્યા કરેલી છે.

આ વિષે વિશેષ કહેવા માટે કહે છે.–

એના એટલું વિશેષ છે કે, તેમને સમ્યક્ત્વમાં, આભિનિબોધિકમાં અને શ્રુતજ્ઞાનમાં અધિક એંશી ભાંગા થાય છે.

કહેવાનો આશય એવો છે કે, દૃષ્ટિદ્વારમાં અને જ્ઞાનદ્વારમાં નારકીના સત્તાવીશ ભાંગા કહેલા છે અને વિકલેંદ્રિયના અધિક એવા એંશી ભાંગા કહેલા છે, તે સમ્યક્ત્વ, આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં થાય છે, કારણ કે, કેટલાક એવા વિકલેંદ્રિય જીવોને સાસ્વાદન ભાવવડે સમ્યક્ત્વ થાય છે, અને તેઓ અલ્પ હોય છે એટલે તેમને એકપણાનો સંભવ હોવાથી તેમના એંશી ભાંગા થઈ શકે છે. એવી રીતે આભિનિબોધિક અને શ્રુતજ્ઞાનમાં સમજી લેવું.

હે ગૌતમ, જે સ્થાનોમાં નારકીના સત્તાવીશ ભાંગા કહ્યા છે, તે સ્થાનોમાં એકેંદ્રિય, બેઇંદ્રિય [illegible] જીવોને અભંગક છે એટલે [illegible] છે.

[illegible] એમ સમજવું છે [illegible] જે સ્થાનો કહ્યા છે, તે પ્રથમ કહેલ. એંશી [illegible] સ્થાનો. સમજવા અને [illegible] ઉપયોગ [illegible] [illegible] છે

[illegible] જીવોનું સૂત્રની જેમ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

દૃષ્ટિદ્વારમાં [illegible] છે કે, તે બેઇંદ્રિય [illegible] છે અને [illegible] છે, પરંતુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નથી.

સમ્યગ્દર્શનમાં રહેલા બેઇંદ્રિયજીવો ક્રોધના ઉપયોગ કરનારા છે કે નહીં? એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તેના એંશી ભાંગા થાય એમ કહેવું.

જ્ઞાનદ્વારમાં બેઇંદ્રિયોના પ્રશ્નમાં એવો ઉત્તર છે કે, તે બેઇંદ્રિયજીવો જ્ઞાની છે, અને અજ્ઞાની પણ છે, તેમાં જે જ્ઞાની છે તે મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની છે, એમ સમજવું. બાકી તેજ પ્રમાણે તેના એંશી ભાંગા સમજવા.

યોગદ્વારમાં-બેઇંદ્રિય જીવોના પ્રશ્નમાં એવો ઉત્તર છે કે, તે બેઇંદ્રિયજીવો મનોયોગી નથી, પણ વચનયોગી અને કાયયોગી છે. બાકીનું તેજ પ્રમાણે સમજવું-એજ પ્રમાણે તેઇંદ્રિય અને ચૌઇંદ્રિય જીવોના સૂત્રો પ્રશ્નોત્તર રૂપે સમજવા.

ભગવાન્ કહે છે, કે ગૌતમ, જે પંચેંદ્રિય તિર્યંચયોનિના જીવો છે, તે નારકીના જીવોની જેમ સમજવા. વિશેષમાં એટલું કે, જ્યારે તેમના સત્તાવીશ ભાંગા હોય ત્યારે અભંગક કરવું, એટલે ત્યાં ભાંગાનો અભાવ સમજવો. અહિં સમજવાનું કે, જ્યાં નારકીના સત્તાવીશ ભાંગા હોય છે, ત્યાં પંચેંદ્રિય તિર્યંચજીવોના ભાંગા હોતા નથી. અભંગક જઘન્ય સ્થિતિવગેરેમાં હોય છે, તે પ્રથમ દર્શાવેલું છે, અને તે ભાંગાનો અભાવ ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનારા ઘણા હોવાથી, એકી સાથે તેઓમાં હોઇ શકે છે; આ વિષે બધું, સૂત્રે નારકીની જેમ જાણવું.

શરીરદ્વારમાં એટલે વિશેષ છે કે,—પંચેંદ્રિય તિર્યંચ યોનિ જીવો ઔદારિક વૈક્રિય તૈજસ અને કાર્મણ-એ ચાર શરીર હોય છે. અને તે તે સર્વે [illegible] અભાવ છે

સંહનનદ્વારમાં-[illegible] તિર્યંચ જીવોને [illegible] સમજવા

સંસ્થાનદ્વારમાં-[illegible] જીવોને સમચતુરસ્ર વગેરે છ સંસ્થાનો સમજવા

લેશ્યાદ્વારમાં પંચેંદ્રિય તિર્યંચ જીવોને કૃષ્ણ લેશ્યા વગેરે છ લેશ્યાઓ સમજવી

ભગવાન્ કહે છે કે ગૌતમ, [illegible] છે, તેમ મનુષ્યોને [illegible] સમજવા. જે [illegible] એંશી ભાંગા કહેલ છે તે [illegible] મનુષ્યોના પણ એંશી [illegible] સમજવા

અહિં સમજવાનું કે, તે નારકીઓને એકાદિ સંખ્યાતા અંતસમયે અધિક એવી જઘન્ય સ્થિતિની અંદર તેમજ જઘન્ય-અવગાહના કે જે સંખ્યાતા અંત પ્રદેશથી અધિક છે, તેની અંદર તેમજ મિશ્રની અંદર એંશી ભાંગા કહેલા છે. તેની રીતે મનુષ્યોને પણ તેઓની અંદર એંશી ભાંગા થાય છે.-કારણ કે, તેઓ અલ્પ છે.

નારકી અને મનુષ્યોની સર્વ રીતે તુલ્યતા નથી, એ વાત જણાવવાને ભગવાન્ કહે છે:--

જેમાં નારકીને સત્યાવીશ ભાંગા કહેલા છે, તેમાં મનુષ્યોને અભંગક છે-ભાંગાનો અભાવ છે.

એટલે નારકીઓને જે સત્યાવીશ ભાંગાના સ્થાન, તેમની જઘન્ય સ્થિતિ તથા અસંખ્યાતા સમયથી અધિક એવી જઘન્ય સ્થિતિ વગેરે છે, તેઓની અંદર જઘન્ય સ્થિતિમાં વિશેષ કહેવાની ઇચ્છાને લઇને તે સિવાયના સ્થાનોમા મનુષ્યોને અભંગક છે. કારણ કે, નારકીઓને ઘણી રીતે ક્રોધનો ઉદય થયા કરે છે; તેથી તેમના સત્યાવીશ ભાંગા તે સ્થાનોમાં ઘટે છે [illegible] મનુષ્યો કે જેઓ પ્રત્યેક ક્રોધાદિકનો ઉપયોગ કરનારા ઘણાં [illegible] તેમના સ્વભાવનો ઉદય થવામાં કાંઇ વિશેષપણું નથી, તેથી [illegible] ની અંદર અભંગક છે.

[illegible] કહે છે --

[illegible], એટલું છે કે, મનુષ્યોને એટલું અધિક છે કે [illegible] એંશી ભાંગા થાય છે.

[illegible] એંશી ભાંગા [illegible] મનુષ્યોને પણ એંશી ભાંગા થાય છે, અને જે સ્થાનોમાં [illegible] કહેલા છે, [illegible] અભંગક છે. [illegible] મનુષ્યોમાં [illegible] મનુષ્યોને એંશી ભાંગા થાય છે, પણ [illegible] સત્યાવીશ ભાંગા કહેલા છે, તે અભંગક છે.

[illegible] એંશી ભાંગા છે, [illegible] મનુષ્યો [illegible] છે, અને [illegible] [illegible] છે [illegible] કહે છે —

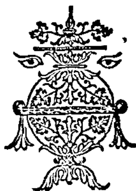
જ્ઞાનદ્વારમાં-જ્યોતિષી દેવતાને ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહેલા છે, કારણ કે,-તેમને અસંજ્ઞીપણામાં ઉપપાતનો અભાવ હોવાથી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પણ વિભંગ થાય છે.

વૈમાનિક દેવતાઓને લેશ્યાદ્વારમાં-તેજોલેશ્યા વગેરે ત્રણ લેશ્યાઓ કહેલી છે, અને જ્ઞાનદ્વારમાં ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન કહેલા છે.

વૈમાનિક દેવતાના સૂત્રો તે પ્રમાણે સમજી લેવા.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે.

प्रथम शतकनो पांचमो उद्देश समाप्त.

દિશાઓ અને વિદિશાઓની ચારે તરફ તે આથમતો સૂર્ય પણ જરા પ્રકાશિત કરે છે, વધારે પ્રકાશિત કરે છે, અને તપાવે છે:

અહિં 'જરા પ્રકાશ કરે છે,' તે ઉપરથી મોટી સ્થૂળ-મોટી વસ્તુને પ્રકાશિત કરે છે, એમ સમજવું અને 'વધારે પ્રકાશિત કરે છે' તે ઉપરથી [illegible] નાકમ ઝીણી [illegible] વસ્તુને પ્રકાશિત કરે છે, એમ સમજવું અને [illegible] એમ કહ્યું, તેના અર્થ વસ્તુને શીતપણાની કરે છે, ગરમીવાળી [illegible] છે અથવા જે વસ્તુ [illegible] નાકમ હોય તે જોઇ શકાય એવી કરે છે.

ભગવન્ [illegible] ગૌતમ ! હા, તેમજ છે.

હવે ગૌતમ તે ક્ષેત્રને આશ્રીને પુછે છે.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે યાવત્ છ દિશાને સ્પર્શે છે એમ કહેવું.

કહેવાની ભાવના એવી છે કે, સ્પર્શ કરેલા અલોકાંતને સ્પર્શે છે અહિં કોઇ શંકા કરે કે, દૂર રહેલી વસ્તુને પણ વ્યવહારથી સ્પર્શ થયેલું ગણાય છે. જેમકે નેત્રનો સ્પર્શ તેથી અહિં અવગાઢ એટલે નજીક સ્પર્શ. સમજવો. તેમાં પણ કદિ એમ કહે કે, તે તો આસત્તિ–આસંગમાત્રથી પણ થાય છે, તેથી અહિં તે સ્પર્શ અનંતરાવગાઢ એટલે વચ્ચે વ્યવધાન વગર સંબંધવાળો પણ પરંપરાએ અવગાઢ નહીં એટલે સાંકળની કડીની જેમ પરંપરાયે સંબંધ વગરનો તે સ્પર્શ અણુને સ્પર્શી શકે છે. કારણ કે, કોઇ સ્થળે અલોકાંતને પ્રદેશ માત્રવડે સૂક્ષ્મ કહેલો છે. તે બાદરનો પણ સ્પર્શ કરે છે, કારણ કે, કોઇ સ્થળે બહુ પ્રદેશવડે તેને બાદર પણ કહેલો છે; વળી તે ઊંચે, નીચે અને તિરછો પણ સ્પર્શ કરે છે; કારણ કે તે ઊંચી-નીચી વગેરે દિશાઓમાં લોકાંત અને અલોકાંત રહેલા છે; તે આદિ, મધ્ય અને અંતે સ્પર્શ કરે છે, કારણ કે નીચા, તિરછા અને ઊંચા લોકના પ્રાંત ભાગોને આદિ, મધ્ય અને અંતે કહેલા છે. તે સ્વવિષયનો સ્પર્શ કરે છે એટલે જે સ્પર્શેલા અને અવગાઢ કરેલા ઇત્યાદિકમાં સ્પર્શ કરે છે, પણ જે સ્પર્શ વગેરે કર્યા નહોય તેવા અવિષયનો સ્પર્શ કરતો નથી; વળી આનુપૂર્વીથી સ્પર્શ કરે છે, એટલે અહિં આનુપૂર્વી એવી છે કે પહેલા સ્થાનમાં લોકાંત અને બીજા સ્થાનમાં અલોકાંત એવી અવસ્થાન-પણે સ્પર્શ કરે છે, તે શિવાય સ્પર્શ થઇ શકેજ નહીં. તે છ દિશાઓમાં સ્પર્શ કરે છે કારણ કે લોકાંતની પાંખે અને સર્વ તરફ અલોકાંત રહેલ છે. આઠ વિદિશાએમાં સ્પર્શ થતો નથી, કારણ કે દિશાઓનું પ્રમાણ લોકના વિષ્કંભ ઉપર હોય છે અને ત્યાં વિદિશાઓને પ્રમાણ હોતું નથી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે નૂયં દ્વીપના અંતને વિષે સાગરના અંતને સ્પર્શે અને સાગરના અંતને વિષે દ્વીપના અંતને સ્પર્શે કે નહીં ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે નૂયં યાવત્ નિયમથી છ દિશા-ઓને સ્પર્શે છે.

અહિં સમજવાનું કે, દ્વીપાંત તથા સાગરાંત વગેરે સૂત્રોમાં સ્પષ્ટ-સ્પર્શ કરેલાના અર્થવાળા પદોની ભાવના કરવી, તેમાં એટલું વિશેષ કે દ્વીપ સાગરાદિ સૂત્રોમાં છ દિશાની ભાવના કરવી તે આ પ્રમાણે દ્વીપ અને સમુદ્રો એક હજાર યોજન અવગાઢ થયેલા હોય છે. તેથી તેમની ઉપરના

અને નીચેના દ્વીપ સમુદ્રોના પ્રદેશોને આશ્રીને ઉંચે તથા નીચે એમ બે દિશાની સ્પર્શના થાય છે, અને પૂર્વાદિ દિશાઓની સ્પર્શના તો થયેલીજ સમજવી, કારણ કે તે દ્વીપ સમુદ્રો તેની આસપાસ રહેલા હોય છે.

એ પ્રમાણે એ અભિલાપથી એમ સમજવું કે તે સૂર્ય નદીના જળની અંદરથી વહાણના છેડાને સ્પર્શે છે. આ ઉપરથી જળમાં ઊંડે મગ્ન થઈ તેની ઉંચાઈની અપેક્ષાએ ઉંચી દિશા ઉર્ધ્વ દિશાનો સ્પર્શ સમજવો અને તે છિદ્રની અંદર પેસી વસ્ત્રના અંતને સ્પર્શે છે. અહિં પણ વસ્ત્રની ઉંચાઈની અપેક્ષાએ છ દિશાની ભાવના કહેલી છે; અથવા ઢાંકેલ વસ્ત્રની પોટલીમાં મધ્યે ઉત્પન્ન થયેલા જીવનું ભક્ષણ કરવા વડે તેની વચ્ચેના છિદ્રની અપેક્ષાએ લોકાંતની સૂત્રની પેઠે છ દિશાઓના સ્પર્શની ભાવના કહેલી છે. વળી તે છાયાની અંદર આતપ તડકાના એ અંતને સ્પર્શે છે, અહિં છાયાના ભેદથી એટલે ભીંત વગેરેમાં જે છાયો ચડતો ઉતરતો દેખાય છે, તે ભેદથી છ દિશાની ભાવના કહેલી છે. તે આ પ્રમાણે—જેમ સૂર્યના તડકામાં આકાશે ઉડતા પક્ષી વગેરે પદાર્થની જે છાયા તડકાની અંદર ચારે દિશાઓમાં સ્પર્શે છે, તેજ છાયાની જમીનથી તે ઉડતા પદાર્થની જેટલી ઉંચાઈ હોય ત્યાંથી છાયાને અંતે તડકાની અંદર ઊંચે તથા નીચે તે સ્પર્શે છે અથવા કોઈ પ્રાસાદની દીવાલ વગેરેની છાયા કે જે તેની દિવાલ ઉપરથી ઉતરતી અને ચડતી હોય તેને અંતે તડકાની અંદર ઉંચે તથા નીચે તે સ્પર્શે એમ સમજવું; અથવા તેજ છાંય તથા તડકાના પુદ્ગલો અસંખ્યાતા પ્રદેશમાં અવગાહન કરી રહ્યા હોય તેને લઈને તેની ઉંચાઈ કહી શકે, અને તે કારણથી ઊંચે તથા નીચે જે વિભાગ પડે તેથી પણ છાંયને અંતે તડકાની અંદર ઉંચે નીચે સ્પર્શે છે. આ ઉપરથી ભગવાને કહ્યું છે કે, તે સૂર્ય જળને અંતે વહાણના અંતને, છિદ્રને અને વસ્ત્રના અંતને અને છાયાને અંતે તડકાના અંતને સ્પર્શે છે

આ સ્પર્શન ચાલતા અધિકારથી પ્રાણાતિપાત (હિંસા) પ્રમુખ પાપ સ્થાન વડે ઉત્પન્ન થતા બંધના કર્મનો સ્પર્શ પણ થાય તેથી તેને આશ્રીને ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, જીવને પોતે કરેલી પ્રાણાતિપાત ક્રિયા લાગુ પડે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, હા, તે લાગુ પડે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે, હે ભગવન્, જો જીવને તે ક્રિયા લાગુ પડતી હોય તો તેને તે સ્પર્શથી લાગુ પડે છે, કે અસ્પર્શથી લાગુ પડે છે?

અહિં એમ કહેવું કે યાવત અલોકનો છેડો નથી ત્યાં છ દિશાને સ્પર્શીને ક્રિયા લાગે છે, અને જ્યાં વ્યાઘાત એટલે અલોકનો છેડો છે. ત્યાં એક ગોત્રણ દિશા, કોઈવાર ચાર દિશા અને કોઇવાર પાંચ દિશા એ ગર્ત આહારની પેઠે વિચારીને કહેવું.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવને પ્રાણાતિપાતિકી ક્રિયા લાગુ પડે તે ક્રિયા કરેલી ગણાય કે ન કરેલી ગણાય?

કહેવાનો આશય એવો છે કે, જીવે તે ક્રિયા કરેલી ગણાય. કારણકે, જે કર્મ કર્યું ન હોય તે કર્મ હોઇ શકેજ નહી, અને કરેલી ક્રિયા ન ગણતી હોય તો જે કર્મ પોતે કરેલું હોય તો બને કરેલું ગણાય છે, તે શિવાય કરેલું ગણાતુ નથી.

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે ક્રિયા કરેલી હોય તેજ ક્રિયા લાગે છે જે ક્રિયા કરેલા ન હોય તે ક્રિયા લાગતી નથી.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, જીવને જે કરેલી ક્રિયા લાગે તે પોતે કરેલી લાગે કે બીજાએ કરેલી લાગે કે પોતે અને બીજાએ બંનેએ કરેલી ક્રિયા લાગે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, તે પોતે કરેલી ક્રિયા લાગે, બીજાએ કરેલી કે બંનેએ કરેલી ક્રિયા ન લાગે?

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, તે આનુપૂર્વીએ ક્રિયા લાગે કે અનાનુપૂર્વીએ ક્રિયા લાગે?

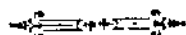
જેના પૂર્વ પછીનો કે પશ્ચાત્-પાછળ એવા વિભાગ ન હોય તે અનુપૂર્વી કહેવાય છે એટલે પહેલા ક્રિયા કરે અને પછી પાપ લાગે તે આનુપૂર્વી અને પહેલા પાપ લાગે અને પછી ક્રિયા કરે તે અનાનુપૂર્વી-અનુપૂર્વી ક્રિયા કહેવાય છે

ભગવાન ઉત્તર આપે છે કે, હે ગૌતમ, તે અનુપૂર્વીએ કરેલી ક્રિયા લાગે છે અનુપૂર્વી વગર લાગતી નથી. જે ક્રિયા કરેલી છે, જે ક્રિયા કરે છે અને જે ક્રિયા કરશે તે સર્વ ક્રિયા અનુપૂર્વીએ કરેલી સમજવી પણ અનાનુપૂર્વીએ કરેલી સમજવી નહિં, એમ કહેવું.

પ્રકારની વ્યથા-પીડાનું કારણરૂપ એવું મિથ્યા દર્શન. આ અઢાર પાપ સ્થાન કહેવાય છે.

પછી ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું, હે ભગવન્, આપે જે કહ્યું તે સર્વ સત્ય છે આવું કહી શ્રી ગૌતમ મુનિ ભગવાન, મહાવીર પ્રભુને વંદના કરી વિચરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામિદ્વારા શ્રી વીર ભગવાને કર્મની પ્રરૂપણા કરી.

શ્રી રોહક મુનિનો પ્રસંગ.

આ પ્રમાણે શ્રી ગૌતમસ્વામિદ્વારા જે કર્મની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી, તે કર્મ પ્રવાહથી શાશ્વત-હંમેશા રહેનાર છે, તેથી હવે શાશ્વત એવા લોકાદિ પદાર્થોની રોહક નામના એક મહાન્ મુનિદ્વારા પ્રરૂપણા કરવાને તેની પ્રસ્તાવના કરે છે.

તે કાલે અને તે સમયે શ્રમણ ભગવાન્ મહાવીર પ્રભુના રોહક નામે એક અનગાર શિષ્ય હતા, જેઓ સ્વભાવે કોમળ અને વિનયવાળા હતા. તેમનામાં ક્રોધનો ઉદય થતો નહીં, તેથી તેઓ સ્વભાવે શાંત હતા. કદિ તેમને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ કષાયનો ઉદય થઇ આવે તે પણ તે કષાય ઘણાંજ સૂક્ષ્મરૂપે થતા, તેમનામાં મૃદુતા અત્યંત હતી. એટલે ગુરૂના ઉપદેશથી તેમણે અહંકારનો જય કર્યો હતો. તેઓ ગુરૂને આશ્રિત થઇને રહેતા હતા, તેઓ ગુરૂની શિક્ષાના ગુણથી ભદ્રક હતા, એટલે કોઇને પરિતાપ કરનારા નહતા અને તેઓ ગુરૂની સેવા કરવાના ગુણથી વિનીત હતા. એવા તે રોહકમુનિ ભગવાન્ વીરપ્રભુની અતિસમીપ નહીં તેમ અતિદૂર નહીં તેવી રીતે રહી પોતાના જાનુ ઊંચા અને મસ્તક નીચું કરી ધ્યાનરૂપી કોઠામાં રહી એટલે ધર્મધ્યાનમાં ચિત્તને સ્થિર કરી સંયમથી નવા કર્મને અટકાવતા અને તપથી સમૂળગા કર્મની નિર્જરા કરતા અને પોતાના આત્મા પ્રત્યે સારી ભાવના ભાવતા વિચરતા હતા, તે સમયે તે રોહકમુનિ શ્રદ્ધાવાળા અને સેવા કરતા નીચે પ્રમાણે શ્રીવીર ભગવાન પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા.

રોહકમુનિ પુછે છે, હે ભગવન્, પહેલા લોક અને પછી અલોક છે કે પહેલા અલોક અને પછી લોક છે ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે રોહક, તે લોક અને અલોક પહેલા પણ છે અને પછી પણ છે. તે લોક અને અલોક—બન્ને શાશ્વત પદાર્થો છે. અને અનુપૂર્વી વગર છે એટલે તેઓમાં પહેલા કે પાછળ—એવો અંતર નથી, તે બન્ને બરાબર છે, તેને માટે અમુક પહેલો અને અમુક પાછળ એમ કહી શકાય નહીં.

રોહકમુનિ પુછેછે—હે ભગવન્, પહેલા જીવ અને અજીવ કે પહેલા અજીવ અને પછી જીવ ?

ભગવાન્ કહે છે, હે રોહક, જેમ લોક અને અલોક પહેલા અને પછી કહી શકાતા નથી, તેમ જીવ અને અજીવ પણ પહેલા અને પછી કહી શકાતા નથી. તે જીવ અને અજીવ—બન્ને શાશ્વત છે. એવી રીતે ભવસિદ્ધિ એટલે જેમને સિદ્ધિ થવાની છે, એવા અર્થાત ભવ્ય અને અભવસિદ્ધિ એટલે જેમને સિદ્ધિ થવાની નથી અર્થાત અભવ્ય જે સિદ્ધિ—મુક્તિ અને અસિદ્ધિ—સંતત તે દરેકને સિદ્ધ અને [illegible]

રોહકમુનિ પુછે [illegible]

કે પહેલા [illegible] અને પછી [illegible]

ભગવાન્ કહે છે, હે રોહક, લોકને અંત અને સાતમી પૃથ્વીના આકાશનું અંતર તે બંનેને આનુપૂર્વી નથી, એટલે અમુક પહેલો અને અમુક પછી એમ કહી શકાય નહીં. અહિં લોકાંત, સાતમી પૃથ્વીનો તનુ વાત, ઘનવાત, ઘનોદધિ, અને નારકીની સાતે પૃથ્વીઓ તેઓ એક એક સ્થાન સાથે જોડવા.

તે સ્થાનોની સંગ્રહ ગાથા આ પ્રમાણે છે;

સાત આકાશના અંતર, તનુવાત, ઘનવાત, ઘનોદધિ, સાત નારકીની પૃથ્વીઓ, જંબૂદ્વીપ વગેરે અસંખ્યાતા દ્વીપ, લવણ વગેરે સમુદ્રો, ભરત વગેરે સાત ખંડ, નારકી વગેરે ચોવીશ દંડક, પાંચ અસ્તિકાય, સમય-કાળના વિભાગ, આઠ કર્મ, છ લેશ્યાઓ, મિથ્યાદષ્ટિ વગેરે ત્રણ દૃષ્ટિઓ, ચાર દર્શન, પાંચ જ્ઞાન, ચાર સંજ્ઞા, પાંચ શરીર, ત્રણ યોગ, બે ઉપયોગ, છ દ્રવ્યો, અનંત પ્રદેશ, અનંત પર્યાય અને અદ્ધા-એટલે અતીતકાળ, અનાગતકાળ અને સર્વકાળ-એટલાસ્થાનોના પ્રશ્નો કરવા.

આ પ્રમાણે સૂત્રના અભિલાપનો નિર્દેશ છે, તેમાંથી હવે પાછળના છેલ્લા સૂત્રનો અભિલાપ દર્શાવવાને કહે છે.

રોહકમુનિ પુછે છે કે, હે ભગવન્, પહેલા લોકાંત અને તે પછી સર્વાદ્ધા સર્વકાળ છે ? અહિં લોકાંતની સાથે બધા સ્થાનો જોડી દેવા તેમજ અલોકાંતની સાથે પણ બધા સ્થાનો જોડી દેવા.

રોહકમુનિ પુછે કે, હે ભગવન્, પહેલા સાતમી પૃથ્વીના આકાશનું અંતર અને પછી સાતમી પૃથ્વીનો તનુવાત કે પહેલા સાતમી પૃથ્વીનો તનુવાત અને પછી સાતમી પૃથ્વીના આકાશનું અતર ?

એવી રીતે સાતમા આકાશાંતરની સાથે સર્વાદ્ધાસુધી સર્વ સ્થાનોને જોડી દેવા.

વળી રોહક પુછે છે, હે ભગવન્, પહેલા સાતમી ; પૃથ્વીના આકાશનું અંતર અને પછી સાતમી પૃથ્વીનો ઘનવાત ? કે પહેલા સાતમી પૃથ્વીનો ઘનવાત અને પછી સાતમી પૃથ્વીનું આકાશાંતર ?

અહિં ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે, તે સર્વમાં કોઇ પહેલું કે કોઇ પાછી એમ કહી શકાય નહીં-એવી રીતે સર્વાદ્ધા-સર્વકાળ સુધી ભગવાનનો ઉત્તર સમજી લેવો. એ પ્રમાણે ઉપરનો લોક પણ એક એક છોડવો અને તે પાછીનો એક એક નીચેનો લોક પણ છોડવો. તે સર્વાદ્ધા-સર્વકાળ સુધી કહેવું.

સર્વોધાને માટે એવો પ્રશ્ન છે કે, પહેલા અતીત-અદ્ધા એટલે ભૂતકાળ અને પછી અનાગત-અધ્વા એટલે ભવિષ્ય કાળ કે પહેલા અનાગત કાળ અને પછી અતીત કાળ? તેમજ પહેલા અનાગત-કાળ અને પછી સર્વકાળ કે પહેલા સર્વ કાળ અને પછી અનાગત ? તે સર્વ પ્રશ્નોનાં સંબંધે ભગવાને એવો ઉત્તર આપેલો છે કે, તે આનુપૂર્વીએ થઈ શકે નહીં એટલે અમુક પહેલા અને અમુક પછી એમ કહી શકાય નહીં.

પછી રોહક મુનિએ કહ્યું, હે ભગવન, આપે જે કહ્યું, તે સત્ય છે; આ પ્રમાણે કહી રોહક મુનિ વિચરી ગયા.

લોક સ્થિતિના સ્વરૂપ વિષે શ્રી ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નો અને શ્રી વીર પ્રભુના ઉત્તરો.

જ્ઞાની એવા ગૌતમ સ્વામીએ આવી શ્રમણ ભગવાન વીર પ્રભુને વંદના કરી નીચે પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યાં

ગૌતમસ્વામી પૂછે છે હે ભગવન, આ લોકની સ્થિતિ કેટલા પ્રકારે કહી છે ?

[illegible] કહેલી [illegible] આકાશ પ્રતિષ્ઠિત [illegible]

ચોથી લોકસ્થિતિ પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠિત-ત્રસસ્થાવરપ્રાણા. એટલે પૃથ્વી ઉપર રહેલ ત્રસ તથા સ્થાવર જીવ જો કે ત્રસ તથા સ્થાવર જીવો આકાશ, પર્વત અને વિમાન ઉપર રહેલા હોય છે, પણ પ્રાયે કરીને તેઓ પૃથ્વી ઉપર રહેલા કહેવામાં આવ્યા છે.

પાંચમી લોકસ્થિતિ અજીવાજીવપ્રતિષ્ઠિતા એટલે શરીરાદિક પુદ્‌ગળ રૂપ અજીવો જીવ ઉપર રહેલા છે તે, કારણ કે, અજીવ પુદ્ગળો હંમેશા જીવ ઉપરજ રહે છે.

છઠી લોક સ્થિતિ-જીવાકર્મ પ્રતિષ્ઠિત એટલે જીવ કર્મની ઉપર રહેલા છે, તે જેમની ઉદય આવવાની સ્થિતિ હજુ થઇ નથી એવા પુદ્ગળના સમુદાય રૂપ જે કર્મો, તેમની ઉપર સંસારી જીવો આશ્રિત થઇને રહેલા છે.

અહિં કેટલાએક એવો અર્થ કરે છે કે, જીવો કર્મવડે પ્રતિષ્ઠિત છે, એટલે કર્મને લઇને નારકાદિ ભાવે રહેલા છે.

સાતમી લોક સ્થિતિ-અજીવાજીવસંગ્રહીતા એટલે જે અજીવો છે તે મન-ભાષા વગેરે પુદ્ગલોના જીવોની સાથે એકત્ર થઇને રહેલા છે.

અહિં એવી શંકા થાય કે, પાંચમી લોકસ્થિતી કે જે અજીવો જીવ ઉપર રહેલા છે તે અને આ સાતમી લોક સ્થિતિ કે જે અજીવો જીવની સાથે સંગ્રહિત થઇ રહેલા છે. એ બન્નેની અંદર શો ભેદ? તેઓ બન્ને સરખીજ લાગે છે, તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે છે. પાંચમી લોક સ્થિતિમાં આધાર આધેય ભાવ છે. એટલે અજીવો જીવને આધારે રહેલાં છે, એવો અર્થ થાય છે. અને સાતમી લોક સ્થિતિમાં સંગ્રાહ્ય સંગ્રાહક ભાવ એટલે એક સંગ્રહ કરવામાં યોગ્ય છે અને બીજા સંગ્રહ કરનારા છે, અર્થાત્ અજીવ સંગ્રહ-કરવા યોગ્ય છે. અને જીવ તેમને સંગ્રહ કરનારા છે, જે જેનું સંગ્રહ-ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય તે તેનું અર્થાપત્તિથી આશ્રિત પણ થાય છે, જેમ ફરીને તેજ એવી રીતે ઉત્તર વાક્યમાં પણ આધારાધેય ભાવ સમજવો.

આઠમી લોક સ્થિતિ-જીવાકર્મ સંગ્રહીતા એટલે સંસારી જીવ કર્મોથી સંગ્રહીત થયેલા છે કારણ કે, તેઓ ઉદય આવેલા કર્મોને વશ રહેનારા છે. જેઓ જેમને વશ રહેનારા હોય, તેઓ તેમાં રહેલા હોય છે. જેમ ઘડાની અંદર રહેલ [illegible] છે. અહિં પણ આધારાધેય ભાવ સમજવો.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, કે ભગવન્, લોકસ્થિતિ આઠ પ્રકારની કહી તેમાં જીવ કર્મથી સંગ્રહીત છે ત્યાં સુધી જે કહેવામાં આવ્યું તે કે. કરણથી ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે. કે ગૌતમ, કોઇ દેવદત્ત નામનો પુરૂષ ધમણને વાયુથી પુરે ને ઉપરથી તેના મુખે ગાંઠ બાંધી લે, તે પછી તેની વચ્ચે ગાંઠ બાંધે અને તે પછી તેના ઉપર ગાંઠ મુકે પછી તે ઉપરના ભાગથી વાયુ કાઢે પછી ઉપરને ભાગે અર્ધમાં પાણી ભરે અને ઉપરના મુખે ગાંઠ બાંધે પછી વચલી ગાંઠ છોડે તે અપકાય તે વાયુકાયના ઉપર ઉપરને તળે રહે છે

કહેવાનો આશય એવો છે કે, કોઇ માણસ ધમણને વાયુથી ભરે, તે પછી તેની ઉપર બંધ બાંધી લે તેની વચ્ચે અને ઉપર ગાંઠ વાળે; તે પછી ઉપરના ભાગથી વાયુ કાઢે અને તે પછી ઉપલા અર્ધા ભાગમાં પાણી ભરે તે અપકાયજીવ એ કે વ્યવહારથી ઉપર ઉપર ભાવ આવી શકે તેથી રહે છે કે તે અપકાય ઉપરના તળમાં અર્થાત્ સર્વોપરી રહે છે. આ ઉપરથી જળનો આધાર વાયુ હોવાથી ત્યાં પણ આકાશ તથા ઘનવાત વગેરેને આધારાધેય ભાવ થાય છે, પહેલા પણ સર્વ પદોની અંદર આધાર-ધેય ભાવ દર્શાવ્યો છે

ભગવાન કહે છે કે ગૌતમ, તે અપકાય જીવ તે વાયુકાયની ઉપર તળીએ રહે છે

ગૌતમસ્વામી કહે છે કે ભગવન્, એ સત્ય છે તે અપકાય વાયુકાયના ઉપર રહે છે

ભગવાન કહે છે કે ગૌતમ જેમ વાયુકાયને અપકાય અપકાય રહે છે તેમ [illegible] આકાશ ઉપર ઘનવાત વગેરે પણ [illegible] અને તે કહેલાય [illegible] સમજવું

તે વિષે બીજું દ્રષ્ટાંત કહે છે

ભગવાન કહે છે કે ગૌતમ જેમ કે કોઇ પુરૂષ ધમણને વાયુથી પુરે પછી તેને કેડીએ બાંધી લે પછી, જેમ [illegible] નદી અર્થાત્ અગમ [illegible] તરી શકાય નહીં એવા [illegible] પુરૂષ [illegible] પ્રેમ પુર્વક પણ વધાર જળના અંદર ન પેસે, તે પુરૂષ તે અપકાય-જળના ઉપર રહે છે ગૌતમસ્વામી કહે છે કે ભગવન્ હા, તે પુરૂષ જળ ઉપર રહી શકે છે.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, એવી રીતે આઠ પ્રકારે લોકસ્થિતિ કહી છે. તે ' જીવ કર્મ સંગ્રહીત છે ' ત્યાંસુધી સમજવું.

વળી ચાલતા આ લોકસ્થિતિના અધિકારથી ગૌતમસ્વામી પુછેછે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્, જીવ અને પુદ્ગળો પરસ્પર બંધાએલા છે. એટલે જીવપુદ્ગલોની સાથે અને પુદ્ગળો જીવોની સાથે બંધાએલા છે, તે પરસ્પર સ્પર્શ કરીને રહેલા છે એટલે પ્રથમ માત્ર સ્પર્શથી પરસ્પર બંધાઇને પછી અતિગાઢપણે જોડાએલા છે, તે પછી પરસ્પર લોલીભાવને પામેલા છે એટલે દૂધ અને જળની જેમ મળી ગયા છે, અને જેમ શરીર ઉપર રેણું ચોટી જાય તેમ રાગાદિ સ્નેહે બંધાણું[1] છે, તે જીવ અને પુદ્ગળો પરસ્પર સમુદાયભાવે રહે છે કે કેમ ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તેવી રીતે રહે છે.

ગૌતમસ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, તે જીવ અને પુદ્ગળો શા કારણથી તેવી રીતે રહે છે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જેમ કોઈ પાણીનો ધરો પાણીથી ભરેલો અને તે માપ પ્રમાણે જરાપણ ઉણો ન રહે તેમ પૂરેપૂરો ભરેલો હોય, તેમાં પછી અતિ જળ ભરવાથી તે છલકાઇ જતો હોય અને ઘણાં જળથી ઉછળતો હોય તે ધરો સર્વ રીતે જલથી ભરેલા ઘડાની જેમ રહે છે. તેવા તે ધરાની અંદર કોઇ પુરૂષ જેમાંથી પાણી આવી શકે એવા સેંકડો છિદ્રવાળી અને મોટી નાવિકા મુકે.

હે ગૌતમ, પછી તે નાવિકા તે છિદ્રોદ્વારા જળથી પૂરાતી, જરાપણ ઉણી ન રહેતી, અને પાણીથી છલકાતી ધરામાંથી સર્વ રીતે ભરેલા ઘડાની જેમ તે ભરાઇને ડુબી જાય એટલે ધરાના નીચેના જળ સાથે રહે તેમ થાય કે ?

ગૌતમસ્વામી કહે, હે ભગવન્ તેમ થાય.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે પ્રમાણે જેમ નાવિકા અને પાણીના ધરાનું જળ પરસ્પર અવગાહન કરીને રહે છે, તેમ જીવ અને પુદ્ગળો પણ તેવી રીતે રહે છે.

---

૧ જીવ રાગદ્વેષથી ચીકણો થાય ત્યારે તેને કર્મનો બંધ ચોટી જાય છે.

હવે લોકસ્થિતિ વિષે પુછે છે.

ગૌતમસ્વામી કહે છે, હે ભગવન્, સર્વકાળે એટલે સર્વ [illegible] ઓમાં સૂક્ષ્મ પાણીનો ઓસ પરિમિત-પ્રમાણથી પડે છે કે કેમ ?

(અહિં રાત્રે અને દિવસને પહેલે અને છેલ્લે પોહોરે એમ [illegible] સ્નિગ્ધ તથા રૂક્ષ વખતને લઇને ઓસનું બહુ તથા અલ્પપણું પ[illegible] હોય છે.)

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે સૂક્ષ્મ પાણીનો ઓસ તેવી [illegible] પડે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્, જો તે પડે છે તો તે [illegible] ભાગે એટલે વર્તુલ-વૈતાઢ્ય પર્વત વગેરેમાં પડે છે, કે અધોભાગે [illegible] અધોલોકના ગ્રામ વગેરેમાં પડે છે, કે તિરછા લોકમાં પડે છે ?

ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે ઉર્ધ્વભાગે પડે છે, અધોભાગે [illegible] પડે છે અને તિરછે ભાગે પણ પડે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્ [illegible] એટલે [illegible] પડ્યા [illegible] તે [illegible] મળી [illegible] વગેરેને [illegible] કે કેમ

ભગવાન્ કહે છે [illegible] કહો છે. તેમ [illegible] છે, [illegible]

ગૌતમ [illegible] ભગવાન્ [illegible]

इति प्रथम शतकनो ६ टो उद्देश समाप्त

सप्तम उद्देश.

ઉત્પાદ-ઉત્પત્તિસ્વરૂપની પ્રરૂપણા.

ગયા છઠ્ઠા ઉદ્દેશમાં છેવટે કહેવામાં આવ્યું છે, તે આહાર-એ[illegible] [illegible] વિશેષને પામી જાય છે, તો આ સાતમા ઉદ્દેશામાં તે નારકી [illegible] ઉત્પત્તિ વિષય કહેવામાં આવશે.

અથવા પ્રથમ જે વનસ્પતિ વિષે કહેવામાં આવ્યું, તે વિષે આ ઉદ્દેશમાં વધુ કહેવામાં આવશે.

પ્રથમની [illegible] સંબંધ નક્કી છે, તેથી આ ઉદ્દેશના [illegible] છે.

[illegible] જે જીવ નારકીને વિષે [illegible] કરે છે, તો તે જીવ શું [illegible] છે? [illegible] [illegible] અર્થાત્ [illegible] [illegible]

[illegible] મરે [illegible]

[illegible] [illegible]

[illegible] કઈરીતે [illegible] છે?

[illegible] નહીં [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] નહીં [illegible] [illegible]

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, કે ગૌતમ, તે નારકી જીવ દેશે કરીને આહારના દેશનો આહાર કરે નહી, તેમ દેશે કરી સર્વ આહાર કરે નહીં, પણ તે સર્વ આહારના દેશે કરી આહાર કરે તેમજ સર્વે આહારનો સર્વ આહાર કરે.

(કહેવાનો આશય એ છે કે જે નારકી જીવ ઉત્પત્તિ થવા પણાના સમયમાં આત્માના સર્વ પ્રદેશો વડે કેટલાએક આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે અને કેટલાએકને છોડી દેછે. તે વિષે આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત છે. જેમ તપેલી તાવડીમાં રેડેલા તેલમાં પુડલો નાખ્યો હોય તે [illegible] છે અને [illegible] દેછે. તેવી રીતે જીવ દેશે કરી [illegible] નારકી જીવ સર્વ આત્મ પ્રદેશ વડે ઉત્પત્તિને [illegible] તે વિષે આ પ્રમાણે દૃષ્ટાંત [illegible] સમયે જે પુડલો પાચો [illegible] તેવી રીતે નારકી સર્વ [illegible]

આ દંડકાન્ત્રે જેમ ઉપજવા માંડ્યો અને ત્યાં આહાર અને જ્યાં
ચ્યવવા માંડ્યો ત્યાં આહાર એમ ચાર દંડક કહ્યા છે, તેમ ઉત્પન્ન થયો
ત્યાં આહાર અને ત્યાં ચ્યવ્યો ત્યાં આહાર—એમ ચાર દંડક કહેવા તેમાં
ઉત્પન્ન થયો અથવા ચવ્યો—એ બે દંડકને વિષે ચાર ભાંગા છે. તેમાંથી
ત્રણ ભાંગાનો નિષેધ અને ચોથા ભાંગાનો સ્વીકાર છે, તે કહે છે,—જીવ
સર્વ અને નરકપણું સર્વ ઉત્પન્ન થયા એ દંડક, તથા આહાર દંડકને
વિષે પહેલા બે ભાંગા નિષેધવા અને બે ભાંગા ગ્રહણ કરવા. સર્વ જીવ
આહારનો દેશ આહાર કરે અને સર્વ જીવ—આહાર સર્વ આહાર કરે—એ
વિષે પૂર્વની જેમ પૂછા અને તેહનો દૃષ્ટાંત લાગુ કરવો.

એ રીતે જેમ બે આલાપ ઉત્પત્તિના સંબંધે કહ્યા, તેમ ચ્યવનને
સંબંધે પણ બે આલાપ જાણવા;

એવી રીતે દેશ અને સર્વથી આઠ આલાપ કહ્યા તેવીજ રીતે હવે
અર્ધ અને સર્વથી આઠ—આલાપ કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, નારકીને વિષે ઉપજતો જીવ
શું પોતાના (જીવના) અર્ધે અને નારકીને અર્ધે ઉપજે ? અથવા જીવ
અર્ધે અને નારકી સર્વે એવી રીતે ઉપજે ? અથવા જીવ અને નારકી અર્ધે
એમ ઉપજે ? અથવા જીવ સર્વે અને નારકી સર્વે એમ ઉપજે ?

(અહિં કદિ શંકા થાય કે, દેશ અને અર્ધ એમાં શું તફાવત છે ?
તેના સમાધાનમાં કહ્યું છે કે, દેશ એટલે ત્રીજો ભાગ આદિ, તે દેશ
અનેક ભાગે હોય છે અને અર્ધ તો એકજ ભાગે હોય શકે છે.)

અહિં પહેલા જેમ દેશે કરી આઠ દંડક કહ્યા છે તેમ અર્ધે
કરીને આઠ દંડક કહેવા તેમાં એટલું વિશેષ છે કે જે ઠેકાણે 'દેશ
થી દેશે ઉપજે' એમ કહ્યું છે તે ઠેકાણે 'અર્ધે અર્ધે ઉપજે' એમ
કહેવું. એટલે ભેદ છે, એવી રીતે સઘળા મળીને એ સોળ દંડક [illegible]
[illegible] કહેવા.

ઉત્પન્ન થવું અને ચ્યવવું એ ગતિ પ્રવર્તક હોય છે. તથા ગતિ
[illegible] કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ વાંકી ગતિએ સહિત
પ્રાપ્ત થયો છે કે સીધી ગતિએ સમાપન્ન થયો છે ?

૩૨

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે નારકી જીવ દેશે કરીને આહારના દેશનો આહાર કરે નહી, તેમ દેશે કરી સર્વ આહાર કરે નહીં, પણ તે સર્વ આહારના દેશે કરી આહાર કરે તેમજ સર્વ આહારનો સર્વ આહાર કરે.

(કહેવાનો આશય એવો છે કે, તે નારકી જીવ ઉત્પત્તિ થયા પછીના સમયમાં આત્માના સર્વ પ્રદેશો વડે કેટલાએક આહારના પુદ્ગળોને ગ્રહણ કરે છે અને કેટલાએકને છોડી દેછે. તે વિષે આ પ્રમાણે દ્દષ્ટાંત છે. જેમ તપેલી તાવડીમાં રહેલા તેલમાં પુડલો નાંખ્યો હોય તે કેટલુક તેલ ગ્રહે છે, અને કેટલુક છોડી દેછે; તેવી રીતે જીવ દેશે કરી આહાર કરે છે. તેમજ નારકી જીવ સર્વ આત્મ પ્રદેશ વડે ઉત્પત્તિને સમયે આહારના પુદ્ગળોને ગ્રહણજ કરે છે. તે વિષે આ પ્રમાણે દ્દષ્ટાંત છે, જેમ પ્રથમથી તેલની ભરેલી કડાહીમાં પહેલે સમયે જે પુડલો પડ્યો તે સર્વનું ગ્રહણ કરે છે, પણ છોડી દેતો નથી, એવી રીતે નારકી સર્વ વડે સર્વનો આહાર કરે છે।

આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી સર્વ દંડક જાણી લેવા. આ પ્રમાણે ઉત્પત્તિ અને અ[illegible]થી યુક્ત એવા બે દંડક કહ્યા.

હવે [illegible] ચ્યવવાનું [illegible] છે

[illegible] ભગવન્, તે નારકી નરકમાંથી ચ્યવતા [illegible] પૂર્વે જેમ ઉપજવા [illegible] એવી રીતે એ દંડક ભણવો; [illegible] ચ્યવવામાંટે ત્યારે શું તે [illegible] સર્વ આહાર [illegible] પૂર્વ પ્રમાણે કહેવું. [illegible] કહેવા.

હવે [illegible] અને ઉત્પત્તિ [illegible] તેને આશ્રીને બે દંડક કહે છે.

[illegible] ભગવન્, તે નારકી નરકને વિષે ઉત્પન્ન [illegible] ઉત્પન્ન થયો ? ઇત્યાદિ ચાર [illegible]

તેમ [illegible] દેશમાં ઉત્પન્ન થયો. યાવત્ સર્વ વડે સર્વમાં ઉત્પન્ન [illegible] નિયમ છે અને સર્વ વડે સર્વમાં ઉત્પન્ન થ[illegible], એ ચ.થ. ભાગાનો સ્વીકાર કરવો.

આ દેટાણે જેમ ઉપજવા માંડયો અને ત્યાં આહાર અને જયાં ચ્યવવા માંડયો ત્યાં આહાર એમ ચાર દંડક કહ્યા છે, તેમ ઉત્પન્ન થયો ત્યાં આહાર અને ત્યાં ચ્યવ્યો ત્યાં આહાર—એમ ચાર દંડક કહેવા તેમાં ઉત્પન્ન થયો અથવા ચવ્યો—એ બે દંડકને વિષે ચાર ભાંગા છે. તેમાંથી ત્રણ ભાંગાનો નિષેધ અને ચોથા ભાંગાનો સ્વીકાર છે, તે કહે છે,—જીવ સર્વે અને નરકપણું સર્વ ઉત્પન્ન થયા એ દંડક, તથા આહાર દંડકને વિષે પાછલા બે ભાંગા નિષેધવા અને બે ભાંગા ગ્રહણ કરવા. સર્વ જીવ—આહાર સર્વ આહાર કરે—એ પ્રકારનો દેશ આહાર કરે અને સર્વ જીવ—આહાર સર્વ આહાર કરે—એ વિષે પૂર્વની જેમ પુડા અને તેલનો દૃષ્ટાંત લાગુ કરવો.

એ રીતે જેમ બે આલાપ ઉત્પત્તિના સંબંધે કહેવા, તેમ ચ્યવનાને સંબંધે પણ બે આલાપ જાણવા;

એવી રીતે દેશ અને સર્વથી આઠ આલાપ કહ્યા તેવીજ રીતે હવે અર્ધ અને સર્વથી આઠ—આલાપ કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, નારકીને વિષે ઉપજતો જીવ શું પોતાના (જીવના) અર્ધ અને નારકીને અર્ધ ઉપજે? અથવા જીવ અર્ધ અને નારકી સર્વ એવી રીતે ઉપજે? અથવા જીવ અને નારકી અર્ધ એમ ઉપજે? અથવા જીવ સર્વ અને નારકી સર્વ એમ ઉપજે? અનેક ભાગે દેશ છે અને અર્ધ તો બરાબર ભાગે હોય શકે છે.)

(અહિં કદિ શંકા થાય કે, દેશ અને અર્ધ એમાં શો તફાવત છે? તો તેના સમાધાનમાં કહ્યું છે કે, દેશ એટલે ત્રીજો ભાગ આદિ, તે દેશ અનેક ભાગે હોય છે અને અર્ધ તો બરાબર ભાગે હોય શકે છે.)

અહિં પહેલા જેમ દેશ કરી આઠ દંડક કહ્યા છે, તેમ અહિં અર્ધથી આઠ દંડક કહેવા તેમાં એટલું વિશેષ છે કે, જે દેકાણે 'દેશ વડે દેશ ઉપજે' એમ કહ્યું છે તે ઠેકાણે 'અર્ધ અર્ધ ઉપજે' એમ કહેવું, એટલો ભેદ છે, એવી રીતે સઘળા પ્રકારે સોળ દંડક વિચારીને પ્રકરણ સહિત કહેવા.

ઉત્પન્ન થવું અને ચ્યવવું એ ગતિ પ્રવર્તક હોય છે. તેથી ગતિ [illegible] અનુસારે કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ શાથી ગતિમાં સમાપન્ન થાય છે? અને શાથી ગતિ સમાપન્ન થતો નથી?

(નારકીના જીવો અલ્પ છે, તેથી તેઓ નરકાદિક સ્થાનમાં વાંકી ગતિવાળા હોવાનો સંભવ નથી અને કદિ સંભવ હોયતો તે નારકી નરકમાં એકાદિ ઉપજે છે તો તેમને વાંકી ગતિનો નિષેધ આવે, કારણકે તેઓ ઘણાં હોય છે.)

ભગવાન ઉત્તર આપે છે–હે ગૌતમ, કોઇવાર કોઇ જીવ વાંકી ગતિવાળા હોય છે, અનેકવાર કોઇ જીવ સીધી ગતિવાળા હોય છે. એવી રીતે વૈમાનિક દેવ સુધી ચોવીસ દંડક કહેવા.

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જીવ અનંતા છે, તેથી પ્રત્યેક સમયે વાંકી ગતિવાળા પણ ઘણાં છે. અને પ્રત્યેક સમયે સિધી ગતિવાળા પણ ઘણાં છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે નારકી જીવ શું વાંકી ગતિવાળા છે અને સીધી ગતિવાળા પણ[1] છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, નારકીને વિષે સીધી ગતિવાળા સર્વે હોય છે, કારણકે સીધી ગતિવાળા હમેશા ઘણાં હોય છે, તેથી તેમને માટે બહુ વચન છે, અને વાકી ગતિવાળા થોડા હોય છે, તેથી તેમને માટે એક વચન છે તેથી કહે છે કે, અથવા સીધી ગતિવાળા ઘણાં અને વાંકી ગતિવાળો કોઇએક હોય છે, અથવા સીધી ગતિવાળા પણ ઘણાં હોય છે, અને વાંકી ગતિવાળા પણ ઘણાં હોય છે, એમ ત્રણ ભાંગા સમજવા.

એવી રીતે વિશેષ રહિત એવા જીવ અને એકેંદ્રિય જીવ–ને બંનેને વિષે વાકી ગતિવાળા અને સીધી ગતિવાળા જીવ ઘણાં હોય છે, તેથી તેમના ત્રણ ભાંગા હોતા નથી, તેટલા માટે એકેંદ્રિય જીવને વર્જીને બીજા સર્વ દંડકમાં ત્રણ ભાગા થાય છે

હવે ગતિના અધિકારથી ચયવવાનું સૂત્ર કહે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે વિમાનના પરિવાર વગેરેની અપેક્ષાએ મોટી પાન્તવાલા છે, શરીરના આભુષણ વગેરેની અપેક્ષાએ મોટી કાંતિવાલા છે, શરીર પ્રાણની અપેક્ષાએ મોટા બળવાલા છે, મોટી ખ્યાતિવાલા છે મહત ઇશ્વર છે–મોટા સુખના સાધનોવાલા છે. અને

---

૧ જે જીવ એક ભવમાંથી બીજે ભવે વાંકી ગતિએ જાય તે વિગ્રહ ગતિ અને જે જીવ સીધી ગતિએ જાય તે અવિગ્રહ ગતિ કહેવાય છે.

છે, તે દ્રવ્ય ઇંદ્રિય—એટલે બાહ્ય ઇંદ્રિયને આશ્રીને ઇંદ્રિય રહિત ઉપજે છે, અને લબ્ધિના ઉપયોગ લક્ષણ જે અંતર્ગત જ્ઞાનરૂપ ઇંદ્રિ કે જે સંસારી જીવને સર્વ અવસ્થામાં હોય છે. તે ભાવઇંદ્રિયને આશ્રીને ઇંદ્રિ સહિત ઉપજે છે, જે કારણથી તે ઇંદ્રિય સહિત અને ઇંદ્રિય રહિત ઉપજે એમ કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જે જીવ ગર્ભને વિષે ઉત્પન્ન થતો હોય, તે શરીરસહિત ઉત્પન્ન થાય છે કે શરીરરહિત ઉત્પન્ન થાય છે?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, કોઇવાર તે શરીરરહિત ઉત્પન્ન થાય છે. અને કોઇવાર તે શરીર સહિત ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે કે ભગવન, તેમ શા કારણથી થાય છે?

ભગવાન કહે છે, હે ગૌતમ, ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારિક એ ત્રણ પ્રકારના શરીરની અપેક્ષાએ તે શરીર રહિત ઉપજે છે કારણ કે મરણ પામતા એવા જીવને એ ત્રણ શરીરનો અભાવ છે. અને તેજસ અને કાર્મણ—એ બે શરીર જીવને સંસારની સર્વ અવસ્થામાં હોય છે, તેની અપેક્ષાએ તે શરીરસહિત ઉત્પન્ન થાય છે, તે કારણને લઇ જીવ કોઇવાર શરીર રહિત અને કોઇવાર શરીર સહિત ઉત્પન્ન થવાનું કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, જીવ ગર્ભને વિષે ઉત્પન્ન થતાં પ્રથમ કેવો આહાર ગ્રહણ કરે છે?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે માતાનું રૂધિર અને પિતાનું શુક્ર—વીર્ય એ બંને મિશ્ર થઇ કિલ્વિષરૂપ બને છે, તેનો આહાર જીવ પ્રથમ ગ્રહણ કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે હે ભગવન્, તે જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયા પછી કેવો આહાર કરે છે?

ભગવાન કહે છે હે ગૌતમ, તે ગર્ભમાં રહેલા જીવની માતા દુધ વિગેરે જે ભોજન અને રસની વિકૃતિનો આહાર કરે, તે રસની વિકૃતિના એક ભાગ સાથે માતાના આર્તવનો તે જીવ આહાર કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે ગર્ભમાં રહેલો જીવ વિષ્ટા કરે, પેશાબ કરે, થુંકે, નાકમાંથી લીંટ કાઢે, વમન કરે અને પિત્ત કાઢે કે નહીં?

સંબંધજ સમજવો કારણકે તે તેના અંશ રૂપ નથી, અથવા અહિં માતૃ જીવરસહરણી અને પુત્રજીવરસહરણી એટલે માતાના જીવરસને હરનારી અને પુત્રના જીવરસને હરનારી બે નાડીઓ છે, તેમાં જે પહેલી માતૃ જીવની સાથે પ્રતિબદ્ધ થયેલી છે તે પુત્રના જીવને સ્પર્શનારી છે, તેથી તે માતૃજીવની સાથે પ્રતિબદ્ધ થયેલી રસહરણી નાડી વડે પુત્રજીવને સ્પર્શીને આહાર કરી શકે છે. અને પુત્રજીવની રસહરણી નાડીવડે પુત્રજીવને સ્પર્શીને માતૃજીવને સ્પર્શે છે, જેને લઇને ગર્ભનો જીવ પોતાના શરીરને પુષ્ટ કરી શકે છે. તેને માટે બીજા તંત્રમાં પણ કહ્યું છે કેઃ—

" पुत्रस्य नाभौ मातुश्च हृदि नाडी निबध्यते ।
यथासौ पुष्टिमाप्नोति केदार इव कुल्यया " ॥ १ ॥

" બાળકની નાભિમાં અને માતાના હૃદયમાં એક નાડી બંધાય છે, જે નાડીવડે તે બાળક જેમ પાણીની નીકથી છોડવાનો ક્યારો પુષ્ટ થાય તેમ પુષ્ટિ પામે છે. " ૧

હવે ચાલતા ગર્ભના અધિકારથી કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે ગર્ભના જીવને માતાના અંગ કેટલા કહ્યા છે ?

(અહિં આર્તવ-ઋતુ સબંધી ઘણાં વિકારોને લઇને ઘણાં અંગ કહેલા છે.)

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, માંસ, રુધિર અને માથાની મીંજી. (અહિં કેટલાએક ચરબી અને ફેફસાં પણ કહે છે.) તે ત્રણ અંગો માતાના કહેલાં છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન, તે ગર્ભના જીવને પિતાના અંગ કેટલા હોય છે ?

(અહિં વીર્યના વિકારને લઇને ઘણાં અંગો કહેલા છે.)

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, હાડની અંદરની મીંજી, વચ્ચેના અવયવનો[1] ભાગ અને કેશ, દાઢીમુંછ, રોમ તથા નખ—એ ત્રણ અંગો પિતાના કહેલાં છે.

---

૧ કેશાદિક-બધા એકજ અંગમાં સમજવા.

અને તે સિવાયના બાકીના જે અંશો છે, તે શુક્ર અને શોણિતના કોમળ વિકાર રૂપે હોવાથી માતાપિતાના સાધારણ અંશો છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે માતા અને પિતાના અવયવે કરી ઉત્પન્ન થયેલું તે શરીર કેટલો કાળ રહે છે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જીવને ભવધારણીય એટલે ભવોપગ્રાહક મનુષ્યાદિ શરીર જ્યાંસુધી નાશ પામે નહીં, ત્યાંસુધી તે માતાપિતા સંબંધી અંગ રહે છે. અર્થાત્ મરણ પર્યંત રહે છેઃ તે શરીરના ઉપચય પ્રમેયાના-વધવાના છેલ્લા સમય પછી તે માતાપિતાથી થયેલું શરીર ક્ષય પામતું પામતું તે જીવના આયુષ્યને છેલ્લે સમયે જાય છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, તે જીવ ગર્ભમાં રહેતો થકો નરકીને વિષે ઉત્પન્ન થાય કે નહીં ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, કોઈ જીવ નારકીને વિષે ઉત્પન્ન થાય અને કોઈ જીવ ન થાય.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, શા કારણથી એમ બને ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, કોઈ જીવ રાજાની રાણીના ગર્ભમાં આવ્યો હોય, તે જીવ સંજ્ઞી પંચેંદ્રિયપણાની જે પોતાની સર્વ પર્યાપ્તિ, તેને પ્રાપ્ત થયો થકો વીર્યલબ્ધિ તથા વૈક્રિયલબ્ધિવડે કરી અથવા વીર્યલબ્ધિવાળો તથા વૈક્રિયલબ્ધિવાળો થઈ શત્રુની સેનાને આવેલી સાંભળી [illegible]

અને અનુમોદવું, એ ત્રણ ક્રિયાઓ આચરે છે, તેનીજ ભાવના તે ભાવ્યા કરે છે. તે જીવ એમ કરતાં તે સંગ્રામ કરવાને અવસરે અંતરમાં કાળ કરે છે એટલે મૃત્યુ પામે છે, અને મૃત્યુ પામ્યા પછી તે નારકીને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે, હે ગૌતમ, તે કારણથી કોઈ જીવ ગર્ભમાંથી નરકે ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઇ જીવ નથી થતા એમ કહ્યું છે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્, ગર્ભમાં રહેલો જીવ દેવપણામાં ઉત્પન્ન થાય કે નહીં ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, કોઇ જીવ ગર્ભમાં રહેલો થકો દેવપણામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ જીવ નથી ઉત્પન્ન થતો.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્ એમ શા કારણથી બને છે ?

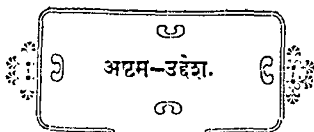
ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે જીવ જે સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય જીવ સઘળી પર્યાપ્તિઓ તે પ્રાપ્ત કરી તેવા સાધુ કે જે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય હોય છે અથવા સ્થૂળ પ્રાણાતિપાત વગેરેથી નિવૃત્ત થયેલો શ્રાવક અથવા દેશથી વિરત બ્રહ્મચર્ય પાળનાર બ્રાહ્મણ હોય તેની સમીપે અનેક આર્ય અને ધાર્મિક વચનોને સાંભળી આ સંસારના ભય વડે સંવેગ ઉત્પન્ન થવાથી ધર્માદિકમાં તેને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે, પછી તેનું મન ધર્મના તીવ્ર અનુરાગમાં લાગે છે એટલે તે જીવને શ્રુતચારિત્ર રૂપ ધર્મ અને તેના ફળરૂપ શુભ કર્મની, સ્વર્ગની અને મોક્ષની વાંછા થાય છે, તેમાં આસક્તિ થાય છે, અને તેમને માટે અતૃપ્તિ રહે છે, એટલુંજ નહી પણ તે પદાર્થોની અંદર તેનું મન રહ્યા કરે છે તેમનીજ લેશ્યાઓ થાય છે, અને તેમનોજ અધ્યાસ થાય છે, પોતાના ઇંદ્રિયો તેમને માટેજ અર્પણ કરે છે, સર્વદા તેમનાજ ભાવના ભાવે છે, એમ કરતાં મૃત્યુ પામીને તે દેવતામાં ઉત્પન્ન થાય છે,–હે ગૌતમ, આ કારણને લઇને કહ્યું છે કે, કેટલાએક જીવ ગર્ભમાં રહ્યા થકા દેવતામાં ઉત્પન્ન થાય છે અને કેટલાએક ઉત્પન્ન નથી થતા.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, માતાના ગર્ભમાં રહેલો જીવ કેવી રીતે રહે છે ? તે ઉંધો રહે છે, પડખાભેર રહે છે, આંબાના ફળની જેમ કુબડો રહે છે, સામાન્યપણે બેઠો રહે છે, ઊર્ધ્વસ્થાને ખડો રહે છે, ભરી રીતે આસન કરીને બેસે છે, સુતો રહે છે, અથવા તેની માતા સુવે ત્યારે સુવે છે, તેની માતા જાગે ત્યારે જાગે છે, તેની માતાના સુખે તે સુખી રહે છે, કે તેની માતાને દુઃખે તે દુઃખી રહે છે ?

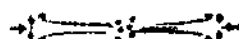
ભગવાન્ કહે છે. હે ગૌતમ, તે માતાના ગર્ભમાં રહેલા જીવ તેના માતાના સુખે સુખી અને માતાના દુઃખે દુઃખી થાય, ત્યાં સુધી બધુ સમજી લેવું. હવે તે માતાને જ્યારે પ્રસવનો સમય આવેછે, ત્યારે તે મસ્તકથી અથવા પગથી અવતરેછે તે સરખી રીતે અવતરેછે, અથવા તિરછો થઇ પેટમાંથી અવતરેછે, તો તે મૃત્યુ પણ પામી જાયછે. કારણકે તે યોનિમાંથી નિકળી શકતા નથી જ્યારે તે ગર્ભમાંથી નીકળેછે, ત્યારે તેને શું થાયછે, તે કહેછે, જે કર્મોની શ્લાઘા પ્રશંસા કરાય છે અર્થાત જે અશુભછે, જે કર્મો તે જીવે ગર્ભમાંથી નીકળતા બાંધેલાછે, જે કર્મો પોષણ કરેલાછે, જે કર્મો નિધત્ત કરેલાછે એટલે આતિમાત્ર બંધથી ઉદવર્તન તથા અપવર્તન કરણ શિવાય બાકીના કરણને યોગ્ય એવા વ્યવસ્થિત કરેલાછે, જે કર્મો નિકાચિત કરેલાછે એટલે સર્વ કરણને અયોગ્ય પણાને લઇને વ્યવસ્થાપિત કરેલાછે, જે કર્મો મનુષ્યગતિ, પંચેંદ્રિયજાતિ તથા પ્રમાદિ નામ કર્મની સાથે ઉદય આવવાને વ્યવસ્થાપિત થયેલાછે, જે કર્મો અભિનિવિષ્ટ એટલે તીવ્ર અનુભાવ પણાથી નિવિષ્ટ થયેલાછે, અને જે કર્મો ઉદય આવવાને સન્મુખ થઇ રહેલાછે તે પાછી જે કર્મો ઉદીરણાને પામ્યાછે અને ઉપશાંત થયા નથી પાછી તેવા કર્માને લઇને તે જીવ કુરૂપવાલો દુષ્ટ વર્ણવાળો દુર્ગંધી મુખવાલો, નઠારા રસવાળો નઠારા સ્પર્શવાળો, કાંટાના જેવા નઠારા સ્પર્શવાળો, અનિષ્ટ, સુંદરપણાથી રહિત, અપ્રિય, અશુભ મન ગમે નહિ એવો, સર્વને અમાન્ય, અલ્પસ્વરવાલો, હીન સ્વરવાળો, અનિષ્ટ સ્વરવાળો, અરુચિ કરે તેવા સ્વરવાળો, અપ્રિય સ્વરવાળો, અશુભ સ્વરવાળો, અમનોજ્ઞ સ્વરવાળો, સર્વને અમાન્ય સ્વરવાળો અને જેના વચન કોઇ [illegible] કરે નહી એવો થાયછે અથવા ઉત્પન્ન [illegible] તેનુ વચન કોઇ માને નહીં તેવો થાયછે [illegible] ઉપર કહ્યા તેનાથી ઉલટ [illegible] તેને [illegible] થાયછે [illegible] વચન [illegible] છે

[illegible] છે

इति प्रथम शतकना सातमा उद्देश समाप्त.

જીવના આયુષ્યની પ્રરૂપણા.

સાતમા ઉદ્દેશને અંતે ગર્ભ વિષે કહેવામાં આવ્યું છે, તે તે ગર્ભવાસ આયુષ્યને લઇને હોઇ શકે છે, તેથી આ આઠમા ઉદ્દેશામાં જીવના આયુષ્યની પ્રરૂપણા કરે છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, કે ભગવન, ¹એકાંતબાળ એટલે મિથ્યાદૃષ્ટિ અથવા અવિરત એવા મનુષ્ય શું નારકીની આયુષ્ય કરે ? કે તિર્યંચની આયુષ્ય કરે ? કે મનુષ્યની આયુષ્ય કરે ? કે દેવતાની આયુષ્ય કરે ? અથવા નારકીનું આયુષ્ય કરીને નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય, તિર્યંચનું આયુષ્ય કરીને તિર્યંચમાં ઉત્પન્ન થાય, મનુષ્યનું આયુષ્ય કરીને મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય, અને દેવતાનું આયુષ્ય કરીને દેવતામાં ઉત્પન્ન થાય ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, કે ગૌતમ, જે જીવ એકાંત બાળ-મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ છે, તે નારકીનું આયુષ્ય પણ કરે છે, તિર્યંચ તથા મનુષ્યનું આયુષ્ય પણ કરે છે, તેમજ તે નારકીનું આયુષ્ય કરીને નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અને તિર્યંચ તથા મનુષ્યનું આયુષ્ય કરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

એકે એકાંત [illegible] જે વિવિધ પ્રક- [illegible] આયુષ્ય [illegible] ઉત્પન્ન થાય છે. [illegible] મનુષ્ય દેવતાનું આયુષ્ય [illegible]

---

¹ એક [illegible] છે, તેથી મિથ્યાત્વને [illegible]

ગૌતમસ્વામી પુછેછે હે ભગવન્, જે એકાંત[1] પંડિત એટલે સાધુ પુરૂષછે, તે શું નારકીનું આયુષ્ય કરેકે તિર્યંચ મનુષ્ય તથા દેવતાનું કરી નારકીને વિષે ઉત્પન્ન થાય ? તેમજ તિર્યંચ મનુષ્ય તથા દેવતાનું આયુષ્ય કરી દેવલોકનેવિષે ઉત્પન્ન થાય ?

ભગવાન્ કહેછે, હે ગૌતમ, એકાંત પંડિત—સાધુ મનુષ્ય કોઇવાર આયુષ્ય બાંધેછે અને કોઇવાર નથી બાંધતો કારણકે તે સમ્યકત્વનું સમક એટલે અનન્તાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને સમકિત મોહનીય—એ સાત પ્રકૃતિ ખપાવતાં આયુષ્યને ન બાંધે અને તે દર્શનના સપ્તકને ખપાવ્યા પહેલાં આયુષ્ય બાંધે જો તે આયુષ્ય બાંધેતો નારકીની આયુષ્ય બાંધે નહીં, તિર્યંચનું આયુષ્ય બાંધે નહીં, અને મનુષ્યનું આયુષ્ય બાંધે નહીં, પણ તે દેવતાનું આયુષ્ય બાંધેછે, તે નારકીનું આયુષ્ય બાંધીને નારકોને વિષે ઉત્પન્ન થતો નથી તેમ તિર્યંચને વિષે તથા મનુષ્યને વિષે ઉત્પન્ન થતો નથી પણ તે દેવતાનું આયુષ્ય બાંધીને દેવતાને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તેમ થવાનું શું કારણ છે?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, તે એકાંત પંડિત સર્વ વિરતિ સાધુની બે ગતિ જાણવામાં આવે છે, તે કેવલીજ જાણે છે—તે ગતિ અંતક્રિયા અને કલ્પોપપત્તિકા એવા નામની છે—જે સર્વ કર્મોના ક્ષયકરી મોક્ષમયને અંતક્રિયા ગતિ કહેવાય છે. અને અનુત્તર વિમાન સુધીના સામાન્ય દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવું તે કલ્પોપપત્તિકા ગતિ કહે વાય છે. તે બે ગતિઓમાં ઉત્પન્ન થવાના કારણને લઇને કહેવામાં આવ્યું છે કે તે દેવતાનું આયુષ્ય બાંધીને દેવતાને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે.

જે એકાંત પંડિત મનુષ્ય છે. તેને બીજે સ્થાને વર્તવાપણું છે, તેથી હવે બાળપંડિત વિષે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ જે બાળપંડિત મનુષ્ય એટલે

---

૧ મનુષ્ય — પણાનું સ્વરૂપ જાણવાને માટે આપેલુંછે, કારણકે, મનુષ્યજીવ શિવાય બીજાને એકાંત પંડિતપણાનો યોગજ ન હોય અને તે યોગનો અભાવ બીજા સર્વ વિરતિ ને હોઈ શકે નહીં સમ્યકત્વનું સમક ખપાવતાં પછી સાધુ આયુષ્યને બાંધતો નથી પણ તેની પહેલા બાંધેછે, તેથી આમ કહેવામા આવ્યું છે.

દેશવિરતિ પાંચમે ગુણસ્થાને રહેલા શ્રાવક મનુષ્ય છે તે નારકીની આયુષ્ય કરે અને યાવત્‌દેવતાનું આયુષ્ય કરી દેવતામાં ઉત્પન્ન થાય ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે બાલપંડિત મનુષ્ય નારકીની આયુષ્ય બાંધતો નથી તેમ તિર્યંચ તથા મનુષ્યની આયુષ્ય બાંધતો નથી પણ તે દેવતાની આયુષ્ય બાંધીને દેવતાને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે બાલપંડિત મનુષ્ય દેવતાની આયુષ્ય બાંધીને દેવતામાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેનું શું કારણ છે ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે બાલપંડિત મનુષ્ય—અર્થાત્ દેશ વિરત શ્રાવક તેવા કોઇ શ્રમણ તપસ્વી કે બ્રહ્મચર્ય પાળનારા બ્રાહ્મણની સમીપે આર્ય—ઉત્તમ ધર્મના વચન સાંભળીને અને તેને તે પોતાના મનમાં અવધારીને દેશથી વિરત થાય છે અને નથી થતો દેશથી સ્થૂલ પ્રાણાતિપાત વગેરેના પચ્ચખાણ કરે છે અને નથી કરતો, તેથી તે બાલપંડિત મનુષ્ય જે કારણથી દેશથી સ્થૂલ પ્રાણાતિપાતના પચ્ચખાણ કરે, તે કારણથી તે નારકીની આયુષ્ય બાંધે નહીં, પણ દેવતાનું આયુષ્ય બાંધીને દેવતાને વિષે ઉત્પન્ન થાય. તે કારણથી બાલપંડિત દેવતાની આયુષ્ય બાંધીને દેવતાને વિષે ઉત્પન્ન થાય એમ કહ્યું છે.

હવે આયુષ્ય બાંધવાની ક્રિયાના કારણ રૂપે પાંચ ક્રિયા સૂત્રો કહે છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ કોઇ પુરૂષ કચ્છ એટલે નદીના જલથી વીંટાએલા ભાગમાં, પાણીના દ્રહમાં, જલાશયમાં ઘાસ વગેરે દ્રવ્યના જથ્થામાં ગોલાકાર નદી વગેરેના જળની વક્ર ગતિવાલા પ્રદેશમાં, ગાઢ અંધકારમાં, વૃક્ષો, વેલાઓ, લતાઓ તથા શાખાઓના ઝુંડવાલા પ્રદેશમાં પર્વતના એક ભાગમાં રહેલા વૃક્ષો તથા વેલાઓના સમુદાયમાં, પર્વતમાં પર્વતોના સમુદાયમાં એક જાતના વૃક્ષોના વનમાં, અને વિવિધ જાતના વૃક્ષોના જથ્થામાં મૃગલાઓથી આજીવિકા કરનારો હોય, મૃગલા[1] ઉપરજ સંકલ્પ કરનારો એટલે મૃગને મારવાનો અધ્યવસાય[2] કરનારો હોય અને મૃગનો

[1] મૃગનુ રક્ષણ કરનારો પણ તે ઉપર આજીવિકા કરે છે, તેથી આ વિશેષણ આપ્યુછે.

[2] મૃગમારવામાં ચિત્તને સ્થિર કરનારો.

કરવામાં એકાગ્ર ચિત્તવાળો હોય, તે પુરૂષ તે મૃગનો વધ કરવાને માટે ઉપર કહેલા પ્રદેશોમાં જઇને 'તેમાં મૃગ છે,' એવું જાણી તે મૃગનો વધ કરવાને તેને પકડવા સારૂં ખાડો અને પાસલો રચે છે. હે ભગવન, તેવા ફૂટપાસ કરવાથી તે પુરૂષને કાયિકી વગેરે કેટલી ક્રિયાઓ લાગે છે?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે. હે ગૌતમ, તે પુરૂષને કોઇવાર ત્રણ ક્રિયાઓ લાગે, કોઇવાર ચાર ક્રિયાઓ લાગે અને કોઇવાર પાંચ ક્રિયાઓ લાગે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્! તેનું શું કારણ હશે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે ભવ્ય એટલે યોગ્ય અર્થાત કર્તા છે, તે મૃગને પકડવા માટે જેટલો વખત ફૂટપાસ કરનારો હોય પણ તેને બંધન કરનારો કે મારનારો ન હોય, તેટલો કાળ તે પુરૂષને ગમનાદિકની ચેષ્ટા કરવા રૂપ કાયિકી ક્રિયા ફૂટપાસ કરવાના અધિકરણરૂપે અધિકરણકી ક્રિયા અને તે મૃગ ઉપર દ્વેષ કરવાથી પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા—એમ તેને ત્રણ ક્રિયાઓ લાગે છે, જે કર્તા પુરૂષ જેટલો વખત ફૂટપાસ કરે અને બંધન કરે પણ મારે નહીં, તો તેટલો તેને કાયિકી, અધિકરણકી પ્રદ્વેષિકી અને મૃગને પરિતાપ કરવાને લઇને પારિતાપનિકી—એ ચાર ક્રિયાઓ લાગે છે. જે કર્તા પુરૂષ જેટલો કાળ ફૂટપાશ રચે, બંધન કરે અને મારે, તેટલો કાળ તેને કાયિકી, આધિકરણી, પ્રાદ્વેષિકી, પારિતાપનિકી અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયા—એ પાંચ ક્રિયાઓ લાગે છે, હે ગૌતમ, તે કારણને લઇને કોઇવાર એ, કોઇવાર ત્રણ, કોઇવાર ચાર અને કોઇવાર પાંચ ક્રિયાઓ લાગે, એમ કહ્યું છે.

ગૌતમ ભગવાન પુછેછે. હે ભગવન્, જે પુરૂષ પ્રથમ કહેલા [illegible] [illegible] પ્રદેશથી તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રદેશસુધીના સ્થાનોમાં [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] બહાર [illegible], [illegible] તે પુરૂષને કેટલી ક્રિયા લાગે?

ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, તે પુરૂષને કોઇવાર ત્રણ ક્રિયા, કોઇવાર ચાર ક્રિયા અને કોઇવાર પાંચ ક્રિયા લાગે.

ગૌતમ પુછેછે હે ભગવન, [illegible] [illegible] [illegible] ચાર અને પાંચ ક્રિયા લાગે?

ભગવાન કહે છે કે હે ગૌતમ, જે પુરૂષ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] લાગે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કરણિકી અને પ્રાદ્વેષિકી એમ ત્રણ ક્રિયા લાગે. પછી જ્યારે તે તે ... ગ્નિ ફેંકે પણ બાળે નહીં, તેટલા કાળમાં તેને કાયિકી વગેરે ચ ક્રિયા લાગે; જે પુરૂષ તે ઘાસ ઊંચા કરે. તેની અંદર અગ્નિ નાખે અને તે બાળે પણ ખરો તેટલોકાળ તેને કાયિકીથી તે પ્રાણાતિપાતકીસુધી પાં ક્રિયા લાગે, તે કારણને લઇને ત્રણ, ચાર અને પાંચ ક્રિયા લાગવાનું કહ્યું

ગૌતમ સ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્, પ્રથમ કહેલા નદીના જલા વીંટાએલા વૃક્ષોના પ્રદેશથી તે વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષોના સમૂહસુધીના પ્રદે જે પુરૂષ મૃગની આજીવિકાવાળો મૃગને ... જાળમાં ફસાવીશ અથવ બાણથી મારીશ એવો સંકલ્પ કરનારો મૃગને મારવાનો અધ્યવસાય કરનાર મૃગને મારવામાંજ એકાગ્ર ચિત્ત રાખનારો એવો તે પુરૂષ આ મૃગ દી છે, એમ ધારી મૃગને મારવા માટે પ્રત્યંચા ચડાવી તીરકાઢે તેવા પુરૂષ કેટલી ક્રિયા લાગે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપેછે, હે ગૌતમ તેવા પુરૂષને કોઇવાર ત્રણ ક્રિય કોઇવાર ચારક્રિયા અને કોઇવાર પાંચ ક્રિયા લાગે છે.

ગૌતમસ્વામી કહેછે, હે ભગવન્ એવીરીતે જુદી જુદી ક્રિયા શાકારણથી લાગે ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જે પુરૂષ બાણકાઢે પણ પણચ સાથે ચડાવે નહીં અને મારે નહીં તેને કાયિકી વગેરે ત્રણ ક્રિયા લાગે અને જે બાણ કાઢે પણચ ઉપર ચડાવી ખિલરાવે પણ મારે નહીં તેને કાયિકી વગેરે ચારક્રિયા લાગે અને જે પુરૂષ જેટલો વખત બાણકાઢે પણચ ઉપર ચડાવે અને મારે તેટલા વખતમાં તેને પાંચે ક્રિયા લાગે તે કારણને લઇને જુદી જુદી ક્રિયા લાગવાનું કહ્યું છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કહેછે, હે ભગવન્, જે પુરૂષ પ્રથમ કહેલા નદીના જળથી વીંટાએલા કચ્છાદિ પ્રદેશનેવિષે કોઇ મૃગને મારવા માટે કાનસુધિ લાંબુ તીર ખેંચી ઉભોરહે અને બીજો કોઇ પુરૂષ પાછળથી આવીને પોતાને હાથે તરવારવડે તે પુરૂષના મસ્તકને છેદે તે વખતે પેલો તીર તેના હાથમાંથી છુટી જાય અને તે વડે પેલો મૃગ વીંધાઇ જાય, તો હવે પેલો જે પુરૂષના મસ્તકનો છેદનારો તેને મૃગના વધનું પાપ લાગે કે જે મૃગને મારવાને તૈયાર થયો હતો, તે પુરૂષને મૃગના વધનું પાપ લાગે?

ભગવાન ઉત્તર આપેછે, હે ગૌતમ જે પુરૂષે મૃગને મારવાનેમાટે તીર ચડાવ્યું હતું, તે પુરૂષને તે મૃગના વધનું પાપ લાગે કારણકે અહિ

જે મૃગનો વધ થયો છે, તે વૈરનો હેતુ તે પુરૂષ હતો અને જેણે તે બાણ-ધારી પુરૂષને માર્યો, તે પુરૂષને તે બાણધારીના વધનું પાપ લાગે કારણકે તેને બાણધારીની સાથે વૈર હતું.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, તે મૃગના મારનાર વૈરીને તે વૈરના વધનું પાપ લાગે, અને પુરૂષના મારનારને પુરૂષનુ પાપ લાગે, એમ જે કહ્યું. તે શા કારણથી ?

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જે ધનુષનો તીર કરવા માંડયો હોય તે કરેલો કહેવાય છે, તે તીરને ધનુષ ઉપર ચડાવવા માંડયો, તે ચડા-વેલો કહેવાય છે, તે ધનુષ ઉપર ચડાવ્યા પછી ધનુષને ખેંચી ધનુષ્યને કુંડલાકારે કરવા માંડયું, તે માંડેલું કહેવાય છે અને જ્યારે તે બાણ છોડવામાં આવતો હોય તેને છોડવામાં આવ્યો કહેવાય છે.

ગૌતમ કહે છે, હે ભગવન્, ધનુષનો તીર કરવા માંડયો તેને કરેલો કહેવાય છે. ત્યાંથી તે તીર નીકળેલો હોય તે નીકળેલો કહેવાય છે, ત્યાંસુધી સમજવું ધનુષ્યમાંથી તીર નીકળવાની ક્રિયાનો કરનાર ધનુર્ધારી પુરૂષ છે, તેથી તેણેજ [illegible] માર્યો. તે કારણથી કહ્યું કે, તે મૃગના વૈરને લઇને મૃગના વધનું પાપ તે ધનુર્ધારીને લાગે અને જે ખડ્ગધારી પુરૂષ વૈરથી ધનુર્ધારીને માર્યો તે [illegible] ખડ્ગધારી પુરૂષને લાગે.

અહિં વિશેષ સમજવાનું એ [illegible] છે કે, તે [illegible] માસસુધીમાં મૃત્યુ પામે તે તે પુરૂષને [illegible] ક્રિયાઓ લાગે, કારણકે, છમાસસુધી [illegible] તેના મરણનું [illegible] કરે છે. અને છ માસ વીત્યા પછી જે બીજા [illegible] તે [illegible] પુરૂષને [illegible] ક્રિયા [illegible] વ્યવહારનયની [illegible] કહ્યું છે [illegible] ક્રિયા [illegible] એટલે [illegible] લાગે, એમ [illegible] પુરૂષને કાયિકી [illegible] કારણકે, [illegible] ક્રિયા [illegible]

વળી [illegible] ભગવન્ કોઈ પુરૂષ બીજા [illegible] કોઈ [illegible]

અથવા તે પુરૂષ પોતાને હાથે તરવારથી મસ્તક છેદે, તે પુરૂષને કેટલી ક્રિયા લાગે ?

ભગવાન કહે છે, કે ગૌતમ, જે પુરૂષ જેટલો વખત તે પુરૂષને શક્તિથી હણી નાખે અથવા પોતાને હાથે મસ્તક છેદે, તેટલો વખત તે પુરૂષને શરીર ચલવવારૂપ કાયિકી ક્રિયા, શસ્ત્રનો વ્યાપાર કરવારૂપ આધિકરણિકી ક્રિયા, મનમાં અશુભ ચિંતવવારૂપ પ્રાદ્વેષિકી ક્રિયા, પરિતાપ કરાવવારૂપ પારિતાપનિકી ક્રિયા અને મારવારૂપ પ્રાણાતિપાત ક્રિયા એમ પાંચ ક્રિયા લાગે છે. કારણકે, તે પુરૂષ વૈરથી નજીક બંધાએલો છે તેમ વળી બીજાના જીવનો અંત લાવનારો છે અથવા પોતાના નાશને ઈચ્છ કરનારો છે.

હવે આ ચાલતા ક્રિયાધિકારને લઈને પુનઃ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, જે નારકીના જીવ છે, તે સવીર્ય-વીર્યસહિત છે કે અવીર્ય-વીર્ય રહિત છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, જે નારકીના જીવ છે, તે પણ લબ્ધિવીર્ય કરીને સવીર્ય-વીર્ય સહિત હોય છે, અને કરણવીર્ય કરીને અવીર્ય-વીર્યરહિત પણ હોય છે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે હે ભગવન્, નારકીના જીવો લબ્ધિવીર્યે કરી સવીર્ય અને કરણવીર્યે કરી અવીર્ય હોય છે તે શા કારણથી?

ભગવાન્ કહે છે હે ગૌતમ જે નારકીને ઉત્થાન કર્મ, બલ, વીર્ય પુરૂષકાર અને પરાક્રમ હોય છે, તેનાથી નારકીના જીવ લબ્ધિવીર્યવડે સવીર્ય હોય છે અને કરણવીર્યથી પણ સવીર્ય છે, અને જે નારકીના જીવને ઉત્થાન. કર્મ, બળ, વીર્ય, પુરૂષકાર અને પરાક્રમ નથી, તે નારકી લબ્ધિવીર્યવડે કરીને સવીર્ય અને કરણવીર્યવડે કરીને અવીર્ય હોયછે, તે કારણથી નારકીના જીવ લબ્ધિવીર્યથી સવીર્ય અને કરણવીર્યથી સવીર્ય અને અવીર્ય પણ કહેલા છે,

હે ગૌતમ, જેવી રીતે નારકીના જીવ કહ્યા, તેવીરીતે પંચેંદ્રિય તિર્યંચ યોનિના જીવ સમજવા અને મનુષ્યને વિષે જેવી રીતે ઓઘ જીવો કહ્યાં છે, તેમ સમજવું, પણ તેમાંથી સિદ્ધના જીવોને બાદ કરવા. અને વાનવ્યંતર જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ત્રણ દંડક નારકીની જેમ સમજવા.

ગૌતમસ્વામી કહેછે, હે ભગવન, આપે જે કહ્યું છે, તે સત્ય છે.

इति प्रथम शतकनो आठमो उद्देश समाप्त.

नवम उद्देश.

જીવનું ગુરૂત્વાદિ પ્રતિપાદન

ઊપર કહેલા આઠમા ઉદ્દેશમાં છેવટે વીર્યવિષે કહેવામાં આવ્યુંછે તો તે વીર્યથી જીવ ગુરૂત્વ વગેરે મેળવેછે, તેથી આ નવમા ઉદ્દેશમાં જીવનું ગુરૂત્વ વગેરેનું પ્રતિપાદન કરે છે

ગૌતમ સ્વામી પૂછેછે, હે ભગવન, જીવ અશુભ કર્મની વૃદ્ધિરૂપે નીચે જવામા હેતુરૂપ એવું ગુરૂત્વ-ભ[illegible] જલદી કેવ[illegible] પામે છે?

ભગવાન કહેછે, હે ગૌતમ, પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૧–લઘુત્વ–હલકાપણું, ૨–પરીતત્વ–થોડા કરવાપણું ૩–હ્રસ્વત્વ–ટુંકાપણું, અને ૪–ઉલ્લંઘનપણું–એ ચાર મોક્ષના અંગ હોવાથી શ્રેષ્ઠ ગણાય છે અને ૧ ગુરૂત્વ–ભારેપણું, ૨ આકુલપણું, ૩ દીર્ઘપણું અને ૪–અનુપ્રવતન એ ચાર મોક્ષના અંગ ન હોવાથી શ્રેષ્ટ ગણાતા નથી.

હવે ગુરૂત્વ અને લઘુત્વના ચાલતા અધિકારથી ગૌતમસ્વામી તે સંબંધે વિશેષ પુછેછે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્, જે સાતમી પૃથ્વીના નીચેનો અવકાશાંતર છે, તે શું ગુરૂ છે? કે લઘુ છે? કે ગુરૂલઘુ છે કે અગુરૂલઘુ છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે સાતમી પૃથ્વીની નીચેના અવકાશાંતર ગુરૂ નથી, તેમ લઘુ નથી, તેમ ગુરૂલઘુ નથી પણ તે અગુરૂલઘુ છે.

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્. સાતમી પૃથ્વીની નીચેના તનુવાત શું ગુરૂ છે, લઘુ છે, ગુરૂલઘુ છે કે અગુરૂલઘુ છે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે સાતમી પૃથ્વીની નીચેના તનુવાત લઘુ નથી, ગુરૂ નથી અગુરૂલઘુ નથી પણ તે ગુરૂલઘુ છે.

એવી રીતે સાતમા ઘનવાત, સાતમા ઘનોદધિ, સાતમી પૃથ્વી અને સર્વે અવકાશાંતર–એ બધા સાતમા અવકાશાંતરની પેઠે અને સાતમા તનુવાતના પેઠે સમજવા, એટલે તે ગુરૂ નહીં, લઘુ નહીં પણ અગુરૂલઘુ જાણવા. એવીજ રીતે ગુરૂલઘુ ઘનવાત, ઘનોદધિ, પૃથ્વી, દ્વીપ, સાગર, ના આવાસ તથા ભરતાદિ ક્ષેત્ર–એ સર્વ ગુરૂલઘુ સમજવા.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્ જે નારકી છે, તે ગુરૂ છે, લઘુ છે, ગુરૂલઘુ છે કે અગુરૂલઘુ છે?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે નારકી ગુરૂ નથી અને લઘુ નથી પણ તે ગુરૂલઘુ છે અને અગુરૂલઘુ પણ છે.

ગૌતમસ્વામી કહે છે હે ભગવન, શા કારણથી નારકી ગુરૂલઘુ છે, અને અગુરૂલઘુ પણ છે?

ભગવાન, ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે નારકીને વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરને આશ્રીને ગુરૂપણું નથી, લઘુપણું નથી અને અગુરૂલઘુપણું

રીરો પણ ગુરુલઘુત્વ હોય છે; કારણકે, વૈક્રિય તથા તૈજસ વર્ગણાત્મક
ગુરુલઘુ કહેવાય છે; તેથી જીવની અપેક્ષાએ અને કાર્મણ શરીરની અપે-
ક્ષાએ તે નારકી અગુરુલઘુજ છે; કારણ જીવ અરૂપી હોવાથી તેનું અગુરુ-
લઘુત્વ કહેલ છે, અને કાર્મણ શરીર કાર્મણવર્ગણાત્મક હોવાથી તેનું
અગુરુલઘુત્વ છે. તે કારણને લઇને હે ગૌતમ, નારકી ગુરુલઘુ છે અને
અગુરુલઘુ પણ છે. એવીરીતે વૈમાનિક દેવતાસુધીના ચોવીશ દંડક સમજી
લેવા. તેમાં વિશેષ એટલું કે, શરીરનું વિવિધપણું જાણીને તે પ્રમાણે જાણી
લેવું એટલે જેના જેવાં શરીર હોય તેને તે જાણીને અસુર પ્રમુખના ગુરુ-
લઘુ સમજવા. તેમાં અસુરાદિ દેવો નારકીની જેમ સમજવા. પૃથ્વીકાય
વગેરે ઔદારિક અને તૈજસ શરીરને આશ્રીને ગુરુલઘુ છે અને જીવ તથા
કાર્મણ શરીરને આશ્રીને અગુરુલઘુ છે. વાયુકાય, ઔદારિક, વૈક્રિય અને
તૈજસ શરીરને આશ્રીને ગુરુલઘુ છે. એવી રીતે પંચેંદ્રિય મનુષ્ય ઔદા-
રિક, વૈક્રિય, તૈજસ, અને આહારક શરીરને આશ્રીને ગુરુલઘુ અને કાર્મ-
ણશરીરને અગુરુલઘુ છે અને ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિ-
કાય અને જીવાસ્તિકાય એ અરૂપીપણાને લઇને અગુરુલઘુ છે અને બાકીના
ત્રણ પદનો એટલે ગુરુ, લઘુ અને ગુરુલઘુનો નિષેધ સમજવો

ગૌતમસ્વામી પુછેછે, હે ભગવન્, જે પુદ્ગલાસ્તિકાય છે, તે ગુરુ છે,
લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ નથી,
લઘુ નથી, પણ તે ગુરુલઘુ પણ છે, અને અગુરુ લઘુ પણ છે.

ગૌતમસ્વામી કહેછે, હે ભગવન્. તે શાકારણથી ?

ભગવાન કહે છે. હે ગૌતમ. ઔદારિક વૈક્રિય, આહારક અને તૈજસ
દ્રવ્યને આશ્રીને તે પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ નથી, લઘુ નથી પણ ગુરુલઘુ છે
અને અગુરુલઘુ નથી અને [illegible] અગુરુલઘુ છે અને
[illegible] ગુરુ નથી. લઘુ નથી ગુરુલઘુ નથી પણ [illegible]
જે કાળ અને કર્મ છે. તેમાં [illegible] તે ગુરુ છે,
છે, તેથી તે અગુરુલઘુ છે

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે,—હે ભગવાન [illegible] ગુરુ નથી, લઘુ
લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે હે ભગવન [illegible]
નથી, પણ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે.

ગૌતમસ્વામી પૂછે છે કે ભગવાન, તેનું શું કારણ છે?

ભગવાન કહે છે, કે ગૌતમ, દ્રવ્ય આશ્રીને જે કૃષ્ણલેશ્યા છે તે ઔદારિકાદિ શરીર [illegible] છે, અને ઔદારિક ગુરુલઘુ છે, માટે તે કૃષ્ણલેશ્યા [illegible] છે [illegible] ગુરુલઘુ છે અને જે ભાવલેશ્યા છે, તે જીવની પરિણતિરૂપ છે, [illegible] અગુરુલઘુ છે. એજ પ્રમાણે શુક્લ-લેશ્યાસુધી સમજવું. દ્રષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને સંજ્ઞા એ જીવના પર્યાય [illegible] ને ચોથે પદે છે એટલે અગુરુલઘુ છે. અહિં જે અજ્ઞાનને [illegible] છે, તે જ્ઞાનના વિપક્ષપણાથી કહેવું છે, નહીંતો [illegible] વિષે તો [illegible] છે

ઔદારિક [illegible] ચાર શરીર ત્રીજા પદે [illegible] ગુરુલઘુ [illegible] ચોથે પદે એટલે અગુરુલઘુ [illegible] અગુરુલઘુ [illegible] હોવાથી તેના [illegible] કૃષ્ણક, તેના દ્રવ્ય અગુ-

કરવાને સમયે આ ભવનું આયુષ્ય કરવું એ નિયમિત છે, અર્થાત્ જીવ જે સમયે વર્તમાનભવનું આયુષ્ય બાંધે, તે સમયે આગામીભવનું આયુષ્ય બાંધે અને જે સમયે આગામીભવનું આયુષ્ય બાંધે તે સમયે વર્તમાનભવનું આયુષ્ય બાંધે.

એ રીતે એક સમયના કાર્ય બને ને કહીને કહે એક સમયે બન્નેની એક ક્રિયા–કાર્ય [illegible] કહે) ને આ પ્રમાણે, તે જીવ આ ભવના આયુષ્યને બાંધતાં [illegible] ભવના આયુષ્યને બાંધે અને પરભવના આયુષ્યને બાંધતાં [illegible] આ ભવના આયુષ્યને બાંધે, એ રીતે એક જીવ [illegible] આ પ્રમાણે જે અન્યતીર્થી કહે છે,

અને સામાયિકનો અર્થ પણ જીવજ છે, કારણકે, કર્મનું જે અનુપાદાન-અગ્રહણ ઇત્યાદિ ગુણો જીવનાજ છે, તે જીવથી જુદા નથી, એવી રીતે પ્રત્યાખ્યાન, સંયમ, સંવર, વિવેક અને વ્યુત્સર્ગ તથા તેમના અર્થ પણ જીવના ગુણરૂપ હોવાથી જીવ રૂપજ સમજવા.

કાલાસવેસિત પુત્ર સાધુએ સ્થવિર ભગવાનને કહ્યું, હે આર્યો! જો તમારા મતમા આત્મા-જીવજ સામાયિક, પચ્ચખાણ, સંયમ, સંવર, વિવેક અને ઉત્સર્ગ તથા તેમના અર્થરૂપ હોયતો તે પછી તેનો ત્યાગ કરી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભને તમે શા માટે નિંદોછો? એટલે "**નિંદામિ, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि**" ઇત્યાદિ પદો બોલી ગુરુ સાક્ષીએ કેમ નિંદોછો?

સ્થવિર ભગવાન કહે છે, કે કાલાસવેસિતપુત્ર, અમે જે નિંદા કરીએ છીએ' તે સંયમને અર્થે કરીએ છીએ.

કાલાસવેસિત પુત્રને આ પ્રશ્ન કરવાનો આશય એવો છે કે, જે સામાયિકવાલો હોય તેણે ક્રોધાદિકને ત્યાગ કરેલા હોય છે, તો પછી તે નિંદા અને ગર્હાના શબ્દો કેમ બોલે? કારણકે તેવા ઉદ્ગાર ક્રોધ થયા વિના નીકલતા નથી [illegible] એ પ્રશ્નનો ઉત્તર સ્થવિર આર્યે એટલો આપ્યો કે, એ ગર્હા [illegible] સંયમને અર્થે [illegible] પડે છે. કારણકે, અવદ્યની ગર્હામા સંયમ [illegible] છે અને [illegible] અનુમતિમા સંયમનો છેદ થાય છે પછી કાલાસવેસિત પુત્ર [illegible] સ્થવિર ભગવાનને પ્રશ્ન કર્યો કે, [illegible] શું [illegible] ગર્હા [illegible] કે અસંયમ છે?

સ્થવિર ભગવાન [illegible] કાલાસવેસિત પુત્ર, ગર્હાસંયમ છે અગર્હાસંયમ નથી કારણકે જે [illegible] છે તે સર્વ રાગાદિક [illegible] પુરુષો [illegible] જીવને ખમાવે છે, તેમજ તે [illegible] આત્મા [illegible] અને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાથી જાણીને [illegible] છે, એવીરીતે નિગ્રંથ અમારો [illegible] છે, અથવા આત્મરૂપ સંયમને [illegible] છે, ગયેલ ઉપચિત [illegible] છે. [illegible]

[illegible] કાલાસવેસિત પુત્ર [illegible] તેણે સ્થવિર ભગવાનને વંદનાકરી નમસ્કાર કર્યો [illegible] તેમાંનુ એ પ્રમાણે કહ્યુ, કે ભગવન, પૂર્વે જે પદ અજ્ઞાન પણાને

લઈને સ્વરૂપથી જાણવામાં આવેલા નથી. અશ્રવણ એટલે નહીં સાંભળવામાં આવવાને લઈને અબોધિપણાને લઈને એટલે જિનધર્મનો અપ્રાપ્તિપણાને લઈને અર્થાત્ મહાવીરપ્રભુના ધર્મના અપ્રાપ્તિને લઈને અથવા ઔત્પત્તિકી વગેરે બુદ્ધિના અભાવને લઈને અને બોધના અભાવને લઈને જે પદ જાણેલા નથી, એટલે સાક્ષાત્ સ્વયં ઉપલબ્ધ થયેલા નથી, વળી જે પદ સાંભળ્યા નથી—બીજા પાસેથી શ્રવણ કર્યા નથી, જે પદ સંભાર્યા નથી એટલે દર્શનના શ્રવણને અભાવે ધ્યાનમાં લીધા નથી, તેથી કરીને જે પદ અવિજ્ઞાત છે, એટલે વિશિષ્ટ બોધના વિષયમાં કરેલા નથી, જે પદ ગુરૂઓએ વિશેષ પણે કહેલા નથી, જે પદ સામા પક્ષથી વ્યવચ્છેદ પામ્યા નથી, જે પદ અનુગ્રહ પરાયણ ગુરૂઓએ મોટા ગ્રંથમાંથી સુખે બોધ થાય તેવી રીતે ઉદ્ધૃત કર્યા નથી, એથી કરીને જે પદ અમોએ અવધાર્યા નથી, તેવા પદોના આવો અર્થ અમોએ શ્રદ્ધાથી માન્યો નહીં, તે ઉપર પ્રીતિ કરી નહીં, અથવા પ્રતીતિ પણ કરી નહીં, તેમજ કરવાની ઇચ્છા પણ કરી નહીં, અને તે તરફ રૂચિ પણ થઈ નહીં હે ભગવન્, હવે એ પદોના અર્થ જ્ઞાનથી જાણ્યા, શ્રવણથી સાંભળ્યા, અને વિસ્તારથી બોધિત થયા, તેથી સાંભળેલા, સંભારેલા, વિજ્ઞાત કરેલા, ગુરૂએ કહી વિશેષ સમજાવેલા, સામા પક્ષના સંદેહથી વ્યવચ્છિન્ન કરેલા—ગુરૂએ મોટા ગ્રંથમાંથી સંક્ષેપે ઉદ્ધાર કરેલા, અને અમોએ અવધારેલા તે પદોના અર્થ ઉપર હવે હું શ્રદ્ધા રાખુંછું, પ્રીતિ વા પ્રતીતિ રાખુંછું, અને તે તરફ રૂચિ ધરાવુંછું, આપ જે વસ્તુ કહોછો, તે તેમજ છે, સત્ય છે,

તે પછી તે સ્થવિર ભગવાન તે કાલાસવેશિત પુત્ર સાધુ પ્રત્યે આ પ્રમાણે બોલ્યા—હે આર્ય, અમે કહેલા અર્થ ઉપર તું શ્રદ્ધાવંત થાઓ પ્રીતિવાન્ અથવા પ્રતીતિવાનથાઓ અને વળી તે ઉપર રૂચિ થાઓ.

તે પછી તે કાલાસવેશિત પુત્ર સાધુએ તે સ્થવિર ભગવાનને વંદના કરી અને નમસ્કાર કર્યા. વંદના અને નમસ્કાર કર્યા પછી તેણે ભગવાન સ્થવિરને આ પ્રમાણે કહ્યુ, હે ભગવન્, હું તમારી પાસે ચાર મહાવ્રતવાળા—ધર્મ -અને પાંચમા મહાવ્રત રૂપ પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મને અંગીકાર કરવા ઈચ્છું છું.

(શ્રીપાર્શ્વનાથ જિનને ચાર મહાવ્રત હોય છે. કારણ કે પરિગ્રહીત કર્યા વગરની સ્ત્રી ભોગવાતી નથી; તેથી મૈથુન વ્રતનો અન્તર્ભાવ પાંચમાં પરિગ્રહની અંદર થઇ જાય છે, વળી શ્રીપાર્શ્વનાથનો ધર્મ પ્રતિક્રમણ

રહિત છે, કારણ કે તેમાં કારણ હોય તોજ પ્રતિક્રમણ કરાય છે, અને મહાવીરપ્રભુના ધર્મમાં કારણ વિના પણ પ્રતિક્રમણ કરાય છે તેથી તેમનો ધર્મ પ્રતિક્રમણ સહિત કહેવાય છે.)

સ્થવિર ભગવાને કહ્યું, હે દેવાનુપ્રિય, જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો પ્રતિબંધ—વ્યાઘાત કરશો નહી.

તે પછી કાલાસ્યવેસિય પુત્ર અનગારે તે સ્થવિર ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યો અને તે વંદના અને નમસ્કાર કર્યા પછી ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મને [illegible] મહાવ્રત રૂપ પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ આદરીને તે અનગાર વિચરવા [illegible]. તે ઘણાં વર્ષો સુધી દીક્ષાપર્યાય પાળવા લાગ્યો. જેમાં વસ્ત્ર રહિત પણું રાખ્યું, મુંડ ભાવ રાખ્યો, શરીર પ્રક્ષાલન ન કરવું, દંતધાવન-કરવું નહીં, છત્રી રાખવી નહીં, ઉપાન પહેરવા નહીં, ભૂમિ ઉપર સુવું, પાટીઆ ઉપર સુવું, [illegible] સુવું, [illegible] અથવા જેવા તેવા સ્થાનમાં વસવું, [illegible] [illegible] નહીં [illegible] જેમ [illegible] દેવતાઓને [illegible] [illegible] મુક્ત—કર્મથી [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઇચ્છાની અનિવૃત્તિને લઈને તે તેજ કારણથી તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે છે. તે ઇચ્છાની અનિવૃત્તિ સર્વને સરખી હોય છે,

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, હે ભગવન્, મોટો શેઠી અને દરિદ્રી યાવત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે (અપ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયાનો પ્રસંગ ચાલે છે તેથી કહે છે)

તે આધાકર્મી આહાર કરે તો બાહ્ય અને આભ્યંતર ગ્રંથથી રહિત એવા નિર્ગ્રંથ મુનિ શું બાંધે? એટલે પ્રકૃતિ બંધને આશ્રીને શું બાંધે? શું કરે? એટલેસ્થિતિ બંધની અપેક્ષાએ શું કરે? અનુભાગ બંધની અપેક્ષાયે શું ચિત કરે? અને પ્રદેશબંધની અપેક્ષાએ શું ઉપ-ચિત કરે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ. તે આધાકર્મી આહાર કરે તે આયુષ્યકર્મને વર્જીને સાત કર્મની પ્રકૃતિ જે શિથિલ બંધથી બાંધેલી હોય તે દઢ બંધનથી બાંધે, એટલે હળવા કર્મને રેશમની ગાંઠની જેમ તાણી બાંધે કે જેથી તે આ સંસારને વિષે અનન્તવાર ભમ્યા કરે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્, આધાકર્મી આહાર કરનારો સાધુ આ ચતુર્ગતિ સંસારને વિષે ભમે. તેનું શું કારણ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, આધાકર્મી આહાર કરનારો સાધુ, આત્માએ કરેલ પોતાના ધર્મને અથવા શ્રુતધર્મને અતિક્રમે એટલે ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે અને [illegible] ધર્મનો અતિક્રમ કરે એટલે પૃથ્વીકાય, અપ્કાય [illegible] અને [illegible] [illegible]

રહિત છે, કારણ કે તેમાં કારણ હોય તેજ પ્રતિક્રમણ કરાય છે, અને મહાવીરપ્રભુના ધર્મમાં કારણ વિના પણ પ્રતિક્રમણ કરાય છે તેથી તેમનો ધર્મ પ્રતિક્રમણ સહિત કહેવાય છે.)

સ્થવિર ભગવાને કહયું, હે દેવાનુપ્રિય, જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો પ્રતિબંધ–વ્યાઘાત કરશો નહી;

તે પછી કાલાસવેસિત પુત્ર અનગારે તે સ્થવિર ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યો અને તે વંદના અને નમસ્કાર કર્યાં પછી ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મ પંચ મહાવ્રત રૂપ પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ આદરીને તે અનગાર વિચરવા લાગ્યો. તે ઘણાં વર્ષો સુધી દીક્ષાપર્યાય પાલવા લાગ્યો. જેમાં વસ્ત્ર રહિત પણે રહેવું, મુંડ ભાવ રાખવો, શરીર પ્રક્ષાલન ન-કરવું, દંતધાવન-કરવું નહીં, છત્રી રાખવી નહીં, ઉપાન પેહેરવા નહીં, ભૂમિ ઉપર સુવું, પાટીઆ ઉપર સુવું, લાકડા ઉપર સુઇ રહેવું, અથવા જેવા તેવા સ્થાનમાં વસવું, કેશનો લોચ કરવો, બ્રહ્મચર્ય પાળવું, પરઘેર પ્રવેશ કરવો, ત્યા મલે, ન મળે અથવા પુરૂં મલે નહીં, અથવા અનુકૂલ પ્રતિકૂલ કે ઇંદ્રિયે ને કાંટાની જેમ પીડાકરે તેવા બાધક બાવીશ પરીષહો તથા ધર્મથી ભ્રષ્ટ કરનારા દેવતાઓએ કરેલા ઉપસર્ગો તે બધા તેણે આત્માને અર્થે આરાધ્યા અને તે આરાધીને કાલાસવેસિત પુત્ર અનગાર છેલ્લે શ્વાસોચ્છ્વાસે સિદ્ધ, બુદ્ધ તત્વનો જાણ, મુક્ત-કર્મથી રહિત અને શીતલી ભાવને પામી સર્વ દુઃખથી રહિત થયે–મોક્ષે ગયો.

આ પ્રમાણે હે ભગવન્, એવું ક[illegible] વચન કહી ભગવાન ગૌતમે, શ્રમણ ભગવાન શ્રી મહાવીર પ્રભુને વંદન અને નમસ્કાર કર્યો, અને તે કરીને તેઓ શ્રી વીરપ્રભુ પ્રત્યે આ પ્રમાણે બોલ્યા.

હે ભગવન્, લક્ષ્મી [illegible] અભ્યાસ કરેલી અને નમેલી [illegible] સુશોભિત એવી પાઘડી વાલા નગરશેઠને અને એક દરિદ્ર રાંક માણસને તેમજ એક રાજાને પચ્ચખાણના ક્રિયાના અભાવ અથવા અપ્રત્યાખ્યાનથી [illegible] કર્મબંધ [illegible] ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે [illegible] અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે.

ગૌતમસ્વામી પુછે છે, તે શા કારણથી ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, અવિરતિને આશ્રીને એટલે

ઇચ્છાની અનિવૃત્તિને લઇને તે તેજ કારણથી તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે છે. તે ઇચ્છાની અનિવૃત્તિ સર્વને સરખી હોય છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે, કે ભગવન્, મોટો શેઠ અને દરિદ્રી યાવત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે (અપ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયાનો પ્રસંગ ચાલે છે તેથી કહે છે)

તે આધાકર્મી[1] આહાર કરે તો બાહ્ય અને આભ્યંતર ગ્રંથથી રહિત એવા નિર્ગ્રંથ મુનિ શું બાંધે? એટલે પ્રકૃતિ બંધને આશ્રીને શું બાંધે? શું કરે? એટલે સ્થિતિ બંધની અપેક્ષાએ શું કરે? અનુભાગ બંધની અપેક્ષાએ શું ચિત કરે? અને પ્રદેશબંધની અપેક્ષાએ શું ઉપચિત કરે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, તે આધાકર્મી આહાર કરે તે આયુષ્યકર્મને વર્જીને સાત કર્મની પ્રકૃતિ જે શિથિલ બંધથી બાંધેલી હોય તે દૃઢ બંધનથી બાંધે. એટલે હલવા કર્મને રેશમની ગાંઠની જેમ તાણી બાંધે કે જેથી તે આ સંસારને વિષે અનંતવાર ભમ્યા કરે.

ગૌતમસ્વામી પુંછે છે, હે ભગવન્, આધાકર્મી આહાર કરનારો સાધુ આ ચતુર્ગતિ સંસારને વિષે ભમે, તેનું શું કારણ?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, આધાકર્મી આહાર કરનારો સાધુ, આત્માએ કરેલ [illegible] ધર્મનો અતિક્રમ કરે એટલે ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે. [illegible] આત્માએ [illegible] ધર્મનો અતિક્રમ કરે એટલે પૃથ્વીકાય અપ્કાય [illegible] અને ત્રસકાય [illegible] [illegible] અને તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરે, એમ કહેવાનો [illegible] છે —

[illegible] [illegible] ચિત કરે

---

[1] આધાય ચિયત કૃતિ આધાકર્મ [illegible] તેને [illegible] [illegible] ૧૭ વગેરેને [illegible] [illegible] છે.

રહિત છે, કારણ કે તેમાં કારણ હોય તોજ પ્રતિક્રમણ કરાય છે, અને મહાવીરપ્રભુના ધર્મમાં કારણ વિના પણ પ્રતિક્રમણ કરાય છે તેથી તેમનો ધર્મ પ્રતિક્રમણ સહિત કહેવાય છે.)

સ્થવિર ભગવાને કહ્યું, હે દેવાનુપ્રિય, જેમ સુખ ઉપજે તેમ કરો પ્રતિબંધ—વ્યાઘાત કરશો નહી;

તે પછી કાલાસવેસિત પુત્ર અનગારે તે સ્થવિર ભગવાનને વંદના કરી નમસ્કાર કર્યો અને તે વંદના અને નમસ્કાર કર્યા પછી ચાર મહાવ્રત રૂપ ધર્મ [illegible] મહાવ્રત રૂપ પ્રતિક્રમણ સહિત ધર્મ આદરીને તે અનગાર વિચરવા લાગ્યો. તે ઘણાં વર્ષો સુધી દીક્ષાપર્યાય પાળવા લાગ્યો. જેમાં વસ્ત્ર રહિત પણું રહેવું, મુંડ ભાવ રાખવો, શરીર પ્રક્ષાલન ન કરવું, દંતધાવન-કરવું નહીં, છત્રી રાખવી નહીં, [illegible] નહીં, ભૂમિ ઉપર સુવું, પાટીઆ ઉપર સુવું, [illegible] તથા સ્થાનમાં વસવું, [illegible] [illegible] મળે, ન મળે અથવા [illegible] જેમ પીડાકારી [illegible] ઇન્દ્રિઓએ કરેલા [illegible] કાળમાં [illegible] મુક્ત-કર્મથી [illegible] માક્ષ ગયો.

[illegible]

ઇચ્છાની અનિવૃત્તિને લઇને તે તેજ કારણથી તે અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે છે તે ઇચ્છાની અનિવૃત્તિ સર્વને સરખી હોય છે.

ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન કરે છે. હે ભગવન્, મોટો શેઠ અને દરિદ્રી યાવત્ અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા કરે? (અપ્રત્યાખ્યાનની ક્રિયાનો પ્રસંગ ચાલે છે તેથી કહે છે)

તે આધાકર્મી આહાર કરે તો બાહ્ય અને આભ્યંતર ગ્રંથથી રહિત એવા નિર્ગ્રંથ મુનિ શું બાંધે? એટલે પ્રકૃતિ બંધને આશ્રીને શું બાંધે? શું કરે? એટલે સ્થિતિ બંધની અપેક્ષાએ શું કરે? અનુભાગ બંધની અપેક્ષાએ શું ચિત કરે? અને પ્રદેશબંધની અપેક્ષાએ શું ઉપ-ચિત કરે?

ભગવાન ઉત્તર આપે છે કે હે ગૌતમ. તે આધાકર્મી આહાર કરે તે [illegible]

दशम उद्देश.

[illegible]

પુદ્ગળો એકઠા મળે–એટલે ઠુઠરૂપે થાય, ત્યારે તે દુઃખ રૂપ કર્મપણે પરિણમે છે; તે કર્મના અનાદિપણાથી તે દુઃખ પણ શાશ્વતપણે સદા–સર્વ કાળ સમ્યક્ત્વ પરિણામે ચય પામે અને અપચય પામે.

વળી તે અન્ય તીર્થીઓ કહે છે કે, જે પૂર્વે બોલવામાં આવી હોય તે ભાષા કહેવાય છે, અને જે વર્તમાનકાળે બોલાતી હોય તે ભાષા કહેવાતી નથી, કારણ વર્તમાન સમય અતિ સૂક્ષ્મ છે, તેથી વચનથી જે ભાષાના દ્રવ્ય નીકળતાંજ ભાષા કહેવાય છે; અને સમયથી અતિક્રાન્ત બોલાઇ, તે ભાષા અને તે જે બોલ્યા પહેલી ભાષા અને જે બોલાતી ભાષા તે અભાષા કહેવાય. તે ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થયું કે, સમય અતિક્રાંત થયા પછી બોલાય તે ભાષા કહેવાય ત્યારે શું તે ભાષક–ભાષણ કરનારની ભાષા કે અભાષક–ભાષણ ન કરનારની ભાષા ?

અન્યતીર્થી આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એવો આપે કે, તે અભાષકની ભાષા કહેવાય પણ ભાષકની ભાષા કહેવાય નહીં.

વળી અન્યતીર્થી એમ કહે છે કે, કાયિકી વગેરે ક્રિયા જ્યાં લગી કરવામાં ન આવે ત્યાં લગી તે દુઃખનું કારણ છે. પણ જ્યારે તે કરવામાં આવે ત્યારે તે દુઃખનું કારણ નથી–કારણકે અભ્યાસને લઇને તે છે; ક્રિયાનો ન[illegible] અતિક્રમણ થતાં કરેલી ક્રિયા દુઃખનું કારણ થાય છે. જો ક્રિયા પહેલી દુઃખને હેતુ છે પણ [illegible] તે કરવામાં [illegible] દુઃખને હેતુ થાય છે કે [illegible] ક્રિયા દુઃખને હેતુ થાય છે તો [illegible] ક્રિયા [illegible] અર્થાત દુઃખનો હેતુ છે કે, અકરણને આશ્રીને દુઃખનો હેતુ છે એ[illegible] દુઃખનો હેતુ કે [illegible] દુઃખનો હેતુ છે તે [illegible] ક્રિયા દુઃખરૂપ [illegible] થાય છે એવી [illegible] પૂર્વોક્ત વસ્તુ [illegible]

[illegible] એમ કહે છે કે [illegible] [illegible] એવું દુઃખ [illegible] [illegible] હોય તો [illegible] છે, [illegible] છે, તેનું [illegible] કર્યાં [illegible]

[illegible] એમ [illegible] છે [illegible] કહેવાય છે, [illegible] છે અને [illegible] [illegible] કહેવાય છે

दशम उद्देश.

અસ્થિર કર્મ વિષે વિશેષ વિવેચન.

અથવા પીડાને અનુભવે છે તે શી રીતે? કહેવાનો આશય એવો છે કે તે અન્યતીર્થીઓ કહે છે કે, સર્વ લોકને સુખ દુઃખ અદૃચ્છાએ અકસ્માત્ રીતે થઇ આવે છે, તેમાં બુદ્ધિપૂર્વક થવાનું વૃથા અભિમાન રાખવું નહીં.

ભગવાન્ કહે છે, હે ગૌતમ, જે અન્યતીર્થીઓ શુભાશુભ કર્મ વેદના સુધીના સંબંધે જે કહે છે, તે મિથ્યા કહે છે, અને હે ગૌતમ, હું આ પ્રમાણે કહું છું. જે ચલિત થતું હોય તે પ્રથમ સમયે ચલિત ન થાય ત્યારે બીજા પ્રમુખ સમયોમાં પણ અચલિતજ કહેવાય, કદિપણ તે ચલિત થાય નહીં, તેથી કરીને વર્તમાનપણાની ભૂતકાલપણું વિરૂદ્ધ ગણાતું નથી, તે વિષે મેં પ્રથમ નિર્ણય કરેલો છે તેથી ફેરીવાર કહેતો નથી. તેવી રીતે નિર્જરાસુધી સમજી લેવું. વળી કહેવામાં આવ્યું કે, ચલિતકાર્યના ન કરવાથી તે અચલિતજ છે, તે પણ અયુક્ત છે, કારણકે, જે શ્વાસ-કોશ વગેરે વસ્તુ પ્રથમ ક્ષણે ઉત્પન્ન થતી હોય તેની અંદર છેલ્લેક્ષણે થવાની વસ્તુ પહેલા ક્ષણમાં પોતાનું કાર્ય કરેજ નહીં, કારણકે, તેમાં સત્વ હોતું નથી. એથી કરીને જે છેલ્લે સમયે ચલિત કાર્ય કહેવા ઇચ્છયું હોય તેપરથી પ્રથમ સમયે ચલિત ન કરે તો તેમાં શો દોષ છે? કારણકે, પોતપોતાના કાર્યો કરવાના કારણોનો સ્વભાવ છે.

વળી અન્યતીર્થીઓ કહે છે કે બે પરમાણુ એકઠા મળે નહીં, કારણકે, સૂક્ષ્મપણાને લઇને તેમનામાં સ્નિગ્ધપણાનો અભાવ છે, તેપણ તેમનું કહેવું મિથ્યા છે, કારણકે બે પરમાણુ એકઠા શામાટે મળે છે? તે બન્ને પરમાણુ પુદ્ગલો સ્નેહકાયવાળાને લીધે એકજ છે, તથા તે બે પરમાણુપુદ્ગલો એકઠા મળી શકે છે, જ્યારે તેના બે ભેદ કરવામાં આવે ત્યારે એક પરમાણુ એક પરમાણુપુદ્ગલ થાય. અને બીજો પણ પરમાણુપુદ્ગલ થાય. વળી ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલો એકઠા મળે, તે ત્રણ પરમાણુ એકઠા મળે, કારણકે, ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલોને સ્નેહપર્યાયનો સંભવ છે. તે કારણને લઇને ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલો એકઠા મળી શકે છે. તે ત્રણ પુદ્ગલોના બે ભેદ પણ થઇ શકે અને ત્રણ ભેદે પણ થઇ શકે જ્યારે તેના બે ભેદ કરવામાં આવે ત્યારે તે એકપાસે બે પ્રદેશી સ્કંધ થાય અને ત્રણ ભેદ કરવામાં આવે ત્યારે ત્રણ પરમાણુપુદ્ગલ થાય, એવી રીતે યાવત્ પાંચ પરમાણુપુદ્ગલો એકઠા મળી શકે અને તે મળીને સ્કંધપણે થાય છે. તે સ્કંધ અશાશ્વત છે, કારણકે, તેનામાં ઉપચય અને અપચયપણું છે. એટલે તે સદા સમયભાવે ઊપજી શકે છે, તેથી તેને પુષ્ટ કરી શકાય છે અને હીન પણ કરી શકાય છે.

પ્રથમ ભાષા એટલે જે પહેલાં બોલાય તે ભાષા કહેવાય અને બોલાયા પહેલાં ન બોલાય તે અભાષા કહેવાય, જે ભાષણ કરતાં બોલાય તે ભાષા કારણકે, તેથી શબ્દાર્થની ઉપપત્તિ છે અને ભાષાનો સમય અતિક્રમણ થયા પછી જે ભાષણ કરેલી ભાષા તે અભાષા કહેવાય, કારણકે, તેમાં શબ્દાર્થનો વિયોગ થાય છે. ત્યારે જે બોલાતી ભાષા તે ભાષા કહેવાય અને ભાષણનો સમય ચાલ્યા ગયા પછી જે બોલેલી ભાષા તે અભાષા કહેવાય, તોપછી જે ભાષક-ભાષણ કરનાર-બોલનાર છે, તેનાથી ભાષા છે કે જે અભાષક-બોલનાર નથી, તેનાથી ભાષા છે? તેમાં એમ સમજવું કે જે ભાષક-બોલનાર છે, તેનાથી ભાષા છે પણ જે અભાષક-બોલનાર નથી તેનાથી ભાષા નથી. તેવી રીતે ભાષાની જેમ પહેલી જે ક્રિયા છે, તે દુઃખની કરનારી છે, એમ સમજવું, કારણકે કરવા પહેલાં ક્રિયાજ હોતી નથી તેથી તે દુઃખરૂપ કે સુખરૂપ થતી નથી. પણ જે દુઃખરૂપ દેખાય છે, તે અન્યમત પ્રમાણે છે. ક્રિયા કરવામાં આવે તો દુઃખરૂપ થાય છે, પણ તે કરવામાં ન આવે તો દુઃખરૂપ થતી નથી. અહિં વક્તવ્ય એ છે કે, ક્રોધ પણ દુઃખરૂપ, સ્પર્શ પણ દુઃખરૂપ, કરવા માંડયું અને કર્યું, એ પણ દુઃખરૂપ-એમ પ્રાણભૂત જીવ સત્વ વેદનાને વેદે છે, એમ વક્તવ્યછે.

અહિં અન્યમતીઓનો મત કહે છે-કે ભગવન્! એક જીવ એક સમયે જે બે ક્રિયાઓ કરે છે, જેમ એક ઇર્યાપથિકી અને બીજી સાંપરાયિકી. ઇર્યા એટલે ગમન કરવું, તે વિષયનો પથ એટલે માર્ગ-અર્થાત્ માર્ગે ચાલવા સંબંધી ક્રિયા અર્થાત્ કેવળ [illegible] પ્રત્યય કર્મબંધ અને અને જેમનાથી સંસાર ભવમાં ભ્રમણ કરે [illegible] એટલે કષાયો, તે સંબંધી ક્રિયા તે સાંપરાયિકી ક્રિયા [illegible] કર્મબંધ, તે બંને ક્રિયાઓ જીવ [illegible] કરે છે [illegible] ઇર્યાપથિકી ક્રિયા કરે અને જે [illegible] સાંપરાયિકી ક્રિયા [illegible] ઇર્યાપથિકી ક્રિયા કરે તેમ [illegible] કરે અને સાંપરાયિકી ક્રિયા [illegible], [illegible] એક જીવ એક [illegible] કે હે ભગવન્, તે જીવ એક [illegible] સાંપરાયિકી કરી શકે?

ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે કે હે ગૌતમ! [illegible] તે પ્રમાણે [illegible] છે અને તે તેમનું [illegible] છે-અસત્ય છે, [illegible] કે, જે ઇર્યાપથિકી ક્રિયા છે, તે અકષાયપણ [illegible] થાય છે, અને જે સાંપરાયિકી ક્રિયા છે તે કષાયના ઉદયથી થાય છે [illegible] એક જીવને એક સમયે તે બંને ક્રિયાઓનો સંભવ થઇ શકે નહિ [illegible] વિરુદ્ધ વાળો છે. હે ગૌતમ,

તે સંબંધમાં હું એમ કહું છું કે, જીવ એક સમયે એકજ ક્રિયા કરી શકે કાંતો એક ઐર્યાપથિકી ક્રિયા કરે અથવા કાંતો એક સાંપરાયિકી ક્રિયા કરે. પણ બંને ક્રિયા એક સમયે એક સાથે થઇ [illegible] અનંતર પછીની જે ક્રિયા કહી અને તે ક્રિયા કરનારનો ઉત્પાદ થાય છે—ઉત્પત્તિ થાય છે. તે ઉત્પાદના વિરહની પ્રરૂપણા કરવા માટે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન કરે છે.

ગૌતમ સ્વામી પુછે છે, હે ભગવન્ ! નરક ગતિને વિષે ઉત્પન્ન થવાના વિરહનો કાળ કેટલો કહ્યો છે ? ભગવાન ઉત્તર આપે છે, હે ગૌતમ, નરક ગતિને વિષે ઉત્પન્ન થવાનો વિરહ જઘન્યપણે એક સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર મુહુર્તનો કહ્યો છે. આ જીવોની ઉત્પત્તિનું પ્રકરણ [illegible] છે. [illegible] આ પ્રમાણે ત્યાં દર્શાવ્યું છે કે પંચેંદ્રિય તિર્યંચગતિમાં, મનુષ્ય ગતિમાં અને દેવ ગતિમાં ઉત્પન્ન થવાના વિરહનો કાળ ઉત્કૃષ્ટથી બાર મુહુર્તનો અને જઘન્યથી એક સમયનો છે. રત્નપ્રભા વગેરે સાત નારકીમાં અનુક્રમે ચોવીશ ૨ મુહુર્ત, ૭ [illegible] ૧ એક માસ ૫ બે માસ, ૪ [illegible] ઉત્કૃષ્ટથી ઉત્પન્ન થવાનો વિરહકાળ સમજ[illegible] એવી રીતે ચ્યવનાનો વિર[illegible] જઘન્યપણે એ[illegible] છે. તિર્યંચની ગતિમાં [illegible] સમુર્છિમ જીવોની [illegible] એક સમયનો છે એકે[illegible] માટે પ્રશ[illegible]

[illegible] છે,

[illegible]

[illegible] ॥ १ ॥

[illegible]

प्रथम गुच्छक समाप्त.

॥ [illegible] ॥

અગાઉથી ગ્રાહક થઇ જે અમોને મદદ કરી છે તેના મુબારક નામોનું લીસ્ટ.

૨૦૦	શેઠ પુનમચંદ કરમચંદ કોટાવાળા.	પાટણ.
૫૨	વિદ્યાસાગર ધર્મોપદેષ્ટા ન્યાયરત્ન મુનિ મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શાંતીવિજયજી.	પુના.
૧૦૦	એક સાધી ગૃહસ્થ.	મુંબાઈ.
૧૦૦	બુકસેલર મેઘજી હીરજી જૈન પુસ્તકો વેચનાર.	મુંબઇ.
૨૫	એક વિદુષી બાઈ.	પુના.
૧	જૈન પુસ્તક ભંડાર	ધોરાજી
૩	બહાદુરમલ સરૂપીમલ	બીઆવર
૧	સેક્રેટરી ધી શ્વેતાંબર જૈન લાઇબ્રેરી	ઇંદોર સીટી.
૧	શા કુંવરજી રામજી	મુંબઇ
૧	જૈન શ્વેતાંબર વાંચન મંદીર	ચોરાંશા જી. બેલગામ.
૧	ધર્મવિજયજી	પાંડીતાણા
૨	શા. કેશવલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ.
૧	મી. હરીચંદ રવજી	મુંબઇ
૧	પંડિત પ્રતાપરત્નજી મહારાજ	નાડોલ (મારવાડ)
૧	ડેપરચાંદ ઉમેદ	વાસંગામ જી. સતારા
૧	હીરાલાલ વાડીલાલ શાહ	મુંબઇ
૧	બુદ્ધિસાગરજી સુરી	પેથાપુર
૧	મુનિ હિરવિજય	આમલુવલ પો. વડનગર તાલુકે વિજાપુર
૧	ગાંધી મગનચંદ ગોકુળભાઈ	ધાંગધ્રા
૧	રાવબહાદુર બદ્રીદાસ એન્ડ સન્સ	કલકત્તા
૪	મુનજી મેઘજી	હારેજા પો. હારેજા.
૧	રાયચંદ જીવણ કંપની ભુજવાળા	મુંબઇ.
૧	મુનિશ્રી કેશરવિજયજી	રાજ્ઞનું વડગામ જી. કોલ્હાપુર
૨	શા. ભગવાન હુકમાજી	સીરોહી (મારવાડ)
૧	શા જવેરચંદ ધારશી	જામનગર
૮	મુની પ્રતાપવિજયજી	

૧ મનસુખરામ ન્હાનચંદ	અમદાવાદ
૧ ફતેહચંદ કપુરચંદ લાલને	મુંબઇ
૧ સંકરલાલ પૂનમચંદ	મુંબઈ
૨ મૂનિ જ્ઞાનસુંદર	જોધપુર
૧ શા. વેલજી ધેવાભાઇ	બોરીવલી જી. થાણા.
૧ શા. છોટાલાલ મનુકચંદ	અમદાવાદ.
૧ શા. દામજી વેરસી	મુંબઇ
૧ કેશવલાલ મગનલાલ	અમદાવાદ.
૫ શ્રી ઓસીઆ તીર્થ લાઇબ્રેરી	ઓશીયા તીર્થ
૧ તુલજારામ ખુબચંદ	ઇંચલ કરંજી
૧ વેલજી નાગર	સરધાર ચીતાનાગ
૧ કપુરચંદ રવજી	મુંબઇ
૧ શા. જેસંગભાઇ છોટાલાલ સુતરીઆ	ઝરીઆ જી. માનભોમ
૧ જખુ જેઠાભાઈ	બીદડા (કચ્છ)
૧ જમનાદાસ એન્ડ કુા.	દીલ્હી
૧ મોહનલાલ ગોવિંદજી	પાલીતાણા
૧ જૈન જ્ઞાનપ્રસારક વાંચનાલય	નીપાણી જી. બેલગામ
૧ મુનિ ગુણ મુનિ	મુન્દ્ર બંદર
૧ સાકલચંદ રતનચંદ વકીલ	અમદાવાદ
૧ સરૂપચંદ લક્ષ્મીચંદ	મુંબઇ
૧ બાલાભાઇ છગનલાલ	અમદાવાદ
૧ વલભજી પ્રેમજી	આટકોટ બોટાદ થઇ
શા. મેઘજી રણમલ	પો. વડાણા (જામનગર થઇ).
૧ સવાઇચંદ મોતીચંદ	જામનગર
૧ શા. માણેક ઉદેશી	દોન્ડપુર જી. ખાનદેશ.
૨ જેસિંગભાઇ છોટાલાલ સુતરીઆ } મુનિ લલિતવિજય માટે }	અમદાવાદ
૧ પ્રભુદાસ નંદલાલ	રાજકોટ
૧ શેઠ ગિરધરલાલ સૌભાગ્યચંદ	મોરબી
૧ યતિ લાભચંદ	રાયપુર સી પી.
૨ શેઠ કુરપાલ હરસી ની કુાં } લધા સંઘુપતને પહોંચે મુનિ દીપચંદજીમાટે }	મુંબઇ

૧	દયા ધર્મ એન્ડ કો	મુલીરોડ (કાઠીઆવાડ)
૧	શા ખીમચંદ કલ્યાણદાસ	આંકોટ તા. વાગરા જી. ભરૂચ
૧	શ્રી નારાયણ પંચવટી પુસ્તકાલય	નાશીક (પંચવટી)
૧	શા. છોટાલાલ નરશીદાસ	જંબુસર જી. ભરૂચ.
૧	મુનિ કુંવરજી પૂનમચંદજી મહારાજના શિષ્ય)	અમદાવાદ
૧	સૌભાગ્યચંદ દેવચંદ	રંગુન (બર્મા)
૧	કોઠારી ચિમનલાલ મગનભાઈ	પાલણપુર ગુજરાત ઉત્તર
૧	કાલીદાસ ઉમાભાઈ	અમદાવાદ
૧	ઝવેરી ભોગીલાલ લહેરચંદ	મુંબાઈ
૧	શકરાભાઈ બેચરદાસ શાહ દેહગામવાળા	બહાદુરપુર વાળા મીયાગામ જી. બી. રેલ્વે.
૧	શા. વીરચંદ પ્રાગજી દેસાઈ	મુંબાઈ
૧	મનસુખ હાથીચંદ	પુના
૧	હંસરાજ લક્ષ્મીચંદ	અમરેલી. કાઠીઆવાડ
૧	સાકળચંદ પ્રેમચંદ	અમદાવાદ
૧	મોતીલાલ ચુનીલાલ	,,
૧	શ્રી જૈન લાઇબ્રેરી	ખુડારી જી. સુરત
૧	શેઠ ગગલભાઈ હાથીભાઈ	પૂના સિટિ
૧	શેઠ વસ્તીમલ ગુલાબચંદ	,,
૧	,, રીખવદાસજી સંભાજી	,,
૧	,, ચુનીલાલ રવચંદજી	જુન્નેર જી. પુનાં
૧	,, પરમશીભાઈ રતનશીભાઈ	મુંબાઈ
૧	,, દામજી ફુલચંદ	પોરબંદર
૧	જતીરામ ગોપાળ	હુબલી (ધારવાડ)
૧	ચીમનલાલ હીમતલાલ	વડોદરા.
૧	શા. નાગજીભાઈ વેલજીભાઈ	બીલખા (જુનાગઢ રેલ્વે.)
૧	જીવણચંદ ધરમચંદ	સુરત
૧	કોરાઈ લખમસી મોતીચંદ	કાલાવાડ (કાઠીયાવાડ)
૧	મુનિ લાભસુંદરજી	રાયપુર સી. પી.
૧	શા. કલ્યાણજી કેશવલાલ	વડોદરા
૧	શ્વેતાંબર લાયબ્રેરી (કનકવિજયજી માટે)	કચ્છ નાની તુંબડી પો. રુણાદ્
૫	વાડીલાલ છગનલાલ	અમદાવાદ